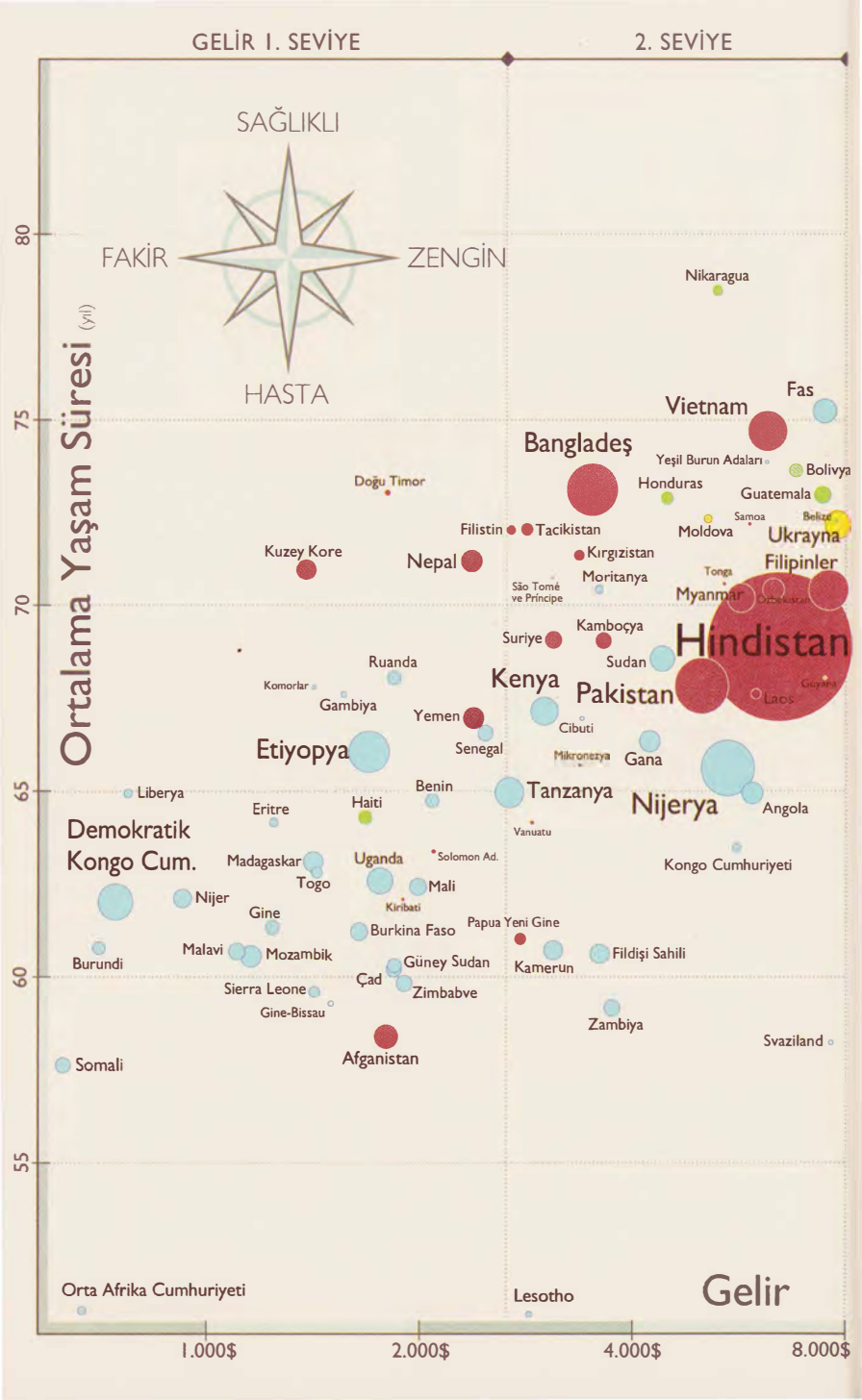
FACTFULNESS

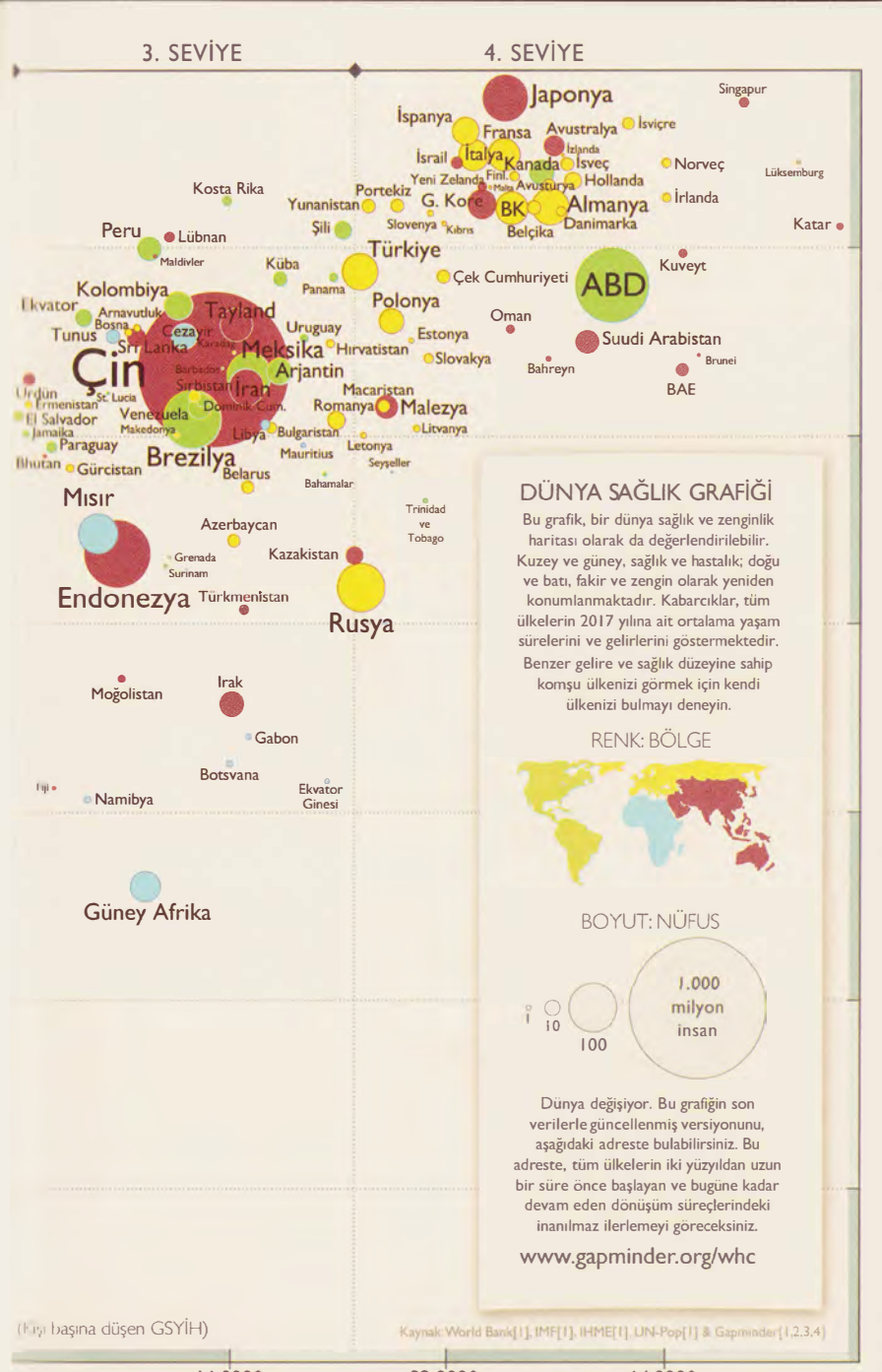
DÜNYA HAKKINDA YANILMAMIZIN ON NEDENİ VE NEDEN HER ŞEY ASLINDA SANDIĞINIZDAN DAHA İYİ

Hans Rosling

Ola Rosling ve
Anna Rosling Rönnlund

PEGASUS

GELİR 1. SEVİYE
2. SEVİYE
SAĞLIKLI
FAKİR
ZENGİN
HASTA
Ortalama Yaşam Süresi (yıl)
80
75
70
65
60
55
Nikaragua
Fas
Vietnam
Bangladeş
Yeşil Burun Adaları
Bolivya
Doğu Timor
Honduras
Guatemala
Samoa
Belize
Filistin
Tacikistan
Moldova
Ukrayna
Kuzey Kore
Nepal
Kırgızistan
Filipinler
Tonga
São Tomé ve Príncipe
Moritanya
Myanmar
Özbekistan
Kamboçya
Suriye
Hindistan
Sudan
Ruanda
Komorlar
Kenya
Pakistan
Guyana
Gambiya
Laos
Yemen
Cibuti
Senegal
Etiyopya
Mikronezya
Gana
Liberya
Benin
Tanzanya
Nijerya
Angola
Haiti
Eritre
Demokratik Kongo Cum.
Vanuatu
Madagaskar
Uganda
Solomon Ad.
Kongo Cumhuriyeti
Togo
Mali
Nijer
Kiribati
Gine
Papua Yeni Gine
Burkina Faso
Malavi
Mozambik
Güney Sudan
Kamerun
Fildişi Sahili
Burundi
Çad
Zimbabve
Sierra Leone
Gine-Bissau
Zambiya
Svaziland
Somali
Afganistan
Orta Afrika Cumhuriyeti
Lesotho
Gelir
1.000$
2.000$
4.000$
8.000$

3. SEVİYE
4. SEVİYE
Japonya
Singapur
İspanya
Fransa
Avustralya
İsviçre
İrlanda
İsrail
İtalya
Kanada
İsveç
Norveç
Lüksemburg
Yeni Zelanda
Finl.
Malta
Avusturya
Hollanda
Kosta Rika
Portekiz
Yunanistan
G. Kore
BK
Almanya
İrlanda
Slovenya
Kıbrıs
Belçika
Danimarka
Katar
Peru
Lübnan
Şili
Türkiye
Maldivler
Küba
Çek Cumhuriyeti
ABD
Kuveyt
Kolombiya
Panama
Ekvator
Arnavutluk
Bosna
Tayland
Polonya
Oman
Tunus
Cezayir
Uruguay
Estonya
Suudi Arabistan
Sri Lanka
Meksika
Hırvatistan
Slovakya
Bahreyn
Brunei
Çin
Barbados
Arjantin
Sırbistan
İran
Macaristan
BAE
Ürdün
St. Lucia
Ermenistan
Dominik. Cum.
Romanya
Malezya
El Salvador
Venezuela
Jamaika
Makedonya
Libya
Bulgaristan
Litvanya
Paraguay
Brezilya
Mauritius
Letonya
Bhutan
Gürcistan
Belarus
Seyşeller
Bahamalar
Mısır
Trinidad ve Tobago
Azerbaycan
Grenada
Surinam
Kazakistan
Endonezya
Türkmenistan
Rusya
Moğolistan
Irak
Gabon
Botsvana
Fiji
Namibya
Ekvator Ginesi
Güney Afrika
DÜNYA SAĞLIK GRAFİĞİ
Bu grafik, bir dünya sağlık ve zenginlik haritası olarak da değerlendirilebilir. Kuzey ve güney, sağlık ve hastalık; doğu ve batı, fakir ve zengin olarak yeniden konumlanmaktadır. Kabarcıklar, tüm ülkelerin 2017 yılına ait ortalama yaşam sürelerini ve gelirlerini göstermektedir. Benzer gelire ve sağlık düzeyine sahip komşu ülkenizi görmek için kendi ülkenizi bulmayı deneyin.
RENK: BÖLGE
BOYUT: NÜFUS
1
10
100
1.000 milyon insan
Dünya değişiyor. Bu grafiğin son verilerle güncellenmiş versiyonunu, aşağıdaki adreste bulabilirsiniz. Bu adreste, tüm ülkelerin iki yüzyıldan uzun bir süre önce başlayan ve bugüne kadar devam eden dönüşüm süreçlerindeki inanılmaz ilerlemeyi göreceksiniz.
www.gapminder.org/whc
(Kişi başına düşen GSYİH)
Kaynak: World Bank[1], IMF[1], IHME[1], UN-Pop[1] & Gapminder[1,2,3,4]
16.000$
32.000$
64.000$

FACTFULNESS

Pegasus Yayınları: 2136

Factfulness
Dünya Hakkında Yanılmamızın On Nedeni
ve Neden Her Şey Aslında Sandığınızdan Daha İyi
Hans Rosling
Ola Rosling ve Anna Rosling Rönnlund
Özgün Adı: Factfulness: Ten Reasons We're Wrong About the World
and Why Things Are Better Than You Think

Yayın Koordinatörü: Yusuf Tan
Editör: Onur Gayretli
Düzelti: Halûk Kürşad Kopuzlu
Sayfa Tasarımı: Ezgi Gültekin

Baskı-Cilt: Alioğlu Matbaacılık
Sertifika No: 45121
Orta Mah. Fatin Rüştü Sok. No: 1/3-A
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: 0212 612 95 59

1. Baskı: İstanbul, Eylül 2019 - Ciltli
ISBN: 978-605-299-745-1

Türkçe Yayın Hakları © PEGASUS YAYINLARI, 2019
Copyright © Factfulness AB, 2018

İllüstrasyonlar ve grafikler, Ola Rosling ve Anna Rosling Rönnlund tarafından projelendirilen ve Gapminder Vakfı tarafından yürütülen çalışmalardan elde edilen bedelsiz malzemelere dayanmaktadır.

Tüm hakları saklıdır. Bu kitapta yer alan fotoğraf/resim ve metinler Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.'den izin alınmadan fotokopi dâhil, optik, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

Yayıncı Sertifika No: 45118

Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.
Gümüşsuyu Mah. Osmanlı Sk. Alara Han
No: 11/9 Taksim / İSTANBUL
Tel: 0212 244 23 50 (pbx) Faks: 0212 244 23 46
www.pegasusyayinlari.com / info@pegasusyayinlari.com

pegasusyayinlari pegasusyayinevi pegasusyayinlari Pegasus Yayınları

Hans Rosling

Ola Rosling ve Anna Rosling Rönnlund

FACTFULNESS

DÜNYA HAKKINDA YANILMAMIZIN ON NEDENİ VE NEDEN HER ŞEY ASLINDA SANDIĞINIZDAN DAHA İYİ

İngilizceden çeviren:
Sevinç Seyla Tezcan

PEGASUS YAYINLARI

Adını bilmediğim ama
akılcı argümanlarıyla beni lime lime edilmekten
kurtaran o çıplak ayaklı cesur kadına

İÇİNDEKİLER

Yazarın Notu	9
Giriş	11
BİRİNCİ BÖLÜM: Uçurum İçgüdüsü	29
İKİNCİ BÖLÜM: Olumsuzluk İçgüdüsü	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Düz Çizgi İçgüdüsü	85
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Korku İçgüdüsü	111
BEŞİNCİ BÖLÜM: Boyut İçgüdüsü	134
ALTINCI BÖLÜM: Genelleme İçgüdüsü	154
YEDİNCİ BÖLÜM: Kader İçgüdüsü	176
SEKİZİNCİ BÖLÜM: Tekil Bakış Açısı İçgüdüsü	195
DOKUZUNCU BÖLÜM: Suçlama İçgüdüsü	214
ONUNCU BÖLÜM: Telaş İçgüdüsü	233
ON BİRİNCİ BÖLÜM: Pratikte Factfulness	253
Factfulness'ın Temel Kuralları	266
Kapanış	267
Teşekkürler	271
EK: Sizin Ülkeniz Nasıl Bir İş Çıkardı?	277
Notlar	285
Kaynaklar	311
Biyografik Notlar	341
Dizin	345

YAZARIN NOTU

Factfulness, sadece benim tarafımdan anlatılıyormuş gibi, benim ağzımdan yazıldı ve hayatımdan birçok hikâye içeriyor. Ancak bu sizi yanlış yönlendirmesin. On yıldır dünyanın çeşitli yerlerinde yaptığım TED konuşmalarında ve verdiğim derslerde olduğu gibi bu kitap da bir kişinin değil üç kişinin eseri.

Genelde sahnenin önündeki adam benim. Sahneye çıkıp konuşmaları ben yaparım. Alkışı ben alırım. Ama konuşmalarımda duyduğunuz ve bu kitapta okuyacağınız her şey ben, oğlum Ola Rosling ve gelinim Anna Rosling Rönnlund'la on sekiz yıllık yoğun iş birliğimizin ürünüdür.

2005 yılında olguya dayalı bir dünya görüşüyle yıkıcı cehaletle savaşma misyonuyla Gapminder Vakfı'nı kurduk. Ben enerjimi, merakımı ve bir doktor ve küresel sağlık alanında bir araştırmacı ve bir konuşmacı olarak bir ömürlük tecrübemi ortaya koydum. Ola ve Anna veri analizlerinden, yaratıcı görsel açıklamalardan, veri hikâyelerinden ve basit sunum tasarımından sorumlu oldular. Cehaleti sistematik bir şekilde ölçmek onların fikriydi; birbirinden güzel hareketli kabarcık grafiklerimizi onlar tasarlayıp programladı-

lar. Dünyayı fotoğraflarla anlatan Dolar Sokağı, Anna'nın fikriydi. Ben insanların dünyayla ilgili cehaletine her geçen gün biraz daha öfkelenirken, Ola ve Anna analizi öfkenin ötesine taşıdılar ve alçakgönüllü ve rahatlatıcı Factfulness fikrini berraklaştırdılar. Bu kitapta sunduğumuz pratik düşünme araçlarını birlikte belirledik.

Okumak üzere olduğunuz kitap, "yalnız dâhi" klişesiyle yaratılmadı. Aksine farklı yetenek, beceri ve bakış açılarına sahip üç insanın sürekli tartışma, münazara ve iş birliğinin ürünü oldu. Bu sıra dışı, sıklıkla sinir bozucu ancak fazlasıyla üretken çalışma tarzı, dünya ve dünyanın nasıl düşünülmesi gerektiği üzerine benim tek başıma asla yaratamayacağım bir sunum şeklinin doğmasına vesile oldu.

GİRİŞ

Sirkleri Neden Severim

Sirkleri severim. Jonglörün çalışır durumdaki üç elektrikli testereyi atıp tutmasını ya da bir ip cambazının havada üst üste üç takla atmasını izlemeye bayılırım. Gösteriyi de imkânsız görünene tanık olmanın verdiği hayreti ve sevinci de çok severim.

Çocukken hayalim sirk sanatçısı olmaktı. Ancak ailem, onların alamadığı iyi eğitimi benim almamın hayalini kuruyordu. Bu nedenle, sonunda tıp okudum.

Tıp fakültesindeyken, bir öğleden sonra, gırtlağın işleyişiyle ilgili normalde sıkıcı geçen bir ders sırasında hocamız, "Gırtlağa bir şey takılırsa geçiş, çene kemiği öne itilerek sağlanabilir," dedi. Neden bahsettiğini açıklamak için bize iş başındaki bir kılıç yutma ustasının röntgen filmini gösterdi.

Birden aklıma bir şey gelmişti. Hayalim için geç değildi! Birkaç hafta önce, refleksleri öğrenirken, sınıfta parmaklarını, gırtlağında öğürmeden en derine itebilen kişinin ben olduğumu keşfetmiştim. O zaman fazla gururlanmamıştım, bunun önemli bir beceri olduğunu düşünmüyordum. Ama şimdi değerini anlamıştım ve bir anda çocukluk hayalim yeniden canlanmıştı. Kılıç yutma ustası olmaya karar verdim.

İlk girişimlerim pek cesaret verici olmadı. Bir kılıcım olmadığı için olta kullandım ve banyo aynasının karşısında ne kadar denersem deneyeyim, oltayı en çok iki buçuk santim kadar itebiliyordum, orada takılıyordu. Sonunda, ikinci kez, hayalimden vazgeçtim.

Üç yıl sonra, gerçek bir hastane koğuşunda stajyer doktordum. İlk hastalarımdan birinin inatçı bir öksürüğü vardı. Hastalarıma her zaman, bir ilgisi olması ihtimalini düşünerek, mesleklerini sorardım ve işe bakın ki adam eski bir kılıç yutma ustası çıktı. Hastanın derste gördüğüm röntgendeki kılıç yutma ustasının ta kendisi olduğunu duyunca nasıl şaşırdığımı tahmin edersiniz! Ve ona oltayla yaptığım sayısız denemeyi anlattığımı. "Genç doktor," dedi, "Gırtlağın düz olduğunu bilmiyor musun? Oradan sadece yassı şeyler kaydırabilirsin. Biz bu yüzden kılıç kullanırız."

O gece işten döndüğümde evde düz, yassı bir sapı olan bir çorba kepçesi buldum ve çalışmama kaldığım yerden devam ettim. Çok geçmeden, sapı gırtlağımdan aşağı kadar kaydırmayı başardım. Heyecanlanmıştım ama hayalim çorba kepçesi sapı yutma ustası olmak değildi. Ertesi gün yerel gazeteye bir ilan verdim ve kısa bir süre sonra ihtiyacım olan şeye ulaştım: 1809'dan kalma bir İsveç ordu süngüsü. Süngüyü gırtlağımdan aşağı kaydırırken hem başarımla gururlanmış hem de silahları yeniden kullanılabilir hale getirmenin böyle harika bir yolunu akıl ettiğim için kendimle gurur duymuştum.

Kılıç yutma sanatı, imkânsız görünen şeylerin aslında daima mümkün olabileceğini göstermiş ve insanlara görünenin ötesini düşünmeleri için esin kaynağı olmuştur. Bazen kişisel gelişim ko-

nuşmalarımın sonunda bu kadim Hint sanatını sergilerim. Masanın üstüne çıkar, kareli üniversite hocası gömleğimi çıkarıp önünde altın yaldızlı bir şimşek deseni olan siyah atletimle kalırım. İzleyiciden mutlak sessizlik rica eder ve bir trampet sesi eşliğinde asker süngüsünü yavaşça gırtlağımdan aşağı kaydırırım. Kollarımı iki yana açarım. İzleyiciler çılgına döner.

Kendinizi Test Edin

Bu kitap dünyayı ve onu nasıl anlayabileceğimizi konu alıyor. O zaman söze neden sirkle başladık? Ve neden konuşmalarımı ışıltılı atletimle gösteri yaparak bitiriyorum? Birazdan açıklayacağım. Ama önce, sizden dünya konusundaki bilginizi test etmenizi istiyorum. Lütfen bir kâğıt kalem alın ve aşağıdaki on üç olgu sorusunu yanıtlayın.

1. Bugün dünyanın dört bir yanındaki düşük gelirli ülkelerde, kızların yüzde kaçı ilkokulu bitiriyor?
   - ☐ %20
   - ☐ %40
   - ☐ %60

2. Dünya nüfusunun çoğunluğu nerede yaşıyor?
   - ☐ Düşük gelirli ülkelerde.
   - ☐ Orta gelirli ülkelerde.
   - ☐ Yüksek gelirli ülkelerde.

3. Son 20 yılda dünyada aşırı yoksulluk içinde yaşayan nüfusun oranı…
   - ☐ neredeyse ikiye katlandı.
   - ☐ üç aşağı beş yukarı aynı kaldı.
   - ☐ neredeyse yarı yarıya azaldı.

4. Bugün dünyada ortalama yaşam süresi kaç yıldır?

- ☐ 50 yıl
- ☐ 60 yıl
- ☐ 70 yıl

5. Bugün dünyada yaşları 0 ile 15 arasında değişen 2 milyar çocuk var. Birleşmiş Milletler'e göre 2100 yılında kaç çocuk olacak?

- ☐ 4 milyar
- ☐ 3 milyar
- ☐ 2 milyar

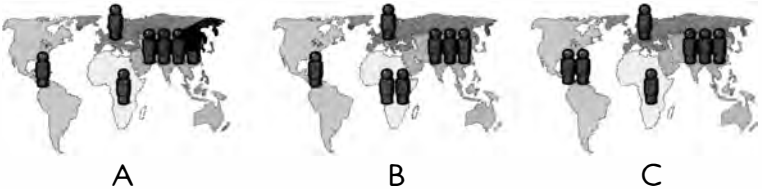
6. BM 2100 yılında dünya nüfusunun 4 milyar insan artacağını öngörüyor. Bunun başlıca nedeni nedir?

- ☐ Daha fazla çocuk olacak (15 yaş altı).
- ☐ Daha fazla yetişkin olacak (15 ile 74 arası).
- ☐ Daha fazla yaşlı insan olacak (75 ve üstü).

7. Bir yılda doğal afetler sonucu ölenlerin sayısı, son yüzyılda nasıl bir değişim gösterdi?

- ☐ İki katının üstüne çıktı.
- ☐ Neredeyse aynı kaldı.
- ☐ Yarısından daha aza düştü.

8. Bugün dünyada kabaca 7 milyar insan yaşamaktadır. Bu insanların yaşadıkları bölgeleri en iyi hangi harita göstermektedir? (Her insan figürü 1 milyar insanı temsil etmektedir.)

A B C

9. Bugün dünyada 1 yaşındaki çocukların yüzde kaçı bazı hastalıklara karşı aşılıdır?

- ☐ %20
- ☐ %50
- ☐ %80

10. Dünya genelinde 30 yaşındaki erkekler hayatlarının ortalama 10 yılını okulda geçirmektedir. Aynı yaştaki kadınlar kaç yılı okulda geçirmiştir?

- ☐ 9 yıl
- ☐ 6 yıl
- ☐ 3 yıl

11. 1996'da kaplanlar, dev pandalar ve siyah gergedanlar tehlike altındaki türler olarak ilan edildi. Bugün bu üç türden kaçına yönelik tehlike daha kritik düzeydedir?

- ☐ İkisine
- ☐ Birine
- ☐ Hiçbirine

12. Dünyadaki insanların yüzde kaçının elektriğe belirli miktarda erişimi vardır?

- ☐ %20
- ☐ %50
- ☐ %80

13. Küresel iklim uzmanlarına göre önümüzdeki 100 yıl içinde ortalama sıcaklık…

- ☐ artacak.
- ☐ aynı kalacak.
- ☐ azalacak.

Doğru cevaplar:

1: C, 2: B, 3: C, 4: C, 5: C, 6: B, 7: C, 8: A, 9: C, 10: A, 11: C, 12: C, 13: A

Her doğru cevaba bir puan verin ve toplam puanınızı bir kâğıda yazın.

Bilim İnsanları, Şempanzeler ve Siz

Nasıldınız? Çok yanlışınız var mı? Fazla kafadan atmış gibi mi hissettiniz? Öyleyse sizi rahatlatacak iki şey söylememe izin verin.

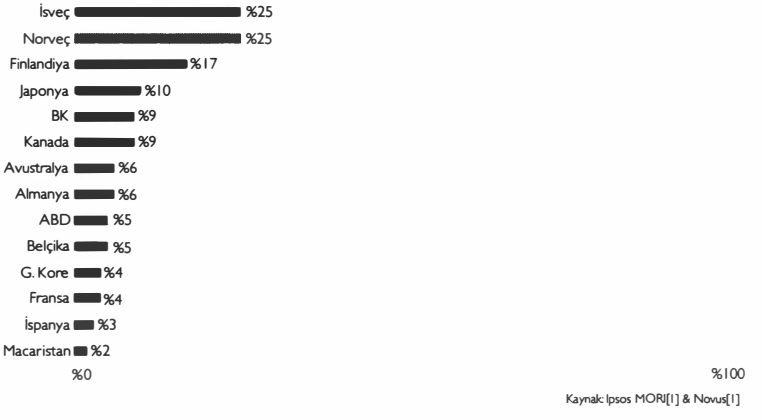
Birincisi, bu kitabı bitirdiğinizde çok daha iyisini yapabileceksiniz. Sizi karşıma oturtup bir dizi küresel istatistiği ezberleteceğim için değil (küresel sağlık profesörü olabilirim ama deli değilim). Daha iyisini yapacaksınız çünkü sizinle bir dizi basit düşünme aracı paylaşacağım. Bu düşünme araçları bütün detayları öğrenmek zorunda kalmadan büyük resmi daha iyi anlamanıza yardımcı olacak ve dünyanın işleyişine dair algınızı iyileştirecek.

İkincisi ise, bu testte kötü iş çıkardıysanız emin ellerdesiniz.

Son on yıldır dünyanın pek çok yerinde binlerce insana yoksulluk ve zenginlik, nüfus artışı, doğumlar, ölümler, eğitim, sağlık, cinsiyet, şiddet, enerji ve çevre –yani temel küresel kalıplar ve eğilimler– hakkında buna benzer yüzlerce olgu sorusu soruyorum. Bu testler karmaşık olmadıkları gibi, hileli soru da içermezler. Sadece detaylı bir şekilde hazırlanmış ve tartışmaya açık olmayan olguları kullanmaya özen gösteriyorum. Yine de çoğu insan çok kötü bir puan alıyor.

Örneğin üçüncü soru, aşırı yoksulluk eğilimiyle ilgilidir. Son yirmi yıldır küresel nüfusun içinde, aşırı derecede yoksulluk çekenlerin oranı yarı yarıya azalmıştır. Bu, kelimenin tam anlamıyla devrimsel bir gelişmedir ve ben bunu ömrüm boyunca dünyada yaşanan en önemli değişiklik olarak görüyorum. Ayrıca bu, yeryüzündeki hayat konusunda herkesçe bilinmesi gereken hayli basit bir gerçektir. Ama insanlar bunu bilmezler. İnsanların sadece %7'si –onda birden daha az!– bu soruya doğru cevap verebilir.

OLGU SORUSU 3 SONUÇLARI: doğru cevaplayanların yüzdeleri
Son 20 yılda dünyada aşırı yoksulluk içinde yaşayan nüfusun oranı..?
(Doğru cevap: neredeyse yarı yarıya azaldı.)

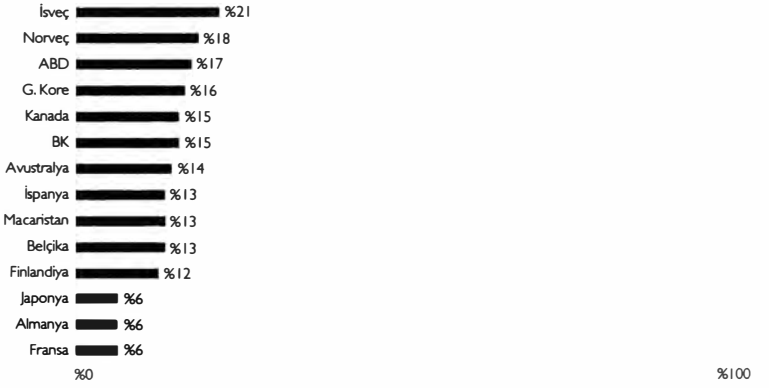
Kaynak: Ipsos MORI[1] & Novus[1]

(Evet, İsveç medyasının değindiği küresel yoksulluktaki düşüşten çok fazla bahsettim.)

ABD'de Demokratlar ve Cumhuriyetçiler sık sık rakiplerinin gerçeklerden habersiz olduğunu iddia eder. Birbirlerini itham etmek yerine kendi bilgilerini ölçseler belki herkes daha alçakgönüllü olabilirdi. ABD'de yaptığımız ankette katılımcıların sadece %5'i doğru cevabı seçti. Geri kalan %95, oy tercihleri ne olursa olsun, ya aşırı yoksulluğun son yirmi yılda hiç değişmediğine ya da daha kötüsü ciddi ciddi ikiye katlandığına, yani gerçekte olanın tam zıddına inanıyordu.

Bir başka örneği, aşıyla ilgili dokuzuncu soruyu ele alalım. Bugün dünyada neredeyse bütün çocuklar aşılanıyor. Bu müthiş bir şey. Bu, dünyada yaşayan insanların neredeyse tamamının modern sağlık hizmetlerine erişiminin olduğu anlamına gelir. Ortalama olarak insanların %13'ü bu soruya doğru cevap veriyor.

OLGU SORUSU 9 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.
Bugün dünyada 1 yaşındaki çocukların yüzde kaçı bazı hastalıklara karşı aşılıdır?
(Doğru cevap: %80)

Kaynak: Ipsos MORI[1] & Novus[1]

İnsanların %86'sı, iklim değişikliğiyle ilgili son soruyu doğru cevaplamıştır. Halkın bilgisini çevrim içi anketlerle test ettiğimiz bütün zengin ülkelerde insanların çoğu, iklim uzmanlarının sıcaklığın artacağını öngördüğünü biliyordu. Bilimsel bulgular, sadece birkaç on yıl içinde laboratuvardan halka ulaşmıştı. Bu çok büyük bir kamusal farkındalık başarısı hikâyesidir.

Ancak iklim değişikliği bir yana, diğer soruların on ikisi için de aynı muazzam cehalet hikâyesi geçerlidir (cehalet derken aptallık ya da kasti olarak yanlış cevap vermeyi değil, sadece doğru bilgi eksikliğini kastediyorum). 2017 senesinde on dört ülkede on iki bin kişiden sorularımızı cevaplamalarını rica ettik. İlk on iki sorudan ortalama ikisini doğru cevapladılar. Tam puan alan olmadı ve sadece (İsveç'ten) bir kişi on iki sorudan on bir puan aldı. Şaşırtıcı şekilde, %15'lik kesim sıfır puan çekti.

Daha iyi eğitimli insanların muhtemelen daha iyi cevaplar vereceğini düşünüyorsunuz değil mi? Belki de bu konulara daha çok ilgi duyan insanlardan daha iyi cevaplar bekliyorsunuzdur? Bir zamanlar ben de kesinlikle böyle olacağını düşünüyordum ama yanılmışım. Dünyanın dört bir yanından ve –tıp öğrencileri, öğretmen-

ler, üniversite hocaları, önemli bilim insanları, yatırım bankacıları, çokuluslu şirketlerin üst düzey yöneticileri, gazeteciler, aktivistler ve hatta karar mercilerindeki kıdemli siyasetçiler gibi– çok farklı toplum kesimlerinden dinleyicilerimi teste tabi tuttum. Bu insanlar dünyayı yakından takip eden son derece eğitimli insanlardı. Öte yandan çoğu –şaşırtıcı bir *çoğunluğu*– soruların önemli bir kısmını yanlış cevapladı. Hatta bu gruplardan bazıları halkın genelinden *daha kötü* sonuçlar aldılar; en şaşırtıcı sonuçlar Nobel ödülü kazanmış isimlerden ve tıp araştırmacılarından oluşan bir gruptan geldi. Burada konu zekâ değil. Sanki herkes dünyayı çarpıcı bir şekilde yanlış anlıyor.

Sadece çarpıcı değil, sistemli bir şekilde yanlış anlıyor. Demek istediğim bu test sonuçların tesadüfi olması imkânsız. Tesadüfi olamayacak kadar kötüler: Sorularımı cevaplayan insanlar zırcahil olsalar bu kadar kötü sonuçlar almazdım.

Bir hayvanat bahçesine gidip sorularımı şempanzeler üstünde denediğimi hayal edin. Yanımda üstünde A, B ya da C yazan bir kucak dolusu muzla gittiğimi ve muzları şempanzelerin barındığı alana attığımı. Sonra alanın dışında durup her soruyu yüksek ve anlaşılır bir sesle okuyup her şempanzenin "cevabını" yemeyi seçtiği muzun üstündeki harfe dayanarak not ettiğimi.

Bunu yapsaydım (bunu asla ciddi ciddi yapmazdım, sadece yaptığımı varsayın), şempanzeler rastgele seçimleriyle testlerimi cevaplayan iyi eğitimli ama yanılgı sahibi insanlardan tutarlı bir şekilde daha iyi sonuç alırlardı. İşi sadece şansa bıraktığımızda bile, şempanze topluluğu üç cevaplı sorulardan her birinde doğru cevabı %33 ihtimalle tutturur ya da bütün testin ilk on iki sorusundan dördünü doğru cevaplardı. Teste tabi tuttuğum insanların aynı testte on iki sorudan ortalama ikisini doğru cevapladığını hatırlatmak isterim.

Dahası şempanzelerin hataları iki yanlış cevap arasında eşit pay edilirdi, oysa insanların hataları hep aynı yönde olmaya meyillidir. Sorduğum her insan grubu dünyanın aslında olduğundan

daha korkutucu, daha şiddetli ve daha umutsuz –kısaca daha dramatik– olduğunu düşünüyor.

Neden Şempanzeleri Geçemiyoruz?

İnsanlar bu kadar çok konuda nasıl bu kadar yanılabilir? İnsanların çoğunluğunun şempanzelerden daha kötü puan alması nasıl mümkün olabilir? *Hem de tesadüfen alınabilecek sonuçtan daha kötü!*

1990'ların ortasında bu muazzam cehalet ilk kez dikkatimi çektiğinde, sevinmiştim. İsveç'te Karolinska Enstitüsü'nde küresel sağlık üzerine ders vermeye yeni başlamıştım ve biraz gergindim. Burada öğrenciler inanılmaz akıllıydı, onlara öğreteceğim her şeyi belki de biliyorlardı, kim bilir? Öğrencilerimin dünya hakkında şempanzelerden daha az bilgi sahibi olduğunu keşfedince nasıl da rahatlamıştım.

Ne var ki insanları test ettikçe, sadece kendi öğrencilerim arasında değil, her yerde daha fazla cehalet buldum. İnsanların dünya hakkında bu kadar yanılmasının moral bozucu ve endişe verici olduğunu düşünüyordum. Arabanızdaki GPS'ten yararlanırken, doğru bilgiyi kullanmanız çok önemlidir. Size olduğunuzdan farklı bir şehirde yol gösterdiği hissine kapılırsanız ona güvenmezsiniz çünkü yanlış bir yere çıkacağınızı bilirsiniz. Bu durumda, karar vericiler ve politikacılar yanlış olgular üstünde çalışarak küresel sorunlara nasıl çözüm bulabilirler? İş insanları dünya görüşleri tepetaklakken kurumları için nasıl aklı başında karar alabilirler? Dahası insanlar hayatlarını sürdürürken hangi konular için sıkıntı ve endişe duymaları gerektiğini nasıl bilirler?

Bilgiyi teste tabi tutmaktan ve cehaleti ifşa etmekten daha fazlasını yapmaya karar verdim. Cehaletin nedenini anlamaya çalışacaktım. Dünyayla ilgili bu cehalet nasıl bu kadar yaygın ve sürekli olabiliyordu? Hepimiz zaman zaman yanılırız –rahatlıkla itiraf etmeliyim ki ben bile yanılıyorum– ama bu kadar çok insan bu kadar çok şey hakkında nasıl yanılabilirdi? Neden bu kadar çok insan şempanzelerden bile kötü puan alıyordu?

Bir gece geç saatlerde üniversitede çalışırken öyle bir an oldu ki evreka diyesim geldi. Sorun sadece insanların bilgi açısından eksik olması olamazdı çünkü o zaman ortada tesadüfen olandan daha kötü, şempanzelerden kötü, sistematik olarak yanlış cevaplar yerine, rastgele yanlış cevaplar –şempanze cevapları– olurdu. Bu kadar kötü sonuçlar almamıza, sadece bilfiil yanlış olan "bilgi" neden olabilirdi.

Aha! İşte buydu! Bir güncelleme sorunuyla karşı karşıyaydım ya da senelerce ben öyle sandım: Küresel sağlık dersi öğrencilerim ve seneler boyunca testlerimi cevaplayan bütün diğer insanlar, bir bilgiye sahipti ama bu, modası geçmiş ve genellikle onlarca yıllık eski bilgiydi. İnsanların dünya görüşü, öğretmenlerinin okuldan mezun olduğu zamana aitti.

Bu yüzden cehaletin kökünü kazımak için –ya da ben öyle sanıyordum– insanların bilgisini güncellemeliydim. Dahası bunu yapmak için, veriyi daha net bir şekilde düzenleyen daha iyi öğretim materyalleri geliştirmeliydim. Bir aile yemeği sırasında Anna ve Ola'ya bu mücadelemden bahsedince, ikisi de olaya dâhil oldu ve hareketli grafikler geliştirmeye başladılar. Bu zarif öğretim araçlarıyla dünyayı dolaştım. Beni Monterey, Berlin ve Cannes'da TED konuşmalarına ve Coca-Cola ve IKEA gibi çokuluslu şirketlerin toplantı odalarına, küresel bankalara ve serbest yatırım fonlarına, ABD Dışişleri Bakanlığı'na taşıdılar. Hareketli grafiklerimizi herkese dünyanın nasıl değiştiğini göstermek için kullanmak bana heyecan veriyordu. İnsanlara çıplak kral olduklarını ve dünya hakkında hiçbir şey bilmediklerini söylerken çok eğleniyordum. Herkeste dünya görüşü güncellemesi yapmak istiyorduk.

Ne var ki zamanla ortada başka bir şeyin daha olduğunu fark ettik. Sürekli ortaya çıkardığımız cehalet sadece güncelleme sorunu değildi. Yalnızca daha anlaşılır veri animasyonları ya da daha iyi öğretim araçları sağlayarak çözülemezdi. Çünkü üzüntüyle fark etmiştim ki insanlar konuşmalarıma bayılsalar da onları gerçekten duymuyorlardı. Geçici olarak ilham alıyor olabilirlerdi ama konuşmadan sonra eski olumsuz dünya görüşlerine takılı kalmaya devam

ediyorlardı. Yeni fikirler kök salmıyordu. Sunumlarımdan hemen sonra bile, insanların, fakirlik ve nüfus artışı hakkında, yanlışlığını daha az önce olgularla ispatladığım inançları dile getirdiklerini duyuyordum. Neredeyse pes edecektim.

Dramatik dünya görüşü neden bu kadar inatçıydı? Suçlu medya olabilir miydi? Elbette bunu düşündüm. Ama cevap bu değildi. Medyanın bunda rolü olduğu muhakkak –bunu daha sonra ele alacağım– ama medyayı bir pandomimin kötü adamı ilan etmemeliyiz. Medyayı "ıslıklayıp *yuhalayamayız*".

Ocak 2015'te küçük ve şık bir İsviçre şehri olan Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu benim için bir dönüm noktasıydı. Dünyanın en güçlü ve nüfuzlu politikacıları, iş dünyasının liderleri, girişimcileri, araştırmacıları, aktivistleri, gazetecileri ve hatta çok sayıda üst düzey BM görevlisi forumun, benim ve Bill ve Melinda Gates'in konuşacağımız sosyoekonomik ve sürdürülebilir gelişim konulu ana oturumunu dinlemek için sıraya girmişti. Sahneye çıkarken salona göz atınca, birkaç devlet başkanı ve BM'nin eski genel sekreterlerinden birinin de orada olduğunu fark ettim. BM örgütlerinin başındaki isimleri, büyük çokuluslu şirketlerin liderlerini ve televizyondan tanıdığım gazetecileri gördüm.

İzleyicilere yoksulluk, nüfus artışı ve aşılanma oranları hakkında üç olgu sorusu sormak üzereydim ve bir hayli gergindim. Dinleyicilerim sorularımın cevaplarını *bilirse* ne kadar yanıldıklarını ve aslında hangi cevapları vermeleri gerektiğini fiyakalı bir şekilde gözler önüne seren diğer slaytlarımın hiçbiri işe yaramayacaktı.

Endişelenmeme hiç gerek yokmuş. Sonraki birkaç günü dünyayı birbirlerine anlatarak geçirecek olan bu birinci sınıf uluslararası dinleyici topluluğu, gerçekten de yoksulluk konusunda genel halktan daha fazla bilgi sahibiydi. O kadar ki %61 gibi şaşırtıcı bir oran soruyu doğru cevapladı. Ancak diğer iki soruda, gelecekteki nüfus artışı ve temel sağlık hizmetinin erişilebilirliği konusunda onlar da şempanzelerden daha kötü sonuçlar aldılar. Karşımda en son verilere ve onları sürekli olarak güncelleyebilecek danışmanlara

erişimi olan insanlar vardı. Cehaletleri, modası geçmiş bir dünya görüşüne bağlanamazdı. Buna rağmen onlar bile dünyayla ilgili en temel olgularda yanılıyorlardı.

Davos'tan sonra her şey berraklaştı.

Dramatik İçgüdülerimiz ve Aşırı Dramatik Dünya Görüşümüz

Böylece bu kitap ortaya çıktı. Sizinle, halktan insanlardan çok akıllı, üst düzey eğitimli uzmanlara kadar pek çok insanın dünya hakkındaki olgu sorularında neden şempanzelerden daha kötü performans sergilediği konusunda–olguya dayalı bir dünya görüşü öğretmeye çabalayarak ve insanların burunlarının dibinde olan olguları bile nasıl yanlış yorumladıklarını dinleyerek geçen uzun yıllar sonunda–nihayet ulaştığım sonuçları paylaşacağım (ayrıca bu konuda ne yapabileceğinizi de anlatacağım). Kısaca:

Dünyayı düşünün. Savaş, şiddet, doğal afetler, insan kaynaklı felaketler, yozlaşma. Durum kötü ve gittikçe daha kötüye gidiyor gibi görünüyor, öyle değil mi? Zenginler daha da zenginleşiyor, yoksullar daha da yoksullaşıyor ve yoksulların sayısı artmaya devam ediyor ve esaslı değişiklikler yapmazsak çok yakında kaynaklarımız tükenecek. En azından çoğu Batılının medyada gördüğü ve zihninde yer alan tablo bu. Ben buna aşırı dramatik dünya görüşü diyorum. Stresli ve insanı yanlışa yönlendiren bir görüş.

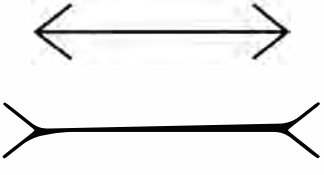
Aslında dünya nüfusunun büyük çoğunluğu, gelir skalasının ortalarında yaşıyor. Belki bizim orta sınıf olarak değerlendirdiğimiz yerde değiller ama aşırı yoksulluk içinde de yaşamıyorlar. Kızları okula gidiyor, çocukları aşı oluyor, iki çocuklu aileler şeklinde yaşıyorlar ve yurt dışına mülteci olarak değil tatil için gitmek istiyorlar. Dünya adım adım, yıldan yıla iyileşiyor. Her yıl, her açıdan istikrarlı bir şekilde değil ama kural olarak böyle. Dünya her ne kadar büyük

zorluklarla karşı karşıya olsa da çok büyük ilerlemeler kaydettik. Bu, olguya dayalı dünya görüşüdür.

İnsanları olgu sorularıma en dramatik ve olumsuz cevapları vermeye iten, aşırı dramatik dünya görüşüdür. İnsanlar dünyayı düşünürken, öğrenirken ve dünya hakkında tahminlerde bulunurken sürekli ve sezgisel olarak dünya görüşlerine başvururlar. Bu yüzden dünya görüşünüz yanlışsa, sistematik olarak yanlış tahminlerde

Optik İllüzyonlar ve Küresel İllüzyonlar

Aşağıdaki iki yatay çizgiye bakın. Hangisi daha uzun?

Kaynak: Müller-Lyer illusion

Bunu daha önce de görmüş olabilirsiniz. Alttaki çizgi üsttekinden daha uzun görünür. Daha uzun olmadığını bilirsiniz ama zaten bilseniz, hatta çizgileri bizzat ölçüp aynı ölçüde olduklarını doğrulasanız bile onları farklı uzunluklarda görmeye devam edersiniz.

Gözlüğümün görme sorunumu düzeltmek için özel ayarlanmış bir merceği var. Buna rağmen bu optik illüzyona baktığımda, herkes gibi ben de gördüğüm şeyi yanlış yorumluyorum. Çünkü illüzyonlar gözlerimizde değil, beyinlerimizde gerçekleşir. İllüzyonlar görme sorunlarından bağımsız sistematik yanlış yorumlamalardır. Çoğu insanın aldandığını bilmek, utanmanıza gerek olmadığı anlamına gelir. Utanmak yerine şunu merak edebilirsiniz: Bu illüzyon nasıl işliyor?

Yine kamuoyu anketlerinin sonuçlarına bakıp utanma kısmını pas geçebilirsiniz. Utanmak yerine merak edin. Bu "küresel illüzyon" nasıl çalışıyor? Neden bu kadar çok insanın beyni dünyanın durumunu sistematik bir şekilde yanlış yorumluyor?

bulunursunuz. Ancak bu aşırı dramatik dünya görüşüne benim bir zamanlar sandığım gibi sadece modası geçmiş bilgimiz neden olmaz. Ayrıca bunun kötü zihniyetli medya, propaganda, sahte haberler ya da yanlış olguların kabahati olmadığına da ikna oldum.

Onlarca yıl ders vermenin, insanları test etmenin ve burunlarının dibindeyken bile olguları yanlış yorumlamalarını dinlemenin yarattığı birikimin sonucunda, nihayet, aşırı dramatik dünya görüşünü değiştirmenin bu kadar zor olmasının beynimizin işleyiş şeklinden kaynaklandığını görebildim.

İnsan beyni milyonlarca yıllık bir evrimin ürünüdür ve atalarımızın küçük avcı ve toplayıcı gruplar halinde hayatta kalmasına yardım eden içgüdülerle donatılmışızdır. Beyinlerimiz, eskiden yakın tehlikelerden kaçınmamıza yardımcı olan bir içgüdüyle çok fazla düşünmeden sıklıkla hızlı sonuçlar çıkarır. Tek haber ve faydalı bilgi kaynağımız olan dedikodu ve çarpıcı hikâyeler ilgimizi çeker. Yiyecek kıt olduğunda hayat kurtaran enerji kaynakları olan şekeri ve yağı arzularız. Binlerce yıl önce işe yarayan pek çok içgüdümüz var ama artık çok farklı bir dünyada yaşıyoruz.

Şeker ve yağa düşkünlüğümüz bugün obeziteyi dünyanın en büyük sağlık sorunlarından biri haline getirdi. Çocuklarımıza ve kendimize tatlılardan ve cipslerden uzak durmayı öğretmeliyiz. Aynı şekilde, hızlı düşünen beyinlerimiz ve drama olan açlığımız –dramatik içgüdülerimiz– yanlış algılara ve aşırı dramatik dünya görüşlerine neden oluyor.

Beni yanlış anlamayın. Dünyamıza anlam verebilmek ve günü sağ çıkarabilmek için bu dramatik içgüdülere hâlâ ihtiyacımız var. Her girdiyi eleseydik ve her kararı rasyonel bir şekilde analiz etseydik normal bir hayat imkânsız olurdu. Şekeri ve yağı tamamen kesmemeli ve bir cerrahtan beynimizin duyguları ele alan kısımlarını almasını istememeliyiz. Öte yandan aldığımız drama miktarını kontrol etmeyi de öğrenmeliyiz. Drama iştahımız kontrol altına alınmazsa, işi abartır ve dünyayı olduğu gibi görmemizi önleyerek bizi korkunç derecede yanlış yollara saptırır.

Factfulness ve Olgulara Dayalı Bir Dünya Görüşü

Bu kitap benim ömür boyu süren yıkıcı küresel cehaletle mücadele misyonumun son cephesidir. Dünya üzerinde bir etki yaratmak, insanların düşünce şekillerini değiştirmek, mantıksız korkularını yatıştırmak ve enerjilerini yapıcı faaliyetlere yönlendirmek için son girişimimdir. Daha önceki cephelerimde cephanemi büyük veri gruplarıyla, ufuk açıcı yazılımlarla, enerjik bir konuşma tarzıyla ve bir İsveç süngüsüyle doldurmuştum. Yeterli olmadı. Ama bu kitabın olacağını umuyorum.

Burada verileri daha önce hiç bilmediğiniz halleriyle göreceksiniz: Terapi işlevi görür. Bir zihinsel huzur kaynağıdır. Çünkü dünya göründüğü kadar dramatik değil.

Factfulness, sağlıklı beslenme ve düzenli egzersiz gibi gündelik hayatınızın bir parçası olabilir ve olmalıdır. Uygulamaya başlarsanız aşırı dramatik dünya görüşünüzün yerine olgulara dayalı bir dünya görüşü getirebilirsiniz. Dünyayı, ezberlemeksizin doğru anlayabilirsiniz. Daha iyi kararlar alır, gerçek tehlikelere ve olasılıklara karşı tetikte olur ve sürekli yanlış şeyler için strese kapılmaktan uzak durursunuz.

Size aşırı dramatik hikâyeleri nasıl ayırt edeceğinizi öğretecek ve dramatik içgüdülerinizi kontrol etmenizi sağlayacak birtakım düşünce araçları vereceğim. Sonrasında yanlış algılarınızı değiştirebilecek ve olguya dayalı bir dünya görüşü geliştirerek şempanzeleri her defasında yenebileceksiniz.

Sirke Dönersek

Konuşmalarımın sonunda, imkânsız görünen şeylerin aslında mümkün olduğunu pratik bir şekilde göstermek için bazen kılıç yutarım. Sirk gösterimden önce dinleyicilerimin dünyaya dair olgusal bilgisini test etmiş, onlara dünyanın sandıklarından tamamen farklı olduğunu

göstermiş, asla gerçekleşmeyeceğini düşündükleri birçok değişikliğin *çoktan gerçekleştiğini* ispatlamış ve böylece neyin mümkün olduğu, neyin inandıklarından ve her gün haberlerde gördüklerinden bütün yönleriyle farklı olduğu konusunda meraklarını uyandırmak için çabalamış olurum.

Kılıcı izleyicinin sezgilerinin ne kadar yanlış olabileceğini anlaması için yutuyorum. Onlara gösterdiklerimin, hem kılıç yutma hem de öncesinde dünya hakkında aktardığım materyalin, ön yargılı fikirleriyle ne kadar çelişse ve ne kadar imkânsız görünse de doğru olduğunu idrak etmelerini istiyorum.

İnsanların dünya hakkında yanıldıklarını fark ettiklerinde utanmak yerine sirkten hatırladığım ve benim de yanıldığımı her keşfedişimde hâlâ kapıldığım o çocuksu hayrete, ilhama ve meraka kapılmasını istiyorum: "Vay canına, bu nasıl mümkün olabilir ki?"

Bu kitap dünyayı ve aslında onun nasıl bir yer olduğunu anlatıyor. Ayrıca sizi ve dünyayı (neredeyse tanıştığım herkes gibi) neden aslında olduğu haliyle görmediğinizi de ele alıyor. Bu konuda ne yapabileceğinizi ve bunun sirk çadırından çıkıp dünyaya geri dönerken nasıl kendinizi daha olumlu, daha az stresli ve daha umutlu hissetmenizi sağlayacağını da anlatıyor.

Bu yüzden doğru olmak, kabarcığınızın içinde yaşamaya devam etmekten daha fazla ilginizi çekiyorsa, dünya görüşünüzü değiştirmeye istekliyseniz, eleştirel düşüncenin içgüdüsel tepkinin yerini almasına hazırsanız ve mütevazı, meraklı ve şaşırtılmaya hazır hissediyorsanız lütfen okumaya devam edin.

UÇURUM İÇGÜDÜSÜ

Sadece bir kâğıt parçası kullanarak
bir canavarı sınıfta esir almak

Her Şeyin Başladığı Yer

1995 yılının Ekim ayıydı ve o akşamki dersimden sonra küresel yanılgılarla ömür boyu sürecek mücadelemi başlatacağımdan haberim yoktu.

"Suudi Arabistan'da çocuk ölüm oranı kaçtır? El kaldırmayın, sadece cevabınızı yüksek sesle söyleyin?" UNICEF'in yıllığının birinci ve beşinci tablolarının kopyalarını dağıtmıştım. Dağıttığım fotokopiler sıkıcı görünüyordu ama ben heyecanlıydım.

Bir öğrenci korosu hep bir ağızdan: "OTUZ BEŞ," diye bağırdı.

"Evet. Otuz beş. Doğru. Bu, her bin çocuktan otuz beşinin, beş yaşını göremediği anlamına geliyor. Şimdi bana Malezya'daki oranı söyleyin?"

"ON DÖRT," dedi koro.

Üstüme atılan sayıları yeşil bir kalemle tepedeki projektörün üstündeki plastik filme karaladım.

"On dört," diye tekrarladım. "Suudi Arabistan'dakinden daha az!"

Disleksim bana küçük bir oyun oynadı ve "Maleyza" yazdım. Öğrenciler güldü.

"Brezilya?"

"ELLİ BEŞ."

"Tanzanya?"

"YÜZ YETMİŞ BİR."

Kalemi bıraktım ve "Çocuk ölüm oranlarına kafayı neden taktığımı biliyor musunuz?" dedim. "*Tek* nedeni çocukları önemsemem değil. Bu ölçüm bütün bir toplumun ateşini ölçüyor. Büyük bir termometre gibi. Çünkü çocuklar çok savunmasızlar. Onları öldürebilecek o kadar çok şey var ki. Malezya'da bin çocuktan sadece on dördünün hayatını kaybetmesi, dokuz yüz seksen altısının hayatta kaldığı anlamına gelir. Ebeveynleri ve toplumları bu çocukların hepsini, onları öldürebilecek bütün tehlikelerden, mikroplardan, açlıktan, şiddetten korumayı başarmış demektir. Yani bu on dört sayısı bize Malezya'daki çoğu ailenin yeterli yiyeceği olduğunu, kanalizasyon sistemlerinin içme suyuna karışmadığını, temel sağlık hizmetlerine iyi düzeyde erişimleri olduğunu, annelerinin okuyup yazabildiğini gösterir. Bize sadece çocukların sağlığı hakkında bilgi vermez. Bütün toplumun kalitesini ölçer."

"İlginç olan sayılar değildir. O sayıların arkasındaki hayatlar hakkında bize söyledikleridir," diye devam ettim. "Bu sayıların birbirinden ne kadar farklı olduğuna dikkat edin: 14, 35, 55 ve 171. Bu ülkelerde hayat birbirinden aşırı derecede farklı olsa gerek."

Kalemi elime aldım. "Bana otuz beş sene önce Suudi Arabistan'da hayatın nasıl olduğunu söyleyin. 1960'da kaç çocuk ölmüş? İkinci sütuna bakacaksınız."

"İKİ YÜZ... kırk iki."

Bu yüksek sayıyı –242– dile getirirken öğrencilerimin sesleri bir anda alçaldı.

"Evet. Bu doğru. Suudi Arabistan toplumu inanılmaz bir ilerleme kaydetmiş, değil mi? Çocuk ölümleri sadece otuz üç yılda %0,242'den %0,035'e düşmüş. İsveç'ten daha hızlılarmış. Bizim aynı ilerlemeyi sağlamamız yetmiş yedi yıl sürdü."

"Ya Malezya? Bugün sayı on dört. 1960'ta kaçmış?"

Cevap boğuk bir mırıltı olarak geldi: "Doksan üç." Öğrenciler şaşkın ve kafaları karışmış bir halde tabloları incelemeye başlamıştı. Bir yıl önce de öğrencilerime aynı örnekleri vermiştim ama destekleyecek veri tabloları olmadığı için, dünya üzerinde kaydedilen iyileşmeler hakkında söylediklerime inanmayı reddetmişlerdi. Şimdi ise kanıtlar önlerindeyken, bu yılın öğrencileri onları kandırmak için istisnai ülkeleri seçmiş olabilir miyim diye sütunları tarıyordu. Verilerde gördükleri resme inanamıyorlardı. Kafalarındaki dünya resmine hiç benzemiyordu.

"Bilginiz olsun diye söylüyorum," dedim, "çocuk ölümlerinin arttığı tek bir ülke bulamayacaksınız. Çünkü dünya genel olarak daha iyiye gidiyor. Haydi, kısa bir kahve molası verelim."

"Dünyanın İkiye Ayrıldığı" Yönündeki Mega Yanılgı

Bu bölüm on dramatik içgüdümüzden ilki olan uçurum içgüdüsünü konu alıyor. Her şeyi arada hayalî bir uçurumla –büyük bir adaletsizlik gediğiyle– genellikle zıt iki gruba ayırmak için duyduğumuz o dayanılmaz çekimden; uçurum içgüdüsünün insanların kafasında iki tür ülkeye ya da iki tür insana –zengine karşı fakir– bölünmüş bir dünya yaratmasından bahsediyorum.

Yanlış kanıların izini sürmek kolay değildir. 1995 yılının o Ekim akşamı, bu canavara ilk kez doğru dürüst bakabildim. Kahve molasından hemen sonraydı ve o kadar heyecan verici bir tecrübe oldu ki o zamandan beri mega yanlış kanıların peşine düşmekten hiç vazgeçmedim.

Mega diyorum çünkü bu yanlış kanıların, insanların dünyayı yanlış algılamasında çok büyük etkileri vardır. İlki en kötüsü. Dünyayı iki yanıltıcı kutuya ayırarak –fakir ve zengin– insanların zihinlerindeki bütün küresel orantıları büsbütün çarpıtır.

İlk Mega Yanılgının İzini Sürmek

Derse yeniden başlayınca, çocuk ölüm oranlarının yağmur ormanlarındaki kabile toplumlarında ve dünyanın dört bir yanındaki kırsal alanlarda en yüksek düzeye ulaştığını anlattım. "Televizyonda egzotik belgesellerde gördüğünüz insanlar. O ebeveynler ailelerinin hayatta kalması için herkesten daha fazla mücadele etmelerine rağmen, çocuklarının neredeyse yarısını kaybediyorlar. Neyse ki buna benzer ürkütücü şartlar altında yaşamak zorunda kalan insanların sayısı her geçen gün azalıyor."

Bu sırada ön sıradan genç bir öğrenci el kaldırdı. Başını yana yatırdı ve "Onlar hiçbir zaman bizim gibi yaşayamazlar," dedi. Tüm sınıf destek verir gibi başlarını salladı.

Öğrenci muhtemelen şaşıracağımı sanmıştı. Oysa hiç şaşırmamıştım. Bu, daha önce defalarca duyduğum türde bir "uçurum" beyanıydı. Şaşırmamıştım, sevinmiştim. Ben de bunu umuyordum. Diyaloğumuz şuna benzer bir şekilde sürdü:

BEN: Affedersiniz, "onlar" derken kimi kastediyorsunuz?

O: Başka ülkelerdeki insanları.

BEN: İsveç dışındaki bütün ülkeler mi?

O: Hayır. Kastettiğim... Batılı olmayan ülkeler. Bizim gibi yaşayamazlar. İşe yaramaz.

BEN: Aha! (Şimdi anlamışım gibi.) Japonya gibi yani?

O: Hayır, Japonya değil. Onların bir Batılı gibi yaşıyorlar.

BEN: Peki ya Malezya? Onlar bir "Batılı gibi yaşamıyorlar", değil mi?

O: Hayır. Malezya değil. Batı'ya özgü hayat tarzını henüz benimsememiş bütün ülkeler. Benimsememeliler. Ne demek istediğimi anlamışsınızdır.

BEN: Hayır, ne demek istediğinizi anlamadım. Lütfen açıklayın. "Batı" ve "diğerleri"nden bahsediyorsunuz. Değil mi?

O: Evet. Aynen öyle.

BEN: Meksika... "Batılı mı?"

Bana bakakaldı.

Niyetim onu kışkırtmak değildi ama bu konuşmanın bizi götüreceği yer beni heyecanlandırdığı için devam ettim. Meksika "Batılı" mıydı ve Meksikalılar bizim gibi yaşayabilir miydi? Yoksa "diğerlerinden" miydi ve bizim gibi yaşayamazlar mıydı? "Kafam karıştı," dedim. "'Onlar ve biz' diye başladınız, sonra 'Batı ve diğerleri'ne döndünüz. Ne demek istediğinizi anlamayı çok isterim. Bu etiketlerin kullanıldığını defalarca duydum ama dürüst olmam gerekirse, bunları hiç anlamamışımdır."

Üçüncü sıradan genç bir kadın, ilk öğrencinin imdadına yetişti. Meydan okumamı sırtladı ama beni tamamen şaşırtan bir şekilde yaptı bunu. Önündeki büyük kâğıdı işaret etti ve "Belki de şu şekilde tanımlayabiliriz: *'Biz Batı'dakiler'*in daha az çocuğu var ve çocuklarımızın çok azı ölüyor. Öte yandan, *'diğer yerlerdekiler'*in çok çocuğu oluyor ve çok sayıda çocuk ölüyor." Birinci öğrencinin zihniyetiyle benim verilerim arasındaki çelişkiyi –aslında hayli yaratıcı bir şekilde– dünyanın nasıl ayrılması gerektiği konusunda bir tanım önererek çözmeye çalışıyordu. Bu beni çok mutlu etti. Çünkü –kendisinin de birazdan fark edeceği gibi– tamamen yanılıyordu ve daha önemlisi, test edebileceğim bir somutlukla yanılıyordu.

"Harika. Muhteşem. Muhteşem." Kalemimi kapıp harekete geçtim. "Bakalım ülkeleri kaç çocuklarının olduğuna ve kaç çocuğun öldüğüne göre iki gruba ayırabilecek miyiz?"

Şüpheci yüzleri merak bürümüştü; beni bu kadar mutlu eden şeyin ne olduğunu anlamaya çalışıyorlardı.

İkinci öğrencinin tanımı hoşuma gitmişti çünkü çok netti. Doğruluğunu verilere bakarak kontrol edebilirdik. Bir insanı yanlış bir

kanıya sahip olduğuna ikna etmek istiyorsanız, görüşünü verilerle sınamak çok işe yarar. Benim yaptığım da bu oldu.

Çalışma hayatımda hep böyle yaptım. Orijinal veri tablolarını çoğalttığım o büyük gri fotokopi makinesi, yanlış kanılarla mücadelemde ilk ortağım oldu. 1998 yılı geldiğinde artık yeni bir ortağım vardı: Ülke verilerini öğrencilerimle renkli kabarcık grafikler aracılığıyla paylaşmama imkân sağlayan renkli bir yazıcı. Ardından ilk insan ortaklarım geldi ve iş gerçekten hız kazandı. Bu grafikler ve yanlış kanıları yakalama fikrim Anna ve Ola'yı öylesine heyecanlandırdı ki davamda bana katıldılar ve bir tesadüf sonucu yüzlerce veri eğilimini hareketli kabarcık grafiklerle göstermenin devrimci bir yolunu yarattılar. Kabarcık grafikler "dünyanın ikiye ayrıldığı" yönündeki yanlış kanıyı yıkma savaşımızda bir numaralı silahımız oldu.

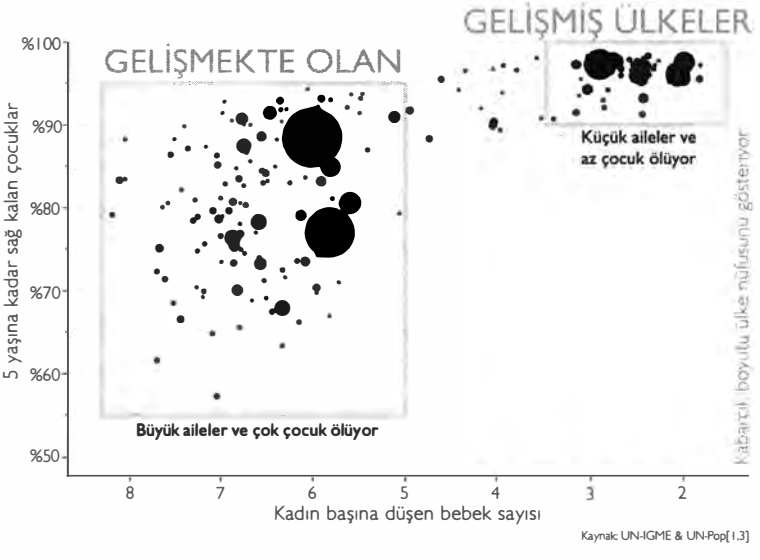
Bu Resimde Yanlış Olan Ne?

Öğrencilerim "onlar"dan ve "biz"den bahsediyordu. Diğerleri de "gelişmekte olan dünya"dan ve "gelişmiş dünya"dan. Muhtemelen bu etiketleri siz de kullanıyorsunuzdur. Burada yanlış olan nedir? Gazeteciler, politikacılar, aktivistler, öğretmenler ve araştırmacılar bu ifadeleri sürekli kullanıyor.

İnsanlar "gelişmekte olan" ve "gelişmiş" dediklerinde, akıllarından muhtemelen "fakir ülkeler" ve "zengin ülkeler" geçiyor. "Batı/diğerleri", "kuzey/güney", "düşük gelir/yüksek gelir" ifadelerini de sık sık duyarım. Her neyse. Sözcükler kafalarda alakalı resimler yarattığı ve gerçekliğe dayalı bir şeyi kastettikleri sürece insanların dünyayı tanımlamak için hangi terimleri kullandığının bir önemi yoktur. Ancak bu iki basit terimi kullandıklarında kafalarında canlanan resimler nelerdir? Ve o resimler gerçekle kıyaslandığında nasıllar?

Verilere dayanarak kontrol edelim. Bir sonraki sayfada yer alan grafik, bütün ülkeler için kadın başına bebek sayısını ve çocukların sağ kalma oranlarını gösteriyor.

Grafikteki her kabarcık bir ülkeyi temsil ediyor; kabarcığın büyüklüğü ülkenin nüfusunun büyüklüğünü gösteriyor. En büyük kabarcıklar Hindistan ve Çin ülkelerini gösteriyor. Grafiğin sol tarafında kadınların çok sayıda bebek dünyaya getirdiği ülkeler, sağ tarafında ise az sayıda bebek dünyaya getirdiği ülkeler yer alıyor. Bir ülke grafikte ne kadar yukarıdaysa, ülkenin çocuklarının hayatta kalma oranı da o kadar yüksektir. Bu grafik tam olarak üçüncü sıradaki öğrencimin iki grubu –"biz ve onlar" ya da "Batı ve diğerleri"– tanımlama yolu olarak önerdiği şeyi gösteriyor. Ben burada iki grubu "gelişmekte olan ve gelişmiş" ülkeler olarak nitelendirdim.

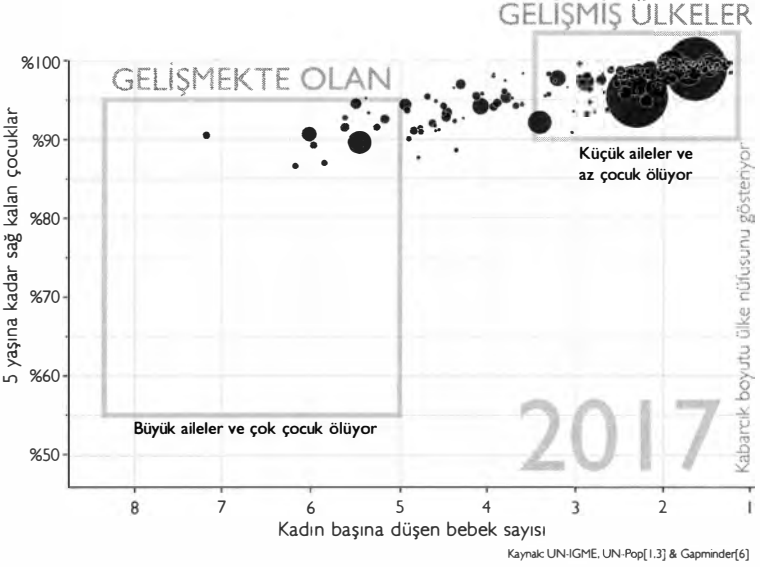

Dünyadaki ülkelerin bu iki kutuya –gelişmekte olan ve gelişmiş ülke kutusuna– nasıl güzelce ayrıldığına bir bakın. İki kutu arasında dünya nüfusunun sadece %2'sinin yaşadığı (Küba, İrlanda ve Singapur'un dâhil olduğu) on beş ülkeyi içeren net bir uçurum var. "Gelişmekte olan" şeklinde nitelenen kutuda, Çin ve Hindistan'ın aralarında olduğu yüz yirmi beş kabarcık bulunmaktadır. Bütün bu ülkelerde kadınlar ortalama beşten fazla çocuk doğuruyor ve

çocuk ölümleri yaygın: Çocukların %95'inden azı hayatta kalıyor; başka bir deyişle çocukların %5'inden fazlası beş yaşını göremiyor. "Gelişmiş" olarak nitelenen diğer kutuda ise ABD ve Avrupa'nın büyük kısmı dâhil kırk dört kabarcık var. Bütün bu ülkelerde kadın başına düşen çocuk sayısı %3,5'in altında ve çocukların hayatta kalma oranı %90'ın üstündedir.

Dünya iki kutuya sığıyor. Dahası üçüncü sıradaki öğrencinin hayal ettiği iki kutu tam olarak bunlar. Bu resim ortada bir uçurumla, net bir şekilde iki gruba bölünmüş bir dünya gösteriyor. Ne hoş. Anlaması ne kolay bir dünya! O zaman sorun ne? Ülkeleri "gelişmiş" ve "gelişmekte olan" diye etiketlemenin nesi bu kadar yanlış? "Biz ve onlar" diyen öğrencimin üstüne neden o kadar gittim?

Çünkü bu resim 1965'teki dünyayı gösteriyor! Benim genç bir adam olduğum zamanın dünyasını. Sorun bu. Ülkenizde yolunuzu bulmak için 1965'ten kalma bir harita kullanır mısınız? Doktorunuz size teşhis koymak ve tedavi yöntemini belirlemek için 1965'in en yeni araştırmasından faydalansa mutlu olur muydunuz? Aşağıdaki resim dünyanın bugün neye benzediğini gösteriyor.

Kaynak: UN-IGME, UN-Pop[1.3] & Gapminder[6]

Dünya tamamen değişti. Bugün en büyük ülkelerden Çin ve Hindistan'ın da aralarında olduğu çoğu ülkede aileler küçüktür ve çocuk ölümlerine az rastlanır. Sol alt köşeye bakın. Kutu neredeyse boş. Az çocuk sahibi olma ve yüksek hayatta kalma oranını gösteren küçük kutu, bütün ülkelerin yolunu tuttuğu yer orası. Dahası birçok ülke hâlihazırda orada. İnsanlığın %85'i şimdiden bir zamanlar "gelişmiş ülke" olarak adlandırılan o kutunun içinde. Kalan %15, ağırlıklı olarak iki kutunun arasında yer alıyor. "Gelişmekte olan" ülkeler kutusunda dünya nüfusunun sadece %6'sını temsil eden on üç ülke yer alıyor. Öte yandan dünya değişirken dünya görüşü, en azından "Batılıların" kafasında değişmemiş. Çoğumuz dünyanın geri kalanı hakkında tamamen modası geçmiş bir fikre takılı kalmışızdır.

Az önce gösterdiğim dünyanın baştan ayağa değişimi, sadece ailenin büyüklüğü ya da çocukların sağ kalma oranıyla sınırlı değil elbette. İnsan hayatının neredeyse her yönünde çok benzer bir değişim yaşanıyor. Gelir, turizm, demokrasi, eğitim, sağlık hizmetleri veya elektriğe erişim oranlarını gösteren grafikler, hep aynı hikâyeyi anlatıyor: Dünyanın bir zamanlar iki parçadan oluştuğunu ama artık öyle olmadığını. Bugün çoğu insan ortada bir yerde bulunmaktadır. Batı ve diğerleri arasında, gelişmiş ve gelişmekte olan arasında, zengin ve fakir arasında uçurum kalmamıştır. Bu nedenle uçurum olduğunu düşündüren kategori çiftlerini kullanmaya son vermeliyiz.

Öğrencilerim dünyayı daha iyi bir yere dönüştürmek isteyen, kendini adamış ve küresel farkındalığa sahip gençlerdi. Dünyayla ilgili en temel olgular karşısındaki kör cehaletleri beni şok etmişti. "Biz" ve "onlar" diye iki grup olduğunu gerçekten düşünmeleri karşısında donakalmıştım, "onların" "bizim" gibi yaşayamayacağını söylemeleri de beni dehşete düşürmüştü. Kafalarında otuz yıllık bir dünya görüşüyle dolaşıyor olmaları nasıl mümkün olabilirdi ki?

1995 yılı Ekim ayının o akşamında parmaklarım uyuşmuş bir halde yağmur altında pedal çevirirken, içim içime sığmıyordu. Planım işe yaramıştı. Sınıfta sunduğum verilerle öğrencilerime dünyanın ikiye ayrılmadığını ispatlayabilmiştim. Yanlış kanılarını alt etmeyi

başarmıştım. Şimdi mücadeleyi daha ileri taşımak için güçlü bir arzu duyuyordum. Verileri daha da netleştirmem gerektiğini fark etmiştim. Böylece daha fazla insana görüşlerinin mesnetsiz duygulardan ibaret olduğunu daha ikna edici bir şekilde gösterebilirdim. Bu, aslında sadece hissettikleri şeyleri bildikleri yanılgısını yıkmama yardım edebilirdi.

Yirmi yıl sonra Danimarka, Kopenhag'da şık bir televizyon stüdyosunda oturuyorum. "Bölünmüş" dünya görüşü yirmi yıl daha yaşlanmış, modası yirmi yıl daha geçmiştir. Canlı yayındayız ve gazeteci başını yana yatırıp bana, "Küçük, zengin dünyayla, özellikle eski Batı dünyasıyla, büyük kısım arasında hâlâ çok büyük bir fark görüyoruz," dedi.

"Ama tamamen yanılıyorsunuz," diye yanıtladım.

"Gelişmekte olan yoksul" ülkelerin artık ayrı bir grup olarak var olmadıklarını bir kez daha izah ettim. Artık uçurum yoktu. Bugün çoğu insan, %75, orta gelir düzeyine sahip ülkelerde yaşıyordu. Bu kalabalık; yoksul değil, zengin değil ama ortada bir yerde ve makul bir hayat yaşamaya başlayan ülkelerde yaşıyor. Ölçeğin bir tarafında hâlâ çoğunluğu aşırı ve kabul edilemez bir yoksullukta yaşayan ülkeler, diğer tarafında ise zengin dünya (Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya, Güney Kore ve Singapur gibi az sayıda birkaç ülke daha) vardı. Ancak büyük çoğunluk çoktan ortaya geçmişti.

Gazeteci açıkça kışkırtmak için "Peki bu bilgiyi neye dayandırıyorsunuz?" diye sordu. Başardı da. Sinirlenmekten kendimi alamadım ve gerginliğim hem sesime hem de sözlerime yansıdı. "Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler tarafından derlenen standart istatistikleri kullanıyorum. Bu olgular tartışmaya açık değil. Ben haklıyım, siz ise yanılıyorsunuz."

Canavarı Yakalamak

Yirmi yıldır bölünmüş dünyaya ilişkin bu yanlış algıyla mücadele ettiğim için böyle şeyler artık beni şaşırtmıyor. Öğrencilerim ayrı-

calıklı değildi. Danimarkalı gazeteci de. Karşılaştığım insanların büyük çoğunluğu böyle düşünüyor. Bu kadar çok insanın yanıldığı iddiama şüpheyle yaklaşıyorsanız çok iyi. Bu tür iddialar için her zaman kanıt talep etmelisiniz. Şimdi size kanıtı, iki kısımdan oluşan bir yanlış kanı tuzağı şeklinde sunacağım.

Öncelikle, giriş kısmında cevapladığınız testteki şu örneğe benzer sorular sorarak, insanlara sözüm ona düşük gelirli ülkelerdeki hayatı nasıl hayal ettiklerini açıklattık.

OLGU SORUSU 1

Bugün dünyanın dört bir yanındaki düşük gelirli ülkelerde, kızların yüzde kaçı ilkokulu bitiriyor?

- ☐ %20
- ☐ %40
- ☐ %60

Bu soruya cevap verenlerin yalnızca %7'si doğru cevabı seçti: C; düşük gelirli ülkelerde kızların %60'ı ilkokulu bitiriyor. (Unutmayın, hayvanat bahçesindeki maymunların %33'ü bu soruya doğru cevap verirdi.) Çoğunluk sadece %20 olduğunu "tahmin etti". Dünyadaki çok az ülkede –Afganistan ve Güney Sudan gibi istisnai yerlerde– kızların %20'sinden azı ilkokulu bitiriyor ve dünyadaki kızların en çok %2'si o ülkelerde yaşıyor.

Yaşam süresi, yetersiz beslenme, su kalitesi ve aşı oranları hakkında benzer sorularımızda da –kısaca düşük gelirli ülkelerde modern hayatın ilk temel adımlarına erişimi olan insanların oranını soruyorduk– benzer sonuçlar aldık. Düşük gelirli ülkelerde ortalama yaşam süresi altmış iki yıldır. Çoğu insanın yeterince yiyeceğe ve iyileştirilmiş suya erişimi vardır, çocukların çoğu aşılıdır ve kızların çoğu ilkokulu bitirir. Sadece küçük yüzdeler –şempanzelerin %33'ünden çok daha azı– bu soruları doğru cevapladı ve büyük çoğunluk, söz konusu sayılar sadece yeryüzünün en kötü yerlerinde

OLGU SORUSU 1 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.
Bugün dünyanın dört bir yanındaki düşük gelirli ülkelerde, kızların yüzde kaçı ilkokulu bitiriyor? (Doğru cevap: %60)

Kaynak: Ipsos MORI[1] & Novus[1]

korkunç felaketler sırasında yaşanan sefalet düzeyini temsil ederken bile, sunduğumuz en kötü alternatifi seçti.

Şimdi tuzağı kapatalım ve yanlış kanıyı yakalayalım. İnsanların düşük gelirli ülkelerde hayatın aslında olduğundan çok daha kötü olduğuna inandıklarını artık biliyoruz. Ama kaç kişinin böylesine korkunç hayatlar yaşadığını düşünüyorlardı? İsveç ve ABD'de insanlara sorduk:

Dünya nüfusunun yüzde kaçı düşük gelirli ülkelerde yaşamaktadır?

Soruyu cevaplayanların önemli bir kısmı dünya nüfusunun %50 ve daha fazlasının düşük gelirli ülkelerde yaşadığını tahmin etmişti. Ortalama tahmin %59'du.

Gerçek rakam, %9'dur. Dünyanın sadece %9'u düşük gelirli ülkelerde yaşamaktadır. Ayrıca unutmayın ki bu ülkelerin, insanların düşündüğü kadar korkunç olmadığını biraz önce saptamıştık. Pek çok açıdan gerçekten kötüler ama yeryüzünde yaşanabilecek en kötü yerler olan Afganistan, Somali ya da Orta Afrika Cumhuriyeti'nin seviyesinde ya da altında değiller.

Özetlemek gerekirse düşük gelirli ülkeler, çoğu insanın düşündüğünden çok daha gelişmiştir. Dahası bu ülkelerde yaşayan insan

sayısı büyük ölçüde azalmıştır. Çoğunluğun, sefalet ve mahrumiyete saplanıp kaldığı bölünmüş bir dünyada yaşadığı fikri, bir illüzyondur. Kelimenin tam anlamıyla yanlış kanıdır. Düpedüz hatalıdır.

İmdat! Çoğunluk Kayıp

Çoğunluk düşük gelirli ülkelerde yaşamıyorsa, nerede yaşıyor? Herhalde yüksek gelirli ülkelerde değil?

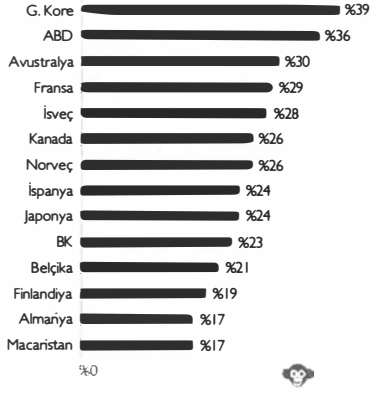
Banyo suyunuzu nasıl seversiniz? Buz gibi mi, dumanı tütecek kadar sıcak mı? Elbette alternatifler bu iki seçenekle sınırlı değil. Suyunuz dondurucu derecede soğuk veya ılık, haşlayacak kadar sıcak ya da aradaki herhangi bir sıcaklıkta olabilir. Bir yelpaze üzerinde sayısız seçenek vardır.

OLGU SORUSU 2

Dünya nüfusunun çoğunluğu nerede yaşıyor?

- ☐ Düşük gelirli ülkelerde.
- ☐ Orta gelirli ülkelerde.
- ☐ Yüksek gelirli ülkelerde.

OLGU SORUSU 2 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.
Dünya nüfusunun çoğunluğu nerede yaşıyor?
(Doğru cevap: Orta gelirli ülkelerde.)

Kaynak: Ipsos MORI[1] & Novus[1]

İnsanların çoğunluğu düşük gelirli ve yüksek gelirli ülkelerde değil, orta gelirli ülkelerde yaşıyor. Bölünmüş zihniyet bu kategoriyi kabul etmiyor ama gerçek kesinlikle budur. İnsanlığın %75'i orada, tam uçurumun olması gereken yerde yaşıyor. Artık daha açık söyleyebiliriz, aslında uçurum yok.

Orta ve yüksek gelirli ülkelerin toplamı, insanlığın %91'ini oluşturuyor; bu oranın ekseriyeti küresel piyasayla entegre olmuş ve makul bir hayat yaşama konusunda büyük ilerleme kaydetmiştir. Bu, hümanistler için mutlu bir farkındalık, küresel ticaret içinse hayati bir uyanıştır. Dışarıda, hayatlarını güzelleştirmeye çalışan ve şampuan, motosiklet, hijyenik ped ve akıllı telefon tüketmek isteyen beş milyar potansiyel müşteri vardır. Onların "yoksul" olduklarını düşünerek ortalarda dolaşırsanız bu insanları kolayca kaçırabilirsiniz.

O Zaman, "Biz" "Onlara" Ne Demeliyiz? Dört Seviye

Sunumlarımda "gelişmekte olan ülkeler" terimini genellikle kaba bulurum.

Sonrasında insanlar bana, "O zaman biz onlara ne demeliyiz?" diye sorarlar. Ama iyi dinleyin. Aynı yanlış kanı burada da var: biz ve onlar. "Biz" "onlara" ne demeliyiz?

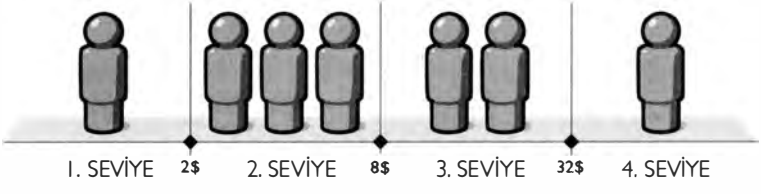
Yapmamız gereken ülkeleri iki gruba ayırmaya son vermektir. Artık hiçbir anlamı yok. Dünyayı pratik bir şekilde anlamamıza yardımcı olmuyor. Şirketlerin fırsatları yakalamasına katkıda bulunmadığı gibi yardım bağışlarının en yoksul insanlara yönelmesine de yardım etmiyor.

Öte yandan dünyayı anlamak için bir tür sınıflandırma yapmamız gerek. Eski etiketlerimizden vazgeçip yerlerini boş bırakmak olmaz. Ne yapmalıyız?

Eski etiketlerin bu kadar popüler olmasının bir nedeni, çok basit olmalarıdır. Ama yanlışlar! O zaman yerlerine yenilerini koymak için bir o kadar basit ama konuyla daha alakalı ve işe yarar bir dünyayı sınıflara ayırma yolu öneregeğim. Dünyayı iki grup yerine, aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi dört gelir seviyesine ayıracağım.

DÖRT GELİR SEVİYESİ

2017'de dünya nüfusu. Farklı gelir seviyelerinde milyarlarca insan.

Fiyat farklılıklarına göre ayarlanmış, dolar cinsinden kişi başına düşen günlük gelir. Kaynak: Gapminder[3]

Grafikteki her insan figürü bir milyar insanı temsil ediyor ve yedi figür dünyanın mevcut nüfusunun günlük dolar geliri olarak ifade edilmiş dört gelir seviyesine nasıl dağıldığını gösteriyor. Çoğu insanın, insanların temel ihtiyaçlarının ekseriyetinin karşılandığı iki orta seviyede yaşadığını görebilirsiniz.

Heyecanlandınız mı? Heyecanlanmalısınız. Çünkü dört gelir seviyesi olguya dayalı yeni sisteminizin ilk ve en önemli kısmını oluşturuyor. Bu gelir seviyeleri, dünya hakkında daha iyi tahminlerde bulunmanıza yardım edeceğine söz verdiğim basit düşünme araçlarından biri. Kitap boyunca bu düzeylerin, terörizmden cinsel eğitime kadar her tür şeyi anlamak için nasıl basit bir yol sunduklarını göreceksiniz. Bu nedenle bu dört seviyenin her birinde hayatın nasıl olduğunu açıklamaya çalışmak istiyorum.

Bu dört gelir seviyesini bir bilgisayar oyununun aşamaları gibi düşünün. Herkes 1. Seviye'den 2. Seviye'ye geçmek ve gittikçe yükselmek ister. Ancak bu, çok tuhaf bir bilgisayar oyunudur çünkü 1. Seviye en zorudur. Haydi, oynayalım.

Su

Ulaşım

Yemek pişirme

Yemek tabağı

I. SEVİYE 2$

Kaynak: Dollar Street

1. SEVİYE. 1. Seviye'ye günde bir dolarla başlarsınız. Beş çocuğunuz bir saat mesafedeki kirli ve çamurlu bir kuyudan su getirmek için sahip olduğunuz tek plastik kovayla her gün çıplak ayakla saatlerce yürümek zorundadır. Eve dönüş yolunda çalı çırpı toplarlar ve siz, bereketsiz toprak mahsul vermediği için yatağa aç girdiğiniz aylar dışında, hayatınız boyunca her gün, her öğün yediğiniz aynı gri renkli lapayı hazırlarsınız. Bir gün en küçük kızınız pis bir öksürüğe tutulur. İçeride yakılan ateş ciğerlerini harap etmektedir. Antibiyotik alacak paranız yoktur, kızınız bir ay içinde ölür. Aşırı yoksulluk budur. Yine de mücadeleyi sürdürürsünüz. Şanslıysanız ve mahsul iyi olursa belki mahsulün fazlasını satıp günde iki dolardan fazlasını kazanmayı başarırsınız ve bu, sizi bir sonraki seviyeye taşır. Bol şans! (Bugün kabaca bir milyar insan böyle yaşıyor.)

Su

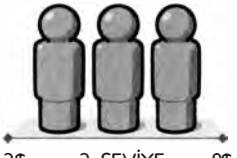
Ulaşım

Yemek pişirme

Yemek tabağı

Kaynak: Dollar Street

2. SEVİYE. Başardınız. Hatta gelirinizi dörde katladınız ve artık günde dört dolar kazanıyorsunuz. Her gün fazladan üç dolar demek. Bunca parayla ne yapacaksınız? Şimdi artık yetiştiremediğiniz yiyecekleri satın alabilirsiniz ve yumurta anlamına gelen tavukları da edinmeye paranız yeter. Para biriktirip çocuklarınıza sandalet, bir bisiklet ve daha fazla plastik kova alırsınız. Artık günlük suyu taşımanız sadece yarım saat sürecektir. Çocuklarınız çalı çırpı toplamak yerine okula gidebilsin diye gazlı bir ocak alırsınız. Elektrik varsa ödevlerini bir ampulün altında yapabilirler. Ama elektrik bir dondurucu için fazla istikrarsızdır. Çamurlu zeminde uyumak zorunda kalmamak için şilte parası biriktirirsiniz. Hayat artık çok daha iyidir ama hâlâ belirsizdir. Tek bir hastalık, ilaç almak için eşyalarınızın çoğunu satmanızı gerektirebilir. Bu sizi 1. Seviye'ye geri savurur. Günde bir üç dolar daha hiç fena olmaz ama gerçekten çarpıcı bir iyileşme yaşamak için gelirinizi bir kez daha dörde katlamanız gerekir. Yerel tekstil sektöründe bir iş kapabilirseniz, ailenizin eve maaş getiren ilk üyesi olabilirsiniz. (Bugün kabaca üç milyar insan bu şekilde yaşıyor.)

Su

Ulaşım

Yemek pişirme

Yemek tabağı

Kaynak: Dollar Street

3. SEVİYE. Vay canına! Başardınız. Haftada yedi gün, günde on altı saat, birden fazla işte çalışıyorsunuz ve gelirinizi bir kez daha dört katına, günde on altı dolara çıkardınız. Birikimleriniz etkileyici düzeye ulaştı ve bir soğuk su musluğu taktınız. Artık su taşımak yok. İstikrarlı bir elektrik hattı sayesinde çocukların ödevleri iyileşti ve yiyecek depolamanıza ve her gün farklı yemekler sunmanıza imkân sağlayacak bir buzdolabı edinebilirsiniz. Bir motosiklet satın almak için para biriktirdiniz; yani artık kasabadaki bir fabrikada daha iyi ücretli bir işe gidip gelebileceksiniz. Aksilik bu ya bir gün yolda kaza yaptınız ve çocuklarınızın eğitimi için biriktirdiğiniz bütün parayı hastane faturalarını ödemek için kullanmak zorunda kaldınız. İyileştiniz ve birikimleriniz sayesinde bir seviye geriye atılmadınız. Çocuklarınızdan ikisi liseye başladı. Mezun olmayı başarırlarsa sizin hiç erişemediğiniz maaşları alabilecekleri işlere girebilecekler. Kutlamak için ailenizi hayatınızın ilk tatiline çıkarıyorsunuz, eğlencesine, kumsalda bir öğleden sonra. (Bugün kabaca iki milyar insan bu şekilde yaşıyor.)

Su

Ulaşım

Yemek pişirme

Yemek tabağı

32$ 4. SEVİYE

Kaynak: Dollar Street

4. SEVİYE. Günde otuz iki dolardan daha fazla kazanıyorsunuz. Zengin bir tüketicisiniz ve günde üç dolar fazlası gündelik hayatınızda çok az fark yaratıyor. İşte bu yüzden, aşırı yoksulluk içinde yaşayan bir insanın hayatını değiştirebilecek üç doların büyük bir para olmadığına inanıyorsunuz. On iki yıldan fazla eğitim almışsınız ve uçakla seyahat etmişsiniz. Ayda bir kez dışarıda yemek yiyebiliyor ve araba alabiliyorsunuz. Elbette evinizin içinde sıcak ve soğuk suyunuz var.

Öte yandan siz bu seviyeyi zaten tanıyorsunuz. Bu kitabı okuduğunuza göre 4. Seviye'de yaşadığınızdan neredeyse eminim. Oldum olası bu gelir seviyesini bildiğiniz için diğer üç seviye arasındaki büyük farkları anlamakta zorlanıyorsunuz. 4. Seviye'deki insanların dünyadaki diğer altı milyar insanın gerçekliğini yanlış anlamamak için çok çabalaması gerekiyor. (Bugün kabaca bir milyar insan böyle yaşıyor.)

Seviyelerde yukarı doğru ilerlemeyi, aynı insan birden fazla seviyede bulunmayı başarmış gibi tarif ettim. Bu alışıldık bir durum değildir. Bir ailenin 1. Seviye'den 4. Seviye'ye çıkması, genellikle birkaç nesil alır. Yine de artık insanların farklı seviyelerde yaşadığı hayat türleriyle ilgili net bir resme, seviyeler arasında yer değiştirmenin hem bireyler hem ülkeler için mümkün olduğu algısına ve en önemlisi sadece iki tür hayat olmadığı anlayışına sahip olduğunuzu umuyorum.

İnsanlık tarihi herkesin 1. Seviye'de olmasıyla başladı. Yüz binyıldan uzun bir süre kimse üst seviyelere geçemedi ve çocukların çoğu ebeveyn olacak kadar uzun süre sağ kalamadılar. Sadece iki yüzyıl önce dünya nüfusunun %85'i hâlâ 1. Seviye'de, aşırı yoksulluk içindeydi.

Bugün insanların büyük çoğunluğu, Batı Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın 1950'lerde sahip olduğu yaşam standartlarıyla, orta kısma, başka bir deyişle 2. ve 3. seviyelere yayılmış durumdadır. Aslına bakarsanız bu durum yıllardır böyledir.

Uçurum İçgüdüsü

Uçurum içgüdüsü çok güçlüdür. Dünya Bankası personeline ilk kez 1999'da bir konferans vermiştim. Onlara "gelişmekte olan" ve "gelişmiş" etiketlerinin artık geçerli olmadığını söyledim ve kılıcımı yuttum. Dünya Bankası'nın "gelişmekte olan" ve "gelişmiş" terimlerini nihayet kullanmaktan vazgeçtiğini ve dünyayı artık dört gelir grubuna böleceklerini kamuoyuna duyurması için aradan on yedi yıl ve on dört konferans geçmişti. BM ve diğer küresel örgütler bu değişikliği hâlâ yapmadılar.

Peki, zengin ve yoksul arasındaki uçurum yanılgısını değiştirmek neden bu kadar zor?

Sanırım bu durum, insanların ikili düşünmeye yönelik güçlü dramatik eğiliminden ve her şeyi arada boş bir uçurumun olduğu iki ayrı gruba bölmeye ilişkin temel dürtüsünden kaynaklanıyor. İki zıt gruba ayırmaya bayılıyoruz. İyiye karşı kötü. Kahramanlara karşı kötü adamlar. Benim ülkeme karşı diğerleri. Dünyayı iki ayrı tarafa

ayırmak basit, sezgisel ve aynı zamanda dramatik bir eğilimdir çünkü çatışmayı işaret eder ve biz, bunu hiç düşünmeden her zaman yaparız.

Gazeteciler bunu bilirler. Anlatımlarını iki karşıt halk, görüş ya da grup arasında çatışma şeklinde kurarlar. Aşırı yoksulluk ve trilyonerlik hikâyelerini insanların büyük çoğunluğunun kendilerini daha iyi hayatlara taşımasına yeğlerler. Gazeteciler hikâye anlatıcılarıdır. Tıpkı belgeselciler ve sinemacılar gibi. Belgeseller savunmasız bireyi büyük, kötü kurumlarla yarıştırırlar. Gişe rekoru kıran filmler genelde kötüyle savaşan iyiyi öne çıkarırlar.

Uçurum içgüdüsü bize sadece akıcı bir sıralamanın olduğu yerde bölünme, yakınsamanın olduğu yerde farklılık ve anlaşmanın olduğu yerde çatışma olduğunu düşündürür. Çok yaygın olduğu ve verileri kökünden çarpıttığı için listemizdeki ilk içgüdü budur. Bu akşam haberlere bakar ya da kulis faaliyeti yapan bir grubun internet sayfasına tıklarsanız, muhtemelen iki grup arasında geçen hikâyelere ya da "gittikçe büyüyen uçurum" gibi ifadelere rastlarsınız.

Uçurum İçgüdüsü Nasıl Kontrol Edilir?

Birinin size aşırı dramatik bir uçurum hikâyesi anlattığını (ya da kendi kendinize anlattığınızı) ve uçurum içgüdünüzü tetiklediğini gösterebilecek çok yaygın üç uyarı işareti vardır. Bu işaretlere ortalamaların karşılaştırılması, aşırılıkların karşılaştırılması ve yukarıdan görüntü diyelim.

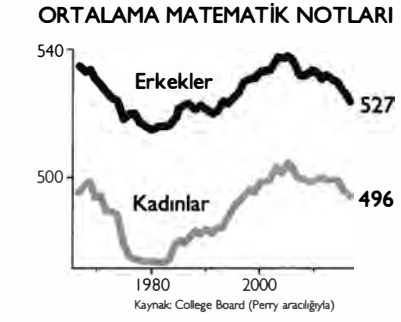
Ortalamaların Karşılaştırılması

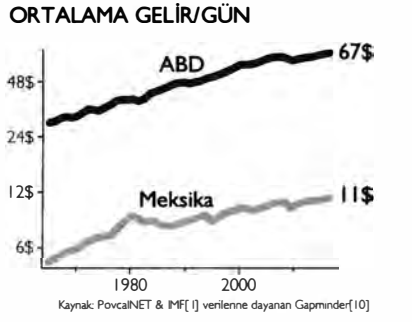
Sevgili ortalamalar, söylemek üzere olduğum şeyleri üzerinize alınmayın, lütfen. Ortalamalara bayılırım. Bilgiyi aktarmanın hızlı bir yoludurlar, genellikle bize faydalı bir şeyler söylerler ve modern toplumlar onlarsız işleyemezdi. Bu kitap da öyle. Bu kitapta bir sürü ortalama

bulacaksınız. Ancak bilginin her tür basitleştirilmesi aynı zamanda yanıltıcı da olabilir ve ortalamalar da istisna sayılmaz. Ortalamalar bir dağılımı (farklı sayılardan oluşan bir aralığı) tek bir sayıda gizleyebilir.

İki ortalamayı kıyasladığımız zaman, bu iki tek sayı arasındaki uçuruma odaklanarak ve her iki ortalamayı oluşturan üst üste binmiş dağılımları ve üst üste binen sayı aralıklarını gözden kaçırarak kendimizi daha fazla yanıltma riskine düşeriz. Yani, aslında var olmayan uçurumlar görürüz.

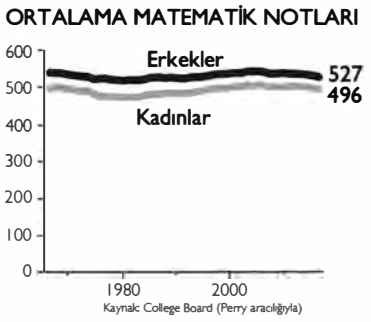
Örneğin, aşağıdaki (alakasız) iki grafiğe göz atın.

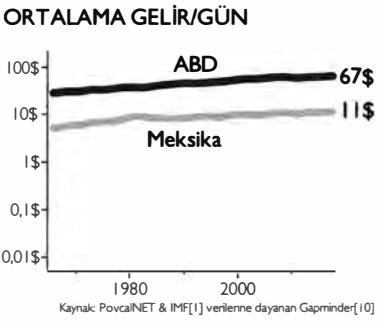

Sol taraftaki grafik SAT sınavlarına giren kadın ve erkeklerin ABD'de 1965'ten bu yana her yıl için ortalama matematik notları arasındaki uçurumu gösteriyor. Sağ taraftaki grafik ise Meksika ve ABD'de yaşayan insanların ortalama gelirleri arasındaki uçurumu gösteriyor. Her iki grafikte iki çizgi arasındaki büyük farka bakın. Kadınlara karşı erkekler. Meksika'ya karşı ABD. Bu grafikler erkeklerin matematikte kadınlardan çok daha iyi olduğunu ve ABD'de yaşayan insanların Meksikalılardan daha yüksek gelire sahip olduğunu düşündürüyor. Evet, bir anlamda doğru. Sayılar öyle söylüyor. Ama hangi anlamda? Ne dereceye kadar? Erkeklerin hepsi kadınların hepsinden daha mı iyi? ABD vatandaşlarının tamamı Meksikalıların tamamından daha mı zengin?

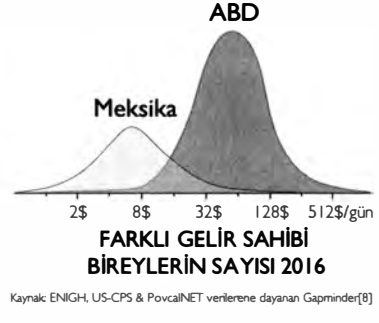
Dikey eksendeki ölçeği değiştirdiğimizde aynı sayılar çok daha farklı bir izlenim vermek için kullanılabilir. Aradaki "uçurum" şimdi neredeyse kapanmış gibi görünüyor.

Şimdi bu sayıların ardındaki gerçekliği daha iyi anlamak için, aynı verilere üçüncü bir şekilde bakalım. Her yılın ortalamalarına bakmak yerine, belli bir yılın matematik notlarına ya da gelir aralığına göz atalım.

Şimdi ortalama sayının içine sıkıştırılmış bütün bireylere dair bir fikrimiz oldu. Bakın! Erkeklerle kadınların matematik notları neredeyse tamamen örtüşüyor. Kadınların çoğunluğunun bir erkek matematik ikizi (onlarla aynı matematik notunu almış bir erkek) var. Meksika ve ABD'deki gelire baktığımızda, orada da bir örtüşme var ancak sadece kısmen. Fakat net olan bir şey varsa o da verilere bu şekilde baktığımızda, iki insan grubunun –erkeklerin ve kadınların, Meksikalıların ve ABD'de yaşayan insanların– hiç de ayrı olmadığıdır. Üst üste biniyorlar. Arada uçurum yok.

Elbette uçurum hikâyeleri gerçeği *yansıtabilir*. Güney Afrika'da ırkçılığın hâkim olduğu dönemde siyahiler ve beyazlar farklı gelir

seviyeleriyle yaşadılar ve aralarında neredeyse hiçbir örtüşmenin olmadığı gerçek bir uçurum vardı. Bu ayrı grupların uçurum hikâyesi, tam anlamıyla geçerliydi.

Ancak ırk ayrımı çok sıra dışıydı. Uçurum hikâyelerinin yanıltıcı bir aşırı abartıdan ibaret olması çok daha sık rastlanan bir durumdur. Çoğu durumda ortalamalar tersini söylese de iki grup arasında net bir ayrım yoktur. Sadece ortalamalara değil, dağılıma da (sadece grubun bir araya sıkıştırılmış değerine değil, bireylere de) göz atarak biraz daha derine indiğimizde daima daha doğru bir tabloya ulaşırız. O halde, genellikle apayrı görünen grupların aslında üst üste bindiğini, örtüştüğünü görürüz.

Aşırılıkların Karşılaştırılması

Doğal olarak aşırı örneklere yöneliriz zira hatırlanmaları daha kolaydır. Örneğin küresel eşitsizliği düşünürken, aklımıza bir yandan Güney Sudan'da açlıkla ilgili haberlerde gördüğümüz hikâyeler, bir yandan da kendi konforlu gerçekliğimiz gelebilir. Farklı hükümet sistemlerini düşünmemiz istendiğinde, aklımıza bir yandan yolsuzluğun hüküm sürdüğü baskıcı diktatörlükler, diğer yandan da İsveç gibi harika refah sistemleri ve hayatlarını vatandaşlarının haklarını korumaya adamış iyiliksever bürokratlara sahip ülkeler gelebilir.

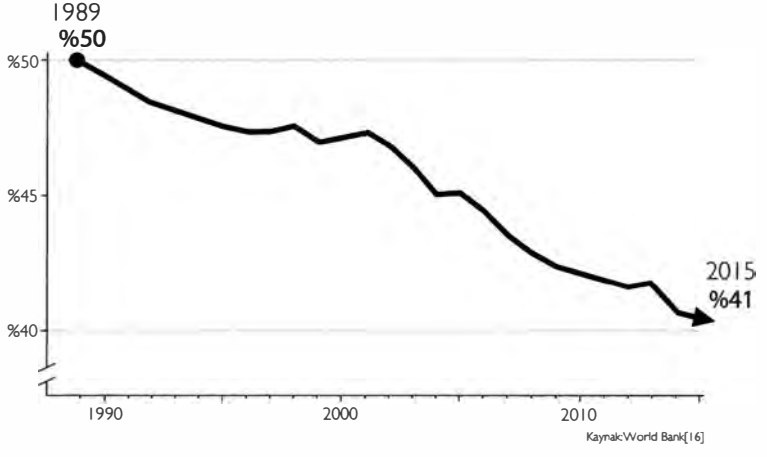
Bu zıtlık hikâyeleri dikkat çekici, kışkırtıcı ve cazip –ve uçurum içgüdümüzü kışkırtmada hayli etkili– olabilirler ama kavrayışımıza pek yardımları dokunmaz. Her zaman en zenginler ve en yoksullar, en kötü ve en iyi rejimler olacaktır. Ancak aşırılıkların olması bize çok şey anlatmaz. Çoğunluk genellikle ortada bulunur ve bu, çok farklı bir hikâye anlatır.

Örneğin, dünyanın en eşitliksiz ülkelerinden biri olan Brezilya'yı ele alalım. Brezilya'nın en zengin %10'luk kesimi, toplam gelirin %41'ini kazanmaktadır. Rahatsız edici, değil mi? Kulağa çok yüksek geliyor. Aklımıza hemen diğerlerinin kaynaklarını çalan elit bir sınıf geliyor. Medya en zenginlerin –genellikle en zengin %10'un değil,

ultra zengin %0,1'in– ve sahip oldukları teknelerin, atların ve dev malikânelerin görüntüleriyle bu kanıyı destekler.

Evet, sayı rahatsız edecek kadar yüksek. Beri yandan yıllardır hiç bu kadar düşmemişti.

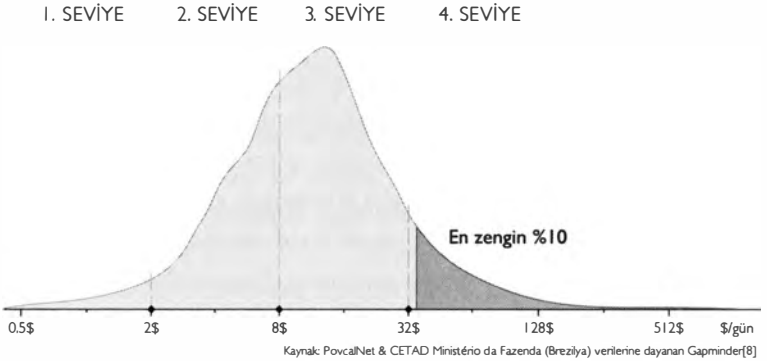
BREZİLYA'NIN EN ZENGİN %10'UNUN TOPLAM GELİRDEKİ PAYI

Kaynak:World Bank[16]

İstatistikler genellikle politik amaçlarla dramatik şekillerde kullanılır ama gerçeğe yönelirken yolumuzu bulmamıza yardım etmeleri de önemlidir. Şimdi de Brezilya nüfusunun gelirlerine dört seviye üzerinden bakalım.

BREZİLYA'DA FARKLI GELİR SEVİYELERİNDEKİ İNSANLARIN SAYISI, 2016

Kaynak: PovcalNet & CETAD Ministério da Fazenda (Brezilya) verilerine dayanan Gapminder[8]

Brezilya'da çoğu insan aşırı yoksulluktan çıktı. Büyük yığılma, 3. Seviye'dedir. Burası, motosiklet ve okuma gözlüğü alabildiğiniz, lise ücretini ödemek ve günün birinde bulaşık makinesi alabilmek için bankada para biriktirdiğiniz seviyedir. Esasında dünyanın en eşitsiz herhangi bir ülkesinde bile uçurum yoktur. İnsanların çoğu ortadadır.

Yukarıdan Görüntü

Daha önce de bahsettiğim gibi bu kitabı okuyorsanız, muhtemelen 4. Seviye'de yaşıyorsunuz. Orta gelirli; yani ortalama gelirin 2. ya da 3. Seviye'ye denk geldiği, mesela Meksika gibi bir ülkede yaşıyor bile olsanız, siz şahsen 4. Seviye'de yaşıyorsunuzdur ve hayatınız, büyük olasılıkla önemli açılardan San Francisco, Stockholm, Rio, Cape Town ve Pekin'de 4. Seviye'de yaşayan insanlarınkine benziyordur. Ülkenizde yoksulluk olarak bilinen şey, "aşırı yoksulluktan farklıdır". "Göreceli yoksulluk"tur. Örneğin Amerika'da 3. Seviye'de yaşayan insanlar bile yoksulluk sınırının altında şeklinde sınıflandırılır.

Yani insanların 1., 2. ve 3. seviyelerde verdiği mücadelelerinin size tamamen yabancı olması çok mümkündür. Üstelik tükettiğiniz kitle iletişim araçlarında faydalı bir şekilde tanımlanmazlar.*

Olgulara dayalı bir dünya görüşü geliştirirken yaşayacağınız en büyük zorluk, birinci elden yaşadığınız tecrübelerin çoğunun 4. Seviye'ye ait olması ve ikinci elden tecrübelerinizin temsil edici olmayan olağanüstü olaylara bayılan ve normalliği dışlayan kitle iletişim araçlarının süzgecinden geçmesidir.

4. Seviye'de yaşadığınız zaman, 3., 2. ve 1. seviyelerdeki herkes size eşit derecede yoksul görünebilir ve *yoksul* kelimesi, kendine has anlamını yitirebilir. 4. Seviye'deki bir insan bile size yoksul görünebilir, belki duvarlarındaki boya soyuluyordur ya da ikinci

---

* Elbette 4. Seviye'de yaşıyorsanız ve 2. ve 3. seviyelerde yaşayan akrabalarınız varsa hayatlarının nasıl olduğunu muhtemelen biliyorsunuzdur. Biliyorsanız, bu kısmı geçebilirsiniz.

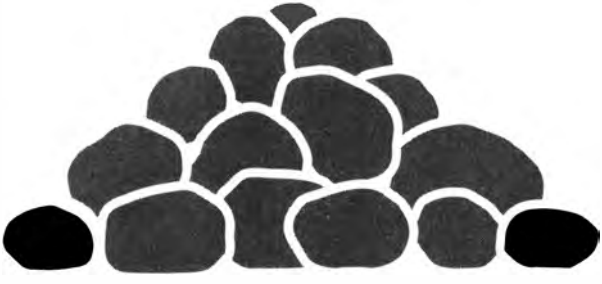
el bir araba kullanıyordur. Yüksek bir binanın en tepesinden aşağı bakan herkes, yere daha yakın binaların yükseklikleri arasındaki farkları değerlendirmenin zor olduğunu bilir. Binaların hepsi küçük görünür. Aynı şekilde 4. Seviye'de yaşayan insanların dünyayı zengin (sizin gibi, binanın en tepesinde) ve yoksul (sizden farklı, aşağıda bir yerde) olarak iki kategoriye ayrılmış olarak görmesi doğaldır. Aşağıya bakıp, "Ah, hepsi yoksul," demek doğaldır. Araba sahibi, motosiklet sahibi, bisiklet sahibi insanlarla sandaletli ve ayakkabısız insanların arasındaki farklılıkları gözden kaçırmak doğaldır.

Her seviyede yaşayan insanlarla tanışıp konuştuğum için sizi temin ederim ki 1., 2. ve 3. seviyelerde yaşayan insanlar için farklılıklar hayati önem taşır. 1. Seviye'de aşırı yoksulluk içinde yaşayan insanlar günde bir dolardan bırakın on altıyı, sadece dört dolara geçebilseler hayatlarının ne kadar düzeleceğini çok iyi bilirler. Her yere çıplak ayakla gitmek zorunda olan insanlar, bir bisikletin onları tonlarca zaman ve çabadan kurtaracağını, kasabadaki pazara gidişlerini hızlandıracağını ve daha sağlıklı ve varlıklı yapacağını bilirler.

Dört seviyeli yapının aşırı dramatik "bölünmüş" dünya görüşünün yerini alması, bu kitapta öğreneceğiniz olguya dayalı temel yapının ilk ve en önemli parçasıdır. Şimdi onu öğrendiniz. Çok zor değil, ne dersiniz? Dört seviyeyi kitap boyunca asansörlerden tutun boğulmalara, sekse, yemek pişirmeye ve gergedanlara kadar pek çok şeyi anlatmak için kullanacağım. Bu dört seviye, dünyayı daha net görmenize ve ekseriyetle doğru anlamanıza yardımcı olacaklar.

Yanlış kanıları bulmak, yakalamak ve telafi etmek için neye ihtiyacınız var? Verilere. Verileri göstermeli ve arkalarındaki gerçekliği tanımlamalısınız. Bunun için, teşekkürler UNICEF veri tabloları, teşekkürler kabarcık grafikler ve teşekkürler internet. Ne var ki bir şeye daha ihtiyacınız var. Yanlış kanılar ancak yerlerine doğrusunu koyabilecek bir o kadar basit ama çok daha uygun ve alakalı bir düşünce şekli varsa yok olabilir. Dört seviye işte bu işe yarıyor.

Factfulness

Factfulness... bir hikâyenin bir uçurumdan bahsettiğini fark edebilmek ve bu hikâyenin aralarında uçurum olan iki ayrı grubu içeren bir tablo çizeceğini hatırlamaktır. Gerçek olanda, genellikle hiç kutuplaşma olmaz. Ekseriyetle çoğunluk tam ortada, uçurumun olması gereken yerde toplanır.

Uçurum içgüdüsünü kontrol etmek için, **çoğunluğu arayın.**

- **Ortalamaların karşılaştırılmasına temkinle yaklaşın.** Dağılımları kontrol edebilirseniz, muhtemelen örtüştüklerini görürsünüz. Büyük olasılıkla ortada bir uçurum yoktur.
- **Aşırılıkların karşılaştırılmasına temkinle yaklaşın.** Ülkeler olsun, insanlar olsun, bütün gruplarda kimileri en üstte, kimileri en altta olacaktır. Fark bazen aşırı adaletsiz olabilir. Ancak o zaman bile çoğunluk genellikle arada bir yerde, uçurumun olması gereken yerdedir.
- **Yukarıdan görüntü.** Unutmayın, yukarıdan bakmak manzarayı çarpıklaştırır. Diğer her şey eşit derecede kısa görünür ama aslında öyle değildir.

OLUMSUZLUK İÇGÜDÜSÜ

Ben nasıl bir anlamda Mısır'da doğmuş sayılırım ve kuvözdeki bir bebek bize dünya hakkında ne öğretebilir?

Aşağıdaki görüşlerden hangisine katılıyorsunuz?

- ☐ Dünya daha iyiye gidiyor.
- ☐ Dünya daha kötüye gidiyor.
- ☐ Dünya ne daha iyiye ne daha kötüye gidiyor.

Hendekten Çıkmak

Bir anda tepetaklak olduğumu hatırlıyorum. Karanlığı, idrar kokusunu ve ağzım ve burun deliklerim çamurla dolduğu için nefes alamadığımı. Doğrulmak için debelenirken vıcık vıcık çamura daha da gömüldüğümü. Kollarımı arkaya uzattığımı ve çaresizlik içinde

tutunacak otlar aradığımı ve tam o anda ayak bileklerimden tutulup çekildiğimi hatırlıyorum. Büyükannemin beni mutfak zeminindeki büyük lavabonun içine sokup bulaşık yıkamak için hazırlanmış sıcak suyla nazikçe yıkadığını. Sabun kokusunu.

Bunlar ilk anılarım ama az kalsın son olacaklardı. Dört yaşında büyükannemin evinin ön tarafından geçen kanalizasyon hendeğinden kurtarılışımın anıları. Hendek ağzına kadar önceki akşam yağan yağmur suyuyla ve fabrika çalışanlarının çamurlu lağım pisliğiyle doluydu. Çamurlu suyun içinde bir şey dikkatimi çekmiş ve hendeğin kenarına yaklaşırken kayıp kafa üstü düşmüştüm. Annemle babam bana göz kulak olmak için yanımda değillerdi. Annem hastanede tüberküloz tedavisi görüyordu. Babamsa günde on saat çalışıyordu.

Hafta içi büyükannemlerde kalıyordum. Cumartesi günleri babam beni bisikletinin sepetine oturtur ve hastane yolunda büyük daireler oluşturarak ve sekiz rakamı çizerek eğlenirdik. Annemi üçüncü kattaki balkonda ayakta durmuş öksürürken görürdüm. Babam, içeri girersek bizim de hastalanabileceğimizi söylerdi. Anneme el sallardım, o da bana karşılık verirdi. Benimle konuştuğunu görürdüm ama sesi çok güçsüz çıkardı ve rüzgâr sözcükleri alıp götürürdü. Daima gülümsemeye gayret ettiğini hatırlıyorum.

"Dünya Daha Kötüye Gidiyor" Mega Yanılgısı

Bu bölüm olumsuzluk içgüdüsünü, iyilerden çok kötüleri fark etme eğilimimizi konu alıyor. İkinci mega yanılgının arkasında bu içgüdü yatıyor.

"Her şey daha kötüye gidiyor," dünya hakkında en sık duyduğum ifade. Dahası bu dünyada bir sürü kötü şey olduğu da kesinlikle doğru.

Savaş kayıplarının sayısı, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana düşüşe geçmişken Suriye'deki savaşla eğilim tersine döndü. Terörizm de yine yükselişte (Bu konuya Dördüncü Bölüm'de döneceğiz).

Aşırı balık avlama ve denizlerin kirlenmesi gerçek anlamda endişe verici. Okyanuslardaki ölü bölgelerin ve tehlike altındaki türlerin listeleri uzadıkça uzuyor.

Buzlar eriyor. Önümüzdeki yüzyıl içinde deniz seviyeleri muhtemelen bir metre yükselecek. Bunun, insanların atmosfere pompaladığı sera gazlarının bir sonucu olduğuna hiç şüphe yok ve yeni gazlar eklemeye son versek bile uzun süre dağılacağa benzemiyorlar.

2008 senesinde ABD konut piyasasının ekonomi yöneticilerinin öngördüğü şekilde çökmesine, kimsenin doğru dürüst anlamadığı soyut yatırımlarda yaygın olan güvenlik yanılsaması neden oldu. Sistem hâlâ o zamanki kadar karmaşık ve benzer bir kriz her an yine yaşanabilir. Hatta yarın bile.

Bu gezegenin finansal istikrar, huzur ve korunaklı doğal kaynaklara sahip olması için olmazsa olmazı, ortak ve olguya dayalı bir dünya anlayışı üstüne kurulu uluslararası iş birliğidir. Bu nedenle, hâlihazırda dünya konusundaki yaygın bilgisizlik, en kaygı verici sorunların başında gelmektedir.

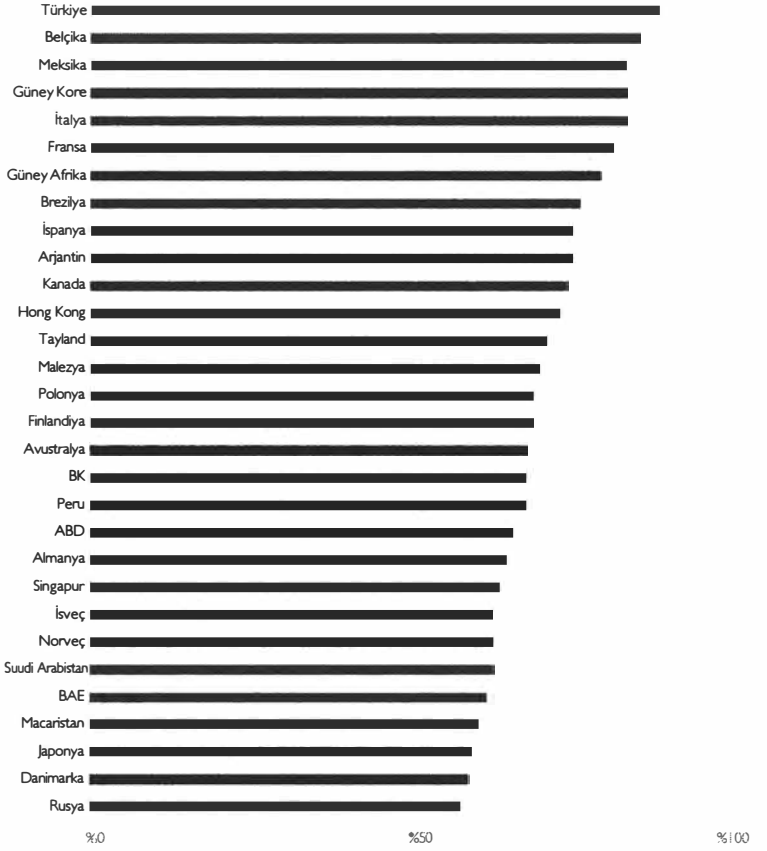
Sürekli bir sürü olumsuz şey duyuyorum. Belki de içinizden "Hans, sen en kötümser insanlarla karşılaşıyor olmalısın," diye geçiriyorsunuzdur. Bu yüzden bunun doğruluğunu kontrol etmeye karar verdik.

Otuz ülke ve bölgede insanlara bölümün en başındaki soruyu yönelttik. *Sizce dünya daha iyiye mi, daha kötüye mi gidiyor, yoksa yerinde mi sayıyor?* Cevapları şöyle oldu:

DÜNYAYA NE OLUYOR?

"Daha kötüye gidiyor," cevabını verenlerin yüzdeleri.

Genel olarak dünya sizce daha iyiye mi gidiyor, yerinde mi sayılıyor, yoksa daha kötüye mi gidiyor?

Kaynak: Yougov[1] & Ipsos MORI[1]. Bakınız: gapm.io/rbetter

Verilere hiçbir zaman %100 güvenmem, siz de güvenmemelisiniz. Her zaman biraz belirsizlik vardır. Bu durumda bu sayıların kabaca doğru olduğunu söyleyebilirim ama yine de küçük farklara dayanarak herhangi bir sonuca varmamalısınız. (Bu arada bu, istatistikte doğru bir genel prensiptir; farklar örneğin kabaca %10'dan küçükse, sonuçlara varırken dikkatli olun.) Buna rağmen büyük resim, son derece nettir.

İnsanların çoğu dünyanın kötüye gittiğini düşünüyor. Hepimizin bu kadar stresli olmamıza şaşmamalı.

Terapi Olarak İstatistik

Dünyada yaşanan bütün kötü şeylerin farkında olmak çok kolay. İyi şeylerden, asla rapor edilmeyen milyarlarca iyileşmeden haberdar olmak çok daha zor. Beni yanlış anlamayın, olumsuzlukları sözüm ona dengeleyecek önemsiz olumlu haberlerden bahsetmiyorum. Dünyayı değiştirebilecek ama çok yavaş, çok parçalı ya da tek tek haber değeri taşımak için fazla küçük temel iyileşmelerden bahsediyorum. İnsani ilerlemenin gizli sessiz mucizesini söylüyorum.

Dünyanın kaydettiği ilerlemeyle ilgili temel olgular o kadar az biliniyor ki konferanslarda ya da kurumsal toplantılarda onları anlatmam için dünyanın her yerinden davetler alıyorum. Bazen konuşmalarımı "ilham verici" olarak tanımlıyorlar ve pek çok insan konuşmalarımın rahatlatıcı bir etki bıraktığını söylüyor. Niyetim hiçbir zaman bu olmadı. Ama mantıklı. Gösterdiklerim çoğunlukla BM'nin resmî verilerinden oluşuyor. İnsanlar gerçekte olduğundan çok daha negatif bir dünya görüşüne sahip olunca, salt istatistik daha olumlu hissetmelerini sağlayabiliyor. Dünyanın sandığınızdan çok daha iyi bir yer olduğunu bilmek hem rahatlatıcı hem ilham verici olabilir. İnternette bedava edinebileceğiniz yeni bir mutluluk hapı türü!

Aşırı Yoksulluk

İşe aşırı yoksulluk eğilimine göz atarak başlayalım

OLGU SORUSU 3

Son 20 yılda dünyada aşırı yoksulluk içinde yaşayan nüfusun oranı…

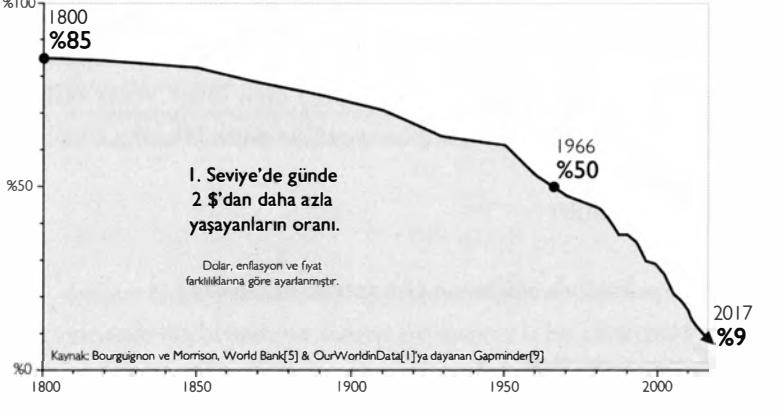
- ☐ neredeyse ikiye katlandı.
- ☐ üç aşağı beş yukarı aynı kaldı.
- ☐ neredeyse yarı yarıya azaldı.

Doğru cevap C: Son yirmi yılda dünyada aşırı yoksulluk içinde yaşayan nüfusun oranı, neredeyse yarı yarıya azaldı. Ancak çevrim içi anketlerimizde bu sorunun cevabını doğru bilenlerin sayısı %10'un altında kaldı.

Birinci Bölüm'deki dört gelir seviyesini hatırlıyor musunuz? 1800 senesinde kabaca insanların %85'i 1. Seviye'de, aşırı yoksulluk içinde yaşıyordu. Dünyanın dört bir yanındaki insanların, en basit ifadeyle yeterli yiyeceği yoktu. Çoğu insan bir yıl içinde defalarca yatağa aç giriyordu. Britanya ve kolonilerinde çocuklar, karınlarını doyurabilmek için çalışmak zorundaydı ve Birleşik Krallık'ta ortalama bir çocuk on yaşında çalışmaya başlıyordu. Benim de pek çok akrabamın aralarında olduğu İsveç nüfusunun beşte biri açlık nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'ne kaçtı ve sadece %20'si geri döndü. Hasat başarısızlıkla sonuçlanıp akrabalarınız, dostlarınız ve komşularınız açlıktan ölünce ne yaparsınız? Kaçarsınız. Göç edersiniz. Tabii imkânınız varsa.

İnsanlığın tamamı işe 1. Seviye'den başladı. 1966 senesine kadar çoğunluk bu seviyede yaşıyordu. O zamana kadar aşırı yoksulluk istisna değil, genel kuraldı.

1800'DEN BUGÜNE AŞIRI YOKSULLUK ORANLARI

Yukarıda gördüğünüz eğri, aşırı yoksulluğun 1800'den beri nasıl düştüğünü göstermektedir. Son yirmi yıla bir bakın. Aşırı

yoksulluk dünya tarihinde daha önce hiç olmadığı kadar hızlı bir düşüş yaşamış.

1997'de hem Hindistan hem Çin'de nüfusun %42'si aşırı yoksulluk içinde yaşıyordu. 2017 senesine gelindiğinde Hindistan'da bu oran %12'ye düştü; yani aşırı yoksulluk içinde yaşayanların sayısı yirmi sene öncesine göre iki yüz yetmiş milyon azaldı. Çin'de bu oran aynı dönemde şaşırtıcı bir şekilde %0,7'ye düştü; bir başka deyişle yarım milyar insan bu hayati eşiği aşmış oldu. Bu sırada Latin Amerika kendi oranını %14'ten %4'e taşıyarak otuz beş milyon insanın daha aşırı yoksulluk sınırının üstüne çıkmasını sağladı. Aşırı yoksulluk tahminleri fazla belirsiz olmakla birlikte, değişim bu kadar büyük görünürken çok önemli şeylerin gerçekleştiği şüphe götürmez.

Yirmi sene önce kaç yaşındaydınız? Bir an gözlerinizi kapayıp genç halinizi hatırlayın. *Sizin* dünyanız ne kadar değişti? Çok mu? Biraz mı? Pekâlâ, dünyadaki değişim şu: Sadece yirmi yıl önce dünya nüfusunun %29'u aşırı yoksulluk içinde yaşıyordu. Şimdi bu oran %9'a indi. Bugün neredeyse herkes cehennemden kurtuldu. İnsanların çektiği eziyetin orijinal kaynağının kökü kazınmak üzere. Bir parti planlamalıyız! Büyük bir parti! Ayrıca "biz" derken insanlığı kastediyorum.

Oysa bizler tatsız ve moralsiziz. 4. Seviye, televizyonlarmızda aşırı yoksulluk içinde yaşayan insanlar görmeye devam ediyoruz ve hiçbir şey değişmemiş gibi geliyor. Milyarlarca insan 4. Seviye'deki insanlar farkına bile varmadan sefaletten kurtuldu, dünya piyasasının tüketicileri ve üreticileri arasına girdi, milyarlarca insan 1. Seviye'den 2. ve 3. seviyelere çıkmayı başardı.

Ortalama Yaşam Süresi

OLGU SORUSU 4

Bugün dünyada ortalama yaşam süresi kaç yıldır?

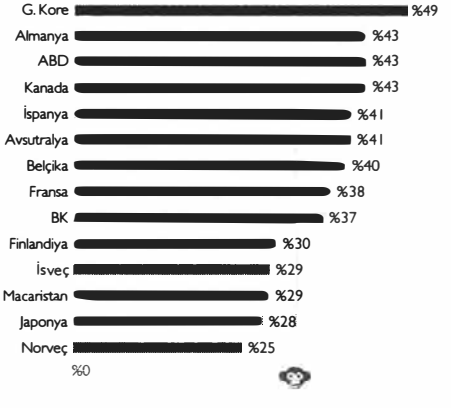
- ☐ 50 yıl
- ☐ 60 yıl
- ☐ 70 yıl

Bütün ölüm ve acı nedenlerini tek bir sayıda göstermek neredeyse imkânsızdır. Ancak ortalama yaşam süresinin uzun olması, bu amaca çok yaklaşıyor. Her çocuk ölümü, insanın neden olduğu ya da doğal afetler sonucu gerçekleşen her zamansız ölüm, doğum yaparken ölen her anne ve ömrü uzatılan her yaşlı birey bu ölçüme yansıtılıyor.

1800'lerde, İsveçliler açlıktan ölürken ve İngiliz çocuklar kömür madenlerinde çalışırken ortalama yaşam süresi, dünya genelinde kabaca otuz yıldı. Tarih boyunca hep böyle olmuştu. Dünyaya gelen bebeklerin yarısı çocukluk döneminde hayatını kaybediyordu. Diğer yarısı ise elli ila yetmiş yaş arasında hayata veda ediyordu. Yani ortalama yaşam süresi yaklaşık otuz yıldı. Bu, çoğu insanın otuz yaşına kadar yaşadığı anlamına gelmiyor. Bu sadece bir ortalamadır ve ortalamalar konusunda bir dağılımın olduğu aklımızda tutmamız gereken en önemli şeydir.

Bugün dünyada ortalama yaşam süresi yetmiş yıldır. Hatta daha da iyidir; yetmiş iki yıl. Aşağıda bir anket sonucu bulacaksınız:

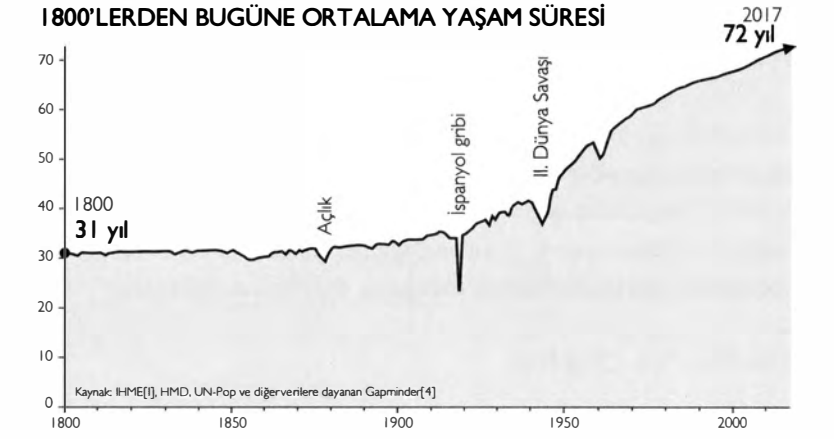
OLGU SORUSU 4 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.
Bugün dünyada ortalama yaşam süresi kaç yıldır?
(Doğru cevap: 70 yıl)

Kaynaklar: Ipsos MORI [1], Novus [1] & Gapminder[27]

Bu, eğitim düzeyiniz arttıkça daha cahil göründüğünüz sorulardan biridir. Test ettiğimiz pek çok ülkede, insanların önemli bir

bölümü neredeyse şempanzeleri geçmişti (Tam ülke dağılımı ekte yer alıyor). Daha yüksek eğitim düzeyine sahip dinleyicilerimiz arasında en popüler cevap altmış yıldı. Bu soruyu 1973'te (Etiyopya'da iki yüz bin insanın açlıktan öldüğü yıl) sorsaydık doğru cevap olurdu. Ancak biz bu soruyu içinde olduğumuz on yılda, kırk yılı aşan bir ilerlemenin ardından sorduk. Biz insanlar ailelerimizin sağ kalması için daima çok zorlu mücadeleler verdik ve nihayet başarmak üzereyiz.

Bu inanılmaz grafiği gösterdiğim zaman, insanlar sıklıkla 1960'ı işaret ederek, "Yakın zamanda yaşanan şu ani düşüş ne?" diye soruyorlar. Bilmiyorsanız, bu benim için dünyanın kötüye gittiği yanılgısına saldırmak için harika bir fırsat demektir.

1960'ta küresel ortalama yaşam süresi eğrisinde ani bir düşüş var çünkü o yıl, Çin'de, muhtemelen insanlık tarihinin yaşadığı insan yapımı en büyük açlık yüzünden on beş ile kırk milyon arası insan –tam sayıyı kimse bilmiyor– açlıktan öldü.

1960 senesinde Çin'de hasat, hükümetin daha fazla verim almak için yürüttüğü yanlış politikalarla birlikte kötü geçen sezonun ardından planlananın çok altında kaldı. Yerel hükümetler kötü sonuç görmek istemedikleri için bütün yiyecekleri alıp merkezî hükümete gönderdiler. Geriye hiç yiyecek kalmadı. Bir yıl sonra gördüklerinden şok

olan müfettişler, yamyamlığa ve yol kenarlarında cesetlere bizzat şahit oldukları yönünde raporlar aktarmaya başladılar. Hükümet merkezî planlamanın çuvalladığını inkâr etti ve felaket, Çin hükümeti tarafından otuz altı yıl boyunca gizlendi. 1996 yılına kadar dış dünyada herhangi bir yansıması olmadı. (Bir düşünün, bugün hangi hükümet milyonlarca insanın ölümünü küresel bir sır olarak saklayabilir?)

Çin hükümeti dünyaya bu trajediyi anlatmış olsaydı bile, –bugün dünyada en çok ihtiyaç duyulan yerlere yiyecek dağıtan– BM Dünya Gıda Programı yardım edemezdi. Çünkü bu program 1961 senesinde başladı.

Şimdiki zamanı tarihî bağlama oturttuğumuzda dünyanın kötüye gittiği yönündeki yanlış kanıyı sürdürmek hiç kolay değil. Halen yaşanmakta olan kuraklığın ve kıtlığın yarattığı trajediyi küçümsememeliyiz. Öte yandan geçmişin trajedilerini bilmek, herkesin dünyanın bugün çok daha saydam ve ihtiyaç duyulan yerlere yardım ulaştırmak konusunda çok daha başarılı olduğunu anlamasını sağlamalı.

Ben Mısır'da Doğdum

Anavatanım İsveç bugün 4. Seviye'de ve dünyanın en zengin ve en sağlıklı ülkelerinden biri. (Bir ülkenin 4. Seviye'de olduğunun söylenmesi, o ülkedeki ortalama insanın 4. Seviye'de olduğu anlamına gelir. İsveç'teki herkesin 4. Seviye'de olduğu anlamına gelmez. Unutmayın, ortalamalar dağılımları gizler.) Ama bu hep böyle değildi.

Şimdi size en sevdiğim grafiği göstereceğim. Bu kitabın kapağında bu grafiğin renkli versiyonu yer alıyor. Ben bu grafiğe Dünya Sağlık Haritası diyorum ve sağlık ile varlığı konu alan bir tür dünya haritasına benziyor. Bir önceki bölümde gördüğünüz kabarcık grafikte olduğu gibi her ülke, boyutu ülkenin nüfusunun büyüklüğünü gösteren bir kabarcıkla temsil ediliyor. Daha önce olduğu gibi daha yoksul ülkeler solda, daha zenginler sağda, daha sağlıklı ülkeler daha yukarıda, daha hasta ülkeler daha aşağıda yer alıyor.

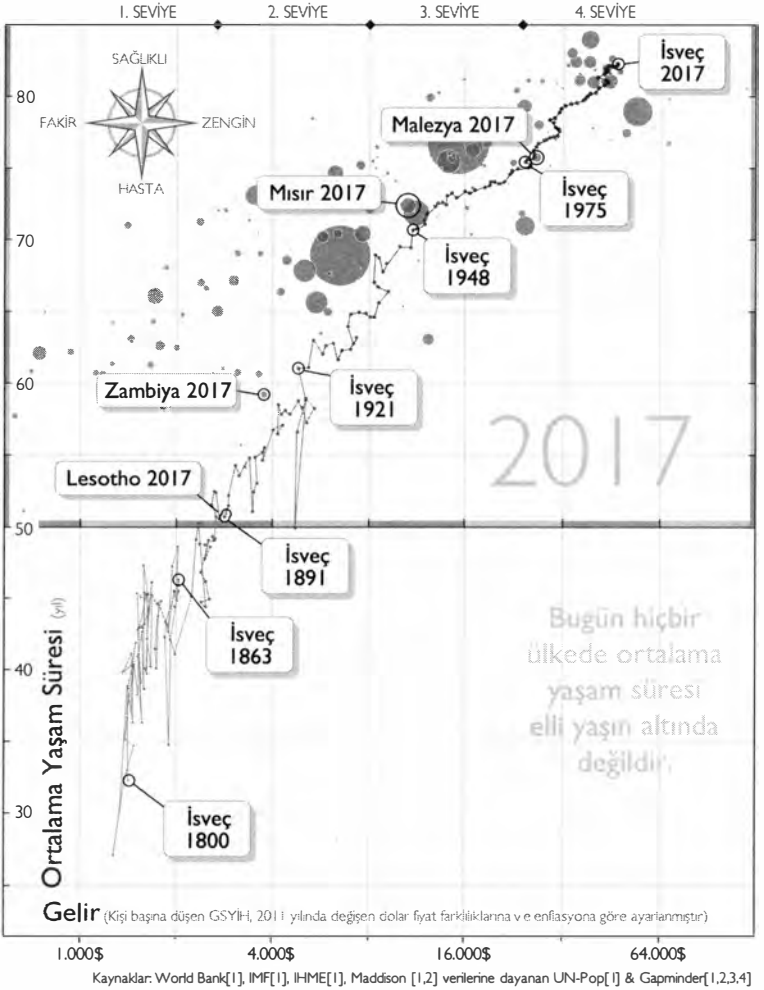
İki grup olmadığına dikkat edin. Dünya ikiye bölünmüş değil. Sol alt köşedeki hasta ve fakirlerden, İsveç'in de yer aldığı sağ üst

köşedeki zengin ve sağlıklı olanlara kadar her seviyede ülke var. Ve ülkelerin çoğu ortada.

Şimdi söyleyeceğim kısım çok heyecan verici.

Küçük kabarcıklardan oluşan yol, İsveç'in 1800'den bu yana her yıl sağlık ve varlığını gösteriyor. Ne muazzam bir ilerleme! 2017'de, İsveç'in geçmişindeki önemli yıllara denk düşen bazı ülkeleri vurguladım.

1800'DEN BUGÜNE İSVEÇ'İN SAĞLIK VE VARLIK DURUMU

Kaynaklar: World Bank[1], IMF[1], IHME[1], Maddison [1,2] verilerine dayanan UN-Pop[1] & Gapminder[1,2,3,4]

1948 çok önemli bir yıldı. İkinci Dünya Savaşı son bulmuştu, Kış Olimpiyatları'nda İsveç madalyaları toplamıştı ve ben doğmuştum. 1948 yılında benim doğduğum İsveç, Mısır'ın sağlık-varlık haritasında bugünkü yerindeydi; yani 3. Seviye'nin tam ortasındaydı. 1950'lerin İsveç'inde hayat koşulları bugünün Mısır'ına ve diğer 3. Seviye ülkelerine benziyordu. Hâlâ açık kanalizasyon kuyuları vardı ve çocukların evlerinin yakınındaki su çukurlarında boğulması sıradan olaylardandı. 3. Seviye'de ebeveynler çok çalışır, çocuklarından ayrı kalırlar ve hükümetin henüz suları, çitlerle çevirmeyi mecbur kılan düzenlemeleri yoktur.

İsveç, benim hayatımla birlikte ilerledi. 1950'ler ve 1960'lar boyunca Mısır'dan bugünün Malezya'sı olmaya ilerlemişti. Anna ve Ola'nın dünyaya geldiği 1975 senesinde İsveç bugünün Malezya'sı gibi 4. Seviye'ye adım atmak üzereydi.

Şimdi geriye doğru gidelim. Annem 1921 senesinde doğduğunda İsveç bugünün Zambiya'sı gibiymiş. Bu, 2. Seviye demek.

Büyükannem ailemizin Lesotholu üyesiymiş. 1891'de dünyaya geldiğinde İsveç bugünün Lesotho'su gibiymiş. Bugün dünyanın ortalama yaşam süresi en kısa ülkesi olan Lesotho, 1. Seviye ile 2. Seviye arasındaki sınırda, neredeyse aşırı yoksulluk düzeyindedir. Büyükannem yetişkinlik hayatı boyunca dokuz kişilik ailesinin bütün çamaşırını elinde yıkarmış. Ama yaşı ilerledikçe hem kendisinin hem İsveç'in 3. Seviye'ye ulaştığı gelişim mucizesine tanıklık etmiş. Hayatının son döneminde evinde soğuk su akan bir musluğu ve bodrum katında bir tuvaleti olmuş; evde akan suyun olmadığı çocukluğuyla kıyaslandığında çok büyük lüks. İki büyükannem ve iki büyükbabam sayı sayabiliyor ve kelimeleri heceleyebiliyordu ama hiçbiri keyif için kitap okuyacak düzeyde okuryazar değildi. Hiçbiri dört yıldan daha uzun süre okula gitmemişti. Büyükannelerimin ve büyükbabalarımın neslinin İsveç'i, bugün yine 2. Seviye'de olan Hindistan'la aynı okuryazarlık düzeyindeydi.

Büyük büyükannemin dünyaya geldiği 1863 yılında, İsveç'in ortalama gelir düzeyi bugünün Afganistan'ına denk olduğu ve halkın

büyük çoğunluğunun aşırı yoksulluk içinde yaşadığı 1. Seviye'ye karşılık geliyormuş. Büyük büyükannem kızına, yani benim büyükanneme kışları çamur zeminin ne kadar soğuk olduğunu anlatmayı unutmamış. Ancak bugün Afganistan'da ve 1. Seviye'deki diğer ülkelerde yaşayan insanlar İsveçlilerin 1863'te yaşadığından daha uzun hayatlar yaşıyorlar. Bu durum, modernliğin temel unsurlarının çoğunun insana ulaşmış ve hayatlarını çarpıcı şekilde değiştirmiş olmasından ileri geliyor. Yiyecek saklamak ve taşımak için naylon torbaları var. Su taşımak için plastik kovaları, mikropları öldürmek için sabunları var. Çocuklarının çoğu aşılı. İnsanlar, ortalama olarak, İsveçlilerin ülkelerinin 1. Seviye'de olduğu 1800'lerde yaşadığından otuz yıl daha uzun yaşıyorlar. Bugün 1. Seviye'de bile hayat bu kadar ilerlemiş durumdadır.

Sizin ülkeniz de çılgınca bir ilerleme kaydetti. Nerede yaşadığınızı bilmesem de bunu büyük bir özgüvenle söyleyebilirim çünkü dünyadaki her ülke son iki yüzyıl içinde ortalama yaşam süresinde gelişim gösterdi. Aslında hemen her ülke, her açıdan ilerleme kaydetti.*

Otuz İki İyileşme Daha

Kafanızdaki dünya hâlâ daha kötüye mi gidiyor? O zaman sizi zorlayacak verilerle karşılaşmaya hazır olun. Size gösterecek otuz iki iyileşmem daha var.

Her biri için aşırı yoksulluk ve ortalama yaşam süresi hakkında anlattıklarıma benzer hikâyeler anlatabilirim. Bu hikâyelerin çoğunda insanların verilerin söylemesi gerektiğinden daha olumsuz olduklarını tutarlı bir şekilde gösterebilirim (Henüz gösteremediğim bir yer olursa, soruları daha sormadığımız içindir).

Ancak bütün bu açıklamaları bu kitaba sığdıramayacağım için, burada sadece tablolar var. İşe sonlanmak üzere olan ya da çoktan

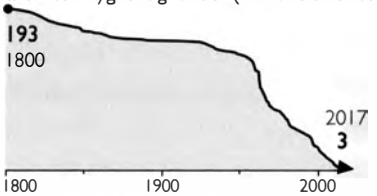
---

* Ülkenizin –ya da herhangi bir ülkenin– ilerlemesini izlemek için bizim de kabarcık grafiklerimizi yaratırken kullandığımız, www.gapminder.org/tools adresinde bulabileceğiniz araçtan faydalanabilirsiniz.

AZALAN 16 KÖTÜ ŞEY

YASAL KÖLELİK

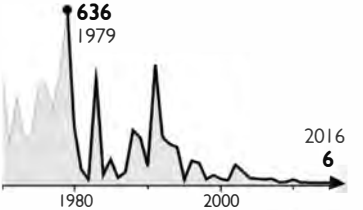
Zorunlu işçiliğin yasal olduğu ya da devlet tarafından uygulandığı ülkeler (195 ülke arasından)

Kaynaklar: Gapminder[12], Pinker (2011), ILO[1-5] & SDL

PETROL SIZINTISI

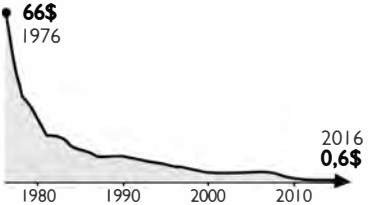
Tanker gemilerden sızan 1.000 ton petrol

Kaynak: ITOPF

PAHALI GÜNEŞ PANELLERİ

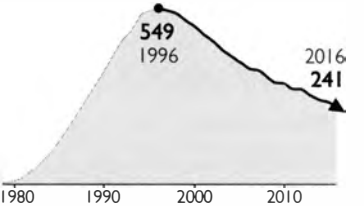
PV modüllerinin ortalama fiyatı ($/Wp)

Kaynak: Lafond vd. (2017) verilerine dayanan OurworldInData[9]

HIV ENFEKSİYONLARI

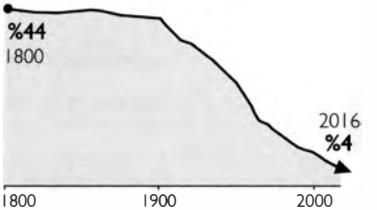
Milyon kişi başına yeni HIV enfeksiyonları

Kaynak: UNAIDS verilerine dayanan Gapminder[13]

ÇOCUK ÖLÜMLERİ

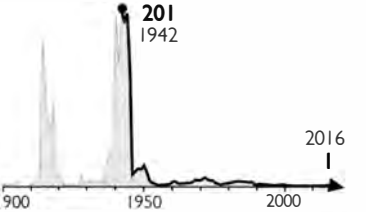
Beşinci doğum gününden önce ölenlerin yüzdesi

Kaynak: UN-IGME & HMD verilerine dayanan Gapminder[13]

SAVAŞ ÖLÜMLERİ

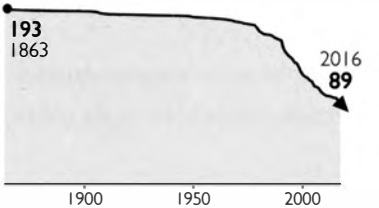
100.000 kişi başına savaş ölümleri

Kaynak: PRIO dâhil olmak üzere Gleditsch (2016), Correlates of War & UCDP[11]

İDAM CEZALARI

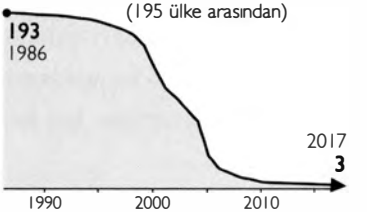
İdam cezası olan ülkeler (195 ülke arasından)

Kaynak: Uluslararası Af Örgütü & Pinker (2011) verilerine dayanan Gapminder[14]

KURŞUNLU BENZİN

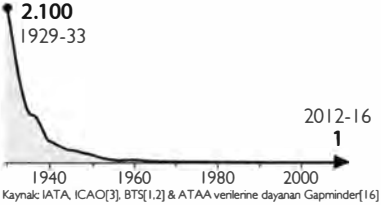
Benzinde kurşuna izin veren ülkeler (195 ülke arasından)

Kaynak: UNEP[2.3.] & ILMC verilerine dayanan Gapminder[15]

UÇAK KAZASI ÖLÜMLERİ

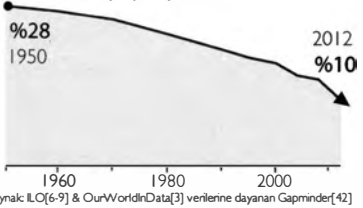
10 milyar yolcu mili başına ölüm
(5 yıllık ortalamalar)

Kaynak: IATA, ICAO[3], BTS[1,2] & ATAA verilerine dayanan Gapminder[16]

ÇOCUK İŞÇİ

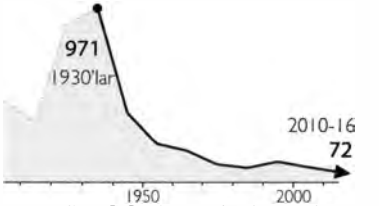
5-14 yaş arası kötü şartlar altında
tam zamanlı çalışan çocukların oranı

Kaynak: ILO[6-9] & OurWorldInData[3] verilerine dayanan Gapminder[42]

FELAKET SONUCU ÖLÜM

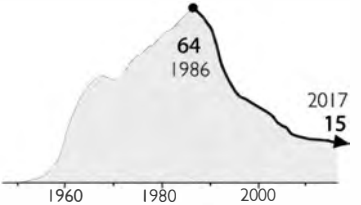
1.000 ölüm/yıl (10 yıllık ortalamalar)

Kaynak: EM-DAT (Uluslararası felaketler veritabanı)

NÜKLEER SİLAHLAR

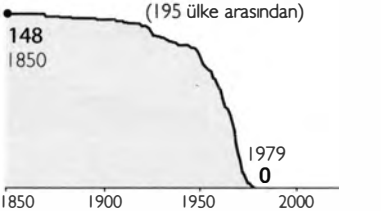
1.000 nükleer savaş başlığı

Kaynak: Nuclear Notebook & SIPRI

ÇİÇEK HASTALIĞI

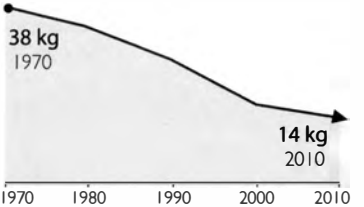
Çiçek vakalarının görüldüğü ülkeler
(195 ülke arasından)

Kaynak: Klepac vd.

DUMAN PARTİKÜLÜ

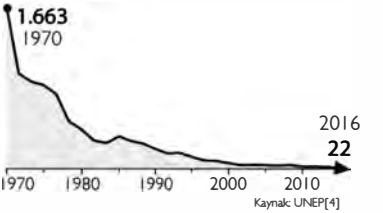
Kişi başına salınan Kg SO_2 partikülü

Kaynaklar: Gapminder[17], Klein Goldewijk, CDIAC & UN-Pop[1]

OZON DELİNMESİ

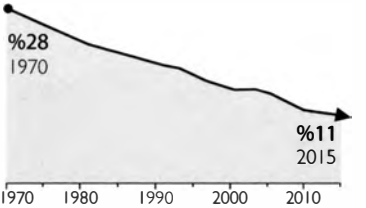
Kullanılan 1.000 ton ozon delici madde

Kaynak: UNEP[4]

AÇLIK

Yetersiz beslenen insanların oranı

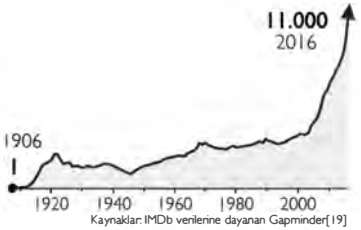

Kaynaklar: FAO[1,3] verilerine dayanan Gapminder[18]

ARTAN 16 İYİ ŞEY

YENİ FİLMLER

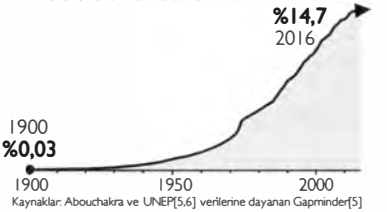
Her yıl piyasaya sürülen yeni film sayısı

Kaynaklar: IMDb verilerine dayanan Gapminder[19]

KORUMA ALTINA ALINAN DOĞA

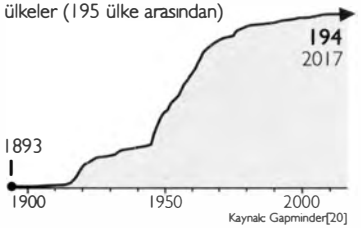
Dünyada millî park ve diğer rezervler olarak koruma altına alınan alanların oranı

Kaynaklar: Abouchakra ve UNEP[5,6] verilerine dayanan Gapminder[5]

KADINLARIN OY KULLANMA HAKKI

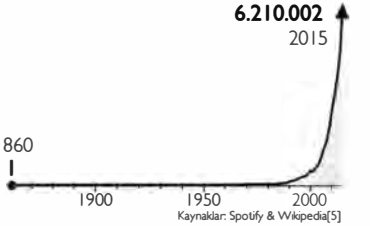
Kadın ve erkeklere eşit oy hakkı tanınan ülkeler (195 ülke arasından)

Kaynak: Gapminder[20]

YENİ MÜZİK

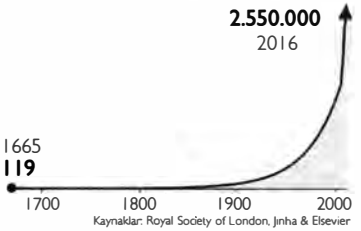
Her yıl yapılan yeni müzik kayıtları

Kaynaklar: Spotify & Wikipedia[5]

BİLİM

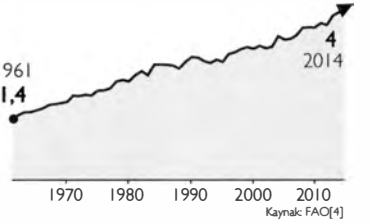
Her yıl yayımlanan akademik makale sayısı

Kaynaklar: Royal Society of London, Jinha & Elsevier

REKOLTE

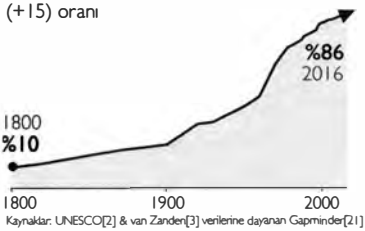
Tahıl rekoltesi (hektar başına 1.000 kilo)

Kaynak: FAO[4]

OKURYAZARLIK

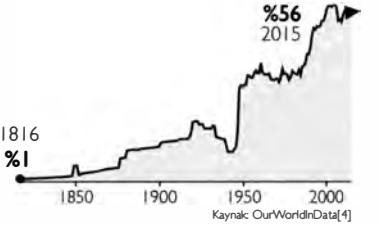
Okuma yazma becerisi olan yetişkinlerin (+15) oranı

Kaynaklar: UNESCO[2] & van Zanden[3] verilerine dayanan Gapminder[21]

DEMOKRASİ

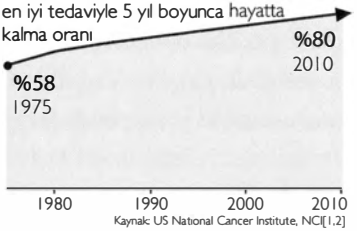
Demokrasi içinde yaşayan insanların oranı

Kaynak: OurWorldInData[4]

ÇOCUKLUK DÖNEMİ KANSERİ SONRASI HAYATTA KALMA

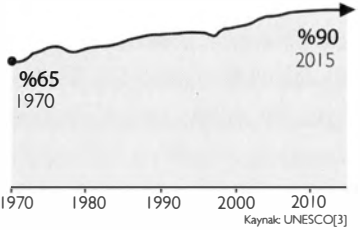
20 yaşından önce teşhis konulan hastaların en iyi tedaviyle 5 yıl boyunca hayatta kalma oranı

Kaynak: US National Cancer Institute, NCI[1,2]

OKULDAKİ KIZLAR

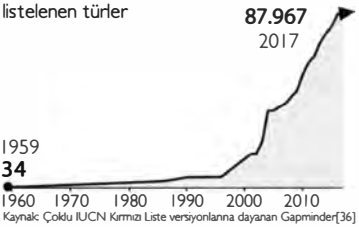
İlkokul yaşındaki kızların okula kayıt oranı

Kaynak: UNESCO[3]

GÖZLEMLENEN TÜRLER

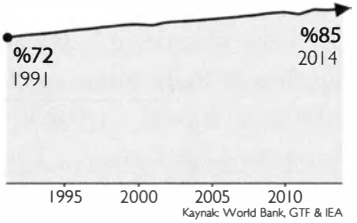
Değerlendirilmiş tehlike statüsüyle listelenen türler

Kaynak: Çoklu IUCN Kırmızı Liste versiyonlarına dayanan Gapminder[36]

ELEKTRİK ERİŞİMİ

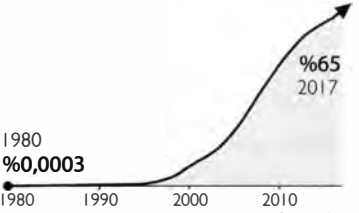
Elektriğe erişimi olan insanların yüzdesi

Kaynak: World Bank, GTF & IEA

CEP TELEFONLARI

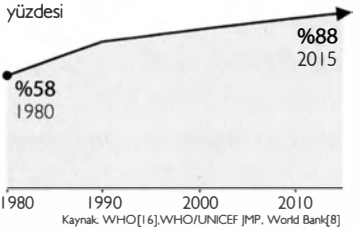
Cep telefonu olan insanların yüzdesi

Kaynak: GSMA, ITU[1]

SU

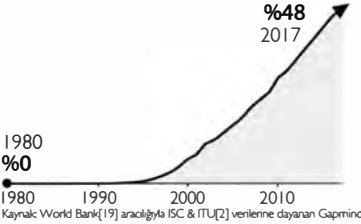
Korunan bir kaynaktan su alabilen insanların yüzdesi

Kaynak: WHO[16],WHO/UNICEF JMP, World Bank[8]

İNTERNET

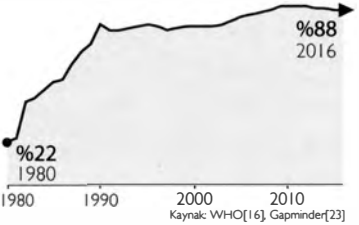
İnternet kullanan insanların yüzdesi

Kaynak: World Bank[19] aracılığıyla ISC & ITU[2] verilerine dayanan Gapminder[22]

BAĞIŞIKLIK KAZANMA

En az bir aşı olan 1 yaş çocuklarının yüzdesi

Kaynak: WHO[16], Gapminder[23]

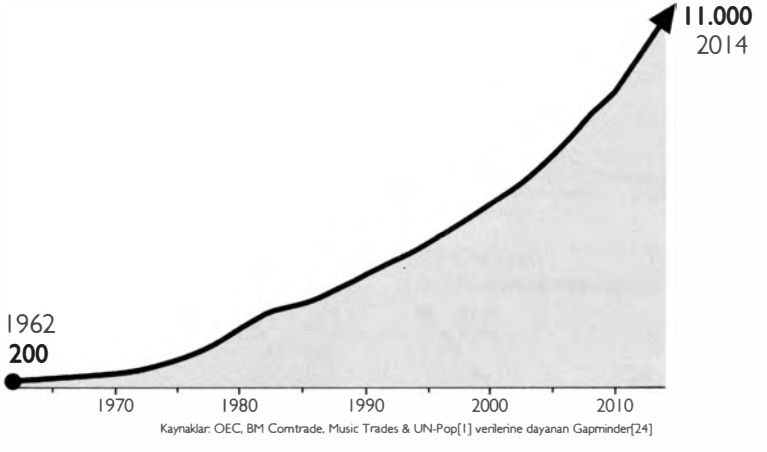
kaybolmuş on altı korkunç şeyle başlayalım. Sonra da iyileşmiş on altı harika şeye göz atarız.

Bu küresel ilerlemeleri pencerenizden dışarı bakarak görmek zor. Ufkun çok ötesinde yaşanıyorlar. Ama dikkatinizi verirseniz yakalayabileceğiniz ipuçları var. Dikkatle dinleyin. Gitar ya da piyano çalışan bir çocuk sesi duyuyor musunuz? O çocuk boğularak ölmedi ve müzik yapmanın mutluluğunun ve özgürlüğünün tadını çıkarıyor.

Daha yüksek gelirin amacı sadece daha fazla para istiflemek değildir. Daha uzun yaşamanın amacı sadece fazladan zaman değildir. Nihai amaç istediklerimizi yapabilecek özgürlüğe sahip olmaktır. Ben sirki, torunlarımla bilgisayar oyunları oynamayı, televizyon kanalları arasında dolaşmayı severim. Kültürü ve özgürlüğü, gelişim hedeflerini ölçmek zor olabilir ama kişi başına düşen gitar sayısı iyi bir kıstastır. Ve Tanrım, o konuda hayli ilerleme kaydedildi. Böyle güzel istatistiklerle dünyanın kötüye gittiğini kim iddia edebilir ki?

KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GİTAR SAYISI

Milyon kişi başına düşen çalınabilir gitar sayısı

Kaynaklar: OEC, BM Comtrade, Music Trades & UN-Pop[1] verilerine dayanan Gapminder[24]

Olumsuzluk İçgüdüsü

Tüm bunların nedeni büyük ölçüde olumsuzluk içgüdümüz, yani kötüyü iyiden daha fazla fark etme içgüdümüzdür. Burada üç şey söz konusudur: geçmişin yanlış hatırlanması, gazeteci ve aktivistlerin seçici aktarımları ve bir şeyler kötüyken iyiye gittiklerini söylemenin kalpsizlik olduğu duygusu.

Uyarı: Anılarınızdaki Nesneler Göründüklerinden Daha Kötüydü

Yaşı ilerleyenler gençliklerini özlemle anar, hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığından yakınırlar; bu yüzyıllardır böyledir. Tamam, bu doğrudur ama onların kastettiği anlamda değil. Çoğu şey eskiden daha iyi değil, daha kötüydü. Ancak insanların bir şeylerin "eskiden gerçekten nasıl olduğunu" unutması son derece kolaydır.

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da sadece İkinci Dünya Savaşı'nı ya da Büyük Buhran'ı yaşayacak kadar yaşlı olanların bundan sadece birkaç on yıl önce vuku bulan ciddi mahrumiyetlere ve açlığa dair şahsi anıları vardır. Öte yandan aşırı yoksulluk, sadece birkaç nesil önce büyük çoğunluğun gerçekliği olduğu Çin ve Hindistan'da bile, düzgün evlerde yaşayan, temiz giysileri olan ve mopet kullanan insanlar tarafından büyük ölçüde unutuldu.

İsveçli yazar ve gazeteci Lasse Berge 1970'lerin kırsal Hindistan'ını anlatan mükemmel bir rapor kaleme almıştı. Yirmi beş yıl sonra geri döndüğünde yaşam koşullarının ne kadar iyileştiğini açıkça görebiliyordu. 1970'lerdeki ziyaretinden kalma fotoğraflarda toprak zeminler, kil duvarlar, yarı çıplak çocuklar ve düşük özgüvenli ve dış dünya hakkında çok az bilgi sahibi köylülerin gözleri görülüyordu. Fotoğraflardaki manzara, geç 1990'ların, önünde iyi giyimli çocukların oynadığı, kendinden emin ve meraklı köylülerin televizyon izledikleri beton evlerle keskin bir tezat oluşturuyordu. Lasse, köylülere 1970'lerin fotoğraflarını gösterince, bu fotoğrafların

mahallelerinde çekildiğine inanamadılar. "Hayır," dediler. "Burası olamaz. Yanılıyor olmalısınız. Biz hiç bu kadar yoksul olmadık." Çoğu insana benzer biçimde onlar da ahlak dışı pembe diziler seyreden çocuklar gibi anlık yaşıyor ya da bir motosiklet alacak paralarının olmaması gibi yeni sorunlarla uğraşıyorlardı.

Yaşanmış ve anımsanan anıların ötesinde, nedense kendimize ve çocuklarımıza geçmişin sefaletini ve gaddarlığını hatırlatmaktan kaçınırız. Gerçek, arkeologların çıkardıkları eski kalıntıların büyük kısmının çocuklara ait olduğunu keşfetmeyi kanıksadıkları eski mezarlıklarda yatıyor. Çocukların çoğu açlıktan ya da tiksinti verici hastalıklardan ölse de fiziksel şiddet izleri taşıyan çocuk iskeletlerinin sayısı hiç de az değil. Avcı ve toplayıcı toplumlarda cinayet oranı genellikle %10'un üzerine çıkardı ve çocuklar da bu cinayetlere kurban giderlerdi. Oysa günümüzün mezarlıklarında çocuk gömütlerine çok nadiren rastlanır.

Seçici Raporlama

Dünyanın dört bir yanından arkası kesilmeyen olumsuz haber bombardımanına maruz kalıyoruz: savaşlar, kıtlıklar, doğal afetler, politik hatalar, yolsuzluklar, bütçe kesintileri, hastalıklar, toplu işten çıkarmalar, terör eylemleri. Düşmeyen uçakları ya da başarısız olmayan hasatların haberini yapan muhabirler, işlerini kolayca kaybedebilirler. Kademeli iyileşme hikâyeleri, çarpıcı bir ölçekte gerçekleştikleri ve milyonlarca insanı etkiledikleri zamanlarda bile, gazetelerin ön sayfalarında kendilerine nadiren yer buluyorlar.

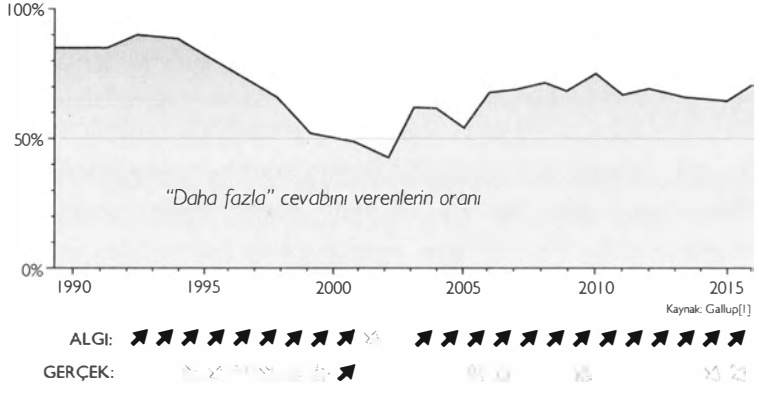
Dahası gittikçe artan basın özgürlüğü ve ilerleyen teknoloji sayesinde felaketleri hiç olmadığı kadar çok duyuyoruz. Birkaç yüzyıl önce Avrupalıların Amerika'nın çeşitli yerlerinde yerli halkı katletmesi, eski dünyada haberlerde yer almamıştı. Çin'in kırsal kesimlerinde gerçekleştirilen merkezî planlama, büyük bir kıtlığa yol açıp milyonlarca insan açlıktan ölürken, Avrupa'da kırmızı komünist bayrakları sallayan gençlerin bundan hiç haberi olmadı. Geçmişte

koskoca türler ve ekosistemler tamamen yok olurken kimse farkında olmaz, hatta buna aldırmazdı. Diğer ilerlemelerin yanı sıra çekilen eziyetleri gözetleme imkânlarımız da müthiş bir ilerleme kaydetti. Habercilikteki bu ilerleme bile başlı başına insani ilerlemenin bir işaretidir ama tam aksi bir izlenim yaratılmaktadır.

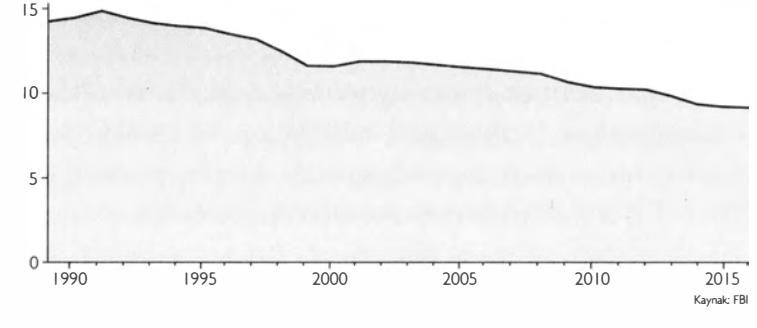
Öte yandan aktivistler ve lobiciler, genel eğilim açıkça daha iyiye gidiyor olsa bile, herhangi bir eğilimdeki her ani düşüşü dünyanın sonu olarak göstermeyi ve bizi endişe verici abartılarla ve kehanetlerle korkutmayı ustalıkla başarmaktalar. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde suç oranı 1990'dan bu yana düşüş kaydetmektedir. 1990 senesinde on dört buçuk milyon sınırında suç raporlanmıştır.

ÇOĞU İNSAN SUÇ ORANLARININ ARTTIĞINI DÜŞÜNMEYE DEVAM EDİYOR

Gallup sorusu şuydu: "ABD'de bir yıl öncekinden daha fazla mı suç işleniyor yoksa daha az mı?"

ABD'de raporlanan suçlar (milyon)

2016 yılında bu sayı dokuz buçuk milyona gerilemiştir. Ne zaman dehşet verici ya da şok edici bir olay yaşansa –ki bu hemen her yıl tekrarlanır– derhal bir kriz havası yaratılır. İnsanların büyük kısmı, çoğunlukla, suçların kötüye gittiğine inanıyorlar.

Sürekli bir bozulma yanılsaması taşımamıza şaşmamalı. Haberler bizi sürekli olarak şimdiki zamanda yaşanan kötü olaylar konusunda alarma geçirir. Bunun bizde yarattığı felaket habercisi hissi, geçmişi hatırlama beceriksizliğimizle katlanır, tarihsel bilgimiz iyimser ve pespembe tonlarda olduğu için bir yıl ya da on yıl veya elli yıl önce aynı sayıda, muhtemelen daha fazla kötü olay yaşandığını hatırlayamayız. Bu bozulma yanılsaması, bazı insanlarda büyük stres yaratırken diğerlerinin umutlarını kaybetmesine neden olur. Yok yere.

Düşünmeden Hissetmek

Bu arada başka bir şey daha olmaktadır. Dünya kötüye gidiyor derken insanlar aslında ne düşünürler? Benim tahminim *düşünmedikleri.* Hissettikleri. Size bunca güzel veriyi göstermemden sonra hâlâ dünyanın daha iyiye gittiğini onaylamaktan *tedirgin* oluyorsanız, bunun nedeni, kanımca, büyük sorunların hâlâ var olduğunu bilmenizdir. Tahminen, benim dünyanın daha iyi bir yer olduğunu söylememin her şeyin yolunda olduğunu ya da bu sorunları görmezden gelip yoklarmış gibi davranmanız gerektiğini söylemek gibi bir şey olduğunu düşünüyorsunuz ve bu size saçma geliyor, strese kapılmanıza neden oluyordur.

Aslında haklısınız. Her şey yolunda değil elbette. Hâlâ çok endişeli olmalıyız. Uçak kazaları, önlenebilir çocuk ölümleri, tehlike altındaki türler, iklim değişikliğini inkâr edenler, şovenler, kaçık diktatörler, zehirli atıklar, hapishanelerdeki gazeteciler, cinsiyetleri yüzünden eğitim alamayan kızlar, bu tür korkunç şeyler var olduğu sürece gevşeyemeyiz.

Öte yandan kaydedilen ilerlemeleri görmezden gelmek de bir o kadar saçmadır ve insanı strese sokmaktan başka bir işe yaramaz. Onlara haberlerinin bile olmadığı bu büyük ilerlemeleri gösterdiğim için insanlar sık sık iyimser olduğumu söylüyor. Bu beni öfkelendiriyor. Ben iyimser değilim. İyimser tanımı beni naif gösterir. Ben çok ciddi bir "olasıcıyım." Bu benim uydurduğum bir terim. Sebepsiz yere umuda kapılmadığı gibi sebepsiz yere korkmayan, aşırı dramatik dünya görüşüne sürekli bir şekilde direnen insan demek. Bir olasıcı olarak, bütün bu ilerlemeleri görüyorum ve gördüklerim içimi daha da fazla ilerlemenin mümkün olduğu inancı ve umuduyla dolduruyor. Bu iyimserlik değil. Bu, şeylerin nasıl oldukları konusunda berrak ve makul fikir sahibi olmak demek. Yapıcı ve faydalı bir dünya görüşüne sahip olmak demek.

İnsanlar yanılgıya kapılarak hiçbir şeyin iyiye gitmediğine inandıkları zaman şu ana dek denediğimiz hiçbir şeyin işe yaramadığı sonucuna varabilir ve aslında işe yarayan önlemlere olan güvenlerini kaybedebilirler. İnsanlık için bütün umutlarını kaybettiklerini söyleyen o kadar çok insanla karşılaşıyorum ki. Bu insanlar, dünyayı iyileştirmek için hâlihazırda kullandığımız yöntemler aslında gayet iyi işlerken, üretkenliği yokuşa süren sert ve keskin önlemleri destekleyen radikallere dönüşebilirler.

Örneğin kız çocuklarının eğitimi konusunu ele alalım. Kız çocuklarını eğitmenin dünyanın gelmiş geçmiş en iyi fikirlerinden biri olduğu ispatlanmıştır. Kadınlar eğitildiği zaman toplumda harika şeyler gerçekleşir. İş gücü çeşitlenir, daha iyi kararlar alacak, daha fazla sorun çözebilecek düzeye gelir. Eğitimli anneler daha az çocuk sahibi olmaya karar verir ve daha çok çocuk hayatta kalır. Çocukların her birinin eğitimine daha fazla enerji ve zaman yatırımı yapılır. Bu, erdemli bir değişim döngüsüdür.

Bütün çocuklarını okula gönderecek gücü olmayan yoksul aileler genellikle erkek çocuklarına öncelik vermiştir. Öte yandan 1970'lerden bu yana bu konuda müthiş bir ilerleme kaydedildi. Farklı din, kültür ve kıtalarda artık neredeyse ebeveynlerin tamamı bütün

çocuklarını okula gönderebilecek güce sahipler ve erkek çocukları gibi kız çocuklarını da okula gönderiyorlar. Kızlar açığı neredeyse kapattı denebilir: İlkokul çağındaki kız çocukların %90'ı okula gidiyor. Erkek çocuklar için bu oran %92'dir. Arada neredeyse fark yoktur.

1. Seviye'de, eğitim söz konusu olduğunda, özellikle orta ve yüksek eğitimde cinsiyet ayrımı geçerliliğini bugün de koruyor ancak bu kaydedilen ilerlemeyi yadsımak için yeterli bir neden değil. Bu ilerlemeyi kutlamakla daha fazlası için savaşmaya devam etmek arasında hiçbir çelişki görmüyorum. Ben bir olasıcıyım. Üstelik kaydettiğimiz ilerleme bana bütün kız çocuklarını ve tabii bütün erkek çocuklarını okula göndermenin mümkün olduğunu ve bunu yapmak için çok çalışmamız gerektiğini söylüyor. Bu kendi kendine olacak bir şey değil ve saçma sapan yanılgılar yüzünden umudumuzu yitirirsek gerçekleşmeyebilir. Umudun yitirilmesi, olumsuzluk içgüdüsünün ve neden olduğu cehaletin belki de en yıkıcı sonucudur.

Olumsuzluk İçgüdüsü Nasıl Kontrol Edilir?

Her şey işlerin daha kötüye gittiğini yüzümüze yüzümüze haykırırken beyinlerimizin her şeyin daha iyiye gittiğini idrak etmesine nasıl yardım edebiliriz?

Kötü ve Daha İyi

Çözüm, bütün olumsuz haberleri daha olumlu haberlerle dengelemek değil tabii ki. Bu kendi kendini kandıran, konformist ve yanıltıcı bir ön yargı yaratma riskini almak olur. Çok fazla şekeri çok fazla tuzla dengelemekten daha fazla işe yaramaz. İşe heyecan katabilir ama muhtemelen sağlığa sadece çok fazla şekerden daha zararlı olur.

Bana göre işe yarayacak çözüm, kendimi kafamda aynı anda iki düşünceyi barındırmaya ikna etmektir.

Görünüşe bakılırsa birinden işlerin daha iyiye gittiğini duyduğumuzda, aynı zamanda "endişelenme, gevşe" ve hatta "görmezden gel" dediklerini de düşünüyoruz. Oysa ben bir şeyin iyiye gittiğini söylerken bunları kastetmiyorum. Hele dünyadaki korkunç sorunları görmezden gelmeyi asla savunmuyorum. İşlerin hem kötü hem daha iyi olabileceğini söylüyorum.

Dünyayı bir kuvözdeki prematüre bebek gibi düşünün. Bebeğin sağlık durumu son derece kötü, solunumu, nabzı ve diğer önemli işaretler iyi ya da kötü yöndeki değişikliklerin hemen görülmesi için sürekli olarak izleniyor. Bebek, bir hafta sonra eskisinden çok daha iyiye gidiyor. Ana ölçütlerin tamamında ilerleme var ama sağlığı hâlâ kritik düzeyde olduğu için kuvözde kalması şart. Bebeğin sağlık durumunun iyiye gittiğini söylemek doğru mu? Evet, kesinlikle. "Durumun iyiye gittiğini" söylemek her şeyin yolunda olduğu, gevşeyebileceğimiz ve endişelenmeye gerek olmadığı anlamına gelir mi? Hayır, hiç de gelmez. Kötü ve iyiye gidiyor arasında bir seçim yapmak zorunda olmanın bir faydası var mı? Kesinlikle hayır. İkisi de doğru. Durum hem kötü hem daha iyi. Aynı anda hem daha iyi hem kötü.

Dünyanın mevcut durumunu bu şekilde düşünmeliyiz.

Kötü Haber Bekleyin

Olumsuzluk içgüdüsünü kontrol altında tutmaya yarayan bir diğer unsur, sürekli kötü haber beklemektir.

Medya ve aktivistlerin dikkatinizi çekebilmek için drama bel bağladığını unutmayın. Olumsuz hikâyelerin objektif veya olumlu hikâyelerden daha çarpıcı olduğunu hatırlayın. Uzun döneme yayılmış bir iyileşmenin bağlamından koparılıp çıkarılmış geçici bir ani düşüşten, bir kriz hikâyesi inşa etmenin ne kadar kolay olduğunu hatırlayın. Çekilen mahrumiyet ve zorlukları haber yapmanın hiçbir zaman olmadığı kadar kolaylaştığı, sürekli iletişim halinde ve şeffaf bir dünyada yaşadığımızı hatırlayın.

Korkunç bir şey duyduğunuzda şu soruyu sorarak kendinizi yatıştırabilirsiniz: Aynı ölçüde olumlu bir gelişme olsaydı haberim olur muydu? Yüzlerce daha büyük ilerleme kaydedilse bile, duyar mıydım? Boğulmayan çocuklardan haberim oluyor mu? Çocuk boğulmalarındaki ya da tüberkülozdan ölümlerdeki düşüşü penceremden bakınca ya da haberlerde veya bir hayır kurumunun tanıtım broşürlerinde görebilir miyim? Olumlu değişikliklerin daha yaygın olabileceğini ama size ulaşmadıklarını aklınızdan çıkarmayın. Onları siz bulmalısınız (aslında istatistiklere bakacak olursanız her yerdeler).

Bu hatırlatma, size ve çocuklarınıza haberleri her gün bir distopyaya kapılıp gitmeden izlemenize izin verecek temel korumayı sağlayacaktır.

Tarihi Sansürlemeyin

Tarihin pembe gözlük arkasından görülen bir yorumuna tutunduğumuzda kendimizi de çocuklarımızı da gerçeklerden mahrum bırakmış oluruz. Korkunç geçmişle ilgili kanıtlar korkutucudur ama aynı zamanda harika bir kaynaktır. Bugün sahip olduklarımızı takdir etmemize yardım eder ve gelecek nesillerin, tıpkı daha önceki nesiller gibi, dibe vuruşları aşıp barışa, refaha ve küresel sorunlarımıza çözüm bulmaya doğru uzun vadeli eğilimlerini sürdürmeleri gerektiği umudunu sağlar.

Topluma... Teşekkürlerimi Sunmak İstiyorum

Altmış beş yıl önce İsveç'in işçi sınıfı banliyösündeki o idrar dolu hendekte nefes almak için debelenirken ailemin üniversiteye giden ilk ferdi olacağımdan habersizdim. Küresel sağlık profesörü olacağımı, Davos'a gideceğimi ve dünyanın önde gelen uzmanlarına temel küresel eğilimler hakkında şempanzelerden daha az bilgi sahibi olduklarını söyleyeceğimi de bilmiyordum.

Elbette o zamanlar temel küresel eğilimlerden ben de habersizdim. Öğrenmem gerekti. Bir insanın farklı ölüm sebeplerini ve nasıl değiştiklerini bilmesinin tek yolu, her ölümün ve nedeninin izini sürmek, bunları not etmek ve hepsini alt alta koyup toplamasını yapmaktır. Bu müthiş zaman alır. Bütün dünyada böyle tek bir veri seti var. Adı Küresel Hastalık Yükü ve bundan yıllar önce bilgisine başvurduğumda, bana ölümün kıyısından döndüğüm tecrübemin çok özel olmadığını gösterdi. Meğer 3. Seviye'de yaşayan beş yaşından küçük çocuklar için çok yaygın bir kaza türüymüş.

Tek bildiğim sıkışıp kaldığımdı. Büyükannem imdadıma yetişip beni yukarı çekmişti. Ardından İsveç toplumu beni daha da yukarı çekti.

Yaşadığım süre zarfında İsveç 3. Seviye'den 4. Seviye'ye yükseldi. Tüberkülozun tedavisi bulundu ve annem iyileşti. Annem bana halk kütüphanesinden ödünç aldığı kitapları okudu. Ailemin altı yıldan uzun süre eğitim alan ilk ferdi oldum ve üniversitede ücretsiz okudum. Doktorluk diplomamı ücretsiz aldım. Elbette hiçbir şey bedava değildir; ücreti vergi mükellefleri ödedi. Sonra otuz yaşına gelip iki çocuk babasıyken kanser olduğumu keşfettiğimde, dünyanın en iyi sağlık hizmetleri sistemi tarafından ücretsiz tedavi edilip iyileştirildim. Hayatta kalmam ve başarım, her zaman başkalarına bağlı oldu. Ailem, ücretsiz eğitim ve ücretsiz sağlık hizmetleri sayesinde o hendekten Dünya Ekonomik Forumu'na kadar yol alabildim. Bunu tek başıma asla başaramazdım.

İsveç'in artık 4. Seviye'de olduğu günümüzde bin çocuktan sadece üçü beş yaşından önce ölüyor ve bu ölümlerin sadece %1'i boğulma sonucu gerçekleşiyor. Çitler, bakımevleri, can yeleği kampanyaları, yüzme dersleri ve halka açık havuzlarda cankurtaranlar, hepsi paraya mal oluyor. Boğulma nedeniyle yaşanan çocuk ölümleri, ülke zenginleştikçe neredeyse ortadan kaybolan sayısız dehşetten biri oldu. Ben ilerleme diye buna derim. Aynı iyileştirmeler bugün dünyanın dört bir yanında gerçekleşiyor. Çoğu ülke şu anda İsveç'in yaşadığından daha hızlı ilerleme kaydediyor. Çok daha hızlı.

Factfulness

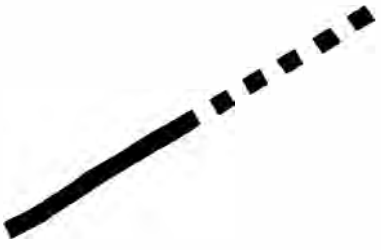

Factfulness... olumsuz haber aldığımızda farkına varmak ve kötü olaylarla ilgili bilgilerin bize ulaşmasının çok daha olası olduğunu hatırlamaktır. İşler iyiye giderken genellikle haberimiz olmaz. Bu, bizde etrafımızdaki dünya hakkında sistematik bir şekilde aşırı olumsuz bir izlenim bırakır ve büyük stres sebebidir.

Olumsuzluk içgüdüsünü kontrol etmek için **kötü haberleri bekleyin.**

- **Daha iyi ve kötü.** Bir seviyeyi (örneğin kötü bir seviyeyi) ve değişim istikametini (örneğin daha iyiye doğru bir değişimi) birbirinden ayırın. Kendinizi durumun aynı anda hem eskisinden daha iyi hem kötü olabileceğine ikna edin.
- **İyi haber, haber değildir.** İyi haber her zaman haber olmaz. Bu yüzden haberler neredeyse hep kötüdür. Kötü haber gördüğünüzde eşit derecede olumlu bir haberin size ulaşıp ulaşmayacağını sorgulayın.
- **Kademeli iyileşme, haber değildir.** Bir eğilim periyodik sert düşüşlerle kademeli olarak iyiye doğru giderken, genel iyileşmeden çok, sert düşüşleri fark etmeniz daha olasıdır.
- **Haberlerin artması daha fazla sıkıntı ve mahrumiyet anlamına gelmez.** Daha fazla kötü haber bazen kötüye giden bir dünyayla değil, sıkıntı ve mahrumiyetlerin daha iyi gözlenebilmesiyle alakalıdır.
- **Pembe gözlükle bakılan geçmişe karşı temkinle yaklaşın.** İnsanlar eski tecrübelerini sık sık gözlerinde büyütürler, tıpkı ulusların tarihlerini yücelttiği gibi.

DÜZ ÇİZGİ İÇGÜDÜSÜ

Daha fazla insanın sağ kalması nasıl daha az insan anlamına gelir, trafik kazaları hangi açıdan çürüklere benzer ve torunum neden dünya nüfusuna benziyor?

Gördüğüm En Korkutucu Grafik

İstatistikler ürkütücü olabiliyor. 23 Ekim 2014'te Stockholm'de Gapminder ofisindeki masamda otururken, bir grafikte içime korku salan bir çizgi gördüm. Ağustos ayından beri Batı Afrika'daki ebola salgınıyla ilgileniyordum. Herkes gibi ben de medyada Liberya'nın başkenti Monrovia sokaklarında ölen insanların trajik görüntülerini izlemiştim. Ancak iş icabı ani ölümcül hastalık salgınlarına çok sık rastladığım için bunun da diğerlerine benzeyeceğini ve kısa sürede kontrol altına alınacağını düşünmüştüm. Dünya Sağlık Örgütü araştırma makalesindeki grafik önce korkuya kapılmama, akabinde de aksiyon almama neden oldu.

Araştırmacılar, salgının başından itibaren bütün ebola verilerini toplamış ve bu verileri ekim ayı sonuna kadar beklenen yeni vaka sayısını hesaplamada kullanmışlardı. Veriler ilk defa vaka sayısının düz bir çizgi halinde –1, 2, 3, 4, 5 olarak– artmadığını gösteriyordu. Aksine sayı 1, 2, 4, 8, 16 şeklinde ikiye katlanıyordu. Enfekte olan her insan ölmeden önce hastalığı ortalama iki insana daha bulaştırıyordu. Sonuç olarak yeni vakaların sayısı üç haftada bir, ikiye katlanıyordu. Grafik, enfekte olan her insanın hastalığı iki kişiye daha bulaştırmaya devam etmesi durumunda salgının çok yakında ne kadar büyüyeceğini gösteriyordu. İkiye katlanmak ürkütücüdür!

İkiye katlanmanın etkisini ilk kez okulda öğrenmiştim. Hint efsanesine göre Tanrı Krişna satranç tahtasının ilk karesinde bir pirinç tanesi ister; bu böyle ikinci karede iki, üçüncü karede dört, sonra sekiz ve her defasında ikiye katlanarak devam eder. Krişna altmış dört karenin sonuncusuna geldiğinde, 18.446.744.073.709.551.615 pirinç tanesi kazanmıştır; bu sayı Hindistan'ın tamamını yetmiş beş santim kalınlığında bir pirinç tabakasıyla kaplamaya yeter. Katlanmaya devam eden her şey, başta varsaydığımızdan daha hızlı büyür. Bu yüzden Batı Afrika'daki durumun giderek daha da korkunç hale geldiğini anladım. Liberya yakın zamanda son bulan iç savaşından daha beter bir durumdaydı ve bütün dünyaya yayılması neredeyse kaçınılmaz bir felaket riskiyle karşı karşıyaydı. Sıtmanın aksine ebola bütün iklimlerde kolayca yayılabilir, hastalığın bulaştığından habersiz uçaktaki yolcuların bedenlerinde sınırları ve okyanusları aşabilirdi. Etkili bir tedavisi yoktu.

İnsanlar şimdiden sokaklarda ölmeye başlamıştı. Sadece dokuz hafta içinde (üç kez katlanmak için yeterli süre) durum sekiz kat daha korkunç bir hal alacaktı. Sorunla baş etmede her üç haftalık gecikme, hastalığın iki kat daha fazla insana bulaşması ve iki kat daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulması anlamına gelecekti. Ebolanın önü, birkaç hafta içinde kesilmeliydi.

Gapminder'da önceliklerimizi derhal değiştirip verileri incelemeye ve durumun aciliyetini anlatan bilgilendirme videoları hazırlamaya başladık. 20 Ekim'de, sonraki üç ay için bütün planlarımı iptal etmiş ve Sahraaltı Afrika ülkelerinde salgınları inceleyerek geçirdiğim yirmi yılımın bir işe yarayabileceği umuduyla Liberya'ya doğru yola çıkmıştım. Hayatımda ilk kez Noel ve yılbaşını ailemden ayrı geçirme pahasına Liberya'da üç ay kaldım.

Dünyanın geri kalanı gibi ben de ebola krizinin büyüklüğünü ve aciliyetini anlamakta geç kalmıştım. Veriler açıkça ikiye katlanan bir çizgiyi işaret ederken vakalardaki artışın düz bir çizgi olduğunu varsaymıştım. Gerçeği fark ettiğim an harekete geçtim. Keşke durumu daha erken görüp hemen eyleme geçseydim.

Mega "Dünya Nüfusunun Öylece Durmadan Arttığı" Yanılgısı

Bugünlerde *sürdürülebilirlik* sözcüğü, davet aldığım konferansların neredeyse tamamının başlığında karşıma çıkıyor. Sürdürülebilirlik denkleminin en önemli unsurlarından biri insan nüfusudur. Bu gezegende yaşayabilecek insan sayısının bir sınırı olmalı, öyle değil mi? Bu nedenle, sürdürülebilirlik konferanslarında dinleyicilerimi test etmeye başlarken, küresel nüfus artışı hakkındaki temel olguları bildiklerini varsayıyordum. Bu kadar yanıldığım nadirdir.

Sıra mega yanılgıların üçüncüsü ve en sonuncusu olan düz çizgi içgüdüsüne geldi. Dünya nüfusunun *öylece* arttığı görüşü. Kasten italik harflerle yazıp altını çizdiğim *öylece* kelimesine lütfen dikkat edin. Bu kelime yanılgının ta kendisi.

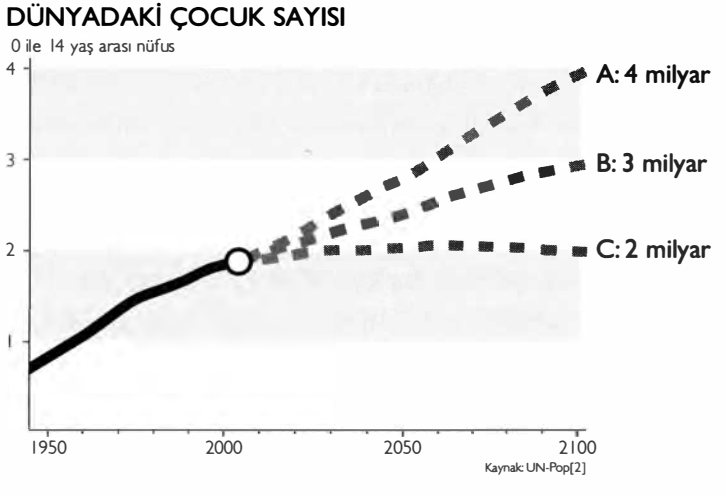
Gerçekten de dünya nüfusu artıyor. Hem de çok hızlı. Önümüzdeki on üç yıl içinde nüfusa kabaca bir milyar insan eklenecek. Bu doğru. Yanılgı değil. Ama nüfus sadece *öylece* artmıyor. "Öylece" kelimesi hiçbir şey yapılmazsa nüfusun artmaya devam edeceğini kastediyor. Büyümeyi artırmak için ciddi önlemlerin alınması gerek-

tiğini ima ediyor. Yanılgı burada ve sanırım beni ve dünyanın geri kalanını ebolayı durdurmak için daha erken harekete geçmekten alıkoyan içgüdüye dayanıyor. Çizgilerin düz olduğunu varsayma içgüdüsü.

Nadiren nutkum tutulur ama ilk tecrübemi dinleyicilere şu soruyu sorunca yaşadım. Norveç'te bir öğretmenler konferansındaydık (Norveçlilere fazla yüklenmek istemem, Finlandiya'da da olabilirdi). Öğretmenlerin çoğu sosyal bilimler derslerinin bir parçası olarak küresel nüfus eğilimlerini işliyordu. Kafamı çevirip arkamdaki ekranda canlı anket sonuçlarını görünce, nutkum tutuldu. Anket araçlarında bir sorun olmalı diye düşündüğümü hatırlıyorum.

OLGU SORUSU 5

Bugün dünyada yaşları 0 ile 15 arasında değişen 2 milyar çocuk var. Birleşmiş Milletler'e göre 2100 yılında kaç çocuk olacak?

Soruyu yöneltmeden önce öğretmenlere, "Bu üç çizgiden biri resmî BM tahminini gösteriyor. Diğer iki çizgiyi ben uydurdum," dedim.

Tekrar ediyorum, şempanzeler %33 ihtimalle doğru çizgiyi seçiyorlar. Norveç'teki öğretmenlerde bu oran kaç mı? Sadece %9. Şok olmuştum. Bu kadar önemli bir insan grubu nasıl rastgele işaretleyip alacağı puanın altında bir puan alabilirdi? Çocuklara ne öğretiyorlar?

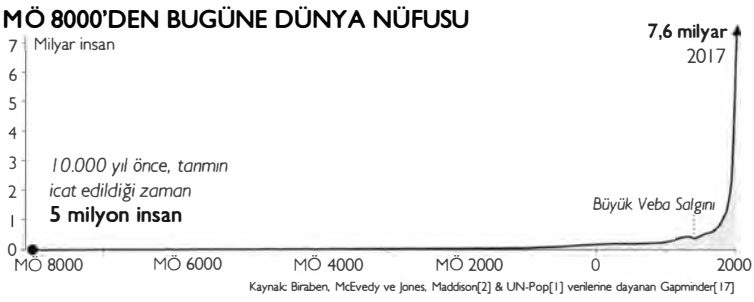
Bir yanım anket araçlarının bozuk olmasını diliyordu. Ama değildiler. Kamuoyu anketlerinde de buna benzer feci sonuçlar aldık. ABD'de, Birleşik Krallık'ta, İsveç'te, Almanya'da, Fransa'da ve Avustralya'da insanların %85'i benim uydurduğum çizgileri seçmişti (Eksiksiz ülke dökümünü ekte bulabilirsiniz).

Peki Dünya Ekonomik Forumu'ndaki uzmanlar ne yapmıştı? Onlar halktan çok daha iyi cevapladılar. Neredeyse şempanzelere yakın bir puanla. Bu uzmanların %26'sı doğru cevap vermişti.

Öğretmenler konferansı bittikten sonra sakin kafayla düşünürken bilgi sorununun boyutunu görmeye başladım. Gelecekteki çocuk sayısı, küresel nüfus tahminleri açısından en önemli veridir. Bu nedenle sürdürülebilirlik tartışmasının tam kalbinde yer alıyor. Bu sayıyı yanlış tahmin edersek daha bir sürü şeyi yanlış tahmin ederiz. Ancak ölçtüğümüz yüksel eğitimli ve nüfuzlu insanların neredeyse hiçbirinin, nüfus uzmanlarının hemfikir olduğu konularda en ufak bir bilgisi yoktu. Bu rakamlara sanal dünyada, BM internet sayfasında kolayca ve ücretsiz olarak erişilebiliyor ancak verilere bedava erişim, çaba harcanmadığı sürece bilgiye dönüşmüyor. BM çizgisi C şıkkı, yani en alttaki düz çizgidir. BM uzmanları 2100 yılında iki milyar, başka bir deyişle bugünkü kadar çocuk olmasını bekliyorlar. Çizginin düz devam etmesini beklemiyorlar. Daha fazla artış öngörmüyorlar. Bu konuya birazdan döneceğim.

Düz Çizgi İçgüdüsü

Bu grafik MÖ 8000'den, yani tarımın icat edildiği zamandan bu yana dünya nüfusunu gösteriyor.

O dönemlerde toplam insan nüfusu, kabaca dünyanın her yerinde sahil şeritlerine ve nehir boylarına yayılan beş milyon insandan oluşuyordu. İnsanlığın tamamı bugün –Londra, Bangkok ya da Rio de Janeiro gibi– büyük şehirlerimizin herhangi birinden daha azdı.

Bu rakam yaklaşık on binyıl boyunca yavaş yavaş artarak sonunda 1800 yılında bir milyara ulaştı. Sonra bir şey oldu. Sonraki bir milyar sadece yüz otuz yıl içinde eklendi. Ardından yüzyıldan daha kısa bir sürede nüfus bir beş milyar daha arttı. Elbette insanlar böyle dik bir artış gördüklerinde kaygılanıyorlar çünkü gezegenin kaynaklarının sınırlı olduğunu biliyorlar. Nüfusun *öylece* artıyor gibi *göründüğü* kesin, hem de çok büyük bir hızla.

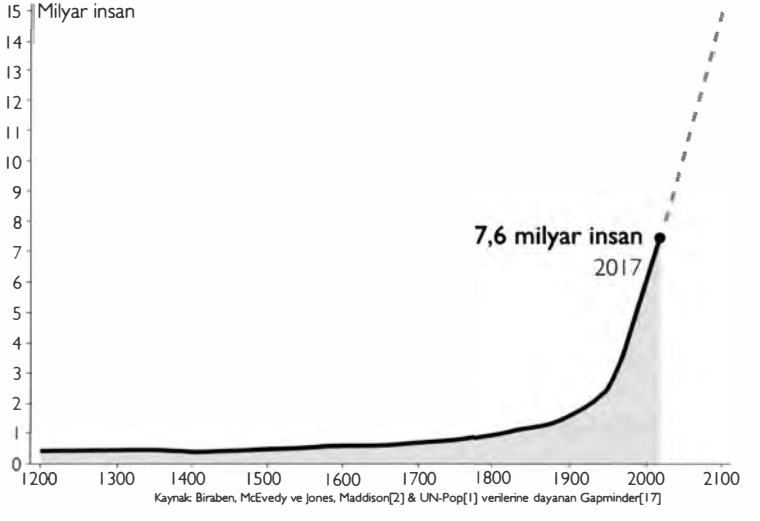
Üstünüze doğru gelen bir taşa bakarken genellikle size çarpıp çarpmayacağını tahmin edebilirsiniz. Sayılara, grafiklere, tablolara ihtiyacınız yoktur. Gözleriniz ve beyniniz taşın çizdiği yolu uzatır ve önünden çekilirsiniz. Bu otomatik görsel tahmin becerisinin atalarımızın hayatta kalmasına nasıl yardımcı olduğunu hayal etmek çok kolay. Bugün de olduğu gibi. Araba kullanırken sürekli olarak diğer arabaların sonraki birkaç saniye içinde nerede olacağını tahmin ediyoruz.

Ancak düz çizgi sezgimiz, modern hayatta her zaman güvenilir bir rehber olmayabiliyor.

Örneğin bir çizgi grafiğine bakarken, eğilimin ucundan öteye kadar uzanan bir düz çizgi hayal etmemek neredeyse imkânsızdır. Aşağıdaki nüfus grafiğine, insanların içgüdüsel olarak kafalarında

canlandırdığını düşündüğüm görüntüyü netleştirmek için kesik kesik bir çizgi ekledim. Elbette kaygılanırlar.

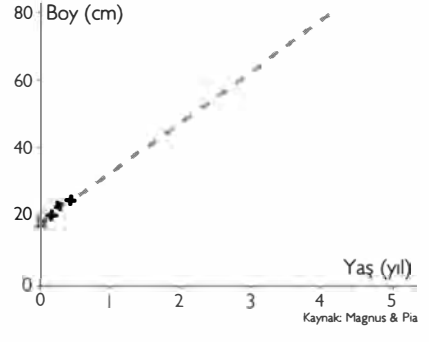
GELECEK İÇİN DÜNYA NÜFUSU ALGISI

Kaynak: Biraben, McEvedy ve Jones, Maddison[2] & UN-Pop[1] verilerine dayanan Gapminder[17]

Daha aşina olduğunuzu bildiğim bir başka örnek vereyim. En küçük torunum Mino, dünyaya geldiğinde boyu kırk dokuz buçuk santimdi. İlk altı ayda altmış yedi santim oldu. Etkileyici bir büyüme. Etkileyici ama aynı zamanda ürkütücü. Büyüme grafiğine bakın. Gelecekteki boyu için sezgisel düz çizgiyi ben ekledim. Ürkütücü, değil mi?

MİNO'NUN GELECEKTEKİ BOYU

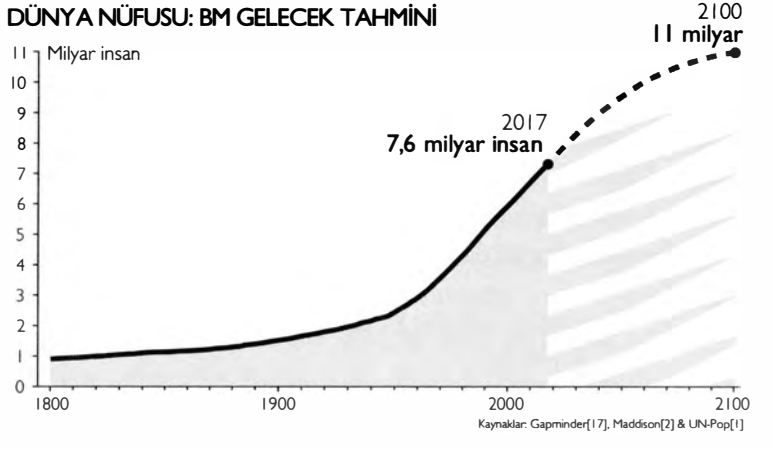

Kaynak: Magnus & Pia

Mino öylece büyümeye devam ederse, üçüncü doğum gününde bir metre elli santim boyunda olacak. Onuncu doğum gününde dört yüz santimi geçerek dört metrenin üstüne çıkacak. Peki ya sonra? Bu böyle süremez. Biri ciddi bir önlem almalı! Mino'nun ebeveynlerinin evlerinin biçimini tamamen değiştirmeleri ya da bir ilaç bulmaları gerekecek!

Düz çizgi önsezisi, bu vakada bariz bir şekilde yanılmaktadır. Neden mi bariz? Çünkü hepimiz büyüyen bir bedene birinci elden tanık olduk. Mino'nun büyüme eğrisinin böyle gitmeyeceğini biliyoruz. Hiçbirimiz hayatımızda dört metrelik bir insan görmedik. Eğilimin düz bir çizgi şeklinde süreceğini varsaymak bariz bir şekilde gülünç olurdu. Ancak konuya daha az aşina olduğumuzda bu tür bir varsayımın ne kadar aptalca olabildiğini hayal etmek şaşırtıcı derecede güçleşiyor.

BM nüfus uzmanları, nüfus boyutlarını hesaplamada birinci elden tecrübelidirler. Bu onların işi. Onların beklediği çizgi şu:

Bugün dünya nüfusu 7,6 milyar insana tekabül ediyor ve evet, süratle artıyor. Yine de büyüme şimdiden hız kesmeye başladı ve BM uzmanları önümüzdeki birkaç on yıl boyunca yavaşlamaya devam edeceğinden hayli eminler. Eğrinin yüzyıl sonunda on ile on iki milyar insan arasında bir yerde düzleşeceğini düşünüyorlar.

Nüfus Eğrisinin Biçimi

Nüfus eğrisinin biçimini anlamak için önce nüfustaki artışın nereden geldiğini anlamalıyız.

Nüfus Neden Artıyor?

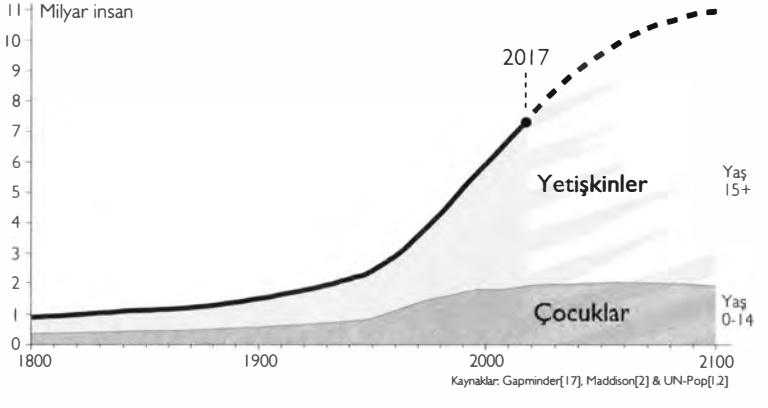
OLGU SORUSU 6

BM 2100 yılında dünya nüfusunun 4 milyar insan artacağını öngörüyor. Bunun başlıca nedeni nedir?

- ☐ Daha fazla çocuk olacak (15 yaş altı).
- ☐ Daha fazla yetişkin olacak (15 ile 74 arası).
- ☐ Daha fazla yaşlı insan olacak (75 ve üstü).

Bu soruda size doğru cevabı hemen vereceğim. Doğru cevap B. Uzmanlar nüfusun artmaya devam edeceğinden özellikle daha fazla yetişkin olacağını düşündükleri için eminler. Daha fazla çocuk ya da daha fazla yaşlı insan değil. Daha fazla yetişkin. Size az önce gösterdiğim nüfus grafiğinin çocuklar ve yetişkinler olarak ayrılmış halini aşağıda bulabilirsiniz.

DÜNYA NÜFUSU: BM GELECEK TAHMİNİ

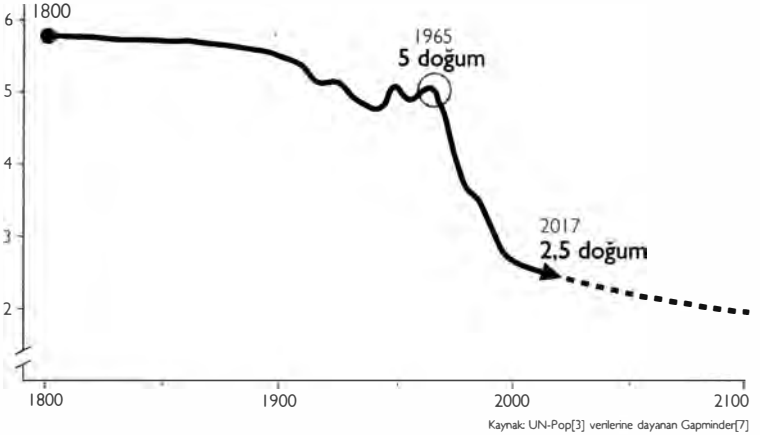

Çocuk sayısının artması beklenmiyor, bunu bu bölümün ilk olgu sorusundan zaten biliyoruz. Şimdi bu grafikteki çocuk çizgisine daha dikkatli bakın. Düzleştiği yeri görüyor musunuz? Düzleşmenin çoktan başladığını? BM uzmanları çocuk sayısının artışının son *bulacağını öngörmüyor*. Bunun zaten olduğunu *bildiriyorlar*. Hızlı nüfus artışını durdurmak için gerekli olan radikal değişiklik, çocuk sayısındaki artışın durmasıdır. Dahası bu zaten şu an yaşanan bir şey. Bu nasıl mümkün olabildi? İşte bunu herkes bilmeli.

Şimdi, dikkat! Çünkü sıradaki grafik, bu kitabın en çarpıcı grafiğidir. Benim hayatta olduğum dönemde gerçekleşen, kadın başına düşen bebek sayısında vuku bulan ve dünyayı gerçek anlamda değiştirebilecek inanılmaz düşüşü gösteriyor.

1948 yılında dünyaya geldiğimde kadınlar ortalama beş çocuk dünyaya getiriyordu. 1965'ten sonra bu sayı hiç olmadığı kadar azaldı. Son elli yıl içinde inanılmaz derecede düşük bir dünya ortalaması olan %2,5'un hemen altına kadar indi.

1800'LERDEN BUGÜNE KADIN BAŞINA ORTALAMA BEBEK SAYISI

Kaynak: UN-Pop[3] verilerine dayanan Gapminder[7]

Bu çarpıcı değişim son bölümde anlattığım bütün o iyileşmelere paralel olarak gerçekleşti. Milyarlarca insan aşırı yoksulluk sınır-

larından çıkarken, çoğu daha az çocuk sahibi olmaya karar verdi. Küçük aile çiftliğinde çocuk işçi olarak çalıştırmak için büyük ailelere ihtiyaçları kalmamıştı. Ayrıca artık çocuk ölümlerine karşı sigorta olarak fazladan çocuğa da gerek yoktu. Kadınlar ve erkekler eğitim aldılar ve daha iyi eğitim imkânına sahip olan, daha iyi beslenen çocuklar istemeye başladılar; en bariz çözüm daha az çocuk sahibi olmaktı. Pratikte bu amacı gerçekleştirmek, ebeveynlerin daha az seks yapmak zorunda kalmadan daha az çocuk sahibi olmasına olanak tanıyan harika modern doğum kontrol yöntemleri sayesinde daha kolaydı.

İnsanlar aşırı yoksulluktan kaçmaya devam ettikçe, daha fazla kadın eğitim aldıkça ve doğum kontrol yöntemlerine ve cinsel eğitime erişim arttıkça, kadın başına düşen bebek sayısındaki çarpıcı düşüşün sürmesi bekleniyor. Büyük bir şeye ihtiyaç yok. Zaten yaptığımız şeyi birazcık daha fazla yapmamız yeterli. Gelecekteki düşüşün tam hızını öngörmek mümkün değil. Bu, değişimlerin hangi hızla süreceğine bağlı. Ancak her halükârda, dünyadaki yıllık doğum sayısındaki artış çoktan durdu ve bu, hızlı nüfus artışı döneminin yakında son bulacağı anlamına geliyor. Şu anda "çocukta zirve nokta"ya ulaşmak üzereyiz.

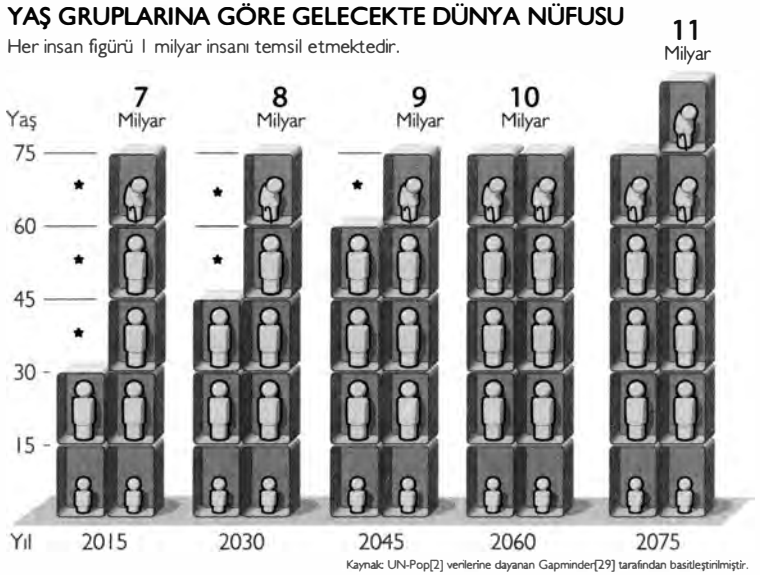
Öte yanan doğum sayısındaki artış zaten durduysa bu dört milyar yeni yetişkin nereden gelecek? Uzay gemilerinden mi?

Nüfus Artışı Neden Duracak?

Aşağıdaki grafik, dünya nüfusunun 2015 ve sonraki her on beş yıldaki yaş gruplarına ayrılmış halini gösteriyor.

YAŞ GRUPLARINA GÖRE GELECEKTE DÜNYA NÜFUSU

Her insan figürü 1 milyar insanı temsil etmektedir.

Kaynak: UN-Pop[2] verilerine dayanan Gapminder[29] tarafından basitleştirilmiştir.

Sol tarafta grafik 2015 yılında sağ olan 7 milyar insanın yaşlarını göstermektedir: 2015 yılında dünyada 0-15 yaş arası 2 milyar, 15-30 yaş arası 2 milyar, 30-45 arası, 45-60 arası, 60-75 yaş arası 1'er milyar insan vardı.

2030 yılında ise 0-15 yaş arası insan sayısı yine 2 milyar olacak. Diğer herkes yaşça büyük olacak. Bugünün 0-15 yaş grubu, 15-30 yaş grubunu oluşturacak. Bugünün 15-30 yaş grubu 2 milyar insan, 30-45 yaş arası bir yaşa ulaşacak. Bugün 30-45 yaş arası sadece 1 milyar insan var. Bu yüzden yeni doğan çocukların sayısında hiçbir artış olmadığında ve daha uzun yaşayan insanlar olmazsa, yetişkin sayısı 1 milyar artacak.

Bir milyar yeni yetişkin yeni çocuklardan değil, çoktan doğmuş olan çocuklardan ve genç yetişkinlerden gelecek.

Bu kalıp, üç nesil boyunca kendini tekrarlayacak. 2045'te 30-45 yaş arası 2 milyar insan, 45-60 yaş grubuna geçmiş olacak ve bir milyar yetişkinimiz daha olacak. 2060'ta 45-60 yaş grubundaki 2 milyar insan, 60-75 yaş grubuna geçecek ve bir milyar yetişkinimiz

daha olacak. Ama bakın, sonra ne olacak? 2060'tan itibaren, 2 milyar insandan oluşan bir neslin yerini 2 milyarlık yeni bir nesil alacak. Hızlı büyüme duracak.

Nüfustaki hızlı artış daha fazla çocuğumuz olacağı için yaşanmayacak. Yaşlı insanlarımız daha uzun yaşayacağı için de değil. Aslında BM uzmanları 2100 senesine gelindiğinde, dünyada ortalama ömrün kabaca on bir yıl uzayacağını ve toplama bir milyar insan eklenerek sayının yaklaşık on bir milyara ulaşacağını öngörüyorlar. Nüfustaki artış esasen bugün var olan çocukların büyüyüp grafiği üç milyon daha yetişkinle "doldurması" sonucu gerçekleşecek. Bu "doldurma etkisi" üç nesil sürecek, sonra son bulacak.

BM uzmanlarının geleceğe doğru öylece düz bir çizgi çizmemek amacıyla kullandıkları yöntemi anlamak için bilmeniz gerekenler bundan ibaret.

(Bu açıklama son derece basitleştirilmiştir. Pek çok insan yetmiş beş yaşına ulaşmadan hayatını kaybediyor ve yine pek çok insan da otuz yaşından sonra çocuk sahibi oluyor. Gelgelelim bu olguları dâhil etmek bile büyük resim açısından önemli bir fark yaratmıyor.)

Doğayla Denge İçinde

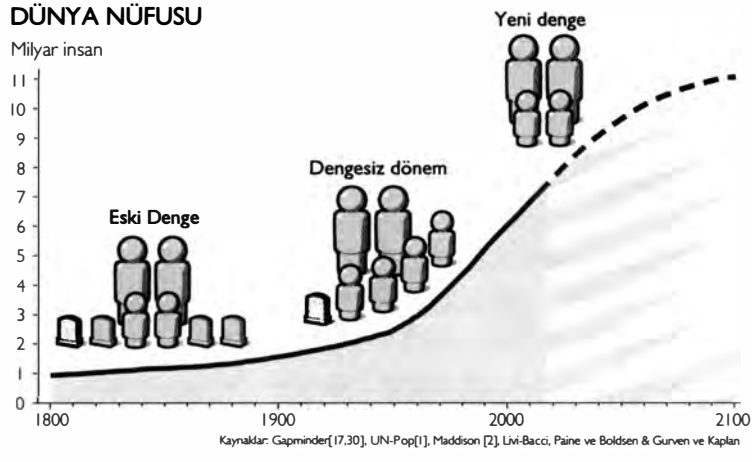
Nüfusun uzun süre artmaması ve nüfus eğrisinin düzleşmesi, her yeni ebeveyn neslinin bir öncekiyle aynı büyüklükte olduğunu gösterir. 1800'lere kadar binlerce yıl boyunca nüfus eğrisi neredeyse düzdü. İnsanların eskiden doğayla denge içinde yaşadıklarından bahsedildiğini hiç duydunuz mu?

Evet, doğru, eskiden bir denge vardı. Ne var ki pembe gözlüklerimizden bakmaktan kaçınalım. 1800'lere kadar kadınlar ortalama altı çocuk doğururdu. Yani nüfusun her nesilde artmış olması gerekirdi. Oysa nüfus üç aşağı beş yukarı sabit kaldı. Geçmişin mezarlıklarındaki çocuk iskeletlerini hatırlıyor musunuz? Ortalama altı çocuktan dördü ebeveyn olamadan hayatlarını kaybettiği için geriye bir sonraki nesilde ebeveyn olacak iki çocuk kalıyordu.

Bir denge vardı. Nedeni insanların doğayla denge içinde *yaşaması* değildi. İnsanlar doğayla denge içinde *ölüyorlardı*. Bu son derece gaddarca ve trajik bir durumdu.

Bugün insanlık yeniden dengeye erişiyor. Ebeveyn sayısı artık artmıyor. Ancak bu denge eski dengeden çarpıcı bir şekilde farklı. Bu yeni denge hoş bir denge; tipik ebeveynler iki çocuk sahibi oluyorlar ve o çocukların ikisi de ölmüyor. İnsanlık tarihinde ilk kez dengede *yaşıyoruz*.

Nüfus 1900 yılında bir buçuk milyar iken 2000 yılında altı milyara yükseldi çünkü insanlık 20. yüzyıl boyunca bir dengeden diğerine geçiş yaptı ve insanlık tarihinin bu benzersiz döneminde iki ebeveyn ortalama olarak, hayatta kalıp kendileri de bir sonraki nesilde ebeveyn olabilecek ikiden fazla çocuk ürettiler.

Kaynaklar: Gapminder[17,30], UN-Pop[1], Maddison [2], Livi-Bacci, Paine ve Boldsen & Gurven ve Kaplan

Bugün iki en genç neslin diğerlerinden daha fazla olmasının nedeni bu dengesizlik dönemidir. Bu dolmanın arkasındaki neden, dengesizlik dönemidir. Ancak yeni denge çoktan sağlandı: Yıllık doğum sayısı artık yükselmiyor. Aşırı yoksulluk düşmeye devam eder, cinsel eğitim ve doğum kontrol yöntemleri yaygınlaşmayı

sürdürürse, dünya nüfusu hızla büyümeye devam edecektir ancak sadece kaçınılmaz doldurma tamamlanana kadar.

Bir Dakika, "Onların" Hâlâ Bir Sürü Çocuğu Oluyor

Bu grafikleri göstermemden sonra bile insanlar, sunum sonrası yanıma gelip grafiklerin doğru olamayacağını söylüyor, çünkü bilirsiniz, *"Afrika ve Latin Amerika'daki insanların hâlâ bir sürü çocuğu oluyor. Ve dindar insanlar doğum kontrol yöntemleri kullanmayı reddediyor ve büyük aileler kuruyorlar."*

Yetenekli gazeteciler haberleri için sıra dışı insanları seçer. Görsel basında sık sık geleneksel tarzda yaşayan ya da görünürde modern hayatlar süren ve inançlarının kanıtı olarak bize gururla çok büyük ailelerini gösteren çok dindar insanların örneklerini görürüz. Bu tür belgeseller, televizyon programları ve haberler dinin çok daha büyük ailelere yol açtığı izlenimini uyandırır. Ancak dinleri ne olursa olsun –Katolik, Yahudi ya da Müslüman– bu ailelerin ortak bir özelliği vardır. İstisnadırlar!

Aslında din ve kadın başına düşen bebek sayısı arasındaki bağlantı o kadar da etkileyici değildir. Bu kitap boyunca medyanın istisnai hikâyeler seçtiğini anlatıyorum; Yedinci Bölüm'de din ve geniş aileler efsanesinin içyüzünü açıklayacağım. Şimdilik geniş ailelerle gerçekten güçlü bir bağlantısı olan tek faktörü ele alalım: Aşırı yoksulluk.

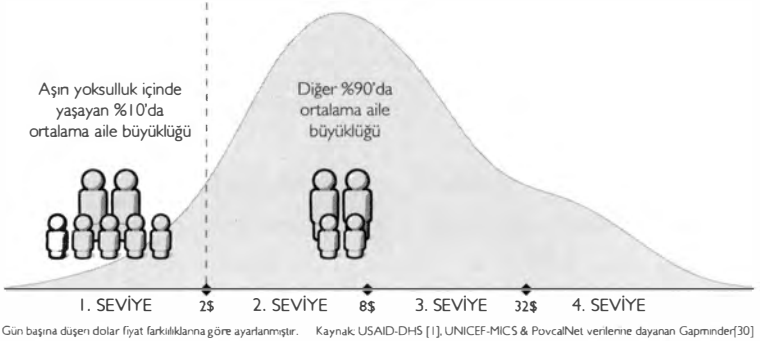
Sağ Kalanların Sayısının Artması Neden İnsan Sayısının Azalmasına Neden Oluyor?

Dünyanın her bölgesinden 2., 3. ve 4. seviyelerde yaşayan, her dinden ya da bir dine mensup olmayan ebeveynlerin bir araya getirildiklerinde, bu ailelerin ortalama çocuk sayısı iki olarak belirlendi. Şaka değil! Bu hesaba, birkaç örnek vermek gerekirse, İran, Meksika,

Hindistan, Tunus, Bangladeş, Brezilya, Türkiye, Endonezya ve Sri Lanka nüfusları da dâhildir.

En yoksul %10'luk kesimin ortalaması alındığında çocuk sayısı hâlâ beşi gösteriyor. Dahası ortalama olarak, aşırı yoksulluk içinde yaşayan iki aileden biri, çocuklarından birini beş yaşına gelmeden kaybediyor. Bu utanç verici yüksek bir sayı olsa da eski kötü zamanlarda nüfus artışını düşük tutan tüyler ürpertici düzeylerden çok daha iyi bir seviyedir.

GELİRE GÖRE ORTALAMA AİLE BÜYÜKLÜĞÜ, 2017

Gün başına düşen dolar fiyat farklılıklarına göre ayarlanmıştır. Kaynak: USAID-DHS [1], UNICEF-MICS & PovcalNet verilerine dayanan Gapminder[30]

İnsanlar nüfusun arttığını duydukları zaman, sezgisel olarak, bir şey yapılana kadar büyümeye devam edeceğini düşünürler. Zihinlerinde, bu eğilimin gelecekte de aynen devam edeceğini canlandırırlar. Fakat unutmayın, torunum Mino'nun uzamasının durdurulması için sert bir önlemin alınması gerekmedi.

Melinda Gates eşi Bill Gates'le birlikte hayır amaçlı bir vakıf yönetiyor. Gatesler temel sağlık hizmetleri ve eğitime yatırım yaparak aşırı yoksulluk içinde yaşayan milyonlarca çocuğun hayatını kurtarmak için milyarlarca dolar harcadılar. Buna rağmen zeki ve iyi niyetli insanlar vakıflarını arayarak buna bir son vermeleri gerektiğini söylüyor. Savları şu: *"Yoksul çocukları kurtarmaya devam ederseniz, aşırı nüfusa neden olarak gezegenin sonunu getirirsiniz."*

Bu savı bazı sunumlarımı takiben ben de gelecek nesiller için gezegenimizi korumak isteyen çok iyi niyetli insanlardan duymuşumdur. Kulağa doğru geliyor. Daha fazla çocuk hayatta kalırsa nüfus öylece artmaya devam eder. Değil mi? Hayır! Tamamen yanlış bir düşünce.

Aşırı yoksulluk içinde yaşayan ebeveynlerin, daha önce saydığım nedenlerden ötürü –çocuk iş gücünden faydalanmanın yanı sıra çocuklarından bazılarının ölmesi ihtimaline karşı ellerinde fazladan çocuk olması için– çok çocuğa ihtiyacı vardır. Kadınlar en çok bebeği –beş ve sekiz arası– Somali, Çad, Mali ve Nijerya gibi çocuk ölüm oranlarının en yüksek olduğu ülkelerde doğuruyor. Ebeveynler çocuklarının ölmediğini görünce, çocukların ev ekonomisine katkıda bulunmasına gerek kalmayınca ve kadınlar eğitilip doğum kontrol yöntemleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olunca ve doğum kontrol yöntemlerine daha kolay erişebilir hale gelince, kültürü ve dini ne olursa olsun gerek erkekler gerekse de kadınlar daha az sayıda ve daha iyi eğitimli çocuklara sahip olmanın hayalini kurmaya başlar.

"Yoksul çocukları kurtarmak, nüfusu öylece artırır," görüşü kulağa doğru geliyor ama aslında durum bunun tam tersidir. Asıl aşırı yoksulluktan kaçışı ertelemek nüfusu artırır. Aşırı yoksulluk içinde kalan her nesil, daha da büyük bir sonraki nesil üretir. Nüfus artışını dizginlemenin ispatlanmış tek yöntemi, aşırı yoksulluğun kökünü kazımak ve insanlara eğitim ve doğum kontrol haplarını da içeren daha iyi hayatlar sağlamaktır. Dünyanın her yerinde ebeveynler kendileri için daha az çocuk sahibi olmayı tercih etmekteler. Bu dönüşüm dünyanın her yerinde yaşandı ama hiçbir zaman çocuk ölüm oranları düşürülmeden mümkün olmadı.

Bu tartışma şu ana kadar en önemli noktayı, yani insanların aşırı yoksulluğun sefaletinden ve aşağılanmasından kaçmasına yardımcı olmanın ahlaki açıdan kaçınılmazlığını dışarıda bıraktı. Bugün sefalet çeken bunca insan varken gezegenimizi henüz doğmamış gelecek nesiller için korumamız gerektiği savı beni rahatsız ediyor. Çocuk ölüm oranları söz konusu olduğunda şimdiki zaman ya da gelecek veya kalplerimiz ve kafalarımız arasında seçim yapmamıza

hiç gerek yok çünkü hepsi aynı yönü işaret ediyor. Sadece yaşayan ama sefalet içinde yüzen çocuklara karşı bir insani eylem olarak değil, bugün ve gelecekte bütün dünyanın yararı için, çocuk ölüm oranlarını düşürmek namına elimizden geleni yapmalıyız.

İki Halk Sağlığı Mucizesi

Bangladeş'in bağımsızlığının ilk yılında, yani 1972 senesinde, Bangladeşli kadınlar ortalama yedi çocuk dünyaya getiriyordu ve ortalama insan ömrü elli iki yıldı. Bugün Bangladeşli kadınlar iki çocuk doğuruyor ve yeni doğan çocukların yetmiş üç yaşına kadar yaşaması beklenebiliyor. Bangladeş kırk yıl içinde sefaletten doğru dürüst yaşam düzeyine ulaştı. 1. Seviye'den 2. Seviye'ye geçti. Bu, temel sağlık koşullarında ve çocukların yaşam alanlarında gerçekleştirilen hatırı sayılır bir ilerlemenin mucizevî sonucudur. Bağımsızlık zamanında %80'in altında olan çocukların hayatta kalma oranı, bugün %97'ye ulaşmıştır. Şimdi artık ebeveynlerin bütün çocuklarının hayatta kalmasını beklemek için nedenleri var; büyük ailelere sahip olma gerekliliğinin başlıca nedenlerinden biri ortadan kalktı.

1960 yılında Mısır'da yaşayan bütün çocukların %30'u beş yaşına gelmeden ölüyordu. Nil Deltası her tür tehlikeli hastalık ve yetersiz beslenme yaşayan çocuklar için bir sefalet bölgesiydi. Sonra bir mucize yaşandı. Mısırlılar Asvan Barajı'nı inşa ettiler, insanların evine elektrik döşediler, eğitimi iyileştirdiler, temel sağlık hizmetlerini kurdular, sıtmanın kökünü kuruttular ve içme suyunu daha güvenli hale getirdiler. Bugün Mısır'ın çocuk ölüm oranı %2,3'tür ve bu oranla 1960'ların Fransa ve Birleşik Krallık'ından daha düşüktür.

Düz Çizgi İçgüdüsü Nasıl Kontrol Edilir ya da Bütün Çizgiler Düz Değildir

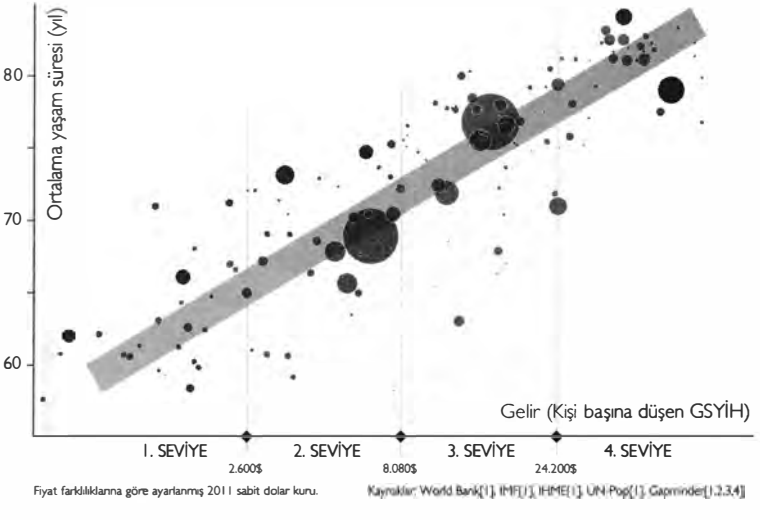
Nüfus artışıyla ya da diğer durumlarla bağlantılı olarak sürekli düz çizgi görme içgüdüsünü kontrol etmenin en iyi yolu, eğrilerin doğal

olarak çok farklı şekillerde olabileceğini hatırlamaktır. Dünyanın pek çok yönü en iyi, düz bir çizgiyle değil S şeklindeki bir eğriyle, bir kaydırakla ya da bir hörgüçle gösterilir. İşte, biz dört gelir seviyesi arasında hareket ederken hayatın belli bir yönünün nasıl değiştiğini gösteren birkaç örnek.

Düz Çizgiler

Düz çizgilere bizim sandığımızdan daha nadir rastlansa da bazı çizgiler gerçekten düzdür. Aşağıda daha önce gördüğünüz varlık ve sağlık grafiğinin basitleştirilmiş bir versiyonunu bulacaksınız. Kabarcıklar yerine, kabarcıkların çoğunun toplandığı yere bir çizgi çekebiliriz. Bazı kabarcıklar çizginin üstünde, bazıları altında kalsa da bunların genel olarak düz çizginin etrafında kümelendiklerini görebilirsiniz.

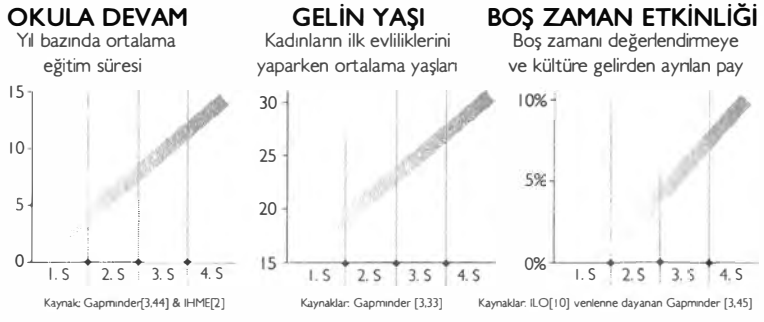
DÜZ BİR ÇİZGİ
Daha uzun hayatlar ve daha yüksek gelir her zaman yakın ilişkilidir.

Bu grafikte para ve sağlık arasında yakın bir ilişki görülmektedir. Sadece bu çizgiye bakarak hangisinin önce geldiğini ya da ikisi

arasındaki ilişkinin ne olduğunu bilemeyiz. Sağlıklı bir nüfus daha fazla gelir üretiyor olabilir. Zengin bir nüfus daha iyi sağlık şartları sunabilir. Bence ikisi de doğrudur. Bu tür bir çizgiden, gelirin daha yüksek olduğu yerde genellikle sağlığın daha iyi olduğunu anlarız.

Ayrıca gelir seviyelerini eğitimle, evlenme yaşıyla ve boş zaman etkinliğine ayrılan bütçeyle karşılaştırdığımız zaman da düz çizgiler bulabiliriz. Daha yüksek gelir daha uzun ortalama okula devam süresi, kadınların daha geç evlenmesi ve gelirden daha büyük bir payın boş zaman etkinliğine ayrılmasıyla yakından ilişkilidir.

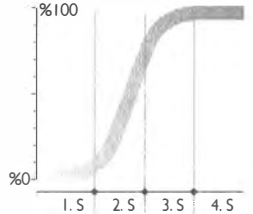

S Eğrileri

Geliri ilköğretim ya da aşılama gibi temel gerekliliklerle karşılaştırdığımız zaman S biçiminde eğriler görürüz. 1. Seviye'de alçak ve düzdürler, 2. Seviye'de hızla yükselirler çünkü 1. Seviye üstündeki ülkeler ilköğretimi ve aşılamayı (var olan en uygun maliyetli sağlık müdahalesidir) karşılayabilirler. Tıpkı bizim paramız olur olmaz kendimize bir buzdolabı ve cep telefonu almamız gibi, ülkeler de güçleri yettiği anda ilköğretime ve aşıya yatırım yaparlar. O zaman 3. ve 4. seviyelerde eğriler düzleşir. Herkes bunlara zaten sahiptir. Eğriler maksimum noktalarına erişir ve orada kalırlar.

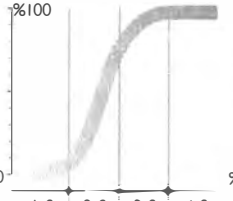
Bu eğri türünü hatırlamak dünya hakkında tahminlerinizi iyileştirmenize yardımcı olacaktır: 2. Seviye'de neredeyse herkes temel fiziksel ihtiyaçlarını karşılayacak maddi yeterliliğe sahiptir.

OKURYAZARLIK
Okuyup yazabilen kadınların oranı

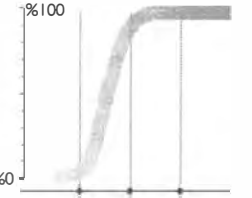
Kaynaklar: Gapminder [3,21] & UNESCO [2]

AŞILAMA
1 yaşındaki aşılanmış çocukların oranı

Kaynaklar: Gapminder[3,23] & WHO[1]

BUZDOLAPLARI
Buzdolabı ya da dondurucusu olan evlerin oranı

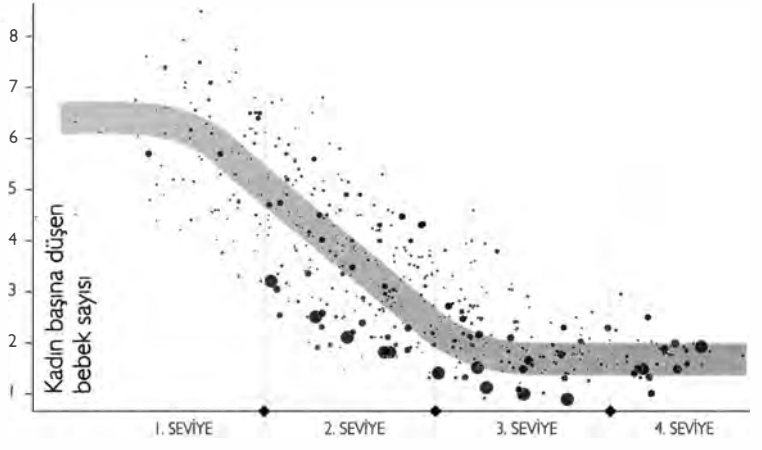

Kaynaklar: Gapminder[3] &USAID-DHS[1]

Kaydıraklar

Kadın başına düşen bebek sayısı eğrisi, bir oyun parkındaki kaydırağa benzer. Düz başlar ve belli bir gelir düzeyinden sonra aşağı doğru eğim kazanır, sonra tekrar düzelip kadın başına iki bebeğin biraz altında, hayli alçak kalır.

KAYDIRAK
Bu grafikte noktalar ülkeleri temsil ediyor olabilir; başka bir deyişle verilere sahip olduğumuz yerlerde ülkeleri her biri nüfusun %20'sini temsil eden beş gelir düzeyine ayırdık. Bu grafik 2013 yılını gösteriyor.

Kaynak: GDL[1], USAID-DHS[1], UNICEF-MICS & OurWorldInData[10] verilerine dayanan Gapminder[3.47]

Bir süreliğine gelir grafiklerinden uzaklaşırsak aynı şekli, aşılamaların maliyetinde de görürüz. Basit matematik derslerinde çocuklara

çarpma işlemini öğretiriz. Bir enjeksiyonun maliyeti on dolar ise, bir milyon enjeksiyonun fiyatı nedir? UNICEF sayı saymayı bilir ama düz bir çizgiyi kabul etmeyerek milyonlarca çocuğun da hayatını kurtarmıştır. İlaç şirketleriyle fiyatın uzun süreli kontrat garantisi karşılığında en aza indirildiği büyük kontratlar için pazarlıklar etmiştir. Ancak en düşük fiyat için pazarlık ettikten sonra daha aşağı inemezsiniz.

Bu da yine kaydırak biçiminde bir eğri anlamına gelir.

Hörgüçler

Domates tohumu su aldığı sürece büyür. Çok daha fazla su işe yarayacaksa, neden ödül kazanacak muazzam bir domates yetiştirmek için hortumu domateslerinize çevirmiyorsunuz? Elbette işin böyle yürümediğini siz de diliyorsunuz. Bütün mesele dozajda. Çok az su verirseniz domates ölür. Çok fazla su verirseniz yine ölür. Çok kuru ve çok ıslak ortamlarda domateslerin yaşama oranı düşüktür ancak orta karar ortamlarda çok yüksektir.

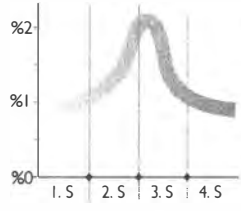
Benzer şekilde 1. Seviye ve 4. Seviye ülkelerde daha düşük olan ama orta gelirli ülkelerde –yani ülkelerin çoğunda– daha yüksek olan bazı olgular vardır.

Örneğin diş sağlığı, insanlar 1. Seviye'den 2. Seviye'ye geçince kötüleşir ama 4. Seviye'de yeniden iyileşir. Bunun nedeni insanların paraları yettiği anda daha fazla şekerli ürün yemeye başlamalarıdır ancak 3. Seviye'ye kadar hükümetlerin diş çürüklerini önleyici eğitime öncelik verecek kaynağı yoktur. Bu nedenle sağlıksız dişler 4. Seviye'de göreceli yoksulluğun bir göstergesidir ama 1. Seviye'de tam aksini işaret edebilirler.

Motorlu araç kazaları da benzer şekilde hörgüç biçiminde bir seyir sergileyebilirler. 1. Seviye'deki ülkelerde kişi başına düşen motorlu araç sayısı daha az olduğu için çok fazla motorlu araç kazası yaşanmaz. 2. Seviye ve 3. Seviye'deki ülkelerde en fakir insanlar yürümeye devam ederken, diğerleri motorlu araçlarla –minibüslerle ve motosikletlerle– seyahat etmeye başlarlar ama yollar, trafik düzenlemeleri ve trafik

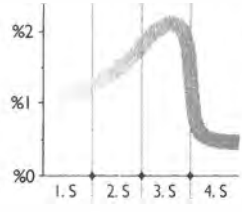
eğitimi hâlâ yetersiz olduğu için kazalar önce zirve yapar, ardından 4. Seviye'deki ülkelerde yeniden düşüşe geçer. Aynı durum boğularak ölen çocukların tüm çocuk ölümlerine oranı için de geçerlidir.

ÇÜRÜKLER
Diş çürüğü olan 12 yaşındaki çocukların oranı

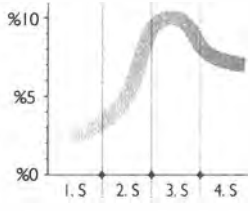
Kaynak: OHDB verilerine dayanan Gapminder[3.46]

TRAFİKTE ÖLÜMLER
Bütün ölümler arasında iki tekerlekli ve yaya ölümlerinin oranı

Kaynak: IHME[3] verilerine dayanan Gapminder[3.48]

ÇOCUK BOĞULMALARI
1-9 yaş arası bütün ölümler arasında boğulmaların payı

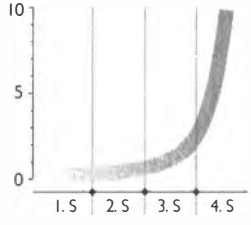
Kaynak: IHME[4] verilerine dayanan Gapminder[3.49]

Domatesler gibi insanların da hayatta kalmak için suya ihtiyacı vardır. Ne var ki bir seferde altı litre su içerseniz ölürsünüz. Aynı şey şeker, yağ ve ilaçlar için de geçerli. Aslında hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğunuz her şey yüksek dozda alındığında öldürücüdür. Çok fazla stres kötüdür ama doğru miktarı performansı artırır. Özgüvenin ideal bir dozajı vardır. Öyleyse dünyanın geri kalanından dramatik haber almanın da optimum bir dozajı olsa gerek.

İkiye Katlanan Çizgiler

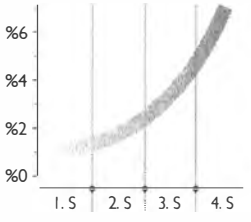
Sonunda ikiye katlanan çizgilere geldik. Ebola virüsünün katlanan örüntüsü doğada çok yaygın olan bir örüntü türüdür. Örneğin vücutta *E. coli* bakterisinin sayısı sadece birkaç gün içinde patlayabilir çünkü on iki saatte bir, ikiye katlanabilir: 1, 2, 4, 8, 16, 32... Ayrıca ulaşım dünyası da pek çok ikiye katlanan örüntü içerir. İnsanların gelirleri arttıkça her yıl katettikleri yol da ikiye katlanmaya devam eder. Tıpkı gelirlerinden ulaşıma harcadıkları pay gibi. 4. Seviye'de bütün karbondioksit salınımlarının üçte birinin arkasında ulaşım vardır ki bu miktar da gelirle ikiye katlanır.

KATEDİLEN MESAFE
Yıllık bin mil olarak katedilen ortalama mesafe

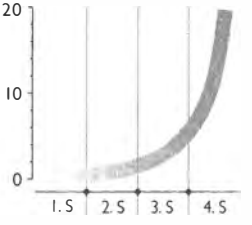
Kaynak: EIA verilerine dayanan Gapminder[3,50]

HARCAMA
Gelirin araçlara ve ulaşıma harcanan yüzdesi

Kaynaklar: Hellebrandt vd. & World Bank[20]

CO_2 SALINIMI
Kişi başına düşen yıllık CO_2 salınımı

Kaynaklar: Gapminder[51], CDIAC & UN-Pop[1]

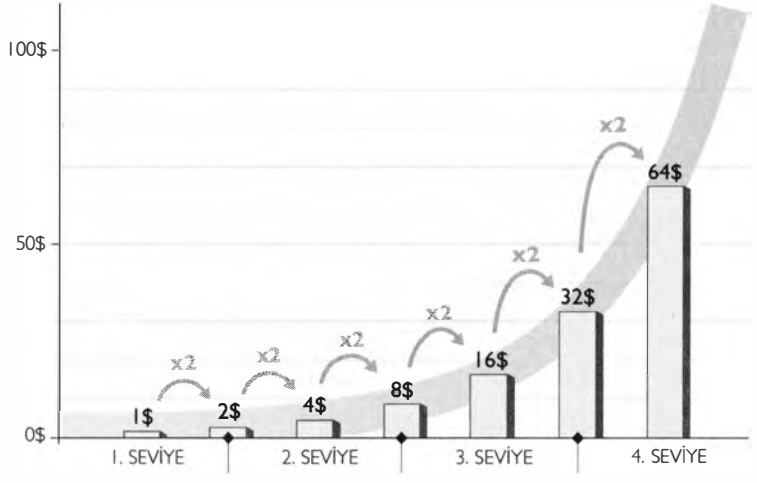
Çoğu insanın geliri ne yazık ki bakteriden çok daha yavaş çoğalır. Buna rağmen, geliriniz yılda sadece %2 artıyorsa otuz beş yıl sonra ikiye katlanmış olacaktır. Sonrasında %2'lik büyümeyi bir otuz beş yıl daha sürdürürseniz bu sürenin sonunda geliriniz yine iki katına ulaşır. İki yüzyıl içinde –o kadar uzun yaşasaydınız– geliriniz altı kez ikiye katlanmış olurdu; tıpkı geçen bölümde İsveç'in kabarcıklı yolunda gördüğümüz ve ülkelerin 1. Seviye'den 4. Seviye'ye geçerken tipik olarak katettikleri yavaş ve istikrarlı yol gibi. Yandaki grafik, dört gelir seviyesinin her birinde gelirin altı kez ikiye katlanmasının size nasıl bir yol katettirdiğini göstermektedir.

Seviyeleri bu şekilde ayırdım çünkü para böyle işler. Fazladan bir doların etkisi farklı seviyelerde aynı olmaz. Gelirin günde bir dolar olduğu 1. Seviye'de, ikinci bir dolar size ekstra bir kova satın aldırır. Bu, hayatınızda fark yaratacak bir değişikliktir. Günde altmış dört dolar kazanılan 4. Seviye'de fazladan bir doların hiçbir etkisi olmaz. Ancak günde fazladan altmış dört dolar kazanarak bir havuz yaptırabilir ya da yazlık bir ev alabilirsiniz. Bu, yine hayatınızı değiştirecek bir fark yaratır. Dünya fazlasıyla adaletsiz olsa da kişinin gelirinin ikiye katlanması, hangi başlangıç noktasında olursa olsun, her zaman hayatı değiştirici etki yaratır. Gelir karşılaştırması yaparken her zaman bu ikiye katlanma ölçeğini kullanırım zira para söz konusu olduğunda işler böyle yürür.

Bu arada depremleri, ses düzeylerini ve pH'ı ölçme skalaları de bu şekilde çalışır.

GELİRİN İKİYE KATLANMASI

Günlük gelir bir seviyeden sonrakine geçerken ikiye katlanıyor

Kaynak: Gapminder[3]

Eğrinin ne kadarını görüyorsunuz?

Eğriler çok farklı biçimlerde olabilir. Eğrinin bizim aşina olduğumuz 4. Seviye'deki kısmı, diğer 1., 2. ve 3. seviyelere uymayabilir. Bariz bir şekilde düz ve yukarı doğru giden bir eğilim, bir düz çizginin, bir S eğrisinin, bir hörgücün ya da ikiye katlanma çizgisinin parçası olabilir. Bariz bir şekilde düz ve aşağı doğru giden bir eğilim de düz bir çizginin, bir kaydırağın ya da hörgücün parçası olabilir. Birbirine bağlı olan her iki çizgi düz bir çizgi gibi görünür ama ortada bir üçüncü nokta olduğunda, düz bir çizgi (1, 2, 3) ile bir ikiye katlanma çizgisinin başlangıcını (1, 2, 4) birbirinden ayırt edebiliriz.

Bir olguyu anlamak için eğrinin şeklini anladığımızdan emin olmalıyız. Bir eğrinin bizim gördüğümüz kısmın ötesinde nasıl devam ettiği konusunda tahmin yürütürsek yanlış sonuçlara varabilir ve yanlış çözümler bulabiliriz. Ebola salgınının ikiye katlandığını fark edene kadar benim de yaptığım buydu. Ve dünya nüfusunun öylece arttığını düşünen herkesin yaptığı da bu.

Factfulness

Factfulness... bir çizginin dümdüz uzayacağı varsayımını fark etmek ve bu çizgilere gerçeklikte çok nadir rastlandığını hatırlamaktır.

Düz çizgi içgüdüsünü kontrol altında tutabilmek için, **eğrilerin farklı şekillerinin olduğunu hatırlayın.**

- **Düz çizgi varsayımında bulunmayın.** Pek çok eğilim, düz bir çizgiyi takip etmek yerine, S eğrisi, kaydırak eğrisi, hörgüç eğrisi ya da ikiye katlanan eğri şeklinde olur. Hiçbir çocuk ilk altı aydaki büyüme hızını sürdürmez ve hiçbir ebeveyn de bunun olmasını beklemez.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KORKU İÇGÜDÜSÜ

40 milyon uçak nasıl saklanır ve nasıl bir anlamda Nobel Barış Ödülü kazanmış sayılırım?

Yerler Kan İçinde

7 Ekim 1975'te tam bir hastanın koluna alçı yaparken, yardımcı hemşire kapıdan içeri daldı ve bir uçağın düştüğünü ve yaralıların helikopterle getirildiğini haber verdi. İsveç'in küçük bir sahil şehri olan Hudiksvall'de acil serviste kıdemsiz doktor olarak beşinci günümdü. Kıdemli personelin tamamı yemekhanedeydi ve yardımcı hemşire ile çılgın gibi felaket talimatlarının olduğu dosyayı ararken helikopterin indiğini duyabiliyordum. İkimiz de bu işin altından tek başımıza kalkmak zorundaydık.

Birkaç saniye sonra içeriye üstünde koyu yeşil renkte bir tulum ve kamuflaj desenli bir can yeleği giymiş bir adamın yattığı bir

sedye girdi. Adamın bacakları ve kolları seğiriyordu. Sara nöbeti diye düşündüm, giysilerini çıkarmalıydık. Can yeleğini kolayca çıkardım ama tulumu sorun çıkaracak gibiydi. Her tarafında geniş, sağlam fermuarlar olan bir uzay elbisesine benziyordu ve tüm çabalarıma rağmen fermuarların ucunu bir türlü bulamıyordum. Önümde yatan adamın askerî üniformasından pilot olduğunu daha yeni anlamışken yerin kan içinde kaldığını gördüm. "Kanaması var," diye bağırdım. Bu kadar kan kaybıyla birkaç saniye içinde ölebileceğini biliyordum ama üstündeki tulum yüzünden kanın nereden geldiğini göremiyordum. Kumaşı kesmek için büyük bir alçı makası kaptım ve yardımcı hemşireye, "Dört torba kan, O negatif, hemen!" diye haykırdım.

Hastaya da "Neren acıyor," diye bağırdım. "Yazhe shisha... na adjezhizha zha..." diye yanıtladı. Tek kelimesini bile anlamamıştım ama kulağa Rusça gibi geliyordu. Adamın gözlerinin içine baktım ve net bir sesle "все тихо товарищ, шведскаya больница," dedim. Yani "Her şey yolunda, yoldaş, İsveç hastanesindesin."

O sözcüklerle tetiklediğim panik ifadesini asla unutmayacağım. Korkudan deliren adam gözlerini bana dikip bir şeyler söylemeye çalıştı. "Vavdvfor papratarjenji rysskamememje ej..." Adamın korku dolu gözlerine baktığım anda anladım: Karşımdaki İsveç hava sahasında vurulup düşürülmüş bir Rus savaş pilotu olmalıydı. Yani Sovyetler Birliği bize saldırıyordu. Üçüncü dünya savaşı başlamıştı demek! Korkudan taş kesildim.

Neyse aynı anda Başhemşire Birgitta öğle yemeğinden döndü. Alçı makasını elimden kaptı, "Sakın o tulumu parçalayayım deme," diye tısladı. "O bir hava kuvvetleri 'G tulumu' ve 10.000 İsveç kronundan daha fazla eder." Bir an durduktan sonra, "Ve lütfen şu can yeleğinin üstünden in," dedi. "Renk kartuşuna basıyorsun ve bütün yer kıpkırmızı olmuş."

Birgitta hastaya döndü, onu sakin hareketlerle G tulumundan kurtarıp birkaç battaniyeye sardı. Bu sırada İsveççe, "Yirmi üç dakika

buzlu suda kalmışsın, bu yüzden şiddetli bir şekilde titriyorsun ve ne dediğini bu yüzden anlamıyoruz," dedi. Görünüşe göre rutin bir uçuş sırasında düşen bir İsveç Hava Kuvvetleri pilotu beni rahatlatmak ister gibi gülümsüyordu.

Birkaç yıl önce pilotla temas kurdum ve 1975 senesinde o acil servis odasında geçirdiği ilk birkaç dakikadan hiçbir şey hatırlamadığını duyunca rahat bir nefes aldım. Ancak benim için unutulması zor bir tecrübeydi. Her şeyi tamamen yanlış anlamamı sonsuza dek hatırlayacağım. Her şey sandığımın tam aksiydi: Rus, İsveçliydi; savaş, barıştı ve sara nöbeti, üşümeden kaynaklanıyordu ve kan rengi, can yeleğinin içindeki bir renk kartuşundan geliyordu. Oysa her şey bana çok ikna edici görünmüştü.

Korktuğumuz zaman hiçbir şeyi net göremeyiz. İlk acil servis vakasıyla karşı karşıya kalmış genç bir doktordum ve üçüncü dünya savaşı düşüncesi beni oldum olası dehşete düşürüyordu. Çocukken sık sık üçüncü dünya savaşının çıktığı kâbuslar görürdüm. Uyanıp annemle babamın yatağına koşardım. Beni sadece babamın planımızın detaylarının üstünden geçmesi sakinleştirebilirdi: Çadırımızı bisiklet arkası treylerimize koyup bolca yabanmersini bulabileceğimiz ormanda yaşamaya gidecektik. Tecrübesiz olduğum ve ilk kez bir acil durumla karşı karşıya kaldığım için beynim derhal en kötü senaryoyu üretmişti. Görmek istediğimi görmemiştim. Görmekten korktuğumu görmüştüm. Eleştirel düşünce her zaman zordur ama korktuğumuz zaman neredeyse imkânsızlaşır. Korku zihinlerimizi ele geçirince olgulara yer kalmaz.

Dikkat Süzgeci

Hiçbirimiz var olan bütün bilgiyi tüketmeye yeterli zihinsel kapasiteye sahip değiliz. Burada sorun, bilginin hangi parçasını işlediğimiz ve o parçanın nasıl seçildiğidir. Ve tabii ki hangi parçayı yok saydığımız.

İşlemeye en yatkın göründüğümüz bilgi türü hikâyelerdir; başka bir deyişle kulağa dramatik gelen bilgidir.

Dünya ile beynimiz arasında bir kalkan ya da dikkat süzgeci olduğunu hayal edin. Bu dikkat süzgeci, bizi dünyanın seslerine karşı korur. Bu süzgeç olmasaydı sürekli olarak bilgi bombardımanına tutulacağımız için aşırı yüklenir ve felç olurduk. Şimdi o dikkat süzgecinin üstünde içgüdü biçiminde on delik olduğunu hayal edin: uçurum, olumsuzluk, düz çizgi vs. Çoğu bilgi bu süzgeçten geçmez ama delikler dramatik içgüdülerimizi cezbeden bilginin geçmesine olanak verir. Böylece dramatik içgüdülerimize uyan bilgiye dikkat eder, uymayanı duymazlıktan geliriz.

Medya dikkat süzgecimizden geçmeyecek hikâyelerle zaman harcayamaz.

Süzgeçlerimizden geçmesi pek olası olmadığı için, bir gazete editöründen onay alamayacak manşetlere birkaç örnek verelim: "SITMA VAKALARI KADEMELİ OLARAK AZALMAYA DEVAM EDİYOR." "DÜN METEOROLOJİ UZMANLARI BUGÜN LONDRA'DA YUMUŞAK BİR HAVA OLACAĞINI DOĞRU TAHMİN ETTİLER." Şimdi de süzgeçlerimizden kolayca geçen konulara örnek verelim: depremler, savaş, mülteciler, hastalık, yangın, seller, köpekbalığı saldırıları, terör eylemleri. Bu sıra dışı olayların haber değeri, her gün yaşanan olaylardan daha yüksektir. Dahası medya tarafından bize sürekli gösterilen bu sıra dışı hikâyeler zihnimizde resimler oluşturur. Aşırı dikkatli olmazsak kendimizi sıra dışı olanın olağan olduğuna, dünyanın böyle göründüğüne inanırken buluruz.

Dünya tarihinde ilk kez küresel gelişmenin neredeyse her yönüyle ilgili veriler mevcuttur. Dahası bununla birlikte, dramatik içgüdülerimiz yüzünden ve medyanın dikkatimizi çekmek için bu içgüdüleri harekete geçirmek zorunda olmasından ötürü aşırı dramatik dünya görüşlerimizden kurtulamayız. Öyle görünüyor ki bütün dramatik içgüdülerimiz arasında haber üreticilerinin seçip

biz tüketicilere sunacağı haber türlerini en fazla etkileyen içgüdü, korku içgüdüsüdür.

Korku İçgüdüsü

Anketlerde insanlara en çok neden korktukları sorulduğunda, dört cevap her zaman zirveyi zorlar: yılanlar, örümcekler, yükseklik ve dar alana sıkışıp kalma. Bunu hiç sürpriz içermeyen uzun bir liste takip eder: insanların önünde konuşma yapmak, iğneler, uçaklar, fareler, yabancılar, köpekler, kalabalıklar, kan, karanlık, yangın, boğulmak vb.

Bu korkular bariz evrimsel nedenlerden ötürü beyinlerimizin derinliklerine işlemiştir. Fiziksel zarar görme, esir alınma ve zehir korkuları, bir zamanlar atalarımızın hayatta kalmasına yardımcı olmuş. Modern zamanlarda bu tehlikelerin algılanması korku içgüdümüzü hâlâ tetiklemektedir. Bu tehlikeleri konu alan hikâyeleri haberlerde her gün görebilirsiniz:

- Fiziksel zarar: insanların, hayvanların, sivri nesnelerin ya da doğa güçlerinin neden olduğu şiddet.
- Tutsaklık: bir yerde kapalı kalma, kontrol kaybı, özgürlüğün kaybedilmesi.
- Kirlilik: bize bulaşabilecek ya da bizi zehirleyebilecek gözle görülmeyen maddelerin neden olduğu kirlilik.

Bu korkular 1. ve 2. seviyelerdeki insanlar için hâlâ yapıcıdır. Örneğin 1. ve 2. seviyelerde yılanlardan korkmak pratik bir durumdur. Her yıl altmış bin insan yılanlar tarafından öldürülmektedir. Bir sopa görünce gereksiz yere zıplamak ölmekten iyidir. Ne yaparsanız yapın, sakın bir yılanın sizi sokmasına izin vermeyin. Çünkü yakınlarda bir hastane yoktur ve zaten olsa bile sizin paranız yetmez.

Bir Ebenin Dileği

1999'da birkaç İsveçli öğrenciyle birlikte Tanzanya'nın ücra bir köyündeki bir ebeyi ziyaret ettik. 4. Seviye'den tıp fakültesi öğrencilerimin kitaplardan okumakla yetinmek yerine 1. Seviye'deki gerçek bir sağlık çalışanıyla tanışmasını istedim. Ebenin resmî eğitimi yoktu ve köyler arasında yürüyüp, tıbbi ekipman ve temiz su olmadan, yoksul kadınların zifirî karanlıkta ve çamurla kaplı zeminlerde bebeklerini doğurmalarına yardım ederken yaşadığı zorlukları anlatınca öğrencilerin ağzı açık kaldı.

Öğrencilerden biri, "Sizin çocuğunuz var mı?" diye sordu. "Evet," dedi kadın gururla. "İki kız, iki de oğlan." "Kızlarınız da sizin gibi ebe mi olacak?" Yaşlı kadın vücudunu öne doğru itip gürültülü bir kahkaha attı. "Kızlarım mı? Benim gibi çalışmak ha? Ah hayır! Asla! Onların çok güzel işleri var. Dar Es Salaam'da bilgisayar başında çalışıyorlar, tam istedikleri gibi." Ebenin kızları 1. Seviye'den kurtulmuşlardı.

Bir başka öğrenci, "İşinizi kolaylaştıracak tek bir alet seçebilseydiniz ne olurdu?" diye sordu. "Bir fenerim olmasını çok isterdim," dedi ebe. "Karanlıkta bir köye yürürken, ay olsa bile, yılanları görmek çok zor oluyor."

Hayatın fiziksel olarak daha az zorlayıcı ve insanların kendilerini doğadan koruyacak paraya sahip olduğu 3. ve 4. seviyelerde bu biyolojik anılar, muhtemelen yarardan çok zarar getiriyor. 4. Seviye'de bizi korumak üzere gelişen korkuların artık bize zarar verdiği kesin. 4. Seviye'deki nüfusun çok küçük bir azınlığı –%3'ü– gündelik hayatlarını engelleyecek kadar güçlü bir fobiyle boğuşuyor. Korku içgüdüsü, fobilerin elini ayağını bağlamadığı biz büyük çoğunluğa ise dünya görüşümüzü çarpıtarak zarar veriyor.

Medya, korku içgüdümüzü harekete geçirmeye karşı koyamıyor. Bu, dikkatimizi çekmenin o kadar kolay bir yolu ki. Aslında en büyük hikâyeler birden fazla korku türünü tetikleyenler arasından çıkıyor. Örneğin adam kaçırmalar ve uçak kazaları hem zarar görme hem

tutsaklık korkularını birleştiriyor. Çöken binaların altında mahsur kalan deprem kurbanları hem fiziksel olarak zarar gördükleri hem mahsur kaldıkları için sıradan deprem kurbanlarından daha fazla ilgi çekiyor. Birden fazla korku tetiklendiğinde drama daha fazla güçleniyor.

Ancak buradaki paradoks şudur: Tehlikeli bir dünya imgesi hiçbir zaman şimdi olduğu kadar etkin bir şekilde yayınlanmamıştı; üstelik bugün dünyada şiddet hiç olmadığı kadar azalmışken ve dünya hiç olmadığı kadar güvenli bir yer olmuşken.

Bir zamanlar atalarımızın hayatta kalmasını sağlayan korkular, bugün gazetecilerin işlerini korumasını sağlıyor. Bu, gazetecilerin hatası değil ve değişmelerini beklememeliyiz. Bu durumu üreticilerin arasındaki "medya mantığı" kadar, tüketicilerin kafasındaki "dikkat mantığı" da yönlendiriyor.

Manşetlerin arkasındaki olgulara bakarsak korku içgüdüsünün dünyayı görme şeklimizi nasıl sistematik olarak çarpıttığını görebiliriz.

Böyle Zamanlarda Doğal Afetler

Nepal, 1. Seviye'de kalan son Asya ülkelerinden biridir ve 2015 yılında bir deprem felaketi yaşamıştır. Felaket, 1. Seviye'deki bir ülkenin başına geldiğinde kötü inşa edilmiş binalar, yetersiz altyapı ve tıbbi donanım yüzünden ölüm oranı her zaman daha yüksek olur. Bu depremde dokuz bin insan hayatını kaybetti.

OLGU SORUSU 7

Bir yılda doğal afetler sonucu ölenlerin sayısı, son yüzyılda nasıl değişti?

- ☐ İki katının üstüne çıktı.
- ☐ Neredeyse aynı kaldı.
- ☐ Yarısından daha aza düştü.

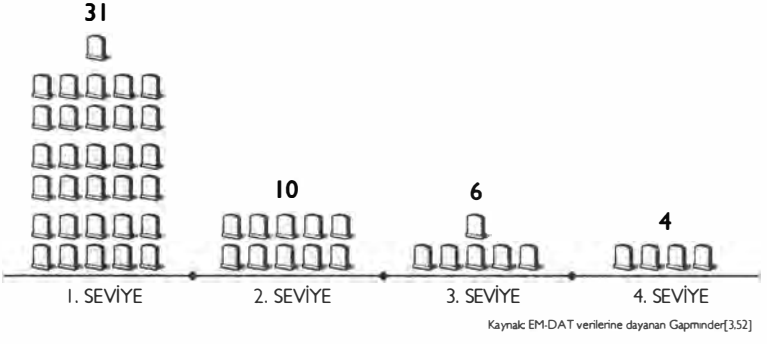
Bu sayı sellerden depremlere, fırtınalara, kuraklıklara, kontrol edilemeyen yangınlara ve aşırı sıcaklığa kadar her tür doğal afette

yitirilen canların yanı sıra bu tür olayların ardından insanların toplu halde yer değiştirmesi ve salgınlar sırasında yaşanan ölümleri de içerir. Bu soruya katılımcıların sadece %10'u doğru yanıt verdi. Bu soruda en yüksek puanı alan ülkelerde bile –Finlandiya ve Norveç– doğru cevap oranı sadece %16'ydı (Her zamanki gibi ülkelerin tam dökümünü ekte bulabilirsiniz). Haberleri izlemeyen şempanzeler, her zamanki gibi %33'e ulaştı! Esasında doğal afetlerde yaşanan ölümlerin sayısı yarının da çok altına düştü. Bugün yüzyıl öncesinin neredeyse %25'i seviyesindedir. Aynı dönemde insan nüfusu beş milyar arttığı için kişi başına düşen ölüm sayısındaki düşüş daha da çarpıcı bir hale gelerek yüzyıl öncesine göre %6'nın altına indi.

Doğal afetlerin bugün çok daha az insanı öldürmesinin nedeni, doğanın değişmiş olması değil, insanların çoğunun artık 1. Seviye'de yaşamıyor olmasıdır. Felaketler her gelir seviyesinden insanı vurur ama zarar çok farklı şekillerde yansır. Daha fazla para daha hazırlıklı olmayı sağlar. Aşağıdaki grafik son yirmi beş yıl içinde her gelir seviyesinde doğal afetler sonucu bir milyon insan başına ortalama ölü sayısını göstermektedir.

FELAKET KORUMASI PARAYA MAL OLUR

Doğal afetlerden bir milyon kişi başına yıllık ölüm oranları
1991-2016 arası 25 yıllık dönemin ortalaması

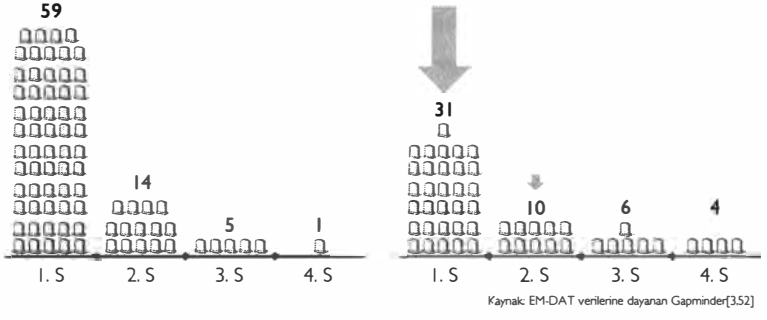

Kaynak: EM-DAT verilerine dayanan Gapminder[3.52]

Daha iyi eğitim, düşük maliyetli çözümler ve küresel iş birlikleri sayesinde, yandaki grafikte de göreceğiniz gibi, 1. Seviye'de takılıp

kalan ülkelerde bile ölüm oranlarında etkileyici bir düşüş kaydedildi (Ortalamalara yirmi beş yıllık dönemler halinde bakıyoruz çünkü doğal afetler her yıl aynı hızla yaşanmıyor. Buna rağmen tek bir olay, yani 2003 yılında Avrupa'da yaşanan sıcaklık dalgası 4. Seviye'deki ölüm oranının bir anda dört katına çıkmasına yetti).

FELAKETLER 1. SEVİYE'DE ESKİSİNDEN DAHA AZ CAN ALIYOR
Doğal afetler sonucu milyon kişi başına düşen ortalama yıllık ölüm sayısı.

Kaynak: EM-DAT verilerine dayanan Gapminder[3.52]

1942 senesinde Bangladeş 1. Seviye'deydi ve nüfusun neredeyse tamamı okuması yazması olmayan çiftçilerden oluşuyordu. İki yıllık bir dönemde korkunç seller, kuraklıklar ve siklonlar yaşandı. Hiçbir uluslararası örgüt yardıma gelmedi ve iki milyon insan öldü. Bugün Bangladeş 2. Seviye'dedir. Şu an Bangladeşli çocukların neredeyse tamamı, kırmızı-siyah bayrağın herkesin tahliye merkezlerine koşması gerektiği anlamına geldiğini öğrendikleri okulları tamamlıyorlar. Bugün hükümet, ülkenin geniş nehir deltasına ücretsiz bir sel izleme sitesine bağlı olan dijital bir gözetleme sistemi kurdu. On beş yıl öncesine kadar dünyada hiçbir ülkede böyle ileri bir sistem yoktu. 2015 yılında ülkeyi yeni bir siklon vurunca plan işe yaradı ve Dünya Gıda Programı tahliye edilen otuz bin aileye yüz on üç ton yüksek enerji veren bisküvi gönderdi.

Aynı yıl Nepal'de yaşanan korkunç depremin canlı görüntüleri dünyanın dört bir yanında farkındalık yarattı; o kadar ki kurtarma

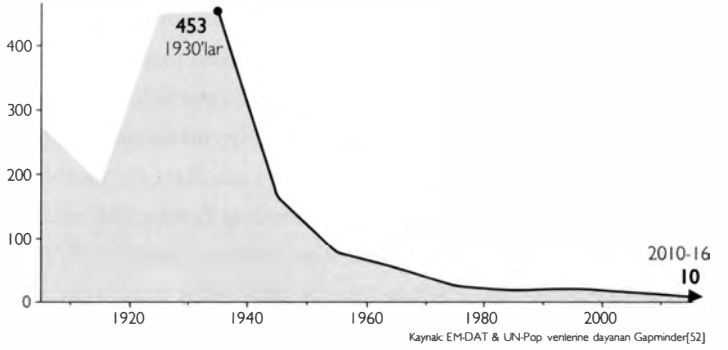
ekipleri ve helikopterler derhal harekete geçti. Ne yazık ki binlerce kişi çoktan ölmüştü ama bu erişimin hiç kolay olmadığı 1. Seviye ülkesine koşan insani yardım kuruluşları, ölü sayısının daha da artmasını önlemeyi başarabildi.

BM'nin ReliefWeb adlı internet sayfası, felaket yardımları için küresel bir koordinatör rolü üstlendi. Bu, daha önceki nesillerin felaket kurbanlarının sadece hayal edebileceği bir şeydi. Üstelik maliyeti 4. Seviye'deki vergi mükellefleri tarafından karşılanıyor. Bununla gurur duymalıyız. Biz insanlar en sonunda kendimizi doğadan korumanın bir yolunu bulduk. Doğal afetlerden ölümlerin azalması insanlığın yok sayılan, bilinmeyen başarı hikâyeleri yığınına eklenen tuğlalardan biridir.

Ne yazık ki doğal afetlerle ilgili eğilimi sorduğumuz insanlar, 4. Seviye'de ReliefWeb'in maliyetini karşılayan insanların ta kendileridir. Bu insanların %91'i karşılığını kendilerinin ödediği başarıdan habersizler çünkü gazeteciler bunu en kötüsüymüş gibi yayımlamaya devam ediyorlar. Uzun ve zarif bir şekilde düşen eğilim çizgisini, olguya dayalı bu umut parçasını haber olmaya layık görmüyorlar.

FELAKET KAYNAKLI ÖLÜMLER

Milyon kişi başına yıllık ölüm sayısı, 10 yıllık ortalamalar

Kaynak: EM-DAT & UN-Pop verilerine dayanan Gapminder[52]

Bir dahaki sefere haberlerde yıkılmış binaların altında mahsur kalan kurbanların dehşet verici görüntülerini gördüğünüz zaman, bu uzun vadeli olumlu eğilimi hatırlayabilecek misiniz? Gazeteci kameraya

dönüp, "Dünya, az önce biraz daha tehlikeli bir yer oldu," deyince itiraz edebilecek misiniz? Rengârenk kasklar takmış yerel kurtarma ekiplerine bakarak, "Anne babalarının çoğu okuyamıyordu bile ama bu insanlar, uluslararası düzeyde kullanılan ilkyardım kurallarına göre hareket ediyor. Dünya daha iyiye gidiyor," diyebilecek misiniz?

Muhabirler üzgün bir suratla, "Böyle zamanlarda," derken gülümseyerek tarihte, felaket kurbanlarının küresel dikkati çok kısa sürede üstlerine çekebildikleri ve yabancıların en iyi helikopterlerini felaket bölgesine gönderdiği ilk seferden bahsettiğini düşünecek misiniz? İnsanlığın gelecekte bundan bile daha dehşet verici ölümleri önleyebileceği konusunda olguya dayalı bir umut hissedecek misiniz?

Hiç sanmam. Kafanız benim gibi çalışıyorsa hayır. Çünkü kamera enkazdan çıkarılan ölü çocuklara çevrildiği zaman korku ve keder entelektüel kapasitemi işlemez hale getiriyor. Öyle bir anda dünyadaki hiçbir grafik eğrisi duygularımı etkileyemez, hiçbir olgu beni teselli edemez. O anda işlerin daha iyiye gittiğini iddia etmek, o kurbanların ve ailelerinin yaşadığı büyük sıkıntı ve üzüntüyü hafife almak, kelimenin tam anlamıyla etik dışı olur. Bu gibi durumlarda büyük resmi unutmalı ve yardım etmek için elimizden ne geliyorsa yapmalıyız.

Büyük olgular ve büyük resim, tehlike geçene kadar beklemeli. Ancak sonra yeniden olguya dayalı bir dünya görüşü kurmaya cesaret etmeliyiz. Beyinlerimizi yatıştırmalı ve kaynaklarımızın gelecekteki acıları durdurmak için etkin bir şekilde kullanıldığından emin olmak için sayıları karşılaştırmalıyız. Korkunun bu öncelikleri yönlendirmesine izin veremeyiz. Çünkü en çok korktuğumuz riskler, başarılı uluslararası iş birliğimiz sayesinde aslında artık bize en az zararı veren risklerdir.

Dünya 2015 yılında, on gün boyunca dokuz bin insanın öldüğü Nepal'den görüntüler izledi. Aynı on gün boyunca kirli sulardan kaynaklan ishal dünyanın dört bir yanında dokuz bin çocuğun ölümüne neden oldu. Bu çocuklar ağlayan ebeveynlerinin kollarında bayılırken ortalıkta kamera ekipleri yoktu. Zaten helikopterler de bu çocuk katiline (dünyanın en beter katillerinden biri) karşı çalışmıyor. Bir

çocuğun kazayla komşunun hâlâ ılık olan kakasını içmesini önlemek için, birkaç plastik boru, bir su pompası, biraz sabun ve temel kanalizasyon sistemi yeterli. Bir helikopterden çok daha ucuz.

Kırk Milyon Görünmez Uçak

2016 yılında toplam kırk milyon ticari yolcu uçağı varış noktalarına sapasağlam ulaştı. Sadece onu ölümcül kaza yaptı. Elbette gazeteler toplamın sadece %0,000025'ini oluşturan bu uçuşları yazdı. Güvenle tamamlanan uçuşların haber değeri yoktu. Bir düşünün:

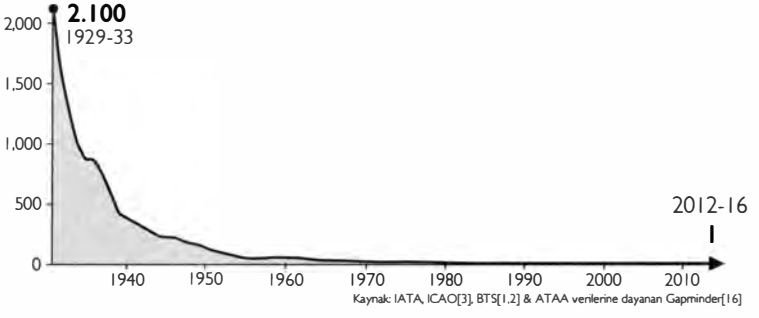
"Sydney'den kalkan BA0016 numaralı uçuş Singapur'un Changi Havaalanı'na hiç sorunsuz indi. Ve bugünün haberleri burada sona erdi."

2016, havacılık tarihinin ikinci en güvenli yılı oldu. Bunun da haber değeri olmadı.

Aşağıdaki grafik son yetmiş yılda on milyar ticari uçuş mili başına düşen uçak kazası ölümlerini gösteriyor. Artık uçmak yetmiş yıl öncesine göre iki bin yüz kat daha güvenli.

UÇAK KAZASI ÖLÜMLERİ

Ticari hava yollarının katettiği on milyar uçuş mili başına düşen yıllık uçak kazası ölümleri. Beş yıllık ortalamalar.

Kaynak: IATA, ICAO[3], BTS[1,2] & ATAA verilerine dayanan Gapminder[16]

1930'larda uçmak gerçekten tehlikeliydi ve çok fazla kaza yaşanması yolcuları korkutuyordu. Dünyanın her yerinden uçuş görevlileri, ticari yolcu hava trafiğinin potansiyelini anlamıştı ama pek çok insanın

bunu denemeye cesaret edebilmesi için uçmanın daha güvenli bir hal alması gerektiğini de fark etmişlerdi. 1944 yılında Chicago'da bir araya gelerek ortak kurallar üzerinde anlaştılar ve son derece önemli bir ek içeren bir sözleşme imzaladılar. Söz konusu ek (Ek 13) hava yollarının birbirlerinin hatalarından ders alabilmesi için paylaşmak konusunda anlaştıkları ortak bir durum raporlama formuydu.

O zamandan bu yana düşmeyle ya da herhangi bir olayla sonuçlanan bütün ticari yolcu uçuşları soruşturulup raporlanıyor, risk faktörleri sistematik bir şekilde teşhis ediliyor ve dünya çapında ileri güvenlik önlemleri benimseniyor. Vay canına! Bana sorarsanız Chicago Sözleşmesi, insanlığın en etkileyici iş birliklerinden biridir. İnsanların aynı korkuları paylaştıkları zaman nasıl da bir araya geldiklerine inanamazsınız.

Korku içgüdüsü, dünyanın her yerinden insanların en büyük ilerlemeyi kaydetmek için ortak hareket etmesini sağlayacak kadar güçlüdür. O kadar güçlüdür ki her yıl düşmeyen kırk milyon hava aracını görüş alanımızdan çıkarabilir. Tıpkı ishal kaynaklı üç yüz otuz bin çocuk ölümünü televizyon ekranlarımızdan silebildiği gibi. Tek bir hareketle.

Savaş ve Çatışma

Altmış beş milyon insanın hayatını kaybettiği II. Dünya Savaşı'nın son bulmasından üç yıl sonra dünyaya geldim. Hiç kimse bir dünya savaşı daha çıkmayacağını söylemiyordu. Ama bir dünya savaşı daha olmadı. Onun yerine barış geldi, insanlık tarihinde süper güçler arasında yaşanan en uzun süreli barış.

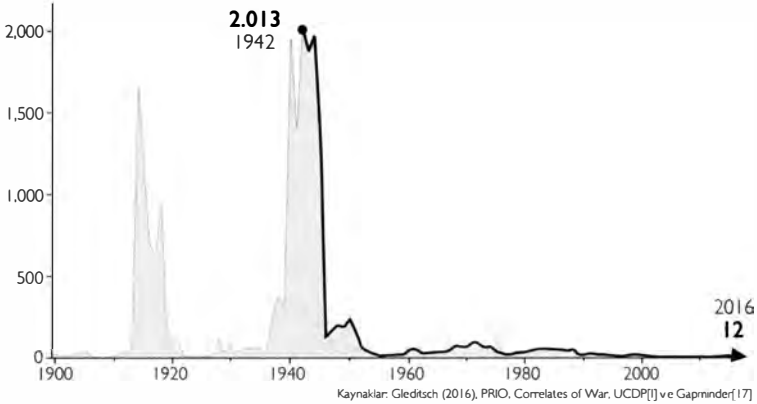
Bugün, çatışmalar ve çatışma kaynaklı ölümler rekor düzeyde azaldı. Ben ömrümü insanlık tarihinin en barışçıl yıllarında yaşadım. Haberleri izlerken gözünüzün önünden akan bitmek bilmeyen dehşet görüntüleriyle buna inanmak neredeyse imkânsız.

Hiç şüphesiz bugün de var olan dehşetleri hafife alma peşinde değilim. Mevcut çatışmalara son vermenin önemini küçümsemeye de çalışmıyorum. Unutmayın, durum aynı anda hem kötü olabilir

hem de iyileşebilir. İyiye doğru gitmesine rağmen hâlâ kötü olabilir. Dünya bir zamanlar barbarlığın hâkim olduğu bir yerdi ve şimdi büyük ölçüde öyle değil. Ancak bu eğilimler Suriye halkına elbette teselli olmayacaktır. Çünkü şu anda orada zulüm kol geziyor.

Suriye'deki çatışma tarihe muhtemelen 1998-2000 yılları arasında süren Etiyopya-Eritre Savaşı'ndan bu yana yaşanan en ölümcül çatışma olarak geçecek. Henüz toplam can kaybını ve çatışmanın yayılıp yayılmayacağını bilmiyoruz. Can kaybı on binlerde son bulursa çatışma 1990'ların en kötü savaşlarından daha az kanlı olmuş olacak. Ölü sayısı iki yüz bine ulaşırsa 1980'lerin savaşlarından biraz geride kalacak. Bu veri, şu anda bu dehşeti yaşayanlar için elbette rahatlatıcı değil ama savaş ölümlerinin her on yıl biraz daha azaldığını bilmek biz diğerlerine bir nebze de olsa teselli olmalı.

SAVAŞ ÖLÜMLERİ
Milyon insan başına savaş ölümleri

Kaynaklar: Gleditsch (2016), PRIO, Correlates of War, UCDP[1] ve Gapminder[17]

Genel eğilimin daha az şiddete doğru kayması, sıradan bir ilerleme değildir. Mevcut olan en güzel eğilim, buradadır. Son on yılların barışla geçmesi, gördüğümüz diğer iyileşmelere olanak sağlamıştır. Sürdürülebilir bir gelecek için iş birliği gibi soylu amaçlarımıza ulaşmayı umuyorsak, bu kırılgan armağana özen göstermeliyiz. Dünya barışı olmazsa diğer bütün küresel ilerlemeleri unutabilirsiniz.

Kirlilik

1950'lere rastlayan çocukluğum ve sonrasındaki otuz yıl boyunca üçüncü bir tehdit olarak nükleer dünya savaşı tehdidi, benim için fazlasıyla gerçekti. Pek çok insan için de olduğu gibi. Hepimizin kafasında Hiroşima kurbanlarının görüntüleri vardı ve haberler süper güçlerin peş peşe deneme bombalarıyla, steroid yüklenen vücut geliştirmeciler misali nükleer kaslarını sergilemelerini gösteriyordu. Nobel Barış Ödülü komitesi, 1985 yılında nükleer silahsızlanmanın dünyada en önemli barış amacı olduğuna karar verdi. Ödülü bana verdiler. Şey, doğrudan bana değil, benim de üyesi olmaktan gurur duyduğum IPPNW'ye, yani Nükleer Savaşın Önlenmesi için Uluslararası Hekimler'e.

1986 yılında dünyada altmış dört bin nükleer savaş başlığı vardı, bugün ise on beş bin. Yani korku içgüdüsü, korkunç şeylerin dünyadan yok edilmesine kesinlikle yardımcı olabilir. Başka durumlarda kontrol kaybedilir, risk değerlendirmemizi çarpıtarak korkunç zararlara neden olur.

11 Mart 2011 tarihinde suyun on sekiz mil altında, Pasifik Okyanusu'nda Japonya açıklarındaki deniz tabanında, "sismik kırılmalar" gerçekleşti. Japon ana karasını iki buçuk metre doğuya taşıyan bu yer hareketi, kıyıya bir saat sonra ulaşan ve on sekiz bin insanın ölümüne yol açan bir tsunami yarattı. Tsunami, Fukuşima'daki nükleer enerji santralini korumak için inşa edilen duvardan daha yüksekti. Şehir sular altında kalırken dünya haber ajansları, fiziksel zarar görme ve radyoaktif kirlilik korkusunu aktaran haberlerle yankılanıyordu.

İnsanlar bu şehirden mümkün olduğunca hızlı kaçsalar da bin altı yüz kayıp daha verildi. Bu insanları öldüren, radyoaktif sızıntı olmadı. Kaçtığı şeyden –radyoaktif sızıntıdan– öldüğü raporlanan bir kişi bile yoktu. Bu bin altı yüz insan kaçtıkları için öldüler. Çoğu, tahliyenin zihinsel ve fiziksel stresi ya da tahliye sığınaklarındaki yaşam şartları yüzünden hayatını kaybeden yaşlı insanlardı (1986 yılında yaşanan, dünyanın gelmiş geçmiş en kötü nükleer kazası olarak kabul edilen ve çoğu insanın ölüm oranlarında çok yüksek

bir artış beklediği Çernobil faciasından sonra, Dünya Sağlık Örgütü müfettişleri bunu doğrulamadı; o bölgede yaşayan insanlar arasında bile). 1940'larda, sinir bozan bir sürü haşaratı öldüren yeni bir mucize kimyasal keşfedildi. Çiftçiler çok mutluydu. Sıtmayla mücadele eden insanlar pek mesuttu. Yan etkileri pek araştırılmadan mahsullerin üstüne, bataklıklara ve evlere DDT püskürtüldü. DDT'nin yaratıcısı Nobel Ödülü aldı.

1950'lerde ABD'deki ilk çevre hareketleri, besin zinciriyle balıklarda hatta kuşlarda biriken DDT seviyeleri konusunda endişelerini dile getirmeye başladı. Popüler bilim yazarı Rachel Carson küresel bir çoksatan olan *Sessiz Bahar* adlı kitabında kuş yumurtalarının kabuklarının inceldiği bulgusunu paylaştı. İnsanların böcekleri öldürmek için gözle görülmeyen maddeler saçmasına izin verilmesi ve yetkililerin maddenin diğer hayvanlar ya da insanlar üstündeki daha geniş etkisine dair her tür işareti görmezden gelmesi elbette ürkütücüydü.

Yetersiz düzenleme korkusu ve sorumsuz şirketlere yönelik endişe alev aldı ve küresel çevre hareketi doğdu. Bu hareket –ve petrol sızıntıları, haşere ilaçlarının sakat bıraktığı tarım işçileri ve nükleer reaktör arızaları– sayesinde bugün dünya pek çok ülkeyi kapsayan (her ne kadar henüz havacılık sektörünün etkileyici kapsama alanının yakınından geçemese de) doğru dürüst kimyasal ve güvenlik düzenlemelerine sahip. DDT pek çok ülkede yasaklandı ve yardım kuruluşları DDT kullanmaya son vermek zorunda kaldı.

Fakat. *Fakat*. Bir yan etki olarak bize, neredeyse paranoyaya benzer bir kimyasal kirlilik korkusu kaldı. Buna *chemophobia* (kimyasal fobisi) deniyor.

Bu, çocukluk aşıları, nükleer güç ve DDT gibi konuların olguya dayalı olarak anlaşılmasının bugün hâlâ son derece güç olduğu anlamına gelir. Yetersiz düzenlemenin anısı, veri güdümlü savları duyma becerisini engelleyen otomatik bir güvensizlik ve korkuya neden oldu.

Eleştirel düşüncenin başarısız olmasına yıkıcı bir örnek, yüksek eğitimli, çocuklarını fazlasıyla önemseyen ebeveynlerin onları öldürücü hastalıklardan koruyabilecek olan aşılardan kaçınmasıdır. Eleştirel düşünceyi severim, şüpheciliğe hayranlık duyarım ama sadece

kanıtlara saygı duyan bir çerçeve içinde. Yani kızamık aşısı hakkında şüpheciyseniz sizden iki şey yapmanızı rica ediyorum. Önce, bir çocuğun kızamıktan ölmesinin nasıl bir şey olduğunu bildiğinizden emin olun. Kızamığa yakalanan çoğu çocuk iyileşir ama hâlâ bir tedavisi yok ve en iyi modern ilaçlarla bile, bin çocuktan bir ya da ikisi hayatını kaybetmeye devam ediyor. İkinci olarak kendinize şu soruyu sorun: "Beni fikrimi değiştirmeye ne tür bir kanıt ikna edebilir?" Eğer cevap, "Hiçbir kanıt aşılama konusunda fikrimi değiştiremez," ise o zaman kendinizi kanıta dayalı akılcılığın ve sizi bu noktaya getiren eleştirel düşüncenin dışında bir yere koyuyorsunuz demektir. Bu durumda bilim konusundaki şüpheciliğinizde tutarlı olmak için, bir dahaki sefere ameliyat olurken cerrahınıza ellerini yıkamaya zahmet etmemesini söyleyin.

Binden fazla yaşlı insan hiç kimseyi öldüremeyen bir nükleer sızıntıdan kaçarken öldü. DDT zararlı, evet ama bugüne dek kimseyi doğrudan öldürdüğünü gösteren rakamlara da rastlamadım. 1940'larda yapılmayan zarar soruşturmaları bugün yapıldı. 2002'de Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (CDC) *DDT, DDE ve DDD için Toksikolojik Profil* adında dört yüz doksan yedi sayfalık bir belge hazırladı. 2006'da Dünya Sağlık Örgütü bütün bilimsel incelemeleri gözden geçirmeyi sonunda tamamladı ve Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (CDC) gibi, DDT'yi insanlara "hafif ölçüde zararlı" olarak sınıflandırırken pek çok durumda sağlığa faydalarının çekincelerinden daha fazla olduğunu ifade etti.

DDT büyük bir temkinle kullanılmalıdır ama eksileri olduğu kadar artıları da bulunmaktadır. Örneğin sivrisinek kaynayan mülteci kamplarında DDT genellikle hayat kurtarmanın en hızlı ve en ucuz yollarından biridir. Amerikalılar, Avrupalılar ve korku güdümlü lobiciler, CDC ve Dünya Sağlık Örgütü'nün uzun soruşturmalarını ve kısa tavsiyelerini okumayı reddetmekteler ve DDT kullanımını tartışmaya hazır değiller. Bu da kamu desteğiyle güçlenen kimi yardım kuruluşlarının, aslında hayat kurtaran kanıta dayalı çözümlerden kaçındığı anlamına gelmektedir.

Düzenlemelerdeki iyileşmelerin arkasındaki itici güç ölüm oranları değil, korkudur ve kimi vakalarda –Fukuşima ve DDT gibi– gözle görülmeyen bir maddeye duyulan korku, kontrolden çıkmıştır ve söz konusu maddenin kendisinden daha fazla zarar vermektedir.

Dünyanın pek çok yerinde çevre bozuluyor. Ancak dramatik depremlerin haberlerde ishal salgınlarından daha fazla yer bulması gibi korkutucu kimyasal kirlilikler, haberlere, ölmek üzere olan deniz tabanları ve aciliyet arz eden aşırı balık avlama gibi zararlı ama daha az dramatik çevresel bozulmalardan daha az konu olmaktadır.

Chemophobia, aynı zamanda her altı ayda bir, normal yiyeceklerde her gün bir ya da iki kargo gemisi yüküyle yeseniz sizi ancak öldürecek kadar düşük miktarlarda bulunan sentetik bir kimyasalla ilgili "yeni bilimsel bulguların" ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bu noktada yüksek eğitimli insanlar endişeli yüzlerini takınıp konuyu bir kadeh kırmızı şarap eşliğinde tartışırlar. Bu tartışmalarda sıfır can kaybının hiçbir anlamı yok gibidir. Korku düzeyi tamamen gözle görünmeyen maddenin "kimyasal" doğasıyla şekillenir gibidir.

Şimdi Batı'nın son zamanlardaki bir numaralı korkusuna geçelim.

Terörizm

Korku içgüdüsünün gücünü tam olarak anlayabilmiş bir grup insan varsa gazeteciler değil, teröristlerdir. İpucu isimlerinde saklı. Korkuyu amaç ediniyorlar. Dahası –fiziksel olarak zarar görmek, tutsak olmak, zehirlenmek, mikrop kapmak gibi– bütün ilkel korkularımızı harekete geçirerek başarılı oluyorlar.

Terörizm, İkinci Bölüm'de ele alınan olumsuzlukla ilgili küresel eğilimlerin istisnalarından birini oluşturuyor ve her geçen gün kötüye gidiyor. Bu durumda ondan çok korkmakta haklı mısınız? Pekâlâ, ilk olarak 2016 yılında dünyadaki ölümlerin sadece %0,05'inden sorumlu olduğuna göre, muhtemelen hayır. İkinci olarak, bu sorunun cevabı nerede yaşadığınıza bağlıdır.

Terörizm Verisi Peşinde

Kitabın bu kısmında, bütün eğilimler 2016 yılında son buluyor çünkü Küresel Terörizm Veritabanı'ndaki veriler açısından 2016 son yıldır. Araştırmacılar girdikleri her bilgide söylenti ve yanlış bilgileri ayıklamak için çok sayıda kaynağı dikkatle incelediklerinden zaman konusunda bazı sarkmalar meydana gelebiliyor. Bu bilimsel açıdan iyi bir uygulama ama bana tuhaf geliyor. Ebolada ve daha sonra ele alacağım karbondioksit salınımında olduğu gibi, bir şey önemli ve endişe verici göründüğünde verileri kusursuzlaştırmak yerine mümkün olduğunca çabuk güncellememiz gerekmez mi? Aksi takdirde terörün artıp artmadığını nasıl bilebiliriz?

Wikipedia'da dünyanın dört bir yanında yakın zamanda yaşanan terör saldırılarının uzun listelerini içeren maddeler var. Gönüllüler listeleri inanılmaz bir hızla, daha haber çıkar çıkmaz güncelliyorlar. Wikipedia'yı seviyorum ve bu listelere güvenebilseydik eğilimi görmek için çok uzun süre beklememiz gerekmezdi. Güvenilirliklerini kontrol etmek için (İngilizce) Wikipedia'yı 2015 yılının Küresel Terörizm Veritabanı'yla karşılaştırmaya karar verdik. Yüzde yüze yakın bir örtüşme varsa, Wikipedia'nın 2016 ve 2017 için de tam olduğuna büyük ölçüde güvenebilir ve daha güncel terörizm eğilimlerinin izini sürmek için iyi bir kaynak olarak kullanabilirdik.

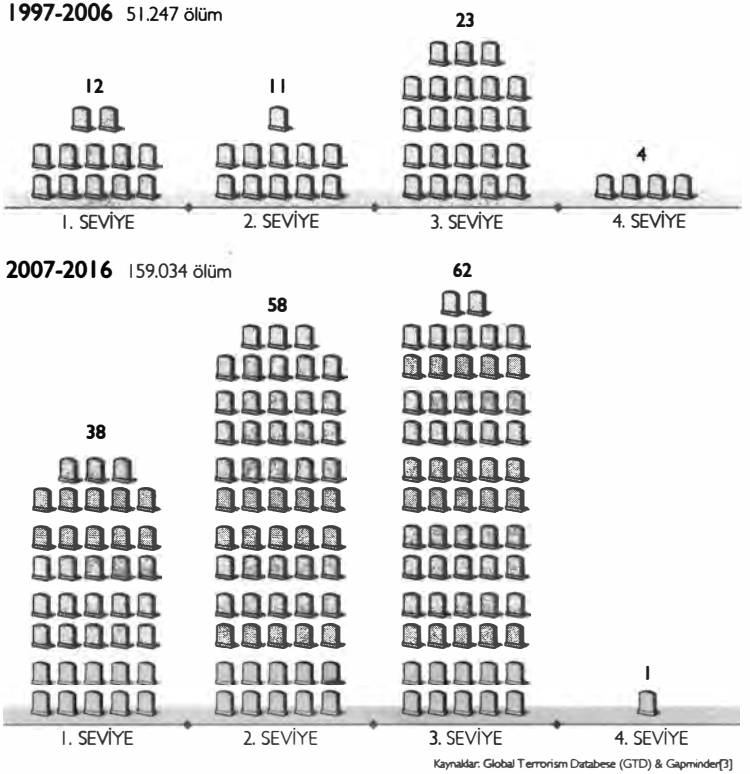
Vardığımız sonuç, Wikipedia'nın istemeden çok çarpıtılmış bir dünya görüşü sunduğu oldu. Veriler, Batılı zihniyetiyle sistematik bir şekilde çarpıtılmıştı. Çok büyük hayal kırıklığı yaşadık. Daha net ifade etmemiz gerekirse yanlışlık %78 oranındaydı. 2015 yılının terör kaynaklı ölümlerinden %78'i Wikipedia'da eksikti. Batı'daki ölümlerin neredeyse tamamı kayıt altına alınırken, "geri kalan yerlerde" yaşanan ölümlerin sadece %25'i Wikipedia'da yer almıştı.

Wikipedia'yı ne kadar seversem seveyim, güvenilir veri setleri elde etmek için hâlâ ciddi araştırmacılara ihtiyacımız var; onların da verileri daha hızlı güncelleyebilmek için daha fazla kaynağa.

Amerika'da Maryland Üniversitesi'nden bir grup araştırmacı 1970'den beri güvenilir medyada kayıt altına alınan bütün terör olaylarıyla ilgili verileri topladı. Ortaya yüz yetmiş bin terör olayının detaylarını içeren ve herkese açık olan Küresel Terörizm Veritabanı çıktı. Bu veritabanı 2007 ve 2016 arasındaki on yıllık süreçte teröristlerin dünya çapında yüz elli dokuz bin kişiyi, yani bir önceki on yıllık dönemin üç katı insanı öldürdüğünü gösteriyor. Ebola virüsünde olduğu gibi sayı ikiye ya da üçe katlandığında elbette endişelenmeli ve bunun ne anlam ifade ettiğine daha yakından bakmalıyız.

4. SEVİYE'DE DAHA AZ TERÖR KAYNAKLI ÖLÜM

Küresel olarak teröristler önceki 10 yıllık süreçten üç kat daha az insan öldürdü.
Her mezar 1.000 ölümü temsil ediyor.

Kaynaklar: Global Terrorism Database (GTD) & Gapminder[3]

Öte yandan terörizm dünya çapında artarken, 4. Seviye'de azalma gösterdi. 2007 yılından 2016'ya kadar 4. Seviye'de teröristler toplam 1.439 can aldı. Ondan önceki on yıl boyunca 4.358 kişi öldürüldü. Buna 2001 yılında, gelmiş geçmiş en büyük saldırı olan 9/11'de ölen 2.996 insan dâhil. Onları çıkarırsak 4. Seviye'deki ölü sayısının son yirmi yıllık dönem arasında aynı kaldığını söyleyebiliriz. 1., 2. ve 3. seviyelerde ise terörle ilgili ölümlerde korkunç bir artış yaşandı. Bu artışın büyük kısmı beş ülkede gerçekleşti: Irak (artışın neredeyse yarısı bu ülkedeydi), Afganistan, Nijerya, Pakistan ve Suriye.

En zengin ülkelerdeki (yani 4. Seviye ülkelerindeki) terörizm kaynaklı ölümler, 2007 ve 2016 yılları arasında yaşanan bütün terörizm kaynaklı ölümlerin %0,9'unu kapsıyor. Bu yüzyılda bu sayı düşüş kaydetti. 2001 yılından bu yana tek bir terörist bile ticari bir uçak kaçırma yoluyla tek bir can alamadı. Aslında, 4. Seviye ülkelerinde terörizmden daha az can alan başka bir ölüm nedeni düşünmek zor. ABD topraklarında son yirmi yılda 3.172 insan terör yüzünden hayatını kaybetti; yıllık ortalama yüz elli dokuz insana denk geliyor. Aynı yıllar içinde alkol ABD'de 1,4 milyon insanın ölümünde pay sahibi oldu; bu, yılda altmış dokuz bin ölüm demektir. Tamam, çok adil bir karşılaştırma değil çünkü vakaların çoğunda alkol tüketen kişi de kurban oluyor. Kurbanın alkol almadığı ölümlere, araba kazalarına ve cinayetlere bakmak daha adil olacaktır. Hayli muhafazakâr bir tahmin bizi ABD için yıllık kabaca 7.500 gibi bir sayıya ulaştıracaktır. ABD'de sevdiğiniz birinin bir sarhoş tarafından öldürülme riski bir terörist tarafından öldürülme riskinden yaklaşık elli kat fazladır.

Ancak dramatik terörizm olayları 4. Seviye'deki ülkelerde çoğu alkol kurbanına çok görülen bir ilgi toplamaktadır. Dahası havaalanlarındaki riski hiç olmadığı kadar düşüren gözle görülür güvenlik kontrolleri, tehlikenin yükseldiği izlenimini doğurabilir.

11 Eylül 2001'den bir hafta sonra, Gallup'a göre ABD halkının %51'i aile fertlerinden birinin teröre kurban gideceği endişesini taşıyordu. On dört yıl sonra oran yine aynıydı: %51. İnsanlar bugün

de neredeyse İkiz Kuleler'in yıkılmasından bir hafta sonra olduğu kadar korku içindeler.

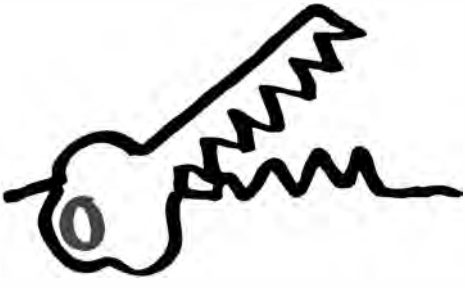
Korku Tehlikeye Karşı: Doğru Şeylerden Korkmak

Korku faydalı olabilir, ancak sadece doğru şeylere yöneltildiğinde. Korku içgüdüsü dünyayı anlamak için korkunç bir rehberdir. Dikkatimizi en çok korktuğumuz düşük ihtimalli tehlikelere çevirmemize ve aslında daha riskli olan şeyleri gözden kaçırmamıza neden olur.

Bu bölüm korku veren olaylara değindi: Doğal afetler (bütün ölümlerin %0,1), uçak kazaları (%0,001), cinayetler (%0,7), nükleer sızıntılar (%0) ve terörizm (%0,05). Bunların hiçbirinde her yıl yaşanan can kayıplarının %1'inden fazla insan ölmese de müthiş bir medya ilgisi görüyorlar. Elbette bu ölüm oranlarını azaltmak için de çabalamalıyız. Ancak bu sayılar korku içgüdüsünün odağımızı nasıl çarpıttığını görmemizi sağlıyor. Gerçekten neden korkmamız gerektiğini ve sevdiklerimizi tehlikeden korumak için ne yapacağımızı anlamak için korku içgüdüsünü bastırıp gerçek can kaybı sayılarını ölçmeliyiz.

Çünkü "korkutucu" ile "tehlikeli" apayrı iki şeydir. Korkutucu bir şey, algılanan bir risk oluşturur. Tehlikeli bir şey ise gerçek risk demektir. Tehlikeli olan yerine korkutucu olana çok fazla dikkat göstermek –yani korkuya çok fazla odaklanmak– enerjinin trajik bir şekilde yanlış yöne akmasına neden olur. Korkmuş kıdemsiz bir doktorun aslında hipotermiyle uğraşması gerekirken nükleer savaşı düşünmesine, milyonlarca insan ishalden ölürken ve deniz tabanları su altı çöllerine dönüşürken halkların depremlere, düşen uçaklara ve gözle görülmeyen maddelere odaklanmasına neden olur. Ben korkumun evrimsel geçmişimizin tehlikelerine değil, bugünün mega tehlikelerine odaklanmasını yeğlerim.

Factfulness

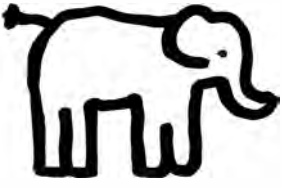

Factfulness... korkutucu şeylerin bütün dikkatimizi üstlerine çektiğini fark etmek ve söz konusu şeylerin illa en riskli şeyler olması gerekmediğini hatırlamaktır. Şiddet, tutsaklık ve kirlilik konusunda hissettiğimiz doğal korkular bu riskleri sistematik olarak gözümüzde büyütmemize neden olur.

Korku içgüdüsünü kontrol etmek için **riskleri hesaplayın.**

- **Ürkütücü dünya: gerçekliğe karşı korku.** Dünya olduğundan daha korkutucu görünmektedir çünkü duyduğunuz her şey –kâh sizin dikkatinizin yöneldiği kâh medyanın aktardığı her şey– özellikle korkutucu oldukları için seçilmiştir.
- **Risk = Tehlike x Tehlikeye Açık Olmak.** Bir şeyin sizin için oluşturduğu risk, sizi ne kadar korkuttuğuna değil, iki şeyin bir araya gelmesine bağlıdır. Ne kadar tehlikeli? Siz o tehlikeye ne kadar açıksınız?
- **Devam etmeden önce sakinleşin.** Korktuğunuz zaman dünyayı farklı görürsünüz. Panik yatışana kadar olabildiğince az karar alın.

BOYUT İÇGÜDÜSÜ

Zaten sahip olduğunuz iki sihirli aleti kullanarak savaş anıtlarını ve ayı saldırılarını perpesktife oturtmak

Görmediğim Ölümler

1980'lerin başında Mozambik'te genç bir doktorken çok zor bir hesap yapmak zorunda kaldım. Hesabın zorluğu saydığım şeyden kaynaklanıyordu. Ölü çocukları sayıyordum. Daha net olmak gerekirse Nacala'daki hastanemize yatırılan çocuklar arasından ölenlerin sayısını, hizmet vermemiz gereken mıntıka içinde yer alan evlerde ölen çocukların sayısıyla karşılaştırıyordum.

O zamanlar Mozambik dünyanın en yoksul ülkesiydi. Nacala'daki ilk yılımda, üç yüz bin kişiye düşen tek doktor bendim. İkinci yılımda bir doktor daha geldi. İsveç'te yüz doktorun hizmet edeceği bir nüfusa bakıyorduk ve her sabah işe giderken kendime, "Bugün elli doktorun işini yapmalıyım," diyordum.

Her yıl bölgenin bu küçük hastanesine hastalıktan kırılan bin kadar çocuk kabul ediyorduk; bu, günde üç çocuk demekti. O çocukların hayatını kurtarmaya çalışmanın nasıl bir şey olduğunu asla unutmayacağım. Hepsinin ishal, zatürre ve sıtma gibi sıklıkla anemi ve yetersiz beslenmeyle daha karmaşık bir hal alan çok ciddi hastalıkları vardı ve bütün çabalarımıza rağmen, yaklaşık yirmi çocuktan biri hayatını kaybediyordu. Başka bir deyişle her hafta bir çocuk; daha iyi ve daha fazla kaynağımız ve personelimiz olsa kurtarabileceğimiz bir çocuk.

Sağladığımız bakım iptidaiydi; su ve tuz solüsyonları ve kas içi enjeksiyonlardan oluşuyordu. Serum bağlamıyorduk, hemşireler henüz serumları idare edecek beceriyi edinememişlerdi ve serumları takmak ve taktıktan sonra kontrol etmek doktorların çok fazla zamanını alırdı. Oksijen tüplerimiz çok azdı ve kan nakli için kapasitemiz sınırlıydı. Aşırı yoksullukta tıp böyle bir şey oluyordu.

Bir hafta sonu, üç yüz kilometre uzaktaki daha büyük bir şehirde bizimkinden biraz daha iyi durumdaki bir hastanede çalışan bir arkadaş, yatıya bize geldi. Cumartesi öğleden sonra bir acil durum çağrısına gitmem gerekti; arkadaşım da benimle gelmişti. Hastanede gözleri korkuyla dolu bir anneyle karşılaştık. Kucağında şiddetli ishal geçiren ve takati kalmadığından anne sütü ememeyen bir bebek vardı. Çocuğu aldım, ona bir beslenme hortumu takarak oral rehidratasyon sıvısı verilmesini istedim. Çocuk doktoru olan arkadaşım beni kolumdan tutup koridora çekti. Çok sinirlenmişti, uyguladığım standart altı tedaviye öfkeyle karşı çıktı ve beni akşam yemeğinde evde olmak için işi savuşturmakla suçladı. Bebeğe damar yoluyla serum vermemi istiyordu.

Bu kez ben de onun anlayışsızlığına öfkelendim. "Buradaki standart tedavi bu," diye açıkladım. "Bu çocuğa serum takmak yarım saatimi alır ve hemşirenin yüzüne gözüne bulaştırma riski de cabası. Ve evet, arada bir akşam yemeğinde evde olmalıyım çünkü aksi takdirde ben ve ailem burada bir aydan uzun süre dayanamayız."

Arkadaşım bunu kabullenememişti. Hastanede kalarak minicik damara bir iğne takabilmek için saatlerce mücadele etmeye karar verdi.

Saatler sonra evimize geldiğinde de tartışmamız devam etti. "Hastaneye gelen her hasta için elinden gelen her şeyi yapmalısın," diye üsteledi.

"Hayır," dedim. "Bütün zamanımı ve kaynaklarımı buraya gelenleri kurtarmaya harcamak etik olmaz. Hastane dışındaki hizmetleri iyileştirerek daha çok çocuk kurtarabilirim. Bu bölgedeki *bütün* çocuk ölümlerinden ben sorumluyum, gözümün önünde yaşanan ölümler kadar görmediklerimden de."

Arkadaşım pek çok doktor ve çoğu insan gibi benimle hemfikir değildi. "Bakmakta olduğun hastalar için her şeyi yapmaya mecbursun. Başka yerlerde daha fazla çocuğu kurtarabilme iddian, acımasız bir kuramsal tahminden başka bir şey değil." Çok yorgundum. Tartışmayı sonlandırıp yatağa girdim ama ertesi gün saymaya başladım.

Doğumhaneyi yöneten eşim Agneta'yla birlikte hesap yaptık. O yıl hastaneye neredeyse tamamı beş yaşın altında toplam dokuz yüz kırk altı çocuğun başvurduğunu ve o çocukların elli ikisinin (%5) hayatını kaybettiğini biliyorduk. Bu sayıyı bütün bölgede yaşanan çocuk ölümlerinin sayısıyla mukayese etmeliydik.

Mozambik'te çocuk ölüm oranı %26'ydı. Nacala'nın belirgin bir özelliği olmadığı için bu sayıyı kullanabilirdik. Çocuk ölüm oranı bir yıl içinde gerçekleşen toplam çocuk ölümü sayısının o yıl gerçekleşen doğum sayısına bölünmesiyle elde edilir.

Yani Nacala'da gerçekleşen doğum sayısını bilirsek çocuk ölüm oranı olan %26'yı kullanarak çocuk ölümü sayısını tahmin edebilirdik. Son nüfus sayımı, şehirdeki doğum sayısının kabaca her yıl üç bin olduğunu söylüyordu. Bölgenin nüfusu şehir merkezinin nüfusunun beş katıydı; bu nedenle muhtemelen beş kat daha fazla doğum gerçekleştiğini varsaydık: on beş bin. Başka bir deyişle bu sayının %26'sı, her yıl (elli ikisi hastanede gerçekleşen) üç bin do-

kuz yüz çocuk ölümünü önlemeye çalışmaktan sorumlu olduğumu söylüyordu. Ben işimin sadece %1,3'ünü görüyordum.

Şimdi elimde içgüdülerimi doğrulayan bir sayı vardı. İshal, zatürre ve sıtmayı hayati tehdit oluşturacak boyuta gelmeden iyileştirebilecek toplum temelli bir sağlık hizmeti örgütlemek, desteklemek ve idare etmek, hastanede ölümcül hastalıklı çocuklara serum takmaktan daha fazla hayat kurtarabilirdi. Nüfusun büyük çoğunluğu –ve hastaneye ulaşamayan %98,7 oranındaki çocuk– temel sağlık hizmeti almadan, hastanede biraz daha fazla kaynak harcamanın gerçek anlamda etik dışı olacağına inanıyordum.

Bu yüzden, köydeki sağlık çalışanlarını eğitmek, mümkün olduğunca çok çocuğu aşılamak ve başlıca çocuk katili hastalıkları, yürümek zorunda kalan annelerin bile ulaşabileceği küçük sağlık noktalarında mümkün olduğunca erken tedavi etmek için kolları sıvadık.

Aşırı yoksulluğun acımasız hesabı budur. Gözümün önünde can veren her bir çocuğun ölümüne sırt çevirip yüzümü göremediğim yüzlerce adsız çocuğa dönmek, acımasızlık gibi geliyordu.

Akıl hocam olmadan önce Kongo ve Tanzanya'da misyoner hemşire olarak çalışmış olan Ingegerd Rooth'un sözlerini hatırlıyorum. Bana her zaman, "En derin yoksullukta hiçbir şeyi mükemmel yapmamalısın. Eğer yapıyorsan daha iyi kullanılabilecekleri bir yerden kaynak çalıyorsun demektir," derdi.

Büyük sayılar yerine, göz önündeki tek bir kurbana çok fazla dikkat harcamak bütün kaynakları sorunun sadece bir parçasına harcamaya, dolayısıyla daha az hayat kurtarmaya neden olabilir. Bu prensip, kaynakların sınırlı olduğu ve bu nedenle öncelik gerektiren her yerde geçerlidir. Hayat kurtarmak, ömrü uzatmak ve tedavi etmek söz konusu olduğunda kaynaklardan bahsetmek zordur. Bunu yapmak sıklıkla kalpsizlik olarak görülür. Ancak kaynaklar sınırsız olmadığı sürece –ki hiçbir zaman sınırsız değildirler– beyninizi kullanıp elinizdekilerle en çok iyiliği yapmanın bir yolunu bulmak, yapılacak en merhametli şeydir.

Bu bölümde ölü çocuklardan sık sık bahsedilecektir çünkü dünyada en çok önemsediğim şey çocukların hayatını kurtarmak. Ölü çocukları saymanın ve maliyet açısından etkinliğini ölmek üzere olan bir çocukla aynı cümlede kullanmanın kulağa kalpsiz ve ruhsuz geldiğini biliyorum. Ama durup düşündüğünüzde, mümkün olduğunca çok çocuğun hayatını kurtarmanın maliyet açısından en verimli yolunu bulmaya çalışmak kalpsizlik olmasa gerek.

Nasıl sizden bireysel hikâyelerde istatistiklerin arkasına bakmanızı istediysem istatistiklerde de bireysel hikâyelerin arkasına bakmanızı istiyorum. Dünya sayılar olmadan anlaşılmaz. Ama sadece sayılarla da anlaşılmaz.

Boyut İçgüdüsü

İnsan abartma eğilimi taşıyor. Bunu kaba bir anlamda söylemiyorum. Abartmak ya da bir şeylerin boyutunu yanlış değerlendirmek, biz insanların doğal olarak yaptığı bir şey. Sadece bir sayıya bakarak onun önemini yanlış değerlendirmek içgüdüsel bir tavırdır. Ayrıca –Nacala'daki hastanede olduğu gibi– tek bir misalin ya da adı konulabilir bir hastanın önemiyle ilgili yanlış hüküm vermek de içgüdüseldir. Bu iki eğilim boyut içgüdüsünün iki kilit yönüdür.

Medya içgüdünün arkadaşıdır. Herhangi bir olayın, olgunun ya da sayının kulağa olduğundan daha büyük gelmesini sağlamak, neredeyse bir gazetecinin mesleki görevidir. Dahası gazeteciler, acı çeken bir bireyi görmezden gelmenin kulağa neredeyse insanlık dışı geldiğini de bilirler.

Boyut içgüdüsünün iki yönü, olumsuzluk içgüdüsüyle bir araya gelerek dünyada kaydedilen ilerlemeyi sistematik olarak hafife almamıza neden olur. Küresel oranlarla ilgili test sorularında katılımcılar tutarlı ve sürekli bir şekilde insanların %20'sinin temel ihtiyaçlarının karşılandığı cevabını verir. Çoğu vakada doğru cevap %80'e hatta %90'a yakındır. Aşılanan çocukların oranı: %88. Elektriğe

erişimi olan insanların oranı: %85. İlkokula giden kızların oranı: %90. Kulağa çok heybetli gelen bu sayıların hayır kuruluşları ve medya tarafından sunulan acı çeken birey imgeleriyle bir araya getirilerek kullanılması, insanların dünya görüşünün tahrif edilmesine yol açarak bütün bu oranları ve ilerlemeleri sistematik bir şekilde hafife almalarına neden olur.

Diğer oranları da sistematik olarak gözümüzde büyütürüz. Ülkelerimizdeki göçmenlerin oranı. Eşcinselliğe karşı olan insanların oranı. Her iki durumda da, en azından ABD ve Avrupa'da, yorumlarımız gerçek olmaktan çıkarak daha dramatik bir hal alır.

Boyut içgüdüsü belirli bir çerçeve içinde kalan dikkatimizi ve kaynakları, o bireysel örneklere ya da adı konulabilir kurbanlara, gözümüzün önündeki elle tutulur şeylere yönlendirir. Benim Nacala'da yaptığım türde karşılaştırmaları bugün küresel ölçekte yapmak için sağlam veri grupları var ve aynı şeyi gösteriyorlar: 1. ve 2. seviyelerdeki ülkelerde çocukların hayatlarını doktorlar ya da hastane yatakları kurtarmıyor. Yatakları ve doktorları saymak kolaydır ve politikacılar da açılış yapmaya bayılırlar. Öte yandan çocukların hayatta kalma oranlarındaki artışın büyük kısmı, hastane dışında yerel hemşireler, ebeler ve iyi eğitimli ebeveynler tarafından uygulanan önleyici tedbirlerle sağlanmıştır. Özellikle anneler. Elimizdeki veriler dünyada çocukların sağ kalma oranlarındaki artışın yarısının annelerin okuyup yazabilmesi sayesinde olduğunu göstermektedir. Bugün daha fazla çocuk sağ kalıyor çünkü her şeyden önce hastalanmıyorlar. Eğitimli ebeler, hamilelik ve doğum sırasında annelere eşlik ediyor. Hemşireler çocukların bağışıklık kazanmalarını sağlıyor. Yeterli yiyecekleri var, ebeveynleri onları sıcak ve temiz tutuyor ve çevrelerindeki insanlar ellerini yıkıyor, anneleri hap şişelerinin üstündeki kullanma talimatlarını okuyabiliyor. 1. ve 2. seviyelerde sağlığı iyileştirmeye para yatırıyorsanız, o parayı ilkokullara, hemşire eğitimlerine ve aşılamalara harcamalısınız. Etkileyici görünen devasa hastaneler bekleyebilir.

Boyut İçgüdüsünü Kontrol Etmek

Abartıya kaçmamak ve oranı gereğinden fazla büyütmemek için sadece iki sihirli araca ihtiyacınız var: karşılaştırmak ve bölmek. Efendim? İkisini de zaten biliyor musunuz? Harika, o zaman tek yapmanız gereken onları kullanmaya başlamak. Bunu bir alışkanlığa dönüştürmek! Size nasıl yapacağınızı göstereyim.

Sayıları Karşılaştırın

Bir şeyin önemini yanlış değerlendirmekten kaçınmak için yapabileceğiniz en mühim şey sadece sayılardan uzak durmaktır. Hiçbir zaman bir sayıyı tek başına bırakmamalısınız. Bir sayının tek başına anlamlı olabileceğine asla inanmayın. Size bir sayı sunulduğunda daima en az bir sayı daha isteyin. Karşılaştırma yapabilmek için.

Büyük sayılar konusunda özellikle dikkatli olun. Çok tuhaf bir şeydir ama belli bir çizginin üstündeki sayılar, başka bir şeyle karşılaştırılmadıkları zaman hep büyük görünürler. Haklısınız, büyük olan şey nasıl önemli olmaz ki?

Dört Milyon İki Yüz Bin Ölü Bebek

Geçen yıl dört milyon iki yüz bin bebek hayatını kaybetti.

Dünya çapında bir yaşını doldurmamış bebek ölümleri için UNICEF'in raporladığı en yeni rakam bu. Haberlerde ya da aktivist grupların ve örgütlerin materyallerinde sık sık böyle yalnız ve duygusal açıdan yüklü rakamlarla karşılaşırız. Bu rakamlar ister istemez bir tepki doğururlar.

Kim bu dört milyon iki yüz bin bebek ölümü hayal edebilir? Çok korkunç bir rakam bu; hele neredeyse tamamının kolayca önlenebilir hastalıklardan öldüğünü bilmek durumu daha da kötüleştiriyor. Ayrıca dört milyon iki yüz bin gibi bir rakamın büyük bir sayı olmadığını kim savunabilir ki? Kimsenin buna itiraz etmeyi

bile denemeyeceğini düşünüyor olabilirsiniz ama yanılıyorsunuz. Bu sayıdan bahsetme nedenim tam olarak buydu. Çünkü bu sayı, büyük *değil*, gayet küçük bir sayıdır.

Bu ölümlerin her birinin yeni doğan bebeklerinin gülümsemesini, yürümesini ve oynamasını beklerken onları toprağa vermek zorunda kalan ebeveynler için ne kadar trajik olduğunu düşünmek bile bizi uzun süre ağlatabilir. Ama bu gözyaşlarının kime ne faydası olur? Bu yüzden ağlamak yerine insanların çektiği sıkıntıyı ve mahrumiyetleri net bir şekilde düşünelim.

Budört milyon iki yüz bin rakamı 2016'ya aittir. Bir önceki yıl bu rakam dört milyon dört yüz bindi. Ondan bir önceki yıl ise dört buçuk milyon. 1950 yılında on dört milyon dört yüz bindi. Bu, bugüne kıyasla on milyon daha fazla ölü bebek demek. Bir anda bu korkunç rakam daha küçük görünmeye başladı. Aslında ölçüm başladığından beri hiç bu kadar küçük olmamıştı.

Elbette rakamın daha da hızlı düşmesini isteyecek ilk insan benim. Ama nasıl eyleme geçileceğini ve kaynaklara nasıl öncelik verileceğini bilmek için hiçbir şey serinkanlı bir hesap yapıp neyin işe yaradığını neyin yaramadığını anlamaktan daha önemli olamaz. Üstelik gittikçe daha fazla ölümün önlendiği çok açık. Sayıları karşılaştırmadan bunu asla fark edemezdik.

Büyük Savaş

Vietnam Savaşı benim neslimin Suriye savaşıydı.

1972 senesinin Noel'inden iki gün önce, yedi adet bomba, Vietnam'da Hanoi'de bulunan Bach Mai Hastanesi'ndeki yirmi yedi hasta ve personelin canını aldı. Ben o zaman İsveç Uppsala'da tıp eğitimi alıyordum. Çok sayıda tıbbi ekipmanımız ve sarı battaniyemiz vardı. Agneta ve ben bir yardım toplama faaliyetini koordine ettik ve topladıklarımızı kutulara doldurup Bach Mai'ye gönderdik.

On beş yıl sonra bir İsveç yardım projesini değerlendirmek üzere Vietnam'a gittim. Bir öğle saatinde bölgedeki meslektaşlarım-

dan Niem'in yanında pilavımı yerken ona bombalamanın yaşandığı günlerde neler yaptığını sordum. Bana bombalar atılırken Bach Mai Hastanesi'nin içinde olduğunu söyledi. Sonrasında dünyanın dört bir yanından gelen yardım kolilerinin açılmasını koordine etmişti. Sarı battaniyeleri hatırlayıp hatırlamadığını sordum ve Niem bana kumaşın desenini tarif edince tüylerim diken diken oldu. Dostluğumuz çok eskiye dayanıyormuş gibi hissettim

O hafta sonu Niem'den beni Vietnam Savaşı anıtına götürmesini rica ettim. "'Amerika'ya Karşı Direniş Savaşı' demek istiyorsun," dedi. Elbette onun Vietnam Savaşı demeyeceğini tahmin etmem gerekirdi. Niem beni şehrin merkezî parklarından birine götürdü ve bana üstünde pirinç bir plaka olan bir metre yüksekliğindeki küçük taşı gösterdi. Şaka yapıyor sandım. Vietnam Savaşı aleyhine yapılan protestolar Batı'da bir aktivist jenerasyonunu bir araya getirmişti. O hareket beni battaniye ve tıbbi ekipman göndermeye sevk etmişti. Bir buçuk milyondan fazla Vietnamlı ve elli sekiz bin Amerikalı hayatını kaybetmişti. Şehir böyle bir felaketi, bu şekilde mi yâd ediyordu? Hayal kırıklığına uğradığımı gören Niem, beni daha büyük bir anıta götürdü. Üç buçuk metre yüksekliğindeki mermer taş, Vietnam'ın Fransız sömürgesinden kurtulmasının anısına inşa edilmişti. Bu da beni yeterince etkilememişti.

Sonra Niem bana gerçek bir savaş anıtı görmeye hazır olup olmadığımı sordu. Arabayla biraz daha yol aldık ve eliyle pencereden dışarısını işaret etti. Ağaçların üstünden altınla kaplı büyük bir pagodayı görebiliyordum. Yaklaşık doksan metre yüksekliğindeydi. Niem, "Savaş kahramanlarımızı burada yâd ederiz," dedi. "Çok güzel, değil mi?" Burası Vietnam'ın Çin'le yaptığı savaşların yâd edildiği yerdi.

Çin'le olan savaşlar kesintilerle iki binyıl sürmüştü. Fransız istilası iki yüzyıl. "Amerika'ya Karşı Direniş Savaşı" ise sadece yirmi yıl. Anıtların boyutları bu savaşları kusursuz bir şekilde orantılıyordu. "Vietnam Savaşı"nın bugün Vietnam'da yaşayan insanlar için göreceli önemsizliğini ancak bu anıtları karşılaştırarak anlayabilmiştim.

Ayılar ve Baltalar

Mari Larsson kafasına aldığı sayısız balta darbesiyle öldürüldüğünde otuz sekiz yaşındaydı. 17 Ekim 2004 gecesiydi. Eski hayat arkadaşı, Mari'nin İsveç'in kuzeyinde küçük bir şehir olan Piteå'daki evine gizlice girip eve dönüşünü beklemişti. Üç çocuk annesi kadının trajik ve hunharca katledilişi, ulusal medyada doğru dürüst yer bulmadığı gibi yerel gazete bile olaya küçük bir köşede yer vermişti.

Aynı gün, yine İsveç'in kuzey ucunda yaşayan kırk yaşındaki üç çocuk babası bir adam avlanırken bir ayı tarafından katledilmişti. Adamın adı Johan Vesterlund'du ve İsveç'te 1902'den beri bir ayı tarafından öldürülen ilk insandı. Bu vahşi, trajik ve nadir yaşanan olay İsveç'in dört bir yanında geniş ölçüde yankı buldu.

İsveç'te ölümcül bir ayı saldırısı, yüzyılda bir yaşanan bir olaydır. Öte yandan her otuz günde bir kadın, eşi tarafından katledilmektedir. Bu, ayı katliamından bin üç yüz kat daha büyük bir orandır. Ne var ki av sırasında ölüm manşet haber olurken bir aile içi şiddet cinayeti daha neredeyse fark edilmeden geçip gitti.

Medyanın konuyu ele alma şekli bize ne düşündürürse düşündürsün iki ölüm de eşit derecede trajik ve korkunçtu. Medya bize ne düşündürürse düşündürsün, hayat kurtarmayı önemseyen insanlar, aile içi şiddet söz konusu olduğunda ayılar için endişelendiğinden daha fazla endişelenmeli.

Sayıları karşılaştırınca böyle olması gerektiği zaten aşikâr görünüyor.

Tüberküloz ve Domuz Gribi

Haber medyasının orantısız ele aldığı tek konu ayılar ve baltalar değil.

1918 yılında İspanyol gribi dünya nüfusunun neredeyse %2,7'sini öldürdü. Elimizde aşısı olmayan bir grip salgını riski, hepimizin uç noktada ciddiye alması gereken daimî bir tehdit olarak kalmasıdır. 2009 yılının ilk aylarında domuz gribinden binlerce insan ölmüştü.

Ancak 2014 yılındaki ebolanın aksine vaka sayısı ikiye katlanmadı. Hatta düz bir çizgi halinde bile yükselmedi. Ben ve diğerleri bu gribin işaret ettiği ilk tehdit kadar saldırgan olmadığı sonucuna vardık. Ancak gazeteciler korkuyu haftalarca körüklemeye devam ettiler.

Sonunda bu histeriden sıkıldım ve yapılan haber sayısının ölü sayısına oranını hesapladım. İki hafta içinde domuz gribinden otuz bir insan ölmüştü ama Google'da arattığınızda konuyla ilgili 253.442 makaleyle karşılaşıyordunuz. Yani ölüm başına 9.176 haber düşüyordu. Aynı iki haftalık süreç içinde kabaca 63.066 insanın tüberkülozdan öldüğünü hesapladım. Bu insanların neredeyse tamamı tüberkülozun artık tedavi edilebilir olmasına rağmen önemli bir öldürücü hastalık olma özelliğini koruduğu 1. ve 2. seviyelerdendi. Ancak tüberküloz bulaşıcıdır ve tüberkülozun yarattığı hasar, direnç geliştirip 4. Seviye'deki pek çok insanı öldürebilir. Tüberküloz konulu haber oranı ise ölüm başına %0,1'di. Domuz gribi kaynaklı her ölüm, tüberküloz kaynaklı ve eşit derecede trajik her ölümden seksen iki bin kat daha çok dikkat toplamıştı.

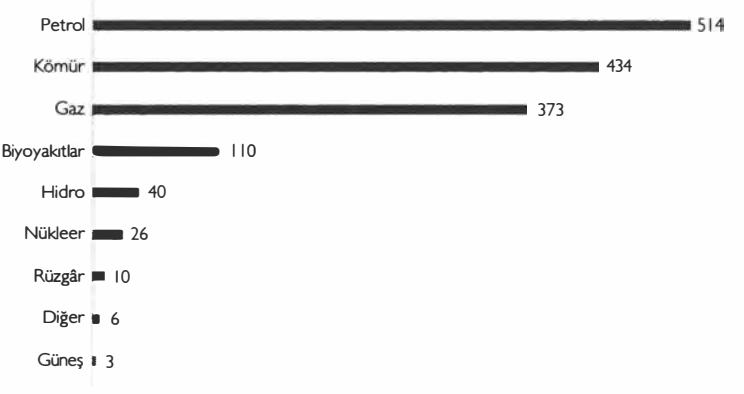
80/20 Kuralı

İşleri orantıdan kurtarmak çok kolaydır ama neyse ki başka kolay çözümler de var. Pek çok rakamı karşılaştırmam ve hangilerinin daha önemli olduğunu çözmem gerektiğinde gelmiş geçmiş en basit düşünme aracını kullanırım. Önce en büyük rakamları ararım.

80/20 kuralı bundan ibarettir. Bir listedeki bütün maddelerin eşit derecede önemli olduğunu varsayma eğilimi sergileriz ama genelde sadece birkaçı diğerlerinin toplamından daha önemlidir. Konu ister ölüm nedenleri olsun ister bir bütçeyi oluşturan maddeler, ben önce toplamın %80'ini oluşturan kısma odaklanırım. Daha küçük kısım üstünde zaman harcamadan önce kendime şu soruyu sorarım: %80 nerede? Bunlar neden bu kadar büyük? Bu, ne anlam ifade ediyor?

Örneğin dünyanın enerji kaynaklarının alfabetik sırayla listesi şöyledir: biyoyakıtlar, gaz, güneş, hidro, jeotermal, kömür, nükleer, petrol, rüzgâr. Böyle sunulduğunda hepsi eşit derecede mühim görünüyor. Oysa onları insanlık için kaç birim enerji ürettiklerine göre ayıklarsak, bu grafiğin de gösterdiği gibi, aralarından üçü diğerlerine baskın çıkar.

KÜRESEL ENERJİ KAYNAKLARI, 2016
100 terawatt/saat olarak dünya çapında enerji tüketimi

Kaynak: Smil 2016

Ben büyük tabloyu görebilmek için 80/20 kuralını uyguladım; bu da enerjimizin %80'den fazlasını bize petrol + kömür + gazın verdiğini gösteriyor.

80/20 kuralının ne kadar işe yaradığını ilk kez İsveç hükümeti için yardım projelerini gözden geçirirken fark etmiştim. Çoğu bütçede maddelerin yaklaşık %20'si, toplamın %80'inden fazlasını oluşturur. Önce bu maddeleri iyi anladığınızdan emin olarak ciddi anlamda tasarruf edebilirsiniz.

Sadece bunu yaparak Vietnam'ın kırsal kesimindeki küçük bir sağlık merkezinin yardım bütçesinin yarısının, iki bin adet yanlış türde cerrahi bıçağına harcandığını keşfetmiştim. Cezayir'de bir mülteci kampına gereğinden yüz kat fazla (dört milyon litre) bebek maması gönderilmek üzere olduğunu da yine böyle fark ettim. Dahası

Nikaragua'daki küçük bir gençlik kliniğine, iki bin adet testiküler protez gönderilmesini bu sayede durdurdum. Her örnekte önce bütçenin %80'ini oluşturan en büyük maddeleri aradım, ardından sıra dışı görünen her şeyi kurcaladım. Her örnekte sorun basit bir karışıklık ya da bir ondalık noktasının atlanması gibi minik bir hatadan kaynaklanıyordu.

80/20 kuralı göründüğü kadar kolaydır. Tek yapmanız gereken bunu kullanmanız gerektiğini hatırlamaktır. Aşağıda bir örnek daha bulacaksınız.

Dünyanın PIN Kodu

Nüfusun büyük çoğunluğunun bugün nerede yaşadığını ve gelecekte nerede yaşayacağını bilirsek, dünyayı daha iyi anlayabilir ve dünyayla ilgili daha iyi kararlar alabiliriz. Dünya piyasası nerede? İnternet kullanıcıları nerede? Gelecekte turistler nereden gelecek? Kargo gemilerinin çoğu nereye gidiyor?

OLGU SORUSU 8

Bugün dünyada kabaca 7 milyar insan yaşamaktadır. Bu insanların yaşadıkları bölgeleri en iyi hangi harita göstermektedir? (Her insan figürü 1 milyar insanı temsil etmektedir.)

İNSANLAR NEREDE YAŞIYOR milyar insan olarak dünya nüfusu

A B C

Bu soru, insanların en yüksek puanı aldığı olgu sorularından biridir. Neredeyse şempanzelerle başa baş bir yanıt ortaya çıkmıştır.

İnsanların cevapları neredeyse rastgele veriecek cevaplar kadar iyidir. Kitabın bu noktasında bu size de büyük bir başarı gibi görünüyordur. Görüyorsunuz ya, her şey nasıl da yapacağınız karşılaştırmaya bağlı!

İnsanların %70'i hâlâ bir milyar insanı yanlış kıtada gösteren yanlış haritaları seçiyor. İnsanların %70'i insanlığın çoğunun Asya'da yaşadığından habersiz. Sürdürülebilir bir geleceği ya da gezegenimizin doğal kaynaklarının yağmalanmasını veya küresel piyasayı önemsiyorsanız, bir milyar insanın izini kaybetmek gibi bir lüksünüz olabilir mi?

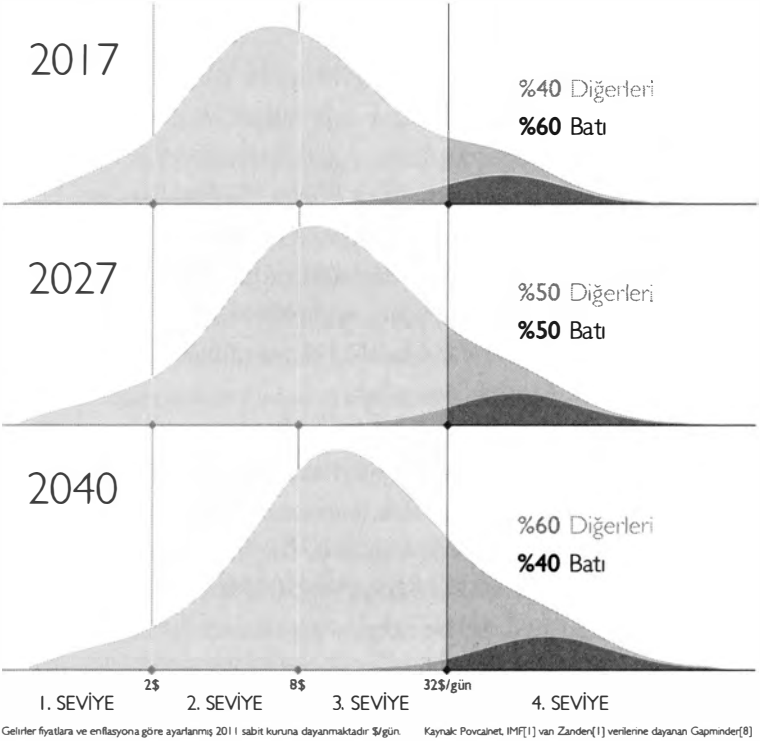
Doğru harita A. Dünyanın PIN kodu 1-1-1-4. Haritayı bu şekilde hatırlayabilirsiniz. Soldan sağa milyar olarak nüfus dökümünü PIN kodu olarak düşünün. Amerika: 1, Avrupa: 1, Afrika: 1, Asya: 4 (Rakamları yuvarladım.) Bütün PIN kodları gibi bu da değişecek. Birleşmiş Milletler, bu yüzyılın sonunda Amerika ve Avrupa'da hiçbir değişiklik beklemezken, Afrika'da üç milyarlık, Asya'da bir milyarlık bir nüfus artışı bekliyor. 2100 yılı itibarıyla dünyanın PIN kodu 1-1-4-5 olacak. Dünya nüfusunun %80'inden fazlası Afrika ve Asya'da yaşayacak.

Nüfus artışı için BM tahminleri doğru çıkarsa ve eğer Asya ve Afrika'da gelirler şimdiki gibi büyümeye devam ederse, o zaman dünya piyasasının çekim noktası, önümüzdeki yirmi yıl içinde Atlantik'ten Hint Okyanusu'na kayacak. Bugün Kuzey Atlantik'in etrafındaki zengin ülkelerde yaşayan ve dünya nüfusunun %11'ini temsil eden insanlar, 4. Seviye tüketici piyasasının %60'ını oluşturuyor. Gelirler dünyanın dört bir yanında şimdi olduğu gibi büyümeye devam ederse 2027 itibarıyla bu rakam %50'ye düşecek. 2040 yılında 4. Seviye tüketicilerin %60'ı, Batı'nın dışında yaşıyor olacak. Evet, Batı'nın dünya ekonomisi üzerindeki hegemonyasının yakında son bulacağını düşünüyorum.

Kuzey Amerika ve Avrupa'daki insanların dünya nüfusunun büyük kısmının Asya'da yaşadığını anlamaları gerek. Ekonomik güç açısından "biz" %80 olmaktan çıkıp %20 olmaya doğru gidiyoruz. Ama "çoğumuz" bu sayıları nostaljik zihinlerimize sığdıramıyor.

Vietnam'daki savaş anıtlarımızın ne kadar büyük olması gerektiği konusunda yanıldığımız gibi, geleceğin küresel piyasalarındaki önemimizi de yanlış değerlendiriyoruz. Pek çoğumuz geleceğin ticari anlaşmalarını kontrol edecek olanlara gerektiği gibi davranmayı unutuyoruz.

YAKINDA, 4. SEVİYE'DEKİ İNSANLARIN ÇOĞU BATI DIŞINDAN OLACAK
Dünya nüfusunun Batı ve Diğerleri olarak bölünmüş ve gelir düzeylerine dağıtılmış hali

Gelirler fiyatlara ve enflasyona göre ayarlanmış 2011 sabit kuruna dayanmaktadır $/gün. Kaynak: Povcalnet, IMF[11] van Zanden[11] verilerine dayanan Gapminder[8]

Rakamları Bölün

Büyük bir rakamın daha anlamlı hale gelmesini sağlamak için yapabileceğimiz en iyi şey, genellikle o rakamı bir toplama bölmektir.

Benim işimde genellikle o toplam, toplam nüfus oluyor. Bir değeri (diyelim Hong Kong'daki çocukların sayısı) başka bir değere böldüğümüzde bir oran (Hong Kong'da okul başına düşen çocuk sayısı) elde ederiz. Üretilmesi daha kolay olduğu için değerlere ulaşmak da daha kolaydır. Birilerinin bir şeyi sayması yeterlidir. Ancak genellikle daha anlamlı olan oranlardır.

Bölme Çizgisinin Altındaki Eğilim

Dört milyon iki yüz bin ölü çocuğa dönmek istiyorum. Bölümün başında dört milyon iki yüz bin bebeği 1950 yılında ölen on dört milyon dört yüz bin bebekle karşılaştırmıştık. Peki ya her yıl daha az çocuk doğduğu için daha az bebek ölüyorsa? Bir rakamın düşmesinin nedeni, bazen arka plandaki başka bir sayının düşmesi olabilir. Kontrol etmek için toplam çocuk ölümleri sayısını toplam doğum sayısına bölmeliyiz.

1950'de doksan yedi milyon çocuk doğdu ve on dört milyon dört yüz bin çocuk öldü. Çocuk ölüm oranını elde etmek için ölüm sayısını (on dört milyon dört yüz bin) doğum sayısına (doksan yedi milyon) böleriz. Çıkan sonuç %15'tir. Yani 1950'de doğan her yüz bebekten on beşi, birinci yaş gününden önce ölmüş.

Şimdi en son rakamlara bakalım. 2016 yılında yüz kırk bir milyon çocuk doğdu ve dört milyon iki yüz bin çocuk öldü. Doğumların sayısını ölümlere böldüğümüzde ortaya %3 gibi bir oran çıkıyor. Yani dünyada doğan her yüz bebekten sadece üçü bir yaşına ulaşmadan ölmüş. Vay canına! Çocuk ölüm oranı on beş çocuktan üçe düşmüş. Ölü çocuk sayısı yerine oranları karşılaştırdığımızda en yeni rakam bir anda şaşırtıcı derecede düşük görünüyor.

Bazıları insan hayatıyla bu tür hesaplamalar yapmaktan utanç duyuyor. Bense yapmadığım zaman utanç duyuyorum. Yalnız bir rakam beni sürekli yanlış yorumlayabileceğim şüphesine düşürüyor. Karşılaştırdığım ve böldüğüm bir sayı ise içimi umutla doldurabiliyor.

Kişi Başına

"Tahminler karbondioksit emilimlerini tehlikeli iklim değişikliğine neden olacak bir hızla artıran ülkelerin Çin, Hindistan ve yeni gelişen ekonomiler olduğunu gösteriyor. Hatta şimdiden Çin, ABD'den, Hindistan ise Almanya'dan daha fazla karbondioksit salıyor."

Bu içten beyanat, Ocak 2007'de Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'nda iklim değişikliğinin tartışıldığı bir panele katılan bir Avrupa Birliği ülkesinin çevre bakanından geldi. Bakan bu suçlamayı zaten ortada olan bir olguyu ifade eder gibi doğal bir ses tonuyla seslendirdi. Çinli ve Hintli katılımcıların gözlerinin içine bakıyor olsaydı, kendi bakış açısının herkes için o kadar aşikâr olmadığını anlardı. Çinli uzman öfkeli görünüyordu ama dümdüz karşıya bakmayı sürdürdü. Hintli uzman ise aksine durduğu yerde duramıyordu. Kolunu sallıyor ve moderatörün ona söz vermesi için sabırsızlanıyordu.

Söz verilince ayağa kalktı. Katılımcıların yüzlerine tek tek baktığı kısa bir sessizlik oldu. Zarif koyu mavi sarığı ve pahalı görünüşlü koyu gri takım elbisesi ve bu öfke anındaki davranış şekli Hindistan'ın uzun yıllar Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nda uzmanlaşarak tecrübe sahibi olmuş üst düzey kamu görevlilerinden biri olduğunu doğrular nitelikteydi. Elini zengin ülkelerin mensuplarının oturduğu tarafta şöyle bir dolaştırdıktan sonra yüksek sesle ve suçlayıcı bir tavırla, "Bizleri bu hassas duruma sürükleyen sizler, en zengin milletler oldu," dedi. "Bir asırdır gittikçe artan miktarlarda kömür ve petrol yakıyorsunuz. Bizi iklim değişikliğinin kıyısına iten sadece ve sadece sizsiniz." Sonra birden duruşunu değiştirdi, Hintlilere özgü selam duruşuyla avuçlarını birleştirdi ve eğilirken neredeyse fısıldar gibi, "Ama biz sizi affediyoruz çünkü ne yaptığınızı bilmiyordunuz," dedi. "Geriye dönüp bakarken kimseyi o zaman farkında olmadığı bir zararı vermekle suçlamamalıyız." Sonra doğruldu, işaret parmağını havaya kaldırdı ve kararını bildi-

ren bir hâkim tavrıyla sözcüklerin üstüne basarak, "Ama şu andan itibaren, karbondioksit salınımını *kişi başına* hesaplayacağız," dedi.

Son derece haklıydı. Bir süredir ben de iklim değişikliğinden, ulus başına düşen toplam salınıma dayanarak sistematik bir şekilde Çin ve Hindistan'ın sorumlu tutulmasını hayretle izliyordum. Bunun, Çin nüfusunun toplam vücut ağırlığı ABD nüfusunkinden daha yüksek olduğu için obezitenin Çin'de ABD'dekinden daha kötü olduğunu iddia etmekten bir farkı yoktu. Nüfus hacimleri arasında bu kadar büyük bir farklılık varken, ulus başına karbondioksit salınımlarını tartışmak anlamsızdı. Bu mantıkla beş milyon nüfuslu Norveç, kişi başına istediği kadar karbondioksit yayabilirdi.

Bu örnekte anlamlı ve karşılaştırabilir ölçüler için büyük rakamların –ulus başına toplam salınımın– her bir ülkenin nüfusuna bölünmesi gerekiyordu. Ölçülen ister HIV, ister GSYİH, cep telefonu satışı, internet kullanımı ister karbondioksit olsun kişi başına düşen miktar hesabı –yani kişi başına düşen oran– her zaman daha anlamlı olacaktır.

Dışarısı Tehlikeli

Tarihte en güvenli hayatlar, 4. Seviye'deki insanlar tarafından yaşanmıştır. Önlenebilir pek çok risk ortadan kaldırılmıştır. Yine de pek çok insan endişe duymaya devam etmektedir.

"Dışarıdaki" türlü tehlikeler için endişelenirler. Birçok insanı öldüren doğal afetler, yayılan hastalıklar ve düşen uçaklar. Bu tür şeyler dışarıda, ufkun ötesinde her zaman yaşanır. Biraz tuhaf, değil mi? Bu tür dehşet verici şeyler "burada", yaşadığımız bu güvenli yerde nadiren olur. Ama bize dışarıda sanki her gün oluyorlarmış gibi gelir. Yine unutmayın ki "dışarıda" denen yer, siz tek bir yerde yaşarken o yerin dışında kalan milyonlarca yerin toplamı demektir. Elbette dışarıda daha fazla kötü şey olur çünkü dışarısı buradan çok daha büyük bir yerdir. Bu yüzden, dışarıdaki her yer sizin yaşadığınız yer kadar güvenli olsaydı bile, orada yine de yüzlerce korkunç olay

olacaktı. Ancak her yerin hesabını ayrı ayrı tutabilseniz çoğunun ne kadar güvenli olduğuna siz de şaşırırdınız. Her biri ekranınızda sadece korkunç bir şeyin yaşandığı o bir günü gösterir. Geri kalan günlerde adlarını bile duymazsınız.

Karşılaştırın ve Bölün

Bir haberde tek bir sayı gördüğüm anda kafamda hep bir ampul yanmaya başlar. Bu tek sayı neyle karşılaştırılmalı? Bu sayı bir yıl önce kaçtı, on yıl önce kaç? Karşılaştırılabilir bir ülke ya da bölgede kaç? Ve neye bölünmeli? Bu sayının, parçası olduğu toplam kaçtır? Bu sayının kişi başına oranı nedir? Bu oranları karşılaştırır ve önemli bir sayı olup olmadığına ancak o zaman karar veririm.

Factfulness

Factfulness... bir sayının tek başına etkileyici (küçük ya da büyük) göründüğünü fark etmek ve alakalı başka bir sayıyla karşılaştırıldığında ya da o sayıya bölündüğünde bu sayının aksi yönde etkileyici olabileceğini hatırlamaktır.

Boyut içgüdüsünü kontrol etmek için, olayları doğru perspektife oturtun.

- **Karşılaştırın.** Büyük sayılar her zaman büyük görünür. Sayılar tek başlarına yanlışa yönlendirici olabilirler; bu nedenle şüphe uyandırmalıdırlar. Daima karşılaştırmanın peşine düşün. İdeal olarak, sayıyı bir şeye bölün.
- **80/20.** Elinize uzun bir liste mi verildi? Az sayıdaki en büyük maddeleri bulup önce onları ele alın. Diğerlerinin bir araya toplanmış halinden daha önemli olmaları kuvvetle muhtemeldir.
- **Bölün.** Değerler ve oranlar çok farklı hikâyeler anlatabilirler. Oranlar özellikle farklı boyutlardaki grupları karşılaştırırken daha anlamlıdır. Özellikle ülke ve bölgeler arasında karşılaştırma yaparken kişi başına düşen oranları arayın.

GENELLEME İÇGÜDÜSÜ

Danimarkalılar hakkında neden yalan söylemek zorunda kaldım ve yarım bir ev inşa etmek nasıl akıllıca olabilir?

Akşam Yemeği Servisi Yapıldı

Güneş, Kongo Nehri'nin güneyindeki Bandundu bölgesindeki asfalt yolun sonundan yarım günlük yürüyüş mesafesindeki büyük ovanın akasya ağaçlarının arkasında batıyordu. Burası aşırı yoksulluk içinde yaşayan insanlarla karşılaştığınız yerlerdendir; dağın arkasında, yolun sonunun çok ötesinde mahsur kalmış gibidirler. Meslektaşım Thorkild ile günü bu ücra köydeki insanlarla beslenmeleri konusunda mülakat yaparak geçirmiştik ve şimdi bizim için bir parti vermek istiyorlardı. Daha önce hiç kimse onlara sorunlarını öğrenmek için bu kadar yol katetmişti.

Yüzyıl önce İsveçli köylülerin de yapacağı gibi misafirlerine minnetlerini bulabildikleri en büyük et parçasını ikram ederek gös-

termeye çabalıyorlardı. Thorkild ve bana tabaklarımız sunulurken, bütün köy bir çember halinde etrafımızda toplandı. İki büyük yeşil yaprağın üstüne derisi yüzülüp ızgarada pişirilmiş iki bütün sıçan duruyordu.

Kusacağımı sandım. Sonra Thorkild'in yemeye koyulduğunu fark ettim; bütün gün tek lokma yemeden çalıştığımız için ikimiz de çok açtık. Etrafıma, bana heyecanla gülümseyen köylülere baktım. Yemek zorundaydım ve yedim de. Aslında o kadar da kötü değildi. Tadı biraz tavuğa benziyordu. Nezaket icabı, yutarken mutlu görünmeye çalıştım.

Sonra tatlı zamanı geldi ve bu seferki tabak bir tür palmiye ağacından büyük beyaz larvalarla doluydu. Gerçekten büyük, kendi yağlarında hafifçe kızartılmış başparmağımdan daha uzun ve daha kalın larvalardan bahsediyorum. Acaba *biraz* az kızartılmış olabilirler miydi? Çünkü kıpırdıyor gibi görünüyorlardı. Köylüler bize böyle enfes bir ikramda bulunmaktan gurur duyuyorlardı.

Unutmayın, ben bir kılıç yutma ustasıyım. Ne olursa olsun gırtlağımdan aşağı kaydırmayı becerebilmem gerekir. Aslında yediklerime çok fazla takılmam, bir keresinde sivrisineklerden yapılma bir lapa bile yemiştim. Ama hayır. Bunu yapamazdım. Larvaların kafaları küçük kahverengi kuruyemişlere, kalın vücutları ise bağırsakları bile görebildiğim şeffaf buruşuk marşmelovlara benziyordu. Köylüler larvaları ortadan ısırıp içini emmemi işaret etti. Bunu denersem sıçanı geri kusmam kaçınılmazdı. Kimseyi gücendirmek istemiyordum.

Birden aklıma bir fikir geldi. Usulca gülümsedim ve biraz üzgün bir tavırla, "Bir şey diyeceğim, üzgünüm ama ben larva yiyemem," dedim.

Thorkild şaşkınlık içinde bana döndü. Ağzının kenarlarından birkaç larva sarkıyordu. Thorkild larvalara gerçekten bayılırdı. Daha önce koca bir yıl boyunca larvaların haftanın dört gözle beklenen ikram olduğu Kongo'da misyonerlik yapmıştı.

"Anlarsınız ya biz larva yemeyiz," dedim ikna edici görünmeye çalışarak. Köylüler Thorkild'e baktı.

"Ama o yiyor," dediler. Thorkild bana dik dik bakıyordu.

"Ah," dedim. "Şimdi, o başka bir kabileden geliyor. Ben İsveçliyim, o Danimarkalı. Danimarka'da larva yemeye bayılırlar. Ama İsveç'te bu kültürümüze aykırıdır. Köyün öğretmeni gidip bir dünya haritası getirdi ve ben ülkelerimizi ayıran suyu işaret ettim. "Suyun bu yakasında larva yiyorlar," dedim. "Ama bu tarafta biz yemiyoruz." Bu o güne dek söylediğim en bariz yalanlardan biriydi ama işe yaradı. Köylüler tatlımı aralarında memnuniyetle paylaştılar. Farklı kabilelerden insanların farklı âdetleri olduğunu herkes ama herkes bilir.

Genelleme İçgüdüsü

Herkes her zaman bir şeyleri otomatik olarak sınıflandırıp geneller. Bunu istemsizce yapar. Bunun ön yargılı ya da aydınlanmış olmakla hiçbir ilgisi yoktur. Kategoriler işlememiz için kesinlikle gereklidir. Düşüncelerimize bir yapı kazandırırlar. Her şeyi ve her senaryoyu tamamen benzersiz olarak gördüğümüzü düşünün, etrafımızdaki dünyayı tarif edecek bir dilimiz bile olmazdı.

Bu kitaptaki diğer bütün içgüdüler gibi gerekli ve faydalı olan genelleme içgüdüsü, dünya görüşümüzü de çarpıtabilir. Bizi aslında çok farklı olan şeyleri, insanları ya da ülkeleri hatalı bir şekilde gruplandırmaya sevk edebilir. Bir kategorideki her şeyin ve herkesin benzer olduğunu varsaymamıza neden olabilir. Belki de en talihsiz yanı, bütün bir kategori hakkında çok az, hatta tek bir sıra dışı örneğe dayanarak sonuçlara varmamıza neden olabilmesidir.

Medya, bu içgüdünün de dostudur. Genellemeleri ve klişeleri yanlış yönlendirmek, medya için bir tür stenografi görevi görerek iletişim kurmanın hızlı ve kolay yolunu sağlayabilir. Bugünün ga-

zetesinden birkaç örnek vermek istiyorum: taşra hayatı, orta sınıf, süper anne, çete üyesi.

Çok fazla insan sorunlu bir genellemenin farkına vardığı zaman, buna klişe denir. En yaygın klişeler, ırk ve cinsiyetle ilgili olanlardır. Bu klişeler pek çok soruna neden olur ama yanlış genellemenin neden olduğu sorunlar bunlarla sınırlı değildir. Yanlış genellemeler her tür anlayış için psikolojik engel görevi görürler.

Uçurum içgüdüsü dünyayı "biz" ve "onlar" olarak ayırırken genelleme içgüdüsü "bize", "onların" tamamının aynı olduğunu düşündürür.

4. Seviye'deki bir ticari şirkette mi çalışıyorsunuz? Potansiyel tüketicilerinizin ve üreticilerinizin çoğunu genellemeleriniz yüzünden kaçırıyor olma riskiniz çok büyük. Büyük bir bankada finansla mı uğraşıyorsunuz? Birbirinden çok farklı insanları aynı sepette gördüğünüz için müşterilerinizin parasını yanlış yerlere yatırıyor olmanız mümkün.

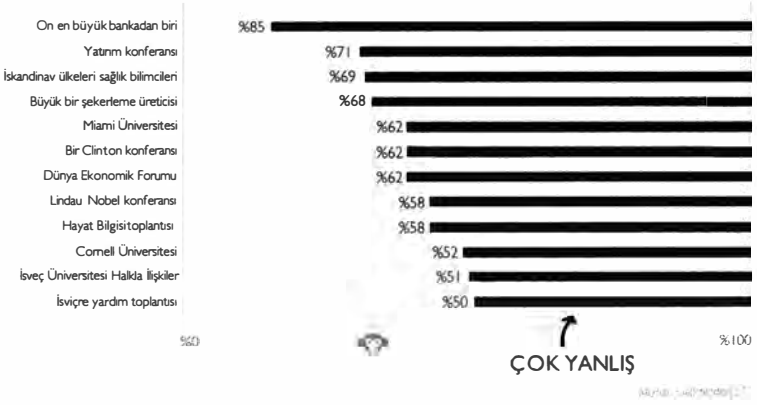
OLGU SORUSU 9

Bugün dünyada 1 yaşındaki çocukların yüzde kaçı bazı hastalıklara karşı aşılıdır?

- ☐ %20
- ☐ %50
- ☐ %80

Normal anket şirketleri farklı uzman türleri arasındaki cehaleti karşılaştırmak konusunda bana yardımcı olamadı. Büyük şirketlerin ve devlet kurumlarının personellerine ulaşamadılar. Konuşmalarıma başlarken izleyicilerim arasında anket yapmaya başlamamın nedenlerinden biri budur. Son beş yıl boyunca yaptığım yüz sekiz konuşmada, toplam on iki bin beş yüz doksan altı insanı teste tabi tuttum. En kötü sonucu bu soruda aldım. Aşağıdaki tabloda on iki uzman grubunu, en yanlış cevabı verenlere göre sıraladım.

OLGU SORUSU 9 SONUÇLAR: çok yanlış cevap verenlerin yüzdesi.
Bugün dünyada 1 yaşındaki çocukların yüzde kaçı bazı hastaliklara karşı aşılıdır?
(Doğru cevap: %80. Çok yanlış cevap: %20)

En kötü sonuçlar dünyanın en büyük on bankasından birinin genel merkezindeki küresel finans yöneticilerinin yıllık toplantısından geldi. Bu bankalardan üçünü ziyaret etmiştim. Bu örnekteki bankanın hangisi olduğunu söyleyemem çünkü bunun için yazılı anlaşma yaptık. Salondaki yetmiş bir iyi giyimli bankacının %85'i dünya çocuklarının azınlığının aşılandığına inanıyordu. Fena halde yanlış bir cevap.

Aşılar fabrikadan çocuğun koluna kadar soğuk tutulmalıdır. Dünyanın dört bir yanındaki rıhtımlara soğutmalı konteynerler içinde gönderilirler ve orada yine soğutmalı kamyonlara yüklenirler. Bu kamyonlar onları buzdolaplarında muhafaza edilecekleri yerel sağlık kliniklerine götürür. Bu lojistik dağıtım hatlarına soğuk zincir denir. Soğuk zincirlerin doğru işlemesi için ulaşım, elektrik, eğitim ve sağlık hizmetleri açısından temel altyapının var olması şarttır. Yeni fabrikalar kurmak için ihtiyaç duyulan altyapı da budur. Çocukların %88'inin aşılanmasına rağmen başlıca finans yatırımcılarının bu sayının sadece %20 olduğunu sanması, büyük yatırım fırsatlarını (dünyanın en hızlı büyüyen bölgelerindeki muhtemelen en kârlı fırsatları) kaçırmak suretiyle işlerinde de eksik kalmalarının kuvvetle muhtemel olduğunu işaret eder.

Kafanızda insanlığın çoğunluğunu yerleştirdiğiniz bir "onlar" kategorisi olduğu zaman, bu tür bir yanlış varsayımda bulunursunuz. Bu kategoride hayatın nasıl olduğunu hayal ederken hangi imgeleri kullanıyorsunuz? Haberlerdeki en canlı ve rahatsız edici imgeleri hatırlıyor olabilir misiniz? 4. Seviye'deki insanlar, bu tür bir olgu sorusuna bu denli kötü yanıt verince, tam olarak böyle olduğunu düşünüyorum. Haberlerde gördüğümüz aşırı mahrumiyet, insanlığın çoğunu klişeleştirmeye neden oluyor.

Her hamilelik kabaca iki yıllık bir âdet dönemi kaybıyla sonuçlanır. Hijyenik ped üreticisiyseniz bu, işiniz açısından kötü haberdir. Bu yüzden dünyanın her yerinde kadın başına düşen bebek sayısında düşüş olduğunu bilmeli ve bundan memnun olmalısınız. Ayrıca evlerinden uzakta çalışan eğitimli kadın sayısındaki artıştan da haberdar olmalısınız ve bu sizi mutlu etmeli. Çünkü bu gelişmeler, şimdi 2. ve 3. seviyelerde yaşayan âdet gören milyarlarca kadın arasında son birkaç on yıl içinde ürünleriniz için çok büyük bir pazar patlaması yarattı.

Öte yandan dünyanın en büyük hijyenik ped üreticilerinden birinin dâhilî bir toplantısına katıldığım zaman çoğu Batılı üreticinin bu konuyu tamamen atladığını fark ettim. Bunun yerine yeni müşteri avına çıkarken 4. Seviye'deki üç yüz milyon âdet gören kadın arasında yeni ihtiyaçlar hayal etmeye takılıp kalıyorlardı. "Bikiniler için daha da ince bir ped pazarlasak ne olur? Ya taytların altında kullanılabilecek görünmez pedler? Her giysi, her durum, her spor için bir ped türü? Dağcılar için özel pedler mesela!" İdeal olarak bütün pedler o kadar küçük ki günde birkaç kez değiştirilmeleri gerekiyor. Ancak pek çok zengin tüketici piyasasında olduğu gibi temel ihtiyaçlar zaten karşılanıyor ve üreticiler daha küçük segmentlerde talep yaratmak için boş yere mücadele ediyorlar.

Öte yandan 2. ve 3. seviyelerde yaklaşık iki milyar âdet gören kadının, aralarından seçim yapabilecekleri çok az alternatif vardır. Bu kadınlar tayt giymiyor ve ultra ince pedlere para harcamıyorlar. Gün içinde onları yarı yolda bırakmayacak ve çalışırken değiştirmek zorunda kalmayacakları düşük maliyetli bir ped talep ediyorlar. Ayrıca

hoşlarına giden bir ürün buldukları zaman muhtemelen bir ömür boyu o markaya bağlı kalıp kızlarına da o markayı tavsiye ediyorlar.

Aynı mantık diğer tüketici ürünleri için de geçerlidir; iş dünyasının liderlerine bu noktaya dikkat çeken yüzlerce konuşma yaptım. Dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu seviyeler arasında istikrarlı bir şekilde yukarı doğru ilerliyor. 3. Seviye'deki insan sayısı 2040 yılına kadar iki milyardan dört milyara çıkmış olacak. Dünyadaki neredeyse her insan, bir tüketiciye dönüşüyor. Dünyanın büyük kısmının hâlâ hiçbir şey alamayacak kadar fakir olduğu yanılgısını taşırsanız, siz pazarlama harcamalarınızı Avrupa'nın en büyük şehirlerindeki varlıklı hipsterlere özel "yoga" pedleri bastırmak için harcarken dünya tarihindeki en büyük ekonomik fırsattan mahrum kalabilirsiniz. Stratejik iş planlayıcılarının gelecekteki müşterilerini bulabilmek için olguya dayalı bir dünya görüşüne ihtiyacı var.

Gerçek Acıdır

Gündelik hayatınızı yaşarken genelleme içgüdüsüne ihtiyacınız vardır; bu, sizi zaman zaman nefret uyandırıcı bir şey yaşamaktan kurtarabilir. Kategorilere her zaman ihtiyacımız vardır. İşin zorluğu basit kategorilerimizden hangilerinin –"gelişmiş" ve "gelişmekte olan" gibi– bizi yanlış yönlendirdiğini fark etmek ve yerlerine dört seviye gibi daha iyi kategoriler getirmekte yatıyor.

Bunu yapmanın en iyi yolu, imkânınız varsa seyahat etmektir. İşte bu yüzden Stockholm'deki Karolinska Enstitüsü'ndeki küresel sağlık öğrencilerimin 1., 2. ve 3. seviyelerdeki ülkelere gitmelerini, üniversitelerde derslere girip hastaneleri ziyaret etmelerini ve buralarda ailelerin yanında kalmalarını istedim. Birinci elden tecrübenin yerini hiçbir şey tutamaz.

Bu öğrenciler genellikle dünyada iyi şeyler yapmak isteyen ama dünyayı gerçekten tanımayan imtiyazlı genç İsveçlilerdi. Bazıları seyahat ettiğini söylüyor; genellikle bir ekoturizm ajansının yanındaki bir kafede bir kapuçino içmiş ama hiçbir zaman bir aileye ait bir eve girmemişler.

Hindistan'da Kerala'daki Thiruvananthapuram'a ya da Uganda'daki Kampala'ya yapılan bir ziyaretin ilk gününde, genellikle şehrin çok iyi organize olmasının onları şaşırttığını ifade etmektedirler. Trafik ışıkları, kanalizasyon sistemleri vardır ve sokaklarda kimse ölmemektedir.

İkinci gün genellikle bir devlet hastanesini ziyaret ederiz. Duvarlarda boya, klima olmadığını ve aynı odada altmış kişinin kaldığını görünce birbirlerine burasının aşırı yoksul bir yer olması gerektiğini fısıldarlar. Aşırı yoksulluk içinde yaşayan kadınlar, karanlıkta çıplak ayakla yürüyüp gelmiş eğitimsiz bir ebe eşliğinde toprak zeminde doğum yapmaktadır. Hastane yöneticisi burada devreye girer. Boyasız duvarların 2. ve 3. Seviye'deki ülkelerde stratejik bir karar olabileceğini açıklar. Nedeni paralarının yetmemesi değildir. Boyaları kabarmış duvarlar, daha zengin hastaları ve maliyeti yüksek tedaviler için zaman alan taleplerini önleyerek hastanelerin kısıtlı kaynaklarını daha uygun maliyetle daha fazla insanı tedavi etmek için kullanmasına imkân yaratmaktadır.

Daha sonra öğrencilerim, hastalardan birinin teşhisi yeni konulmuş diyabeti için yazılan insülini alacak parası olmadığını öğrenirler. Öğrenciler bunu anlamaz. Diyabet teşhisi koyabildiğine göre, burası ileri düzeyde bir hastane olmalıdır. Ama hastanın o tedaviye parasının olmaması çok tuhaftır. Ancak bu 2. Seviye'de çok yaygın bir durumdur. Kamu sağlık sistemi teşhisi, acil servis bakımını ve pahalı olmayan ilaçları karşılayabilir. Bu, hayatta kalma oranlarında büyük ilerlemelerin yolunu açar. Ancak diyabet gibi ömür boyu sürecek pahalı tedaviler için (maliyetler düşmediği sürece) yeterli para yoktur.

Bir seferinde, bir öğrencinin 2. Seviye ülkelerindeki hayatı yanlış anlaması az kalsın ona çok pahalıya patlayacaktı. Hindistan, Kerala'da sekiz katlı güzel ve modern bir özel hastaneyi ziyaret ediyorduk. Lobide bir süre grubumuzdan geç kalan bir öğrenciyi bekledik. On beş dakikanın sonunda onu daha fazla beklememeye karar verdik ve koridor boyunca ilerleyip birkaç hastane yatağını içine alabilecek büyüklükteki geniş asansöre bindik. Yoğun bakım

ünitesinin sorumlusu olan ev sahibimiz altıncı katın düğmesine bastı. Tam kapı kapanırken genç sarışın İsveçlinin koşar adımlarla hastane lobisine girdiğini gördük. Arkadaşı asansörün kapısından "Gel, daha hızlı koş!" diye bağırarak kapanmasını önlemek için bacağını kapının arasından uzattı. Her şey bir anda oldu. Kapı öğrencimin bacağının üstüne kapanmaya devam etti. Öğrencim acı ve korkuyla haykırdı. Asansör yukarı doğru harekete geçti. Öğrencim daha yüksek sesle haykırdı. Tam ben genç kadının ayağının kapının üst tarafında sıkışıp kalacağını düşünürken ev sahibimiz öne atılıp acil durum düğmesine bastı. Benden yardım etmemi istedi ve ikimiz kapıyı bütün gücümüzle iki yana iterek öğrencimin kanayan bacağını aradan kurtaracak kadar araladık.

Sonrasında ev sahibimiz bana baktı ve "Böyle bir şeyi daha önce hiç görmemiştim," dedi. "Bu kadar aptal insanları tıp eğitimine nasıl kabul edebiliyorsunuz?" Ona İsveç'teki bütün asansörlerin kapılarında sensörler olduğunu açıkladım. Araya bir şey girdiği anda kapının kapanması durur ve kapı geri açılırdı. Hintli doktor şüpheliydi. "İyi de bu ileri mekanizmanın her defasında çalışacağından nasıl emin olabiliyorsunuz?" Cevabım kendimi aptal gibi hissetmeme neden oldu. "Her zaman çalışır. Sanırım sıkı güvenlik kuralları ve düzenli teftişler yüzünden." Ev sahibimiz ikna olmuş gibi görünmüyordu. "Hımm. Yani ülkeniz o kadar güvenli bir hal almış ki yurt dışına çıktığınız anda dünya sizin için tehlikeli bir yere dönüşüyor."

Söz konusu genç kadının hiç de aptal olmadığına sizi temin edebilirim. Basitçe ve sağduyudan uzak bir tavırla kendi 4. Seviye asansör tecrübesini bütün ülkelerin asansörlerine genellemişti.

Son günümüzde, bazen diğer insanların bizim hakkımızda yaptıkları genellemelerle ilgili bilgi edinmemi sağlayan küçük bir veda töreni yaparız. Hindistan'daki bu gezide kadın öğrencilerim, törene orada satın aldıkları rengârenk sariler içinde tam zamanında geldiler (Asansörde yaralanan bacak iyileşmişti). Akşamdan kaldıkları belli olan erkek öğrenciler ise onlardan on dakika sonra yırtık kot pantolonlar ve kirli tişörtler içinde çıkageldiler. Hindistan'ın adli tıp alanında önde gelen profesörlerinden biri bana doğru eğildi ve

"Ülkenizde aşk evlilikleri yapıldığını duymuştum ama yalan olmalı," diye fısıldadı. "Şu erkeklere baksanıza. Ebeveynleri mecbur etmese hangi kadın bunlarla evlenir ki?"

Başka ülkelerde sadece sırt çantalıların takıldığı kafeleri değil gerçekliği ziyaret ettiğinizde, kendi ülkenizdeki ortamınızda normal olan şeylere dayanarak genelleme yapmanın işe yaramaz, hatta tehlikeli olabildiğini görüyorsunuz.

Benim İlk Seferim

Öğrencilerimi eleştirir gibi görünmek istemem. Ben de onlardan farklı değilim.

1972 yılında, dördüncü sınıf öğrencisi olarak Bangalore'daki tıp fakültesinde eğitim aldım. Girdiğim ilk ders böbrek röntgenlerinin incelenmesiyle ilgiliydi. İlk filme baktığımız zaman böbrek kanseri olmalı diye düşündüm. Saygı gereği, sınıfa söylemeden önce bir süre beklemeye karar verdim. Hava atar gibi görünmek istemiyordum. Sonra birkaç el birden havaya kalktı ve Hintli öğrenciler tek tek bu kanserin en iyi nasıl teşhis edileceğini, genellikle ve nasıl ve nerelere yayıldığını ve en iyi tedavi yolunu anlatmaya başladılar. Bana göre sadece bir başhekimin bilebileceği soruları cevaplamaları böyle otuz dakika kadar sürdü. Utanç verici hatamı fark ettim. Yanlış sınıfta olmalıydım. Bunlar dördüncü sınıf öğrencileri değil, uzmanlar olmalıydı. Analizlerine ekleyecek hiçbir şeyim yoktu.

Çıkarken bir öğrenciye dördüncü sınıflarla olmam gerektiğini söyledim. "Biziz," dedi. Afallamıştım. Alınlarında kast işaretleri vardı ve egzotik palmiye ağaçlarının yetiştiği yerlerde yaşıyorlardı. Nasıl olur da benden daha fazla bilgi sahibi olurlardı? Sonraki birkaç gün içinde benimkinden üç kat kalın ders kitapları olduğunu ve o kitapları üçer kez okuduklarını öğrendim.

Bu tecrübeyi hayatımda ilk kez dünya görüşümü –geldiğim yer nedeniyle onlardan üstün olduğum, Batı'nın en iyi olduğu ve diğerlerinin Batı'ya asla yetişemeyeceği varsayımımı– bir anda değiştirmek zorunda kalışım olarak hatırlarım. Bundan kırk beş yıl önce o an, Batı'nın dünyaya hâkimiyetinin çok uzun sürmeyeceğini anlamıştım.

Genelleme İçgüdüsünü Kontrol Etmek

Seyahat edemiyorsanız endişelenmeyin. Yanlış kategorileri kullanmaktan kaçınmanın başka yolları da vardır.

Daha İyi Kategoriler Bulun: Dolar Sokağı

Anna, öğrencilerimle çıktığım yolculukların çoğu insana dünya hakkında bir şeyler öğretmenin oldukça naif ve gerçekçilikten uzak bir yolu olduğunda ısrar ederdi. Çok az insan güçlükle biriktirdiği parayı kumsaldan, harika yemeklerden, barlardan ve masal gibi vahşi yaşamdan uzakta bir sahra tuvaletine girmek ya da 1., 2. ve 3. seviyelerdeki alelade gündelik hayatı tecrübe etmek için dünyanın bir ucuna gitmeye harcamak ister.

Çoğu insan küresel eğilimler ve orantılarla ilgili verileri incelemeye yine bir o kadar az ilgi duyar. Hem zaten verilere baksalar bile, farklı düzeylerde gündelik hayat için ne anlama geldiklerini anlamak hayli zordur.

Uçurum içgüdüsüyle ilgili bölümde seviyeleri tanımlarken kullandığımız fotoğrafları hatırlıyor musunuz? O fotoğrafların hepsi Anna'nın oturduğu yerden seyahat edenlere dünyayı öğretmek için geliştirdiği Dolar Sokağı projesinden alınmadır. Artık evinizden ayrılmadan insanların nasıl yaşadığını anlayabilirsiniz.

Dünyadaki bütün evlerin gelire göre düzenlenerek tek ve uzun bir sokağa sıralandığını hayal edin. En fakirler sokağın sol ucunda, en zenginler sağ ucunda yaşıyor olsun. Diğer herkes? Elbette artık öğrendiniz, insanların çoğu ortalarda yaşıyor. Bu sokaktaki kapı numaranız gelir seviyenizi temsil ediyor. Dolar Sokağı'ndaki komşularınız dünyanın her yerinden sizinle aynı gelir düzeyine sahip insanlar.

Anna bugüne dek elliden fazla ülkede yaklaşık üç yüz aileye fotoğrafçı gönderdi. Çektikleri fotoğraflar insanların ne yediğini, nasıl uyuduğunu, dişlerini nasıl fırçaladıklarını, yemeklerini na-

sıl hazırladıklarını belgeliyor. Evlerinin neden yapıldığını, nasıl ısıtıldığını ve aydınlatıldığını, tuvalet ve ocak gibi gündelik araçları ve gündelik hayatlarının toplamda yüz otuzdan fazla farklı yönünü gösteriyor. Farklı ülkelerde aynı gelir seviyesinde yaşayan insanların hayatları arasındaki çarpıcı benzerlikleri sergileyen fotoğraflarla bir kitap doldurabilirdik. Elimizde kırk binden fazla fotoğraf vardır.*

Fotoğraflar insanların yaşayış şeklini etkileyen başlıca faktörün dinleri, kültürleri ya da yaşadıkları ülke değil, gelirleri olduğunu açıkça ortaya koyuyor.

Kaynak: Dollar Street

Yukarıda farklı gelir düzeylerinden ailelerin diş fırçalarını görüyorsunuz. 1. Seviye'de dişlerinizi ya parmağınızla ya da bir çubukla fırçalıyorsunuz. 2. Seviye'de plastik bir diş fırçası ediniyorsunuz. 3. Seviye'de herkesin ayrı bir fırçası oluyor. 4. Seviye'ye zaten aşinasınız.

4. Seviye'de yaşayan ailelerin yatak odaları (mutfakları veya oturma odaları) ABD, Vietnam, Meksika, Güney Afrika ya da dünyanın başka yerlerindekiyle büyük benzerlikler taşıyor.

---

* Dolar Sokağı ile ilgili detaylar için bakınız www.dollarstreet.org.

4. SEVİYE'DE YATAKLAR

Dünyanın çeşitli yerlerinden günlük gelirin 32 doların üstünde olduğu evlerden tipik yataklar.

Kaynak: Dollar Street

Çin'de 2. Seviye'de yaşayan bir ailenin yemek saklama ve hazırlama şekli, Nijerya'da 2. Seviye'de yaşayan bir aileninkiyle büyük benzerlik taşır.

2. SEVİYE OCAKLARI: AÇIK ATEŞLER

Kaynak: Dollar Street

Aslında 2. Seviye'de yaşayan üç milyar insandan biriyseniz, ister Filipinler'de ister Kolombiya'da ister Liberya'da yaşayın, hayatınızla ilgili temel olgular hayli benzerlik taşır.

Evinizin yama işi bir çatısı vardır, bu yüzden yağmur yağdığında ıslanabilir ve üşüyebilirsiniz.

2. SEVİYE ÇATILARI: YAMA İŞİ

Filipinler

Kolombiya

Liberya

Kaynak: Dollar Street

Sabah tuvalete gittiğinizde sizi pis bir koku ve bolca sinek karşılar ama en azından etrafınızda biraz mahremiyet sağlayan duvarlar vardır.

2. SEVİYE TUVALETLER: ÇUKURLAR

Endonezya

Vietnam

Peru

Kaynak: Dollar Street

Neredeyse haftanın her günü her öğünde aynı yemeği yersiniz. Daha çeşitli ve daha lezzetli yiyeceklerin hayalini kurarsınız.

Elektrik istikrarsız olduğu için ışık titreşir. Elektriğin kesildiği gecelerde ay ışığına bel bağlamak zorundasınızdır. Kapınızı bir asma kilitle sağlama alırsınız.

Geceleri yatmadan önce dişlerinizi ailenin geri kalanıyla paylaştığınız diş fırçasıyla fırçalarsınız. Diş fırçanızı büyükanneyle paylaşmak zorunda kalmayacağınız günlerin hayalini kurarsınız.

Medyada her zaman 4. Seviye'deki gündelik hayatın ve diğer seviyelerdeki krizlerin fotoğraflarını görürüz. Google'da *tuvalet*, *yatak* veya *ocak* diye aratın. 4. Seviye'den imgelerle karşılaşacaksınız. Diğer seviyelerdeki gündelik hayatın neye benzediğini görmek istiyorsanız, Google'ın pek faydası olmayacaktır.

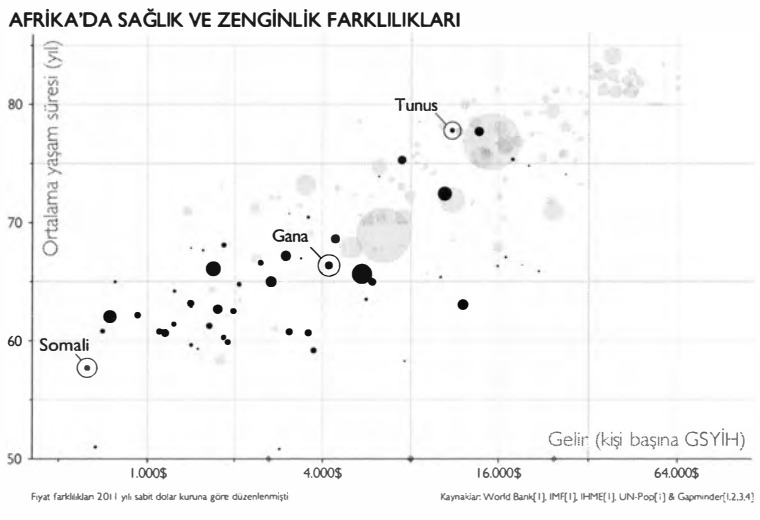
Kategorilerinizi Sorgulayın

Her zaman kategorilerinizin yanıltıcı olduğu varsayımıyla hareket etmeniz çok faydalı olacaktır. Burada en sevdiğiniz kategorileri sorgulamaya devam etmenin beş etkili yolunu söylemek istiyorum: Grupların içinde farklılıklar ve aralarında benzerlikler arayın, "çoğunluğa" temkinli yaklaşın, istisnai örneklere temkinli yaklaşın, "normal" olmadığınızı varsayın ve bir gruptan diğerine genelleme yaparken temkinli olun.

Grupların İçindeki Farklılıkları ve Aralarındaki Benzerlikleri Arayın

Ülkelerin kendi içindeki büyük farklılıklara ve aynı gelir seviyesinde yer alan ülkeler arasındaki kültür ve dinden bağımsız, eşit derecede büyük benzerliklere baktığınız zaman ülke klişeleri bir anda yerle bir olur.

Nijerya ve Çin gibi 2. Seviye ülkelerdeki ailelerin yemek pişirme kapları arasındaki benzerlikleri hatırlıyor musunuz? Sadece Çin'e ait olan fotoğrafı görseydiniz muhtemelen, "Ah, demek Çin'de suyu böyle ısıtıyorlar. Ateşin üstüne yerleştirdikleri üç ayaklı bir sacın üstünde duran demir bir çaydanlıkla. Onların kültürü böyle," derdiniz. Hayır, bu, dünyanın farklı yerlerinde 2. Seviye'de yaygın olan bir su ısıtma şeklidir. Bir gelir meselesidir. Çin'de ya da başka yerlerde insanlar "kültürlerine" değil, gelir seviyelerine göre, daha pek çok farklı şekillerde yemek pişirirler.

Birisi, bir bireyin bir şeyi bir gruba –millete, kültüre ya da dine– mensup olduğu için yaptığını söylediğinde, dikkat edin. Aynı grubun içinde farklı davranış örnekleri var mı? Yoksa diğer gruplarda aynı davranışlara rastlanıyor mu?

Afrika elli dört ülkeden ve bir milyar insandan oluşan kocaman bir kıtadır. Afrika'da gelişmenin her seviyesinde yaşayan insanlara rastlarız. Bu kabarcık grafiğinde bütün Afrika ülkelerini vurguladım. Somali, Gana ve Tunus'a bir bakın. "Afrika ülkelerinden" ve "Afrika'nın sorunlarından" bahsetmek çok manasız ama insanlar bunu sürekli yapıyor. Liberya ve Sierra Leone'deki ebolanın arabayla yüz saat uzaktaki Kenya'daki turizmi etkilemesi gibi saçma sonuçlara yol açabiliyor. Söz konusu mesafe Londra ve Tahran arasındaki mesafeden daha uzun.

"Çoğunluğa" Temkinli Yaklaşın

Biri bir şeyin, bir grubun çoğunluğuna has bir özellik olduğunu söylediğinde bu, kulağa çoğunun bir ortak noktası varmış gibi gelebilir. Çoğunluğun sadece yarıdan fazla demek olduğunu unutmayın. Bu %51 de olabilir, %99 da. Mümkünse yüzdeyi sorgulayın.

Örneğin şöyle bir gerçek var: Dünyadaki bütün ülkelerde kadınların çoğunluğu doğum kontrolü ihtiyaçlarının karşılandığını söylüyor. Bu ne anlama gelir? Neredeyse herkesin ihtiyaçlarının karşılandığı mı? Yoksa yarının biraz üstü mü? İşin aslı bu, ülkeden ülkeye büyük farklılıklar gösterir. Çin ve Fransa'da kadınların %96 gibi çarpıcı bir oranı doğum kontrolü ihtiyaçlarının karşıladığını söylemektedir. Bunu %94'le Birleşik Krallık, Güney Kore, Tayland, Kosta Rika, Nikaragua, Norveç, İran ve Türkiye izlemektedir. Öte yandan Haiti ve Liberya'da "çoğunluk" %69 anlamına gelirken, Angola'da sadece %63'e denk gelmektedir.

İstisnai Örneklere Temkinli Yaklaşın

Bir grubun tamamı hakkında bir noktaya temas ederken kullanılan istisnai örneklere temkinli yaklaşın. Kimyasal korkusu anlamına gelen *chemophobia* zararlı maddelerle ilgili az sayıdaki canlı ama istisnai örneğin genellenmesinin sonucudur. Bazı insanlar bütün "kimyasallardan" korkmaya başlar. Fakat "doğal" olanın ve bütün endüstriyel ürünlerin, yani her şeyin kimyasallardan yapıldığını unutmayın. Onlarsız yaşamak istemeyeceğim birkaç favori örneğimi saymam gerekirse şunları söyleyebilirim: sabun, çimento, plastik, çamaşır deterjanı, tuvalet kâğıdı ve antibiyotik. Biri size tek bir örnek sunup bir grup hakkında sonuçlara varmak istediğinde daha fazla örnek talep edin. Ya da soruyu tam tersine çevirin, zıt bir örnek tam aksi bir sonuca varmanıza neden olacak mı diye sorgulayın. Güvensiz tek bir kimyasala dayanarak bütün kimyasalların güvensiz olduğu sonucuna varmaktan hoşnutsanız, aynı şekilde tek bir kimyasala dayanarak bütün kimyasalların güvenli olduğu sonucuna varmaya hazır mısınız?

Sizin "Normal" Olmadığınızı ve Diğer İnsanların Aptal Olmadığını Varsayın

Bacağınızı bir asansör kapısına sıkıştırmaktan ya da diğer kötü hatalardan kaçınmak için kendinizi, tecrübenizin "normal" olma-

yabileceği olasılığına açık tutun. 4. Seviye tecrübelerinize dayanarak dünyanın geri kalanı hakkında genelleme yapmaktan kaçının. Hele bu genellemeler sizi diğer insanların aptal olduğu sonucuna ulaştırıyorsa.

1. Seviye'den 4. Seviye'ye her seviyede yaşayan insan bulabileceğiniz Tunus'u ziyaret ederseniz başkent Tunus'ta yaşayan Salhi ailesininki gibi inşaatı yarım bırakılmış evlere rastlayabilirsiniz. Bundan Tunusluların tembel ya da düzensiz olduğu sonucunu çıkarabilirsiniz.

Kaynak: Dolar Street

Dolar Sokağı'ndaki Salhi ailesini ziyaret edip nasıl yaşadıklarına bakabilirsiniz. Elli iki yaşındaki Mabrouk bahçıvandır. Karısı Jamilia kırk dört yaşındadır ve evde pasta yapmaktadır. Komşularının yarısının evlerinin ikinci katları benzer şekilde tamamlanmadan bırakılmış. Bunu dünyanın dört bir yanında bulunan 2. ve 3. Seviye ülkelerde görebilirsiniz. İsveç'te biri böyle bir ev inşa etse ciddi bir planlama sorunu yaşadıklarını ya da inşaatçıların kaçtığını düşünürdük. Öte yandan İsveç'ten Tunus'a bakarak bir genelleme yapamazsınız.

Salhiler ve benzer şartlarda yaşayan pek çok insan, birçok sorunu aynı anda çözmenin akıllıca bir yolunu bulmuşlar. 2. ve 3.

seviyelerde yaşayan aileler, genellikle birikimlerini koyabilecekleri bir bankaya erişemez ve bankadan kredi alamazlar. Bu yüzden evlerini iyileştirecek birikimi yapabilmek için paralarını kendilerinin biriktirmesi gerekir. Ancak para çalınabilir ve enflasyon yüzünden değerini kaybedebilir. Bu yüzden Salhiler, ellerine para geçince tuğla alırlar çünkü tuğla değer kaybetmez. Ancak içeride tuğlaları depolayacak yerleri yoktur ve tuğlalar yığın halinde dışarıda bırakılınca çalınabilirler. En iyisi tuğlaları satın alır almaz eve eklemektir. Böylece hırsızlar tuğlaları çalamaz. Enflasyon değerlerini değiştiremez. Kimsenin kredi puanınızı kontrol etmesi gerekmez. Böylece on, on beş yıl içinde yavaş yavaş da olsa ailenize daha iyi bir ev inşa edersiniz. Salhilerin tembel ya da düzensiz olduğunu varsaymak yerine akıllı olduklarını düşünün ve kendinize şunu sorun: Bu, nasıl böyle akıllıca bir çözüm olabilir?

Bir Gruptan Diğerine Genelleme Yaparken Temkinli Olun

Eskiden ben de altmış bin cana mal olan ölümcül düzeyde hatalı bir genellemeye inanıp desteklerdim. Halk Sağlığı Komitesi yanıltıcı genellemelerini sorgulamaya daha istekli yaklaşsaydı, o canların bazıları kurtarılabilirdi.

1974 senesinde bir akşam küçük bir İsveç kasabasında bir süpermarketten ekmek alırken aniden bir bebeğin hayati tehlike içinde olduğunu fark ettim. Ekmek raflarının olduğu koridorda bir pusetteydi. Annesi ona arkasını dönmüş, alacağı ekmek somununu seçmeye çalışıyordu. Eğitimsiz bir göz tehlikeyi fark edemeyebilirdi ama tıp fakültesinden yeni çıkmış biri olarak tehlike çanlarım derhal çalmaya başlamıştı. Anneyi korkutmamak için koşmamaya gayret ettim. Mümkün olduğunca seri adımlarla pusete yaklaştım ve sırtüstü uyuyan bebeği kucakladım. Bebeği ters çevirip yüzükoyun yatırdım. Ufaklık uyanmadı bile.

Anne elinde ekmekle saldırıya geçmeye hazır bir halde bana döndü. Ona bir çırpıda doktor olduğumu, ani bebek ölümü sendromu denen şeyi ve ebeveynlere yönelik yeni kamu sağlığı tavsiyesini

anlattım. Kusmukla boğulma riski yüzünden bebekler sırtüstü uyutulmamalıydı. Bebeği artık güvendeydi. Anne hem korkmuş hem rahatlamıştı. Titreyen bacaklarla alışverişine devam etti. Ben de büyük hatamdan habersiz, gururla kendi alışverişimi tamamladım.

İkinci Dünya Savaşı ve Kore Savaşı sırasında doktorlar ve hemşireler bilinci kapalı olan askerlerin cepheden sedyeyle taşınırken sırtüstü yerine yüzüstü yatırıldıklarında sağ kalma ihtimallerinin arttığını keşfettiler. Askerler sırtüstü yatırıldıklarında sıklıkla kendi kusmuklarıyla boğuluyorlardı. Yüzüstü yattıklarında ise kusmuk çıkıyor ve hava yolları açık kalıyordu. Bu gözlem sadece askerlerin değil, milyonlarca insanın hayatını kurtardı. O zamandan beri "kurtarma pozisyonu" gezegendeki bütün ilk yardım kurslarında öğretilen küresel bir uygulamaya dönüştü (Nepal'de 2015 depreminde hayat kurtarmak için çalışan kurtarma personelinin tamamı bunu öğrenmişti).

Ancak bir keşfin genellenmesi kolayca çok ileri götürülebilir. 1960'larda bu kurtarma pozisyonu çoğu geleneksel uygulamanın aksine bebekleri yüzükoyun uyutmayı uygun gören yeni bir kamu sağlığı tavsiyesine esin kaynağı oldu. Sırtüstü yatan çaresiz durumdaki her insan illa *aynı* yardıma ihtiyaç duyacakmış gibi.

Böyle bir genellemenin zihinsel sarsaklığını saptamak genellikle zordur. Mantık zinciri doğru görünür. Görünüşte yenilmez bir mantık iyi niyetle birleşince genelleme hatasının göze takılması neredeyse imkânsızlaşır. Veriler ani çocuk ölümlerinin azalmak yerine arttığını gösterse de Hong Konglu bir grup pediyatri doktorunun, artışın nedeninin bu yüzükoyun pozisyon olduğunu öne sürmesi 1985'i buldu. O zaman bile Avrupalı doktorlar buna çok fazla kulak asmamışlardı. İsveçli yetkililerin hatalarını anlayıp politikalarını tersine çevirmesi bir yedi yıl daha aldı. Bilinci kapalı askerler kustukları zaman sırtüstü ölüyorlardı. Uyuyan bebeklerinse, bilinci kapalı askerlerin aksine, refleksleri eksiksiz şekilde çalışıyordu ve sırtüstü yatarken kustuklarında yan dönüyorlardı. Ancak kimi bebekler yüzükoyun yatarken ağır kafalarını hava yol-

larını açık tutacak şekilde çevirebilecek kadar güçlü olamayabilirdi (Yüzükoyun yatmanın daha tehlikeli olmasının nedeni hâlâ tam olarak anlaşılmış değildir).

Ekmek raflarının önündeki annenin, bebeğini riske attığını nasıl fark edebileceğini kestirmek güç. Bana daha fazla kanıt sorabilirdi. Ben de ona bilinci kapalı askerlerden bahsederdim. O zaman bana, "Ama sevgili doktor, bu gerçekten geçerli bir genelleme mi?" diye sorabilirdi. "Uyuyan bir bebekle bilinci kapalı bir asker birbirinden çok farklı şeyler değil mi?" Bunu bana sorsa bile enine boyuna değerlendirebileceğimden ciddi şüphelerim var.

Yaklaşık on yıl boyunca boğulmayı önlemek ve hayat kurtarmak için birçok bebeği kendi ellerimle yüzükoyun çevirdim. Avrupa ve ABD'deki diğer pek çok doktor ve ebeveyn gibi. Ta ki tavsiye sonunda, Hong Kong'daki çalışmanın yayımlanmasından on sekiz ay sonra tersine çevrilene kadar. Kanıtların ortaya çıktığı aylar dâhil binlerce bebek çok düşünülmemiş bir genelleme yüzünden hayatını kaybetti. Çok fazla kafa yorulmadan yapılan genellemeler, kolayca iyi niyetlerin arkasına saklanabilir.

Ekmek reyonundaki bebeğin sağ kaldığını umut etmekten başka çarem yok. Ayrıca modern zamanlarda insanların bu büyük kamu sağlığı politikası hatasından ders almaya istekli olduklarını umut etmekten de. Hepimiz karşılaştırılamaz gruplar arasında genelleme yapmamaya özen göstermeliyiz. Hepimiz mantığımızda saklı duran genellemeleri keşfetmek için çaba harcamalıyız. Bu genellemeleri açığa çıkarmak çok zordur. Ancak önümüze yeni kanıtlar geldiğinde önceki varsayımlarımızı sorgulamaya, yeniden ele almaya ve yanılmışsak bunu itiraf etmeye her zaman hazır olmalıyız.

Factfulness

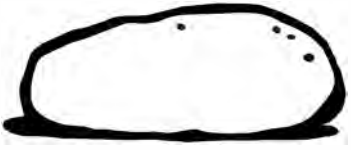
Factfulness... bir açıklamada bir kategorinin kullanıldığını fark etmek ve kategorilerin yanıltıcı olabileceğini hatırlamaktır. Genellemelere son veremeyiz ve buna yeltenmemeliyiz. Asıl yapmamız gereken yanlış genellemelerden kaçınmaya çalışmaktır.

Genelleme içgüdüsünü kontrol edebilmek için **kategorilerinizi sorgulayın.**

- **Grupların *içindeki* farklılıkları arayın.** Özellikle gruplar büyük olduğunda, onları daha küçük ve daha kesin kategorilere ayırmanın yollarını arayın. **Ve...**
- **Grupların *arasındaki* benzerlikleri arayın.** Farklı gruplar arasında çarpıcı benzerlikler bulursanız, kategorilerinizin amacına uygun olup olmadığını değerlendirin. **Ancak aynı zamanda...**
- **Grupların arasındaki *farklılıkları* da arayın.** Bir grup (örneğin, siz ve 4. Seviye'de yaşayan diğer insanlar veya bilinci kapalı askerler) için geçerli olan şeyin, bir diğeri (örneğin, 4. Seviye'de yaşamayan insanlar ya da uyuyan bebekler) için de geçerli olduğunu varsaymayın.
- **"Çoğunluğa" temkinli yaklaşın.** Çoğunluk sadece yarıdan fazla demektir. Çoğunluğun %51'i mi, %99'u mu yoksa arada bir şeyi mi temsil ettiğini sorgulayın.
- **Canlı örneklere temkinli yaklaşın.** Canlı örneklerin akılda kalması daha kolaydır ama kural yerine istisna olabilirler.
- **İnsanların aptal olmadığını varsayın.** Bir şey tuhaf göründüğü zaman, meraklı ve mütevazı olun ve bu, "Hangi açıdan akıllı bir çözüm?" diye düşünün.

YEDİNCİ BÖLÜM

KADER İÇGÜDÜSÜ

Hareket eden kayalar ve büyükbabamın
hiç bahsetmedikleri hakkında

Cehennemde Kar Topları

Bir süre önce, mali işler müdürlerine ve onların en varlıklı müşterilerine sunum yapmak üzere Edinburgh'daki beş yıldızlı Balmoral Oteli'ne davet edildim. Yüksek tavanlı, gösterişli balo salonunda ekipmanımı kurarken kendimi biraz küçük hissetmemek elimde değildi; kendime zengin bir finans kurumunun, müşterilerinden neden İsveçli bir kamu sağlığı profesörünü dinlemelerini isteyeceğini sordum. Birkaç hafta önce detaylı bir şekilde bilgilendirilmiştim ama son bir prova için sahneye çıkarken emin olmak için konferans organizatörüne bir kez daha sordum. Açık sözlü davranarak bir açıklama yaptı. Müşterilerine en kârlı yatırımların artık Orta Çağ şatoları ve parke taşlı sokaklarıyla böbürlenen Avrupa başkentlerinde değil, yeni yeni ortaya çıkan Asya ve Afrika piyasalarında bulunabileceğini anlatmakta güçlük çekiyordu.

"Müşterilerimizin çoğu," dedi, "pek çok Afrika ülkesinde süregelen ilerlemeyi görmekten ve kabullenmekten aciz. Onların kafasında Afrika asla ilerlemeyecek bir kıta. Sizin etkileyici haritalarınızın durağan dünya görüşlerini değiştirmesini istiyorum."

Sunumum güzel geçmişti. Güney Kore, Çin, Vietnam, Malezya, Endonezya, Filipinler ve Singapur gibi son birkaç on yılda kaydettikleri ekonomik ilerlemeyle dünyayı şaşırtan Asya ülkelerinin bu iktisadi büyümelerinden önceki onlarca yıl süresince nasıl istikrarlı bir toplumsal ilerleme yaşadıklarını gösterdim. Şu anda yatırım yapılacak en doğru yerlerin, muhtemelen son on yıllarda eğitimde ve çocuk sağ kalma oranlarında hızlı ilerlemeler kaydeden Afrika ülkeleri olacağını anlattım. Nijerya, Etiyopya ve Gana'dan bahsettim. Dinleyiciler büyümüş gözlerle, can kulağıyla dinlediler ve birkaç iyi soru sordular.

Daha sonra dizüstü bilgisayarımı toplarken hafif, kareli desenli, üç parçalı bir takım elbise içindeki kır saçlı bir adam sahneye çıktı ve sevimli bir gülümsemeyle, "Pekâlâ, rakamlarınızı gördüm, anlattıklarınızı dinledim ama korkarım Afrika'nın bu işi başarması, cehennemde kartopu bulmak kadar düşük ihtimal," dedi. "Biliyorum çünkü Nijerya'da çalıştım. Kültürleri yüzünden, anlarsınız ya. Kültürleri modern bir toplum yaratmalarına izin vermeyecektir. Hiçbir zaman. HİÇ-BİR ZA-MAN." Ağzımı açtım ama ben olguya dayalı bir cevap veremeden, omzumu hafifçe sıvazlayıp bir fincan çay bulmak için yanımdan ayrılmıştı bile.

Kader İçgüdüsü

Kader içgüdüsü insanların kaderlerini, ülkelerini, dinlerini ya da kültürlerini doğuştan gelen özelliklerin belirdiği düşüncesidir. Her şeyin kaçınılmaz ve önlenemez nedenlerden böyle olduğu fikridir: Hep öyle olmuşlardır ve asla değişmeyeceklerdir. Bu içgüdü bizi Altıncı Bölüm'deki yanlış genellemelerimizin ya da Birinci Bölüm'deki baştan

çıkarıcı uçurumların sadece doğru değil aynı zamanda –değişmez ve değiştirilemez– yazgı olduğuna inandırır.

Bu içgüdünün nasıl evrimsel bir amaca hizmet ettiğini görmek kolaydır. İnsanlar, tarihsel açıdan çok fazla değişmeyen ortamlarda yaşamıştı. Bir şeylerin nasıl yürüdüğünü öğrenmek ve sonrasında sürekli yeniden değerlendirmek yerine hep öyle süreceklerini varsaymak, muhtemelen kusursuz bir hayatta kalma stratejisiydi.

Ayrıca grubunuz için belli bir kaderi benimsemek, grubu sözüm ona asla değişmeyen bir amaç etrafında birleştirmek ve belki de diğer gruplar üzerinde bir üstünlük hissi yaratmak açısından da faydalı olabilir. Bu tür fikirler kabilelerin, şefliklerin, ulusların ve imparatorlukların güç kazanması için önemli olmuş olmalı. Ancak bugün bu bazı şeyleri değişmez görme, bilgimizi güncellememe içgüdüsü gözümüzü çevremizdeki toplumlarda gerçekleşen devrimsel dönüşümlere karşı körleştiriyor.

Toplumlar ve kültürler kaya gibi değişmez ve değiştirilemez değildir. Hareket ederler. Batı toplumları ve kültürleri hareket eder ama Batılı olmayan toplum ve kültürler de hareket eder; hatta bu hareket, genellikle çok daha hızlı vuku bulur. Öte yandan internetin, akıllı telefonların ve sosyal medyanın yayılması gibi en hızlı kültürel değişikliklerin dışında kalan bütün değişiklikler fark edilmek ya da haber değeri taşımak için fazla yavaş gerçekleşme eğilimindedirler.

Kader içgüdüsünün en yaygın ifadesi, Edinburgh'daki beyefendinin de dile getirdiği Afrika'nın her zaman umutsuz vaka olarak kalacağı ve Avrupa'ya asla yetişemeyeceği fikridir. Bir diğeri de "İslam dünyasının" "Hristiyan dünyasından" kökten farklı olduğu görüşüdür. Şu ya da bu din, kıta, kültür veya millet geleneksel ve değişmeyen "değerleri" yüzünden hiçbir zaman değişmez (ya da değişmemelidir), aynı fikir farklı kostümlere bürünerek durmadan tekrarlanır. İlk bakışta sanki ortada süregelen bir analiz olduğu hissi uyanır. Daha yakından incelendiğinde, içgüdülerimiz bizi sık sık yanıltmıştır. Bu iddialı beyanlar genellikle olgu kılığına girmiş duygulardan başka bir şey değildir.

OLGU SORUSU 10

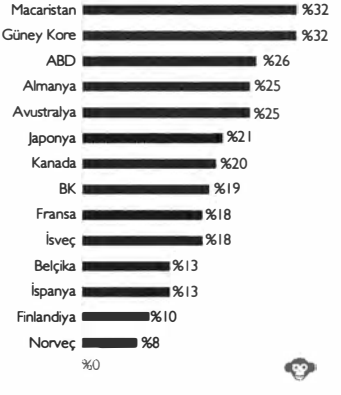
Dünya genelinde 30 yaşındaki erkekler hayatlarının ortalama 10 yılını okulda geçirmektedir. Aynı yaştaki kadınlar kaç yılı okulda geçirmiştir?

☐ 9 yıl
☐ 6 yıl
☐ 3 yıl

Bu noktada, bu kitaptaki en sağlam yolun en olumlu cevabı seçmek olduğunu artık çözüm olmalısınız. Otuz yaşındaki kadınlar, erkeklerden sadece bir yıl farkla, ortalama dokuz yıllarını okulda geçirmişlerdir.

Avrupalı dostlarımın çoğu Avrupa kültürünün, Afrika ve Asya kültürlerinin yanı sıra Amerikan tüketim kültürüne göre de üstün olduğunu düşünürler; bu, kibre varan bir kendini beğenmedir. Ancak konu dramatize etmek olunca, kim daha fazla tüketiyor acaba diye merak ediyorum doğrusu. ABD halkının %26'sı doğru cevabı seçerken, İspanya ve Belçika'da bu oran %13, Finlandiya'da %10 ve Norveç'te ise %8'de kaldı.

OLGU SORUSU 10 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.
Dünya genelinde 30 yaşındaki erkekler hayatlarının ortalama 10 yılını okulda geçirmektedir. Aynı yaştaki kadınlar kaç yılı okulda geçirmiştir? (Doğru cevap: 9 yıl)

Kaynaklar: Ipsos MORI[1] & Novus[1]

Bu soru, İskandinav medyasında halen tartışılmakta olan cinsiyet eşitsizliğiyle ilgilidir. Önemli bir kısmı dünyanın geri kalanında yaşanan kadınlara yönelik hunharca şiddet örnekleri görüyor ve pek çok kızın okula gitmediği Afganistan gibi yerlerden haberler okuyoruz. Bu imgeler İskandinavya'da, başka yerlerde cinsiyet eşitliğinin ilerleme kaydetmediği –diğer kültürlerin çoğunun oldukları yerde saydığı– şeklinde popüler bir fikri doğruluyor.

Kayalar Nasıl Hareket Eder?

Kültürler, milletler, dinler ve insanlar kaya değildir. Sürekli bir dönüşüm içindedirler.

Afrika Farkı Kapatabilir

Afrika'nın yoksul kalmaya mahkûm olduğu düşüncesi çok yaygındır ama bu, genellikle sadece bir hisse dayanır. Görüşlerinizin olgulara dayanmasını istiyorsanız şunu bilmelisiniz.

Evet, Afrika ortalama olarak diğer kıtalardan geride kalmıştır. Bugün Afrika'da yeni doğan bir bebeğin ortalama yaşam süresi altmış beş yıldır ve bugün Batı Avrupa'da doğan bir bebeğin ortalama yaşam süresinden şaşırtıcı bir şekilde on yedi yıl daha azdır.

Öte yandan her şeyden önce, ortalamaların nasıl yanıltıcı olabileceğini biliyorsunuz ve Afrika içindeki farklar da çok büyüktür. Afrika ülkelerinin tamamı dünyanın gerisinde değil. Beş Afrika ülkesinde, yani Tunus, Cezayir, Fas, Libya ve Mısır'da ortalama yaşam süresi dünya ortalaması olan yetmiş iki yılın üzerindedir. Bu ülkeler İsveç'in 1970 yılında olduğu noktadalar.

Afrika için umutsuz olanlar bu örnekle ikna olmayabilir. Bunların hepsinin Afrika'nın kuzey kıyısında yer alan Arap ülkeleri olduğunu, dolayısıyla akıllarındaki Afrika'ya dâhil olmadığını söyleyebilirler. Ben küçükken bu ülkeler kesinlikle Afrika'nın yazgısını

paylaşan ülkeler olarak görülürdü. O zamandan bu yana kaydettikleri ilerlemeler sayesinde istisna olarak görülüyorlar. Yine de, madem tartışıyoruz, bu Afrika ülkelerini bir kenara bırakıp Sahra Çölü'nün güneyindeki Afrika ülkelerini ele alalım.

Son altmış yılda, Sahra Çölü'nün güneyindeki Afrika ülkelerinin neredeyse tamamı sömürge olmaktan çıkıp bağımsız devletlere dönüştüler. Bu süre zarfında bu ülkeler eğitimlerini, elektriklerini, sularını ve sağlık altyapılarını, Avrupa ülkelerinin kendi mucizelerini yaşadığı süreçlerdeki hızla istikrarlı bir şekilde iyileştirdiler. Dahası Sahra Çölü'nün güneyindeki elli ülkenin tamamı, çocuk ölüm oranlarını İsveç'ten daha hızlı bir şekilde düşürdü. Bu nasıl olur da inanılmaz bir ilerleme sayılmaz?

Belki de durum daha iyiye gitmesine rağmen hâlâ kötü olduğu içindir. Afrika'da yoksul insan ararsanız elbette bulursunuz.

Gelgelelim doksan yıl önce İsveç'te de aşırı yoksulluk vardı. Üstelik sadece elli yıl önce, ben gençken, Çin, Hindistan, Güney Kore çoğu yönden bugün Sahraaltı Afrika'dan çok daha gerideydiler ve Asya'nın kaderinin de bugün Afrika'nın kaderinin olması gerektiği gibi olması bekleniyordu. "Dört milyar insanı asla doyuramazlar."

Bugün Afrika'da insanların kabaca yarım milyarı aşırı yoksulluk çekiyor. Bu durum onların yazgısıysa bu yoksul insanlar grubunun, Afrika'da aşırı yoksulluktan çoktan kurtulmuş olanlar dâhil, dünyanın dört bir yanında yaşayan milyarlarca insana göre benzersiz bir özellikleri olmalı. Ben olduğunu sanmıyorum.

Bana sorarsanız aşırı yoksulluktan en son kurtulacak olanlar gerçekten çok düşük verimli topraklarda, çatışmaların ortasında ya da yakınında yaşamak zorunda kalan en fakir çiftçiler olacak. Bu grup bugün muhtemelen iki yüz milyon insandan oluşuyor ve bunun yarısından biraz fazlası da Afrika'da yaşıyor. Bu insanları olağanüstü zor zamanların beklediğine hiç şüphe yok ama sebebi değişmeyen ya da değişemez kültürleri değil, üzerinde yaşadıkları toprak ve bu topraklarda meydana gelen çatışmalar.

Öte yandan ben dünyanın bu en yoksul ve en talihsiz insanları için bile ümitliyim çünkü dermansız aşırı yoksulluk, daima böyle görünmüştür. Korkunç kıtlık yaşandığı ve çatışmanın vuku bulduğu dönemlerde Çin, Bangladeş ve Vietnam'da da ilerleme imkânsız görünüyordu. Bugün muhtemelen gardırobunuzdaki giysilerin çoğunu bu ülkeler üretiyor. Otuz beş yıl önce Hindistan bugün Mozambik'in olduğu konumdaydı. Otuz yıl içinde Mozambik'in de Hindistan gibi dönüşüm yaşaması ve 2. Seviye'de bir ülke ve güvenilir bir ticari ortak durumuna geçmesi tamamen mümkün. Mozambik'in geleceğin küresel ticaret merkezi Hint Okyanusu'na bakan çok uzun ve güzel bir kıyısı var. Neden refaha kavuşmasın ki?

Hiç kimse geleceği kesin olarak tahmin edemez. Ben bunun olabileceğine inanmıyorum. Gel gör ki ben bir olasıcıyım ve bu olgular beni bunun mümkün olduğuna ikna ediyor.

Kader içgüdüsü, Afrika'nın Batı'ya yetişebileceğini kabul etmemizi güçleştiriyor. Afrika'nın ilerlemesi, fark edilse bile, iyi talihin olasılıksız bir cilvesi, fakir ve savaşın tarumar ettiği kaderine geçici bir mola olarak görülüyor.

Aynı kader içgüdüsü Batı'daki gelişmenin devam edeceğini cepte görmemize ve Batı'nın şu anki ekonomik durgunluğunu, kısa süre içinde toparlanılacak geçici bir durum olarak yorumlamamıza neden oluyor. 2008 yılındaki küresel krizin ardından IMF senelerce 4. Seviye ülkeleri için %3'lük yıllık büyüme öngörmeye devam etti. Beş yıl boyunca her yıl, 4. Seviye ülkeleri bu öngörünün gerisinde kaldı. Beş yıl boyunca her yıl IMF, "Önümüzdeki yıl tekrar rayına girecek," dedi. Sonunda IMF dönülecek bir "normal" olmadığını idrak etti ve büyüme öngörülerini %2'ye indirdi. Aynı esnada IMF o seneler içinde (%5'in üstü olan) hızlı büyümenin Afrika'da Gana, Nijerya, Etiyopya ve Kenya, Asya'da Bangladeş gibi ülkelerde gerçekleştiğini kabul etti.

Bu, neden önemli? Bir neden şu: IMF'de tahmin yapan yetkililerin dünya görüşünün, emeklilik fonlarınızın nereye yatırılacağı kararında güçlü bir etkisi vardır. Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde hızlı

ve güvenilir bir büyüme yaşanması beklentisi, bu bölgelerin yatırımcılara cazip görünmesine neden oldu. Bu tahminler yanlış çıkınca ve söz konusu ülkeler hızlı bir büyüme kaydetmeyince, emeklilik fonları da büyümedi. İddia edildiği gibi düşük riskle yüksek getiri beklenen ülkeler, aslında yüksek risk alınan ama düşük getiri veren ülkeler çıktı. Dahası bu sırada ciddi bir büyüme potansiyeline sahip Afrika ülkeleri yatırım açlığı çekiyordu.

Bir diğer önemi şu: Eski "Batı"da kurulmuş bir şirkette çalışıyorsanız, muhtemelen orta gelirli tüketici piyasasında şu anda Afrika ve Asya'da gerçekleşen tarihin en büyük genişlemesindeki fırsatları kaçırıyorsunuzdur. Siz olanlara yeni yeni uyanırken diğer yerel markalar şu anda kendilerine yer ediniyor, markalarını tanıtıyor ve bu kıtalara yayılıyorlar. Batı tüketici piyasası, sonrasında olacakların sadece kısa bir tanıtım filmiydi.

Bebekler ve Dinler

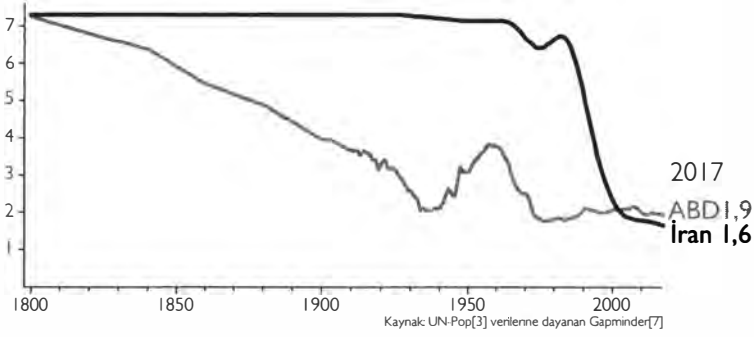
1998'de küresel sağlık dersimin açılış konuşmasının sonunda öğrencilerin çoğu kahve makinesine yönelirken biri geride kaldı. Gözlerinde yaşlarla sınıfın ön tarafına yürüdü ve onu fark ettiğimi anlayınca durdu, yüzünü çevirip pencereden dışarı baktı. Bariz bir şekilde duygulanmıştı. Derse devam etmesine engel olacak üzücü bir kişisel sorununu paylaşmasını bekledim. Ben teselli edecek bir şeyler söyleyemeden duygularını kontrol altına almış bir halde bana döndü ve kararlı bir tavırla hiç beklemediğim bir şey söyledi.

"Ailem İranlı. Az önce İran'ın sağlık ve eğitim alanlarında yaşadığı süratli ilerlemeyle ilgili söylediklerniz, İsveç'te bugüne kadar İranlılar hakkında duyduğum ilk olumlu şeydi."

Öğrencim bunu bana, net bir Stockholm aksanı ve kusursuz bir İsveççeyle söyledi; bütün hayatını İsveç'te geçirdiği çok belliydi. Şaşırmıştım. Tek yaptığım İran'da ortalama yaşam süresindeki artış ve kadın başına düşen bebek sayısındaki azalmayla ilgili BM verilerini kısaca göstermek olmuştu. Bunun hatırı sayılır bir başarı,

hatta bugüne dek yaşanmış en hızlı düşüş olduğunu eklemiştim. 1984'te kadın başına altıdan fazla bebek düşerken, sadece on beş yıl içinde bu sayı üç bebeğin altına inmişti.

1800'DEN BUGÜNE KADINA BAŞINA DÜŞEN ORTALAMA BEBEK SAYILARI

Kaynak: UN-Pop[3] verilerine dayanan Gapminder[7]

Bu, orta gelirli ülkelerde 1990'larda yaşanan hızlı değişikliklere verdiğim az bilinen birkaç örnekten biriydi.

"Bu doğru olamaz," dedim.

"Öyle. İran'da kadın başına düşen bebek sayısındaki hızlı düşüşün özellikle İranlı kadınlar için sağlık ve eğitim alanlarındaki iyileşmelerin bir yansıması olduğunu söylediniz. Ayrıca doğru bir şekilde, çoğu genç İranlının aile boyutu konusunda modern değerlere sahip olduğunu ve doğum kontrol hapı kullandığını da söylediniz. İsveç'te kimsenin buna yakın bir şey bile söylediğini duymadım. Eğitimli İsveçliler bile yaşanan değişimlerden tamamen habersiz görünüyor. İlerlemelerden. Modernlikten. İran'ı Afganistan'la aynı seviyede sanıyorlar."

Dünya tarihinde kadın başına düşen bebek sayısındaki en hızlı düşüş, özgür Batı medyasında tamamen es geçilmişti. 1990'larda dünyanın en büyük prezervatif fabrikasını barındıran ve hem gelinler hem damatlar için evlilik öncesi zorunlu cinsel eğitim kursuyla övünen İran, ileri düzeyde kamu sağlığı hizmetlerine kusursuz erişimi olan yüksek eğitimli bir nüfusa sahiptir. Çiftler ailelerini küçük tutmak için doğum kontrol yöntemleri uyguluyor ve çocuk sahibi

olmakta zorlandıklarında kısırlık tedavi kliniklerine başvuruyorlar. En azından 1990'da Tahran'da, İran'ın aile planlama mucizesini tasarlayan Profesör Malek-Afzali'nin davetiyle benzer bir kliniği ziyaret ettiğim dönemde öyleydi.

Bugün İran'daki kadınların hem ABD hem İsveç'teki hemcinslerinden daha az bebek sahibi olmaya karar verdiğini Batı'da kaç kişi biliyor? Biz Batılılar ifade özgürlüğünü, yönetim anlayışı bizimkine uymayan bir ülkedeki her tür ilerlemeye gözümüzü köreltecek kadar çok mu seviyoruz? En azından özgür bir basının dünyanın en hızlı kültürel değişimlerinin nakledileceğinin garantisi olmadığı ortada.

Neredeyse bütün dinî geleneklerin cinsellikle ilgili kuralları vardır; bu yüzden neden bu kadar çok insanın bazı dinlere mensup kadınların dünyaya daha fazla çocuk getirdiğini varsaymalarını anlamak zor değil. Ancak din ve kadın başına düşen bebek sayısı arasındaki ilişki genellikle abartılıyor. Bununla birlikte gelir ile kadın başına düşen bebek sayısı arasında güçlü bir ilişki olduğu doğrudur.

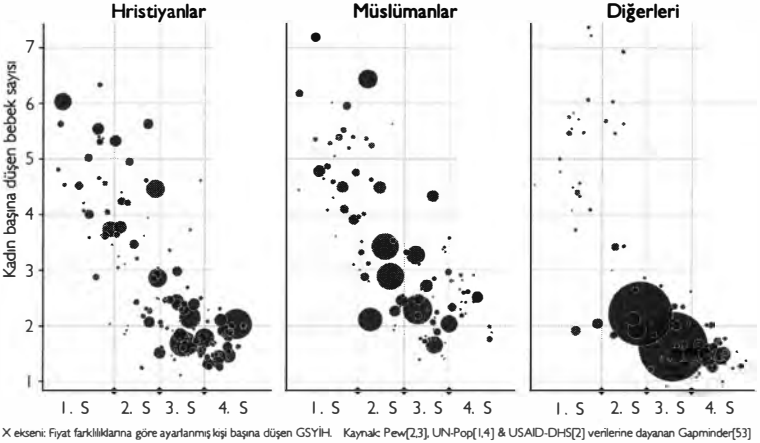
1960'larda bu durum o kadar bariz değildi. 1960'ta kadınların ortalama üç buçuktan daha az bebek sahibi olduğu kırk ülke vardı ve bunların önemli kısmı, Japonya hariç, Hristiyan çoğunluğun yaşadığı ülkelerdi. Yani az bebek sahibi olmak için ya Hristiyan ya da Japon olmak gerekirmiş gibi bir görüntü oluşmuştu (O aşamada bile konuya biraz daha fazla kafa yorulması, bu mantık zincirinde bir sorun olduğunu düşündürebilirmiş. Meksika ve Etiyopya gibi, Hristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu pek çok ülkede kadınların yine geniş aileleri vardı).

Bugün nasıl görünüyor? Sonraki sayfada yer alan kabarcık grafiklerde dünyayı dinlere göre –Hristiyan, Müslüman ve diğerleri– üç gruba ayırdım. Ardından her grup için kadın başına düşen bebek sayısını ve geliri gösterdim. Her zamanki gibi kabarcığın büyüklüğü nüfusun boyutunu yansıtıyor. Hristiyan nüfusların nasıl her gelir düzeyine yayıldığına dikkat edin. 1. Seviye'deki Hristiyan nüfusların çok daha fazla bebek sahibi olduğuna dikkat edin. Şimdi diğer iki grafiğe bakın. Kalıp burada da çok benzer: Dinden bağımsız

olarak, 1. Seviye'de aşırı yoksulluk içinde yaşayan kadınlar daha fazla çocuk sahibi oluyor.

GELİR ARTTIKÇA BEBEK SAYISI AZALIYOR

Bütün ülkeler dinî gruplara göre ayrıldı (2017). Kabarcık boyutu insan sayısını gösteriyor.

X ekseni: Fiyat farklılıklarına göre ayarlanmış kişi başına düşen GSYİH. Kaynak: Pew[2,3], UN-Pop[1,4] & USAID-DHS[2] verilerine dayanan Gapminder[53]

Bugün, Müslüman kadınlar ortalama 3,1 bebek sahibi oluyor. Hristiyan kadınlar ise 2,7. Dünyanın büyük dinlerinin doğum oranları arasında önemli bir fark yok.

Her kıtada, kültürde ve dinde –ABD'de, İran'da, Meksika'da, Malezya'da, Brezilya'da, İtalya'da, Çin'de, Endonezya'da, Hindistan'da, Kolombiya'da, Bangladeş'te, Güney Afrika'da, Libya'da, aklınıza neresi gelirse– her yatak odasında çiftler birbirlerinin kulaklarına gelecekteki mutlu aileleri için hayallerini fısıldıyor.

Herkes Seks Hakkında Konuşur

Şu veya bu dine mensup insanların daha büyük aile sahibi olmalarıyla ilgili abartılı iddialar, insanların, belli değer ve davranışların kültüre özgü, değişmez ve değiştirilemez olduğunu iddia etmeye meyletmesine yönelik bir örnektir.

Ama bu doğru değildir. Değerler sürekli değişir.

Mesela, benim sevgili anavatanım İsveç'i ele alalım. Biz İsveçliler seks ve korunma konusunda liberal ve açık olmamızla biliniriz, değil mi? Oysa kültürümüz her zaman böyle değildi. Bunlar her zaman değerlerimiz değildi.

Hatırladığım kadarıyla, seksle ilgili İsveç değerleri son derece tutucuydu. Örneğin babamın babası Gustav, İsveç'in 1. Seviye'den çıktığı dönemde doğmuştu ve bence neslinin hayli tipik bir örneğiydi. Yedi çocuklu büyük ailesiyle fazlasıyla gurur duyardı, bir kez bile bebek bezi değiştirmemiş, yemek ya da temizlik yapmamıştı ve katiyetle seksten ya da korunmaktan bahsetmek istemezdi. En büyük kızı, 1930'larda prezervatif kullanımını kanuna aykırı bir şekilde savunmaya başlayan cesur feministlere destek verdi. Ancak yedinci çocuğunun doğumundan sonra, doğum kontrolünden bahsetmek için babasına yaklaşmayı denediği zaman, bu nazik ve sakin adam öfkelendi ve konuşmayı reddetti. Geleneksel ve ataerkil değer yargılarına sahipti. Ne var ki bu değer yargıları, bir sonraki nesil tarafından benimsenmedi. İsveç kültürü değişti (Bu arada, büyükbabam ayrıca kitaplardan hoşlanmaz ve telefon kullanmayı da reddederdi).

Bugün İsveç'te kadınların kürtaj hakkı neredeyse herkes tarafından desteklenmektedir. Genel olarak kadın haklarına güçlü destek vermek kültürümüzün bir parçası oldu. Öğrencilerime, ben 1960'larda öğrenciyken her şeyin ne kadar farklı olduğunu anlattığım zaman şaşkınlıktan ağızları açık kalıyor. İsveç'te kürtaj, çok istisnai durumlar dışında, hâlâ yasa dışıydı. Üniversitedeyken, güvenli şekilde kürtaj yaptırmak için yurt dışına giden kadınlara destek olsun diye gizli bir fon yönetirdik. Öğrencilerime bu genç hamile öğrencilerin gittiği ülkeyi söylediğimde şaşkınlıkları bir kat daha artıyor: Polonya. Katolik Polonya. Beş yıl sonra Polonya kürtajı yasaklarken İsveç yasallaştırdı. Dolayısıyla genç kadınların istikameti aksi yöne döndü. Söylemeye çalıştığım şu, bu hep böyle değildi. Kültürler değişti.

Asya'ya her seyahatimde büyükbabam Gustav gibi inatçı yaşlı adamların değerlerine rastlıyorum. Örneğin Güney Kore ve Japonya'da

hâlâ pek çok kadından, çocuklarının tüm sorumluluğunu taşımanın yanı sıra eşlerinin ebeveynlerine de bakmaları bekleniyor. Bu "Asya değerleriyle" gurur duyan pek çok erkekle karşılaştım. Meseleye farklı açılardan yaklaşan pek çok kadınla da sohbet ettim. Onlar bu kültürü katlanılmaz buluyor ve bu değerlerin evlenmeye ilgilerini azalttığını belirtiyor.

Bir Koca Fikri

Hong Kong'daki bir bankacılık konferansı sırasında, akşam yemeğinde çok parlak genç bir bankacının yanına denk geldim. Otuz yedi yaşında ve çok başarılı bir genç kadındı ve akşam yemeği boyunca bana Asya'daki mevcut durum ve eğilimler hakkında çok şey öğretti. Sonra özel hayatlarımızdan konuşmaya başladık. "Bir aile kurmayı planlıyor musunuz?" diye sordum. Niyetim kabalık etmek değildi, biz İsveçliler (günümüzde) bu tür şeyleri konuşmayı severiz. Genç bankacı da bu dürüst sorumdan rahatsız olmamıştı. "Her gün çocukları düşünüyorum," dedi. Sonra gözlerimin içine baktı ve "Tahammül edemediğim kısım, bir kocaya sahip olma fikri," dedi.

Bu kadınları teselli etmeye, onları durumun değişeceğine ikna etmeye çalışırım. Yakın zamanda Bangladeş'te, Asya Kadınlar Üniversitesi'nde dört yüz genç kadına bir konuşma yaptım. Onlara kültürlerin neden ve nasıl sürekli dönüşüm yaşadığını, aşırı yoksulluktan kaçışın ve kadınların eğitim ve doğum kontrolüne erişiminin daha fazla yastık sohbetinin ve daha az çocuğun yolunu açtığını anlattım. Çok duygusal bir konuşmaydı. Renkli başörtülerinin içinde, bu genç kadınların gözlerinin içi gülüyordu.

Sonrasında, Afgan öğrenciler bana ülkelerini anlatmak istediler. Bana bu değişimlerin Afganistan'da bile yavaş yavaş başladığından bahsettiler. "Savaşa rağmen, yoksulluğa rağmen," dediler, "çoğu genç insan modern bir yaşam planlıyor. Biz Afganlar Müslümanız. Ve sizin

anlattığınız gibi bir adam istiyoruz, bize kulak veren, bizimle birlikte plan yapacak bir adam ve okula gidecek iki çocuğumuz olsun istiyoruz."

Bugün pek çok Asya ve Afrika ülkesinde bulunan maço değerler Asya ya da Afrika değerleri değil. Müslüman değerleri de değil. Doğulu değerler de değiller. Altmış yıl önce İsveç'te bulunan türde ataerkil değerlerdir ve bunlar, toplumsal ve iktisadi ilerlemeyle, tıpkı İsveç'te olduğu gibi, zamanla yok olacaktır. Değiştirilemez değiller.

Kader İçgüdüsünü Kontrol Etmek

Beyinlerimize kayaların da hareket ettiğini, şu anki durumun her zaman öyle olmadığını ve bu şekilde devam etmeyeceğini nasıl gösterebiliriz?

Yavaş Değişim, Değişimin Olmadığı Anlamına Gelmez

Toplumlar ve kültürler sürekli hareket halindedir. Küçük ve yavaş görünen değişimler bile zamanla birikerek büyür: Her yıl %1'lik bir büyüme yavaş görünebilir ama bu, yetmiş yıl içinde iki katına çıkacaktır, %2'lik bir büyüme otuz beş yıl içinde, %3'lük bir büyüme ise yirmi dört yıl içinde iki katına çıkmak demektir.

MÖ 3. yüzyılda, dünyanın ilk doğal rezervi Sri Lanka'da Kral Devanampiya Tissa'nın ormanın bir parçasının resmen kontrol altına alındığını ilan etmesiyle kuruldu. Batı Yorkshire'da bir Avrupalının benzer bir fikir üretmesi, iki binyıldan fazla zaman aldı ve ABD'de Yellowstone Millî Parkı'nın kurulması için aradan bir elli yıl daha geçti. 1900 yılı itibarıyla Yeryüzü'nün kara alanlarının %0,03'ü koruma atlına alınmıştı. 1930'da bu oran %0,2'ye çıktı. Ormanlar, on yıllar içinde yavaş yavaş tek tek koruma altına alınarak bu sayı tırmandı. Yıllık artış neredeyse fark edilmeyecek kadar küçüktü. Bugün ise Yeryüzü'nün %15 gibi şaşırtıcı bir oranı koruma altında ve bu sayı artmaya devam ediyor.

Kader içgüdüsünü kontrol edebilmek için, yavaş değişimi hiç değişimin olmamasıyla karıştırmayın. Çok küçük ve yavaş göründüğü için yıllık bir değişimi –sadece %1 oranında bile olsa– hafife almayın.

Bilginizi Güncellemeye Hazırlıklı Olun

Bilginin bir son kullanma tarihinin olmadığını düşünmek insanı rahatlatır: Bir şeyi öğrendiğiniz zaman ebediyen taze kalacaktır ve bir daha öğrenmeniz gerekmez. Matematik ve fizik gibi bilimlerde ve sanatlarda bu genellikle doğrudur. Bu alanlarda hepimizin okulda öğrendiği kadarı (2+2=4) muhtemelen hâlâ geçerli ve yeterlidir. Ancak sosyal bilimlerde, en temel bilgi bile çok hızlı bir şekilde eskir ve bozulur. Süt ve sebzelerde olduğu gibi bilgiyi tazelemek zorunda kalırsınız. Çünkü her şey değişir.

Bu durumu kendi çalışmamda bizzat müşahede ettim. İnsanların bilgisinde bir ilerleme olup olmadığını görmek için on üç yıl sonra, ilk kez 1998'de sorduğum ilk şempanze sorularımın üstünden, tekrar geçmeyi planladık. Bu sorularda beş ülke çifti gösterdim ve her çiftte hangi ülkenin daha yüksek çocuk ölüm oranına sahip olduğunu sordum. 1998 yılında İsveçli öğrencilerim Asya ülkelerinin Avrupa ülkelerinden daha iyi olabileceğini akıllarının ucundan bile geçirmedikleri için yanlış cevap vermişlerdi.

Sadece on üç yıl sonra soruları yeniden önümüze koyunca, bu testi tekrarlamanın imkânsız olacağını fark ettik çünkü doğru cevaplar değişmişti. Çünkü dünya değişmişti. Savımıza daha uygun bir örnek olamazdı. Gapminder'ın kendi olgu soruları bile çağ dışı kalmıştı.

Kader içgüdüsünü kontrol edebilmek için yeni verilere açık ve bilginizi tazelemeye hazır olun.

Büyükbabanızla Konuşun

Değer yargılarının değişmediğini iddia etmeye yakın hissediyorsanız kendi değerlerinizi anne ve babanızınkilerle ya da büyükanne ve bü-

yükbabanızınkilerle veya çocuklarınızınkilerle ve torunlarınızınkilerle karşılaştırmayı deneyin. Ülkenizin otuz yıl öncesine ait kamuoyu yoklamalarına ulaşmaya çalışın. Radikal değişimi mutlaka göreceksiniz.

Kültürel Değişim Örnekleri Toplayın

İnsanlar genellikle başlarını yana yatırıp "bu bizim kültürümüzde var" ya da "bu onların kültüründe var" gibi şeyler söyler; bu da insanda söz konusu şeyin hep öyle olduğu ve her zaman öyle kalacağı izlenimini uyandırır. Böyle bir durumda başınızı başka yöne çevirip karşıt örnekler arayın. İsveçlilerin her zaman seks konusunda şimdiki gibi konuşmadığını görmüştük. Aşağıda birkaç örnek daha bulacaksınız.

Pek çok İsveçli, Amerikalıların çok tutucu değerlere sahip olduğunu düşünür. Öte yandan eşcinsellikle ilgili tavırların ne kadar hızlı değiştiğine bir baksanıza. 1996'da sadece %27'lik bir azınlık hemcinsle evliliği desteklerken bugün bu oran %72'yi bulmuştur ve artmaya devam etmektedir.

Kimi Amerikalılar İsveç'in sosyalist bir ülke olduğunu düşünür ama değerler değişebilir. Bundan birkaç on yıl önce İsveç, devlet okulu sisteminde gelmiş geçmiş en çarpıcı liberalleşme adımını attı ve bugün rekabet ve kâr etmesi için ticari okullara tam anlamıyla destek vermektedirler (cesur bir kapitalist deney).

Vizyonum Yok

Bu bölüme Afrika'da mümkün olabilecekleri görecek vizyona sahip olmayan iyi giyimli cahil bir adamla ilgili bir hikâyeyle başladım. Benzer bir şeyle bitirmek istiyorum. (İşin heyecanını kaçıracak bir ipucu: *Bu* kez cahil adam benim.)

12 Mayıs 2013'te, "Afrika Rönesansı ve Gündem 2063" başlıklı bir Afrika Birliği konferansında kıtanın dört bir yanından beş yüz kadın lidere seslenme ayrıcalığına sahip olmuştum. Muhteşem bir

onur, müthiş bir sevinç ve heyecan. Hayatımın konuşmasıydı. Afrika Birliği'nin Addis Ababa'daki güzel genel merkezinin Plenary Hall'ünde bana ayrılan otuz dakikalık sürede, küçük ölçekli çiftlik sahibi kadınlar üzerine yapılan araştırmaları özetledim ve karşımdaki güçlü karar mercilerine, Afrika'daki aşırı yoksulluğa yirmi yıl içinde nasıl son verilebileceğini anlattım.

Afrika Birliği'nin başkanı Nkosazana Dlamini-Zuma tam karşımda oturuyordu ve beni son derece dikkatli bir şekilde dinliyor gibi görünüyordu. Konuşmamdan sonra yanıma geldi, teşekkür etti. Ben de performansımı nasıl bulduğunu sordum. Cevabı bende şok etkisi yarattı.

"Şey," dedi, "Grafikler hoştu ve iyi bir konuşmacısınız fakat vizyonunuz yok." Ses tonunun son derece nazik olması, söylediklerini benim için daha şok edici kılıyordu.

Gücenme ve şaşkınlık karışımı bir ifadeyle, "Nasıl? Vizyon sahibi olmadığımı mı düşünüyorsunuz?" diye sordum. "Ama Afrika'da aşırı yoksulluğun yirmi yıl içinde tarih olacağını söyledim."

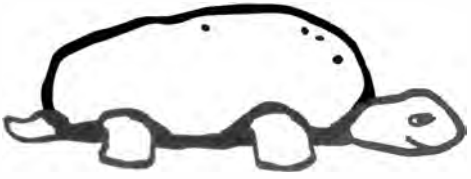
Nkosazana sorumu alçak sesle cevapladı ama konuşması duygu ve jestlerden arınmıştı. "Ah, evet, aşırı yoksulluğun kökünü kazımaktan bahsettiniz ve bu bir başlangıç ama orada kaldınız. Sizce Afrikalılar aşırı yoksulluktan kurtulmakla yetinip sıradan yoksulluğun içinde yaşamaktan mutlu mu olacaklar?" Elini koluma koydu ve bana öfke barındırmayan ama aynı zamanda gülümsemeyen bir yüzle baktı. Eksiklerimi anlamamı sağlamak istediğini görebiliyordum. "Konuşmanızı torunlarınızın Afrika'ya turist olarak geleceğini ve inşa etmeyi planladığımız yeni hızlı trenlerle seyahat edeceklerini umduğunuzu söyleyerek tamamladınız. Bu ne tür bir vizyon? Eski Avrupa vizyonunun aynısı." Nkosazana gözlerimin içine baktı. "Asıl *benim* torunlarım *sizin* kıtanızı ziyaret edecek, *sizin* hızlı trenlerinizle seyahat edecek ve Kuzey İsveç'teki şu methini duyduğum egzotik buz otelinizi görecekler. Bunun uzun zaman alacağını biliyoruz. Pek çok akıllıca karar ve büyük yatırımlar gerektirdiğini de. Ama benim elli yıllık vizyonum, Afrikalıların Avrupa'da istenmeyen mülteciler değil, hoş karşılanan

turistler olmasıdır." Sonra yüzünde sıcak bir gülümseme belirdi. "Ama grafikleriniz gerçekten çok hoştu. Şimdi gidip birer kahve içelim."

Kahve içerken hatamı düşündüm. Otuz üç yıl önce Afrikalı ilk arkadaşım, Mozambikli maden mühendisi Niherewa Maselina'yla yaptığımız bir konuşmayı hatırladım. O da bana aynı ifadeyle bakmıştı. Mozambik, Bacala'da doktor olarak çalışıyordum ve Niherewa ailece çıktığımız bir kumsal gezisinde bize katılmıştı. Mozambik sahili inanılmaz güzeldir ve pek kullanılmadığı için hafta sonları orada neredeyse tek başımıza olurduk. Bir buçuk kilometrelik kumsalda on beş yirmi ailenin daha olduğunu görünce, "Ah, bugün kumsalda bu kadar çok ailenin olması çok yazık," demiştim. Niherewa, yıllar sonra Nkosazana'nın da yapacağı gibi kolumu sıkıca tutmuş ve "Hans," demişti. "Benim tepkim tam aksi. Bu kumsalı görünce büyük bir acı ve hüzün duyuyorum. Şu uzaktaki şehre bak. Orada seksen bin insan yaşıyor; bu kırk bin çocuk demek. Hafta sonundayız ve içlerinden sadece kırkı kumsala gelebilmiş. Binde biri. Doğu Almanya'da madencilik okurken, her hafta sonu Rostock kumsalına giderdim. Orası hep doluydu; harika zaman geçiren binlerce çocuk olurdu. Nacala'nın Rostock gibi olmasını, bütün çocukların pazar günleri ailelerinin tarlalarında çalışmak ya da gecekondularda oturmak yerine kumsala gitmesini istiyorum. Zaman alacak ama benim istediğim bu." Sonra kolumu bıraktı ve çocuklarımın yüzme teçhizatlarını arabadan çıkarmasına yardım etti.

Otuz üç yıl sonra, Afrikalı bilim insanları ve kurumlarla iş birliği içinde geçen meslek yaşamımın ardından Afrika Birliği'ne hitap ederken, büyük vizyonlarını paylaştığımdan son derece emindim. Değişimin mümkün olduğunu görebilen sayılı Avrupalıdan biri olduğumu düşünüyordum. Bununla birlikte hayatımın en kıymetli konuşmasını yaptıktan sonra eski, durağan ve sömürgeci zihniyette takılı kaldığımı anladım. Afrikalı dostlarımın ve meslektaşlarımın bana yıllar boyu öğrettiği onca şeye rağmen "onların" bir gün "bize" gerçekten yetişebileceğini hâlâ gerçekten hayal edemiyordum. Bütün insanların, ailelerin ve çocukların bunu elde etmek için, onlar da kumsala gidebilsinler diye çok mücadele edeceğini görmekten hâlâ acizdim.

Factfulness

Factfulness... pek çok şeyin (insanlar, ülkeler, dinler ve kültürler dâhil) değişim çok yavaş gerçekleştiği için sabit göründüğünü fark etmek ve küçük, minik adımlarla gerçekleşen değişikliklerin bile birikerek büyük değişimlere neden olacağını hatırlamaktır.

Kader içgüdüsünü kontrol etmek için, **yavaş değişimin de bir değişim olduğunu unutmayın.**

- **Kademeli iyileşmeleri takip edin.** Her yıl yaşanan küçük bir değişiklik, birkaç on yılın sonunda büyük bir değişikliğe dönüşebilir.
- **Bilginizi güncelleyin.** Bazı bilgiler çok çabuk çağın gerisinde kalır. Teknoloji, ülkeler, toplumlar, kültürler ve dinler sürekli değişim halindedir.
- **Büyükbabanızla konuşun.** Değer yargılarının nasıl değiştiğini hatırlamak istiyorsanız büyükanne ve büyükbabanızın değer yargılarını ve sizinkilerden ne kadar farklı olduklarını düşünün.
- **Kültürel değişim örneklerini biriktirin.** Bugünün kültürünün dünün kültürü de olması gerektiği ve yarının da kültürü olacağı düşüncesine meydan okuyun.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

TEKİL BAKIŞ AÇISI İÇGÜDÜSÜ

Hükümetler neden çivilerle karıştırılmamalıdır ve ayakkabılar ve tuğlalar neden size sayılardan daha fazlasını anlatır?

Kime Güvenebiliriz?

Dünya görüşünüzü medyaya dayanarak oluşturmak, benimle ilgili görüşünüzü sadece ayağımın bir fotoğrafına bakarak oluşturmak gibi bir şey olur. Elbette ayağım benim bir parçam ama bayağı çirkin bir parçam. Daha iyi yerlerim var. Kollarım pek dikkat çekmez ama fena değildir. Yüzüm idare eder. Ayağımın fotoğrafının hakkımda kasten yalan söylediğini iddia etmiyorum. Ama size beni her şeyimle göstermez.

Medyadan değilse, o zaman bilgimizi nereden almalıyız? Kime güvenebiliriz? Uzmanlar olur mu? Hayatlarını dünyanın seçtikleri dilimini anlamak için çalışmaya adayan insanlar? Pekâlâ, bu konuda da çok dikkatli olmalısınız.

Tekil Bakış Açısı İçgüdüsü

Basit fikirler bize çok çekici gelir. O içgörü anından keyif alırız, bir şeyi gerçekten anladığımızı ya da bildiğimizi hissetmekten zevk duyarız. Dahası pürüzsüz bir rampadan havalanmak, insanın dikkatini çeken basit bir fikirden, bu fikrin bir sürü başka şeyi güzellikle anlattığı ya da onlar için güzel bir çözüm olduğu duygusuna geçmek kolaydır. Dünya basitleşir. Bütün problemlerin tek bir nedeni, her zaman tamamen karşı olmamız gereken bir şey vardır. Ya da bütün sorunların tek bir çözümü, her zaman katılmamız gereken bir şey vardır. Her şey basittir. Burada minik bir sorun var. Dünyayı tamamen yanlış anlıyoruz. Ben bu tekil nedenler ve tekil çözümler meyline tekil bakış açısı içgüdüsü diyorum.

Örneğin serbest piyasanın basit ve güzel olduğu düşüncesi, bütün sorunların her zaman karşı durmamız gereken tek bir nedeni –hükümet müdahalesi– ve tüm sorunların çözümünün vergileri azaltarak ve düzenlemeleri ortadan kaldırarak piyasa güçlerini özgürleştirmek olduğu ve bunu her zaman desteklememiz gerektiği gibi basite indirgeyici bir görüşe neden olabilir.

Alternatif olarak eşitliğin basit ve güzel olduğu fikri, bütün sorunlara eşitsizliğin neden olduğu, eşitsizliğe her zaman karşı durmamız gerektiği, kaynakları yeniden dağıtarak bütün sorunların çözülebileceği ve bunu daima desteklememiz gerektiği şeklinde basite indirgeyici bir görüşün yolunu açabilir.

Böyle düşünmek çok zaman kazandırır. Bir sorun hakkında sıfırdan bilgi sahibi olmak zorunda kalmadan görüşleriniz ve cevaplarınız olabilir ve beyninizi başka görevlere saklayabilirsiniz. Ama dünyayı anlamak istiyorsanız aslında bu pek işe yaramaz. Bir fikre her zaman katılmak ya da bir fikrin her zaman karşısında olmak, bakış açınıza uymayan bilgilere karşı sizi köreltir. Gerçeği anlamaktan hoşlanan biriyseniz, bu genellikle kötü bir yaklaşımdır.

Bunun yerine en değer verdiğiniz fikirlerinizde her zaman zaaf arayın. Uzmanlığınızın kapsamı konusunda mütevazı olun.

Görüşünüze uymayan yeni bilgilere ve başka alanlardan bilgilere açık olun. Sadece sizinle hemfikir olan insanlarla konuşmak ya da fikirlerinize uyan örnekler toplamak yerine, size ters düşen, katılmayan ve dünyayı anlamak için harika bir kaynak olarak, farklı fikirler öne süren insanlarla görüşün. Dünya hakkında defalarca yanıldım. Bazen hatalarımı görmemi gerçekle çatışmak sağlasa da genellikle farklı fikirlere sahip bir insanla konuşmak ve onu anlamaya çalışmak daha faydalı oluyor.

Bu, bir sürü görüş oluşturmaya zamanınızın kalmaması anlamına gelecekse ne olmuş yani? Yanlış bir sürü görüş yerine, doğru olan birkaç görüşünüzün olmasını tercih etmez misiniz?

İnsanların dünyayı anlamak söz konusu olduğunda genellikle tek bir bakış açısına odaklanmasına ilişkin iki ana neden tespit ettim. Bariz olan politik ideoloji, ki bu bölümün ilerleyen sayfalarında bu konuya geri döneceğim. Diğeri mesleki yaklaşım.

Profesyoneller: Uzmanlar ve Aktivistler

Uzmanlara bayılırım ve hepimizin yapması gerektiği gibi, dünyayı anlamak konusunda en çok onlara bel bağlarım. Örneğin, bütün nüfus uzmanları nüfus artışının on milyar ile on iki milyar arası bir yerde duracağı konusunda hemfikirse, bu veriye güvenirim. Örneğin tarihçilerin, paleodemografların ve arkeologların 1800 yılına kadar kadınların beş ya da daha fazla çocuk sahibi olduğu ama içlerinden sadece ikisinin hayatta kaldığı sonucuna vardığını biliyorsam bu veriye güvenirim. Ekonomistlerin iktisadi büyümeye neyin neden olduğu konusunda hemfikir olmadığını bilmek de son derece faydalıdır çünkü bu bana dikkatli olmam gerektiğini söyler; muhtemelen henüz yeterli işe yarar veri veya belki de tek bir açıklama yoktur.

Uzmanları severim ama onların da sınırları var. Öncelikle ve en bariz olarak, uzmanlar sadece kendi alanlarında uzmandır. Bunu itiraf etmek uzmanlar için zor olabilir (ve hepimiz bir şeyde uzma-

nız). Bilgili ve işe yarar hissetmeyi severiz. Özel becerilerimizin bizi genel anlamda daha iyi kıldığını hissetmek hoşumuza gider.

Ama...

Üst düzey matematik kafasına sahip insanlar da (bilimsel akıl yürütmeyi seven insanların yıllık toplantısı olan Amazing Meeting'deki süper zeki dinleyici topluluğu gibi) olgu sorularımıza herkes kadar kötü cevaplar verebiliyor.

Üst düzey eğitimli insanlar da (dünyanın en seçkin bilim dergisi *Nature*'ın okuyucuları gibi) olgu sorularımıza herkes kadar, hatta genellikle daha kötü cevaplar verebiliyor.

Bir alanda olağanüstü uzmanlık sahibi insanlar, olgu sorularımıza herkes kadar kötü cevaplar verebiliyor.

64. Lindau Nobel Ödüllü Bilim İnsanları Toplantısı'na katılma, bir grup yetenekli genç bilim insanına ve fizyoloji ve tıp alanında Nobel ödülü almış isimlere konuşma yapma şerefine eriştim. Alanlarının kabul görmüş entelektüel elitleriydiler ancak çocukların aşılanmasıyla ilgili soruda bütün kamuoyu anketlerinden daha kötü sonuç aldılar: Sadece %8'i doğru cevap verebildi (Bu olaydan sonra zeki uzmanların, kendi uzmanlık alanları dışında kalan ama uzmanlık alanlarıyla yakın ilişki içindeki alanlarla ilgili bilgi sahibi olduklarına hep kuşkuyla yaklaşacağım).

Zeki olmak –sayılarla iyi geçinebilmek, iyi eğitim almış olmak ve hatta Nobel ödülü kazanmak– küresel olgusal bilgiye kestirme yol anlamına gelmez. Uzmanlar sadece kendi alanları içinde uzmandır.

Hatta bazen "uzmanlar" kendi alanlarında bile uzman değildir. Pek çok aktivist kendini uzman olarak sunar. Eğitimli aktivistlerin dünyayı ileriye taşımak konusunda hayati önemi taşıdığına inandığımdan her tür aktivist konferansında sunum yaptım. Yakın zamanda kadın hakları üstüne bir konferansta konuştum. Amaçlarını şiddetle destekliyorum. İki yüz doksan iki genç cesur feminist, kadınların eğitime erişim hakkını iyileştirme mücadelelerini koordine edebilmek için dünyanın dört bir yanından Stockholm'e gelmişti. Ancak otuz yaşındaki kadınların okulda geçirdikleri sürenin, otuz yaşındaki erkeklerden sadece bir yıl daha az olduğunu sadece %8'i biliyordu.

Kızların eğitim alması konusunda her şeyin tamam olduğunu kesinlikle söylemiyorum. 1. Seviye'de ve özellikle az sayıda ülkede pek çok kız hâlâ ilkokula gitmediği gibi kızların ve kadınların orta ve yüksek eğitime erişiminde de çok büyük sorunlar var. Ne var ki aslında altı milyon kadının yaşadığı 2., 3. ve 4. seviyelerde kızlar okula oğlanlar kadar ya da onlardan daha fazla gidiyor. Bu müthiş bir şey! Kadınların eğitimi için mücadele veren aktivisitlerin bilmesi ve kutlaması gereken bir şey.

Başka örnekler de seçebilirdim. Konu sadece kadın hakları aktivistleriyle sınırlı değil. Karşılaştığım aktivistlerin tamamı, isteyerek ya da istemeyerek ya da daha büyük ihtimalle bilmeden, kendilerini adadıkları sorunu abartıyorlar.

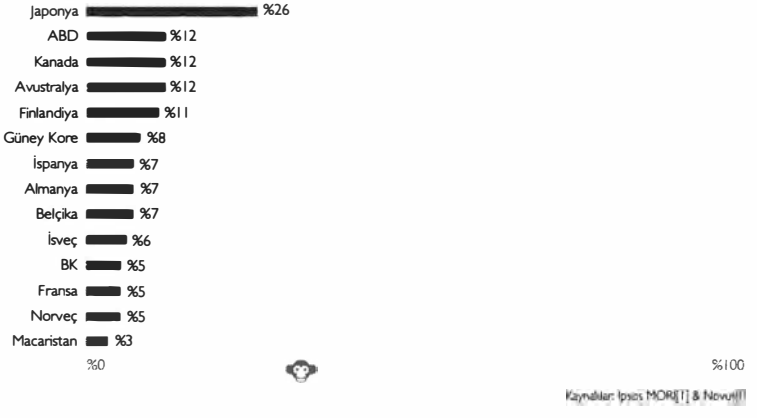
OLGU SORUSU 11

1996'da kaplanlar, dev pandalar ve siyah gergedanlar tehlike altındaki türler olarak ilan edildi. Bugün bu üç türden kaçına yönelik tehlike daha kritik düzeydedir?

- ☐ İkisine
- ☐ Birine
- ☐ Hiçbirine

OLGU SORUSU 11 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.

1996'da kaplanlar, dev pandalar ve siyah gergedanlar tehlike altındaki türler olarak ilan edildi. Bugün bu üç türden kaçına yönelik tehlike daha kritik düzeydedir? (Doğru cevap: Hiçbirine.)

İnsanlar gezegenin her yerinde doğal kaynakları yağmaladılar. Doğal yaşam alanları yok edildi ve pek çok hayvan soyları tükenene kadar avlandı. Bu çok net. Ancak kendilerini savunmasız hayvanları ve yaşam alanlarını korumaya adamış aktivistler, az önce tarif ettiğim hatayı yapma eğilimindeler: İnsanların bu durumu önemsemesi için umutsuzca çabalarken ilerlemeleri unutabiliyorlar.

Ciddi sorunlar, ciddi veritabanı gerektirir. Dünyada tehlike altındaki bütün türlerin son durumuna erişebileceğiniz Kırmızı Liste'yi ziyaret etmenizi şiddetle öneririm. Bu liste, farklı hayvanların doğal yaşamdaki popülasyonlarının izini süren ve eğilimi gözlemlemek için iş birliği yapan birinci sınıf araştırmacılardan oluşan küresel bir topluluk tarafından güncellenmektedir. Bakın ne diyeceğim, Kırmızı Liste'yi ya da Dünya Doğal Hayatı Koruma Vakfı'nı kontrol ettiğimde bazı yerel popülasyonlarda ve kimi türlerdeki düşüşlere rağmen, doğal yaşamdaki kaplan, dev panda ve siyah gergedan popülasyonlarının son birkaç yıl içinde arttığını görüyorum. Stockholm'ün dört bir tarafında yer alan kapılardaki şu panda çıkartmalarına ödenen paralara değmiş doğrusu. Ancak İsveç halkının sadece %6'sı, desteklerinin bir etki yarattığından haberdardır.

İnsan haklarında, hayvanların korunmasında, kadınların eğitiminde, iklim farkındalığında, doğal afet yardımlarında ve aktivistlerin işlerin kötüye gittiğini söyleyerek farkındalığı arttırdığı diğer pek çok alanda ilerleme kaydedildi. Bu ilerlemeyi büyük ölçüde aktivistlere borçluyuz. Ancak belki de böyle tekil bir bakış açıları olmasa –kaydedilen ilerleme konusunda daha fazla bilgi sahibi olup bu bilgiyi hareket geçirmek istedikleri kesimlere aktarmak konusunda daha istekli davransalardı– daha fazlasını da başarabilirlerdi. Problemin sürekli olarak tekrarlanması yerine ilerlemelere dair kanıtlardan haberdar olmak enerji verici olabilir. UNICEF, Çocukları Kurtarın Vakfı, Uluslararası Af Örgütü ve diğer insan hakları ve çevre koruma hareketleri bu fırsatı sürekli kaçırıyorlar.

Çekiçler ve Çiviler

"Bir çocuğun eline bir çekiç verirseniz, her şey gözüne çivi gibi görünür," deyişini muhtemelen biliyorsunuzdur.

Değerli bir uzmanlığa sahip olduğunuzda onu kullanıma sokmak istersiniz. Bazen uzmanlar emek harcayarak elde ettikleri bilgi ve becerilerin, aslında ilgili oldukları alanların ötesinde de uygulanabilir olduğunu göstermenin yollarını ararlar. Bu yüzden matematik becerisi olan insanlar sayıları saplantıya dönüştürür. İklim aktivistleri her yerde güneş enerjisini savunur. Doktorlar önleyici faaliyetlerin daha iyi olacağı yerlerde bile tıbbi tedaviyi desteklerler.

Çok fazla bilgi, uzmanın neyin işe yaradığını görme becerisine fiilen köstek olabilir. Bütün bu çözümler bazı sorunların aydınlatılmasında harikalar yaratır ancak hiçbiri bütün sorunları ortadan kaldıramaz. Dünyaya pek çok farklı açıdan bakmak daha iyidir.

Rakamlar Tek Çözüm Değildir

Rakamları sevmem. Verilerin çok, *çok büyük* hayranıyım ama yine de sevmem. Verilerin sınırları vardır. Verileri sadece rakamların arkasındaki gerçeği, örneğin insanların hayatlarını anlamama yardım ettiklerinde severim. Araştırmamda hipotezlerimi test etmek için verilere ihtiyaç duymuşumdur ama hipotezler genellikle insanlarla konuşmamın, onları dinlememin ve gözlemlememin sonucunda doğar. Dünyayı anlamak için sayılara kesinlikle ihtiyacımız olmakla birlikte, sadece yoğun hesaplamalardan türetilen sonuçlara ciddi anlamda şüpheyle yaklaşmalıyız.

1994-2004 yılları arasında Mozambik'in başbakanlığını üstlenen Pascoal Mocumbi 2002 yılında Stockholm'ü ziyaret etti ve bana ülkesinin büyük bir ekonomik gelişme kaydettiğini söyledi. Ona bunu nereden bildiğini sordum, sonuçta Mozambik'te ekonomik istatistiklerin kalitesi çok da iyi olmasa gerekti. Kişi başına düşen GSYİH'ye bakmış mıydı?

"O sayılara bakıyorum," dedi, "ama o kadar doğru değiller. Bu yüzden her yıl 1 Mayıs'ta yapılan yürüyüşleri izlemeyi alışkanlık

edindim. 1 Mayıs yürüyüşleri ülkemizde popüler bir gelenektir. İnsanların ayaklarına, ne tür ayakkabılar giydiklerine bakarım. İnsanların o gün şık olmaya gayret ettiklerini bilirim. Arkadaşlarının ayakkabılarını ödünç alamayacaklarını da bilirim çünkü o gün arkadaşları da yürüyüşte olacaktır. Bu yüzden bakarım. Çıplak ayakla mı yürüyorlar, kötü ayakkabılar mı giymişler, iyi ayakkabılar mı giymişler görebilirim. Ve gördüklerimi bir önceki yıl gördüklerimle karşılaştırırım.

"Ayrıca ülke içinde seyahat ederken, devam eden inşaatlara bakarım. Yeni temellerin üstünü otlar bürümüşse, bu kötü haberdir. Ama yeni tuğlalar eklemeye devam ediyorlarsa o zaman insanların yatırım yapacak paralarının olduğunu, sadece günü kurtarmadıklarını anlarım."

Akıllı bir başbakan sayılara bakar ama sadece sayılara bakmakla yetinmez.

Dahası insanlığın ilerlemesinin en değerli ve önemli yönleri, elbette sayılarla ölçülemez. Hastalık çeken insanların sayısını rakamlarla tahmin edebiliriz. Maddi yaşam koşullarındaki iyileşmeyi rakamlarla ölçebiliriz. Ancak iktisadi büyümenin hedefi kişisel özgürlük ve kültürdür ve bu değerleri rakamlarla ifade etmek güçtür. İnsani ilerlemeyi sayılarla ölçme fikri, pek çok insana tamamen tuhaf gelmektedir. Buna ben de katılıyorum. Rakamlar yeryüzündeki hayatın tam hikâyesini asla anlatamaz.

Dünya rakamlar olmadan anlaşılamaz. Ancak sadece rakamlarla da anlaşılamaz.

Tıp Tek Çözüm Değildir

Tıp çalışanları, tıp ya da tıbbın belli bir türü konusunda tek yönlü bakma alışkanlığı geliştirebilirler.

1950'lerde Danimarkalı bir halk sağlığı doktoru Halfdan Mahler, Dünya Sağlık Örgütü'ne tüberkülozu tamamen ortadan kaldırmak için bir yol önerdi. Proje doğrultusunda Hindistan'daki küçük köylere röntgen cihazlı minibüsler gönderildi. Çok basit bir fikirdi; bir hastalığın kökünü kazırsanız ondan tamamen kurtulurdunuz.

Plan ise bütün nüfusu röntgenden geçirip tüberküloz olanları saptamak ve tedavi etmekti. Ancak başarılı olamadı çünkü insanlar öfkelendiler. Tonlarca acil sağlık sorunları vardı ve nihayet içinde hemşire ve doktor olan bir minibüs kapılarına gelmişti. Ama kırık bir kemiği iyileştirmek ya da ishal için sıvı vermek veya kadınlara doğumda yardım etmek yerine, insanların adını bile duymadığı bir hastalık için herkesin röntgenini çekmek istiyorlardı.

Tek bir hastalığın kökünü kazıma girişimindeki başarısızlıktan, şu veya bu hastalıkla savaşmak yerine herkese temel sağlık hizmeti sağlamanın ve bu hizmeti kademeli olarak iyileştirmenin daha akıllıca olacağı içgörüsü doğdu.

Tıp dünyasının bir başka köşesinde, büyük ilaç şirketlerinin kârları düşüştedir. Çoğu kafayı ömrü uzatan, yeni, devrimsel bir ilaç geliştirmeye taktı. Onları dünyadaki ortalama yaşam süresindeki artışın (ve kârlarının) muhtemelen farmakolojik bir buluştan değil çığır açacak bir iş modelinden geleceğine ikna etmeye çalışıyorum. Büyük ilaç şirketleri hâlihazırda Kerala'da karşılaştığımız diyabet hastası gibi yüz milyonlarca insanın çoktan keşfedilmiş ilaçlara daha makul fiyatlarla ihtiyaç duyduğu 2. ve 3. seviyelerdeki büyük piyasalara ulaşmayı başaramıyor. İlaç şirketleri fiyatlarını farklı ülkelere ve farklı müşterilere göre ayarlamakta daha başarılı olsaydı, servetlerini zaten ellerinde olanlardan kazanabilirlerdi.

Çekiç ve çivi meselesini anlayabilen gebelikte anne ölümü uzmanları, en yoksul annelerin hayatlarını kurtarmak için en değerli müdahalenin daha fazla sayıda yerel hemşireyi sezaryen yapmak ya da ciddi kanama ve enfeksiyonların daha iyi tedavi edilmesi için eğitmek değil, yerel hastaneye ulaşım imkânlarını iyileştirmek olduğunu görebilir. Kadınlar hastaneye ulaşamazsa, ambulans ya da ambulansların gidebileceği yollar olmazsa hastanelerin kullanımı kısıtlı kalır. Benzer şekilde eğitimciler elektriğin varlığının öğrenme üzerindeki etkisinin, ders kitaplarından ve hatta sınıflardaki öğretmen sayısının artmasından bile daha etkili olduğunu bilirler çünkü elektrik olursa öğrenciler gün batımından sonra da ödevlerini yapabilirler.

Jinekologların Parmak Basmadığı Tek Yer

İşi yoksul toplumlarda cinsel yolla bulaşan hastalıklarla ilgili veri toplamak olan jinekologlarla konuşuyordum. Bu profesyoneller parmaklarını insanların her yerine değdirmeye ve cinsel faaliyetleri konusunda her tür soru sormaya hazırdılar. Bazı cinsel yolla bulaşan hastalıkların bazı gelir gruplarında daha yaygın olup olmadığını öğrenmek istiyordum; bu yüzden onlardan formlarına gelir düzeyiyle ilgili bir soru eklemelerini rica ettim. Bana baktılar ve "Ne?" dediler. "İnsanlara gelirlerini soramazsınız. Bu son derece mahrem bir soru." Parmaklarını basmak istemedikleri tek yer insanların cüzdanlarıydı.

Yıllar sonra Dünya Bankası'nda küresel gelir anketleri düzenleyen ekiple bir araya geldim ve onlardan anketlerine cinsel aktiviteyle ilgili sorular eklemelerini rica ettim. Cinsel davranışlarla gelir düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığını hâlâ merak ediyordum. Tepkileri üç aşağı beş yukarı aynı oldu. İnsanlara gelirleri, karaborsa vs. hakkında her tür soruyu memnuniyetle sorabilirlerdi. Ama seks? Kesinlikle olmaz.

İnsanların kedi yollarını belirledikleri yerler ve kendi kutuları içinde kaldıkları zaman kendilerini çok uslu hissetmeleri gerçekten çok tuhaf.

İdeologlar

Büyük bir fikir, insanları hiçbir şeyin birleştiremeyeceği kadar birleştirebilir ve hayallerimizin toplumunu inşa etmemize imkân yaratabilir. İdeoloji bize liberal demokrasiyi ve halk sağlığı güvencesini kazandırmıştır.

Ancak ideologlar da bir fikre ya da çözüme uzmanlar ve aktivistler kadar, hatta daha zararlı sonuçlara neden olacak şekilde, takılıp kalabiliyorlar.

Performansı ölçmek ve işe yarayan şeyi yapmak yerine serbest piyasa veya eşitlik gibi tek bir fikre fanatikçe odaklanmanın absürt

sonuçları, Küba'da ve Amerika'da hayatın gerçeklerini incelemeye bolca zaman ayıran herkes için son derece aşikâr olmalı.

Küba: Fakirlerin En Sağlıklısı

1993'te kırk bin insanı etkileyen yıkıcı bir salgını soruşturmak amacıyla bir süre Küba'da kaldım. Başkan Fidel Castro'yla birkaç kez bir araya geldim ve sağlık bakanlığında katı ve baskıcı bir sistemin sınırları içinde ellerinden gelenin en iyisi yapan pek çok yetenekli, iyi eğitimli ve azimli profesyonelle tanıştım. Komünist bir ülkede (Mozambik) yaşamış ve çalışmış biri olarak Küba'ya büyük bir merakla ama romantik fikirlerden arınmış bir halde gittim ve orada kaldığım süre boyunca da bu tür bir fikre hiç kapılmadım.

Küba'da gördüğüm saçmalıklarla ilgili sayısız hikâye anlatabilirim; televizyon tüplerinin içinde su, şeker ve mayalanma için gerekli olan mayayı elde etmek için kullandıkları kirli bebek bezleriyle üretilen floresan renklerde zehirli kaçak içkiler, müşteriye hazırlık yapmadığı için hiç yiyeceği olmayan oteller –ki bu sorunu bir huzurevine gidip standart yetişkin istihkaklarından artakalanları yiyerek çözdük– Miami'de yaşayan kuzenine Noel kartı gönderirse çocuklarının üniversiteden atılacağını bilen Kübalı meslektaşım, onay almak için araştırma metotlarımı Fidel Castro'ya bizzat anlatmak zorunda kalmam gibi. Burada duracağım ve neden orada olduğumu ve neler keşfettiğimi anlatmakla yetineceğim.

Tütün yetiştirilen Pinar del Río'daki yoksul çiftçiler, 1991 yılının sonunda önce renk körü olmaya, ardından kol ve bacaklarında his kaybına yol açan nörolojik sıkıntılar yaşamaya başlamışlardı. Kübalı salgın hastalık uzmanları durumu soruşturmuşlardı ve artık dışarıda yardım arıyorlardı. Sovyetler Birliği yeni dağıldığı için, oradan bir yardım gelemiyordu ve literatürde dünyada yoksul çiftçiler arasında yaşanan nörolojik salgınlar konusunda tecrübesi olan az sayıdaki araştırmacıyı tararken bana rastlamışlardı. Küba politbürosu üyelerinden Conchita Huergo, beni havaalanında kar-

şıladı ve ilk günümde Fidel Castro, silahlı korumaları eşliğinde beni kontrol etmek için bizzat uğradı. Etrafımda dönerken siyah spor ayakkabılarının tabanları beton zeminde gıcırdıyordu.

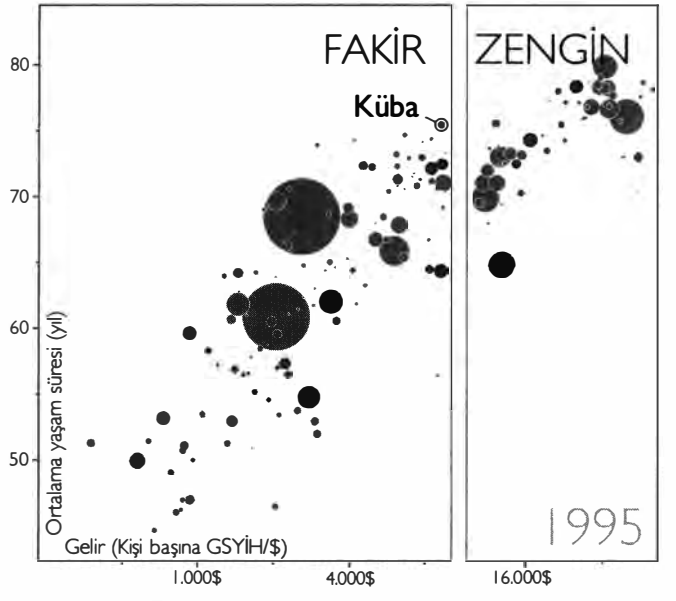
Üç ay boyunca araştırma yaptım. Çiftçilerin karaborsadan bir toplu zehirlenmeye (dedikodular bu yöndeydi) ya da metabolizma sorunlarına neden olan bir mikroba değil, küresel makroekonominin neden olduğu bir beslenme yetersizliğine maruz kaldıkları sonucuna vardım. O güne kadar patatesle dolu gelip Küba şekeri ve purolarıyla dönen Sovyet gemileri o yıl gelmemişti. Bütün yiyecekler çok katı bir karne sistemine bağlanmıştı. İnsanlar ellerinde avuçlarında bulunan besleyici yiyecekleri çocuklara, hamilelere ve yaşlılara veriyordu ve kahraman yetişkinler sadece pirinç ve şekerle besleniyordu. Bütün bunları büyük bir özenle sundum çünkü bu açıkça hükümetin halkına yeterli gıda sağlamayı başaramadığı anlamına geliyordu. Planlı ekonomi çuvallamıştı. Teşekkür edilip evime yollandım.

Bir yıl sonra sağlık bakanlığına "Küresel Bakış Açısıyla Küba'da Sağlık" konulu bir sunum yapmak üzere Havana'ya davet edildim. Küba hükümeti bu noktada, Venezuela hükümetinin de yardımıyla, yeniden Küba halkını doyurabilir duruma gelmişti.

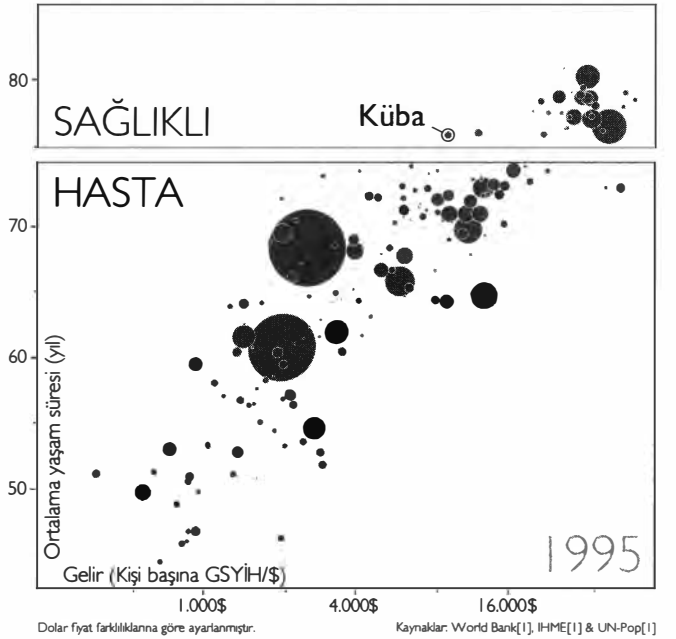
Onlara, sağlık ve varlık konulu kabarcık grafiğimde Küba'nın özel konumunu gösterdim. Çocukların hayatta kalma oranı, gelirin ancak dörtte birine denk geldiği ABD kadar yüksekti. Ben sunumumu bitirip mesajımı özetler özetlemez sağlık bakanı sahneye fırladı. "Biz Kübalılar yoksulların en sağlıklılarıyız," dedi. Büyük bir alkış tufanı koptu ve bu, oturumun sonu oldu.

Ancak herkes sunumumdan aynı mesajı almamıştı. İkram masasına doğru ilerlerken genç bir adam nazikçe kolumu tuttu. Beni kalabalığın dışına çekerken sağlık istatistikleri alanında çalıştığını anlattı. Sonra başını başıma yaklaştırdı ve büyük bir cesaretle kulağıma fısıldadı: "Verileriniz doğru ama bakanın çıkarımı tamamen yanlış." Bana bu bir soruymuş gibi baktıktan sonra kendi sorusunu yanıtladı. "Bizler fakirlerin en sağlıklısı değil, sağlıklıların en fakirleriyiz," dedi.

KÜBA: FAKİRLERİN EN SAĞLIKLISI

KÜBA: SAĞLIKLILARIN EN FAKİRİ

Dolar fiyat farklılıklarına göre ayarlanmıştır.

Kaynaklar: World Bank[1], IHME[1] & UN-Pop[1]

Genç adam kolumu bıraktı ve gülümseyerek, hızlı adımlarla uzaklaştı. Elbette haklıydı. Kübalı bakan durumu hükümetin tek yönlü bakış açısından aktarmıştı ama duruma farklı bir şekilde bakmak da mümkündü. Fakirlerin en sağlıklısı olmaktan hoşnut olmak neden? Kübalılar diğer sağlıklı devletler kadar zengin ve özgür olmayı hak etmiyor mu?

Amerika Birleşik Devletleri: Zenginlerin En Hastası

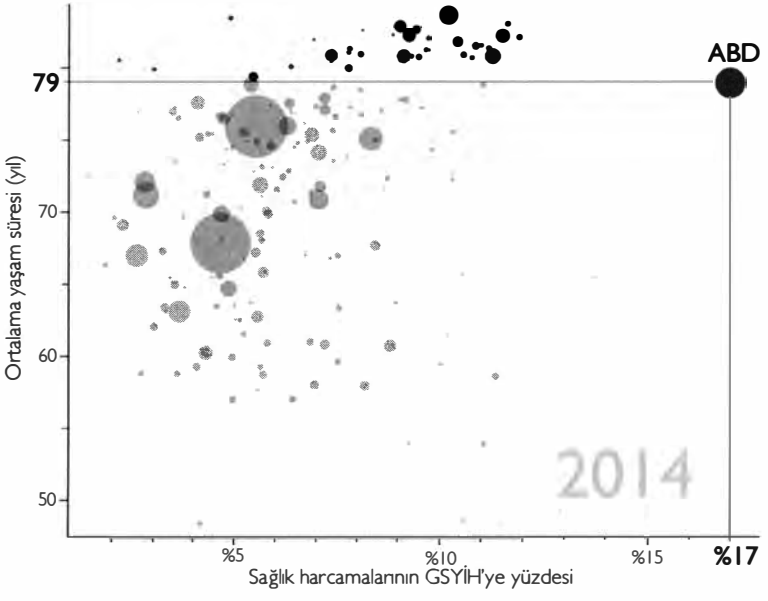
Geldik Amerika Birleşik Devletleri'ne. Nasıl ki Küba tek bir fikre bağlı kaldığı için sağlıklıların en fakiriyse, ABD de zenginlerin en hastası.

İdeologlar sizi ABD ve Küba'yı karşı karşıya getirmeye davet edeceklerdir. Birinden taraf olmanızda ısrar edeceklerdir. Küba'da değil, ABD'de yaşamayı yeğliyorsanız diyeceklerdir, o zaman Küba hükümetinin yaptığı her şeyi reddetmeli ve Küba hükümetinin reddettiği şeyi, serbest piyasayı desteklemelisiniz. Şunu netleştirelim, ben kesinlikle ABD'de yaşamayı Küba'da yaşamaya yeğlerim ama bu şekilde düşünmenin faydalı olduğunu sanmıyorum. Tek yönlü ve yanıltıcı bir bakış açısı. Hırs yapacaksa, Amerika kendini 3. Seviye'den komünist bir ülkeyle değil, 4. Seviye'deki diğer komünist ülkelerle karşılaştırmalı. ABD'li politikacılar olguya dayalı kararlar almak istiyorlarsa ideolojiye değil, sayılara göre hareket etmeli. Dahası nerede yaşayacağımı seçecek olsaydım, kararımı ideolojiye değil, o ülkenin insanlarına ne verdiğine bakarak alırdım.

ABD sağlık hizmetlerine kişi başı 4. Seviye'deki diğer kapitalist ülkelerin iki katı –üç bin altı yüz dolara karşı dokuz bin dört yüz dolar– para harcıyor ve bu paraya karşılık vatandaşları, üç yıl daha az yaşamayı bekleyebiliyor. Amerika'nin kişi başına düşen sağlık hizmeti harcamaları, dünyadaki bütün ülkeleri geride bırakıyor ama otuz dokuz ülkenin ortalama yaşam süresi daha uzun.

39 ÜLKE ORTALAMA YAŞAM SÜRESİNDE ABD'DEN ÖNDE

Ama sağlık harcamalarında ABD'yi kimse yenemiyor.

Kaynaklar: World Bank[24] aracılığıyla IHME[1], UN-Pop & WHO[12]

ABD vatandaşları kendilerini aşırı sosyalist rejimlerle karşılaştırmak yerine neden aynı maliyetle benzer kaynaklara sahip diğer kapitalist ülkelerle aynı sağlık düzeyine erişemediklerini sorgulamalılar. Bu arada cevap hiç zor değil, 4. Seviye'deki diğer ülkelerin çoğunun vatandaşlarının önemsemediği, cepte gördüğü temel halk sağlığı güvencesinin eksikliği. ABD'nin mevcut sisteminde, zengin ve sigortalı hastalar doktorları ihtiyaç duyduklarından daha fazla ziyaret ederek maliyetleri artırırken, yoksul hastalar basit ve ucuz tedavileri bile karşılayamıyor ve vaktinden çok önce ölüyorlar. Doktorlar hayat kurtarmak ya da hastalıkları tedavi etmek için kullanılabilecek zamanı gereksiz ve anlamsız hizmetlere harcıyor. Bir doktorun zamanından ne trajik bir kayıp.

Aslında, tam anlamıyla doğru ifade edebilmek için ortalama ömrü ABD'deki kadar düşük bir iki zengin ülke daha olduğunu söylemeliyim. Zengin Körfez ülkelerinden Umman, Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt. Ancak bu ülkelerin çok farklı bir geçmişleri var. Petrol zengini olmaya başladıkları 1960'lara kadar yoksul bir nüfusa sahiplerdi ve insanlar okuma yazma bilmiyordu. Sağlık sistemleri sadece iki nesil içinde inşa edildi. ABD'nin aksine bu ülkeler hükümete şüpheyle yaklaşmıyorlar; bu nedenle birkaç yıl içinde ortalama yaşam süresi ABD'nin üstüne çıkarsa hiç şaşırmam. Belki de o zaman ABD onlardan ders almak konusunda Batı Avrupa'dan olduğundan daha az istekli olur.

Küba'daki komünist sistem tek bir bakış açısına takılıp kalma tehlikesinin iyi bir örneğidir: Görünüşte makul ama aslında tuhaf olan, merkezî bir hükümetin halkın bütün sorunlarını çözebileceği fikridir. İnsanların Küba'ya ve yetersizliklerine, yoksulluğuna ve özgürlüğün kısıtlanmasına bakarak hükümetlerin toplumları planlamasına hiçbir zaman müsade edilmemesi gerektiğine karar vermelerini anlayabilirim.

ABD'deki sağlık hizmetleri sistemi de tek yönlü zihniyetin, görünüşte makul ama aslında tuhaf olan, piyasanın bir milletin bütün sorunlarını çözebileceği fikrinin mağdurudur. İnsanların ABD'ye, eşitsizliklerine ve sağlık hizmetlerinin sonuçlarına bakarak serbest piyasanın ve rekabetin, kamusal malların teminine hiçbir zaman yaklaştırılmaması gerektiğine karar vermelerini de anlayabilirim.

Devlete karşı özel sektörle ilgili bütün tartışmalarda olduğu gibi cevap ya o ya bu değil. Duruma göre değişir ve her ikisi de. Zor olan düzenleme ve özgürlük arasında doğru dengeyi tutturmak.

Demokrasi Bile Tek Çözüm Değil

Çok riskli ama bunu yine de savunacağım. Liberal demokrasinin bir ülkeyi yönetmenin en iyi yolu olduğuna bütün kalbimle inanıyorum. Benim gibi buna inanan insanlar genellikle demokrasinin barış, toplumsal kalkınma, sağlıkta iyileşme ve iktisadi büyüme gibi diğer iyi şeylere yol açtığını ve hatta bunların bir gerek şart olduğunu savunma eğilimindedirler. Ancak kabul etmesi zor olsa da şöyle bir gerçek var: Kanıtlar bu görüşü desteklemiyor.

Büyük iktisadi ve toplumsal ilerleme kaydeden çoğu ülke demokrasiyle yönetilmiyor. Güney Kore 1. Seviye'den 3. Seviye'ye hiçbir ülkenin (petrol bulmadan) ulaşamadığı bir hızla ve askerî diktatörlük altında geçti. 2012-2016 arasında en hızlı iktisadi büyümeyi yakalayan on ülkeden dokuzu, demokrasi açısından düşük puan alan ülkeler.

Demokrasinin iktisadi büyüme ile sağlık alanında iyileşme için bir gereklilik olduğunu savunan herkes, gerçekle çelişme riskini taşır. Demokrasiyi hoşumuza giden diğer amaçlar için üstün bir araç olarak değil, başlı başına bir amaç olarak savunmak daha iyi.

Ne kişi başına düşen GSYİH ne (Küba'daki gibi) çocuk ölüm oranları ne de (ABD'deki gibi) bireysel özgürlük; iyileşmesi diğer alanlarda iyileşmeyi garantileyecek tek bir ölçüt yok. Bir ulusun ilerlemesini ölçebileceğimiz tek bir gösterge yok. Gerçek bunlardan çok daha karmaşık.

Dünya ne sayılar olmadan ne de sadece sayılarla anlaşılabilir. Bir ülke hükümetsiz işleyemez ama hükümet her sorunu çözemez. Ne kamu sektörü ne özel sektör tek cevaptır. İyi bir toplumun hiçbir ölçütü, gelişiminin diğer bütün yönlerini kavrayamaz. Ya o ya bu diye bir şey yoktur. Her ikisi de doğru olabilir ve bu, duruma göre değişir.

Factfulness

Factfulness... tekil bir bakış açısının hayal gücünüzü sınırlandırabileceğinizi fark etmek ve daha doğru bir anlayış edinip pratik çözümler bulmak için sorunlara pek çok açıdan bakmanın daha iyi olduğunu hatırlamaktır.

Tekil bakış açısı içgüdüsünü kontrol etmek için, **bir çekiç değil bir alet kutusu edinin.**

- **Fikirlerinizi sınayın.** Favori fikirlerinizin ne kadar mükemmel olduğunu gösteren örnekler toplamakla yetinmeyin. Sizinle hemfikir olmayan insanlar bulun, fikirlerinizi sınayın ve zaaflarını keşfedin.
- **Sınırlı uzmanlık.** Alanınızın ötesinde uzmanlık iddiasında bulunmayın, bilmedikleriniz konusunda alçakgönüllü olun. Başkalarının uzmanlığının sınırlarına da temkinli yaklaşın.
- **Çekiçler ve çiviler.** Bir araçta ustaysanız onu gereğinden fazla kullanmak isteyebilirsiniz. Bir sorunu derinlemesine analiz ettiyseniz sonunda kendinizi o sorunun ya da çözümüzün önemini abartırken bulabilirsiniz. Başkalarının aracının her işe yaramayacağını unutmayın. Favori fikriniz bir çekiçse kendinize tornavidası, İngiliz anahtarı ve şerit metresi olan çalışma arkadaşları arayın. Başka alanlardan yeni fikirlere açık olun.
- **Sayılar ama *sadece* sayılar değil.** Dünya sayılar olmadan anlaşılamaz ama tek başına sayılarla da anlaşılamaz. Sayıları size gerçek hayatlar hakkında anlattıkları için sevin.

- **Basit fikirlere ve basit çözümlere temkinli yaklaşın.** Tarih korkunç eylemleri haklı çıkarmak için basit ütopyacı vizyonları kullanan hayalperestlerle doludur. Karmaşıklığa açık olun. Fikirleri kaynaştırın. Uzlaşın. Sorunları vakaları birbirinden ayırarak çözün.

SUÇLAMA İÇGÜDÜSÜ

Sihirli çamaşır makineleri ve para üreten robotlar üstüne

Haydi, Büyükanneyi Dövelim

Karolinska Enstitüsü'nde ders veriyor, büyük ilaç firmalarının sıtma konusunda neredeye hiçbir araştırma yapmadığını ve sadece fakirleri etkileyen uyku hastalığı ve başka hastalıklar konusunda parmaklarını bile oynatmadıklarını anlatıyordum.

Ön tarafta oturan bir öğrenci, "Suratlarına bir yumruk yapıştıralım," dedi.

"Aha," dedim. "Aslına bakarsan sonbaharda Novartis'e gidiyorum." (Novartis İsviçre merkezli küresel bir ilaç şirketidir ve orada bir konuşma yapmaya davet edilmiştim.) "Bana ne elde edeceğimi ve kimi yumruklamam gerektiğini açıklayabilirsen şansımı denerim. Kimi yumruklamalıyım? Orada çalışan herhangi biri olur mu?"

"Hayır, hayır, hayır. Patronu," dedi delikanlı.

"Hah, Tamam. Adı Daniel Vasella." O dönemde patronun adı buydu. "Şey, Daniel Vasella'yı biraz tanırım. Sonbaharda onu görünce suratına mı yumruk atmalıyım? O zaman her şey yoluna girecek mi? İyi bir patrona dönüşüp şirketin araştırma önceliklerini değiştirmesi gerektiğini fark edecek mi?"

Arka taraftan bir çocuk, "Hayır, yönetim kurulu üyelerinin suratlarına birer yumruk indirmelisiniz," dedi.

"Pekâlâ, bu çok ilginç çünkü muhtemelen öğleden sonra yönetim kurulunun karşısında konuşacağım. Bu durumda sabah Daniel'i görünce sakin kalayım, öğleden sonra yönetim kurulu salonuna girince dolaşıp denk getirebildiğim kadarını yumruklarım. Elbette herkesi yere serecek zamanım olmaz... Dövüş tecrübem yok ve güvenlik var; bu yüzden muhtemelen üçüncü ya da dördüncü yumruktan sonra durdurulurum. Ama diyelim yaptım, sonra? Sizce bu, yönetim kuruluna araştırma politikalarını değiştirtir mi?"

"Hayır," dedi üçüncü bir öğrenci. "Novartis halka açık bir şirket. Kararı patron ya da yönetim kurulu vermiyor. Hissedarlar veriyor. Yönetim kurulu önceliklerini değiştirirse hissedarlar yeni bir yönetim kurulu seçer."

"Bu doğru," dedim. "Bunlar şirketin paralarını zengin insanların hastalıklarının araştırılmasına harcamasını isteyen hissedarlar. Hisseleri bu sayede iyi getiri sağlıyor."

Yani çalışanlarda, patronda ya da yönetim kurulunda bir sıkıntı yok.

"Şimdi soru şu." Yumruk önerisini ortaya süren ilk öğrenciye baktım. "Bu büyük ilaç şirketlerinde hisseler kime ait?"

"Şey, zenginlere." Omuz silkti.

"Hayır. Aslında çok ilginç çünkü ilaç şirketlerinin hisseleri istikrarlıdır. Borsa ya da petrol fiyatları inip çıkarken, ilaç hisseleri bayağı istikrarlı bir getiri sağlar. Diğer pek çok şirketin hisseleri ekonomiyi takip eder –insanlar bir harcama nöbetine tutulunca ya da harcamaları kısınca iyileşir ya da kötüleşirler– ama kanser

hastalarının her zaman ilaca ihtiyacı vardır. Öyleyse, bu istikrarlı şirketlerde hisseler kime aittir?"

Genç dinleyici topluluğum, yüzlerinde kocaman birer soru işaretiyle bana bakıyordu.

"Emeklilik fonları."

Sessizlik.

"Yani belki de kimseyi yumruklamama gerek kalmaz çünkü hissedarlarla karşılaşmayacağım. Ama siz karşılaşacaksınız. Bu hafta sonu büyükannenizi ziyarete gidin ve suratına bir yumruk indirin. Suçlayacak ve cezalandıracak birine ihtiyacınız olduğunu düşünüyorsanız, o kişi yaşlılardan ve istikrarlı hisselere duydukları açgözlü ihtiyaçtan başkası değil."

"Geçen yaz sırt çantanızla tatile çıkarken büyükannenizin size fazladan verdiği cep harçlığını hatırlıyor musunuz? Tamam, belki de o parayı geri vermelisiniz ki o da Novartis'e iade etsin ve yoksul insanların sağlığına yatırım yapmalarını rica etsin. Ya da belki de, parayı çoktan harcadıysanız, kendinizi yumruklayabilirsiniz."

Suçlama İçgüdüsü

Suçlama içgüdüsü, olan kötü bir şeye net, basit bir sebep bulma içgüdüsüdür. Bu içgüdüyü yakın zamanda bir otelde duş alırken sıcak su kolunu sonuna kadar çevirince yaşadım. Hiçbir şey olmadı. Sonra, saniyeler sonra, kaynar suyla haşlandım. O anlarda önce tesisatçıya, sonra otel müdürüne ve sonra yandaki odada soğuk suyu açan olası bir müşteriye öfkelendim. Ama kimsenin suçu yoktu. Kimse bana bilerek zarar vermemiş veya ihmalkâr davranmamıştı. Tabii benim dışında çünkü ne de olsa sıcak su kolunu yavaşça çevirecek sabrı göstermemiştim.

Bir sorun olduğunda bunun kötü niyetli kötü bir insan yüzünden olduğuna karar vermek, doğal olarak içten gelen bir tavır gibi görünüyor. Bir şeylerin birileri öyle istediği için olduğuna, bireylerin

güç sahibi ve yetkin olduğuna inanmayı severiz, aksi takdirde dünya öngörülemez, kafa karıştırıcı ve ürkütücü bir yer gibi görünür.

Suçlama içgüdüsü bireylerin ya da belli grupların önemini abartmamıza neden olur. Suçlu bulma içgüdüsü gerçek, olguya dayalı bir dünya anlayışı geliştirme becerimizi raydan çıkarır, suçlayacağımız kişiyi saplantıya dönüştürürken odağımızı çalar ve ardından öğrenme becerimizin önünde engel olur çünkü yumruğu kimin suratına indireceğimize bir kez karar verdiğimizde, açıklamayı başka yerde aramayı bırakırız. Bu, sorunu çözme becerimizi baltalar veya bir daha olmasını önler çünkü aşırı basite indirgeyici suçluyu işaret etme haline saplanıp kalmamız, dikkatimizi daha karmaşık gerçekten uzaklaştırır ve bizi enerjimizi doğru yerlere odaklamaktan alıkoyar.

Örneğin bir uçak kazasının suçunu uykulu pilota yüklemek, müstakbel kazaları durdurmaya yaramayacaktır. Kazaları durdurmak için şunu sormalıyız, pilot neden uykuluydu? Bundan sonra uykulu pilotlara karşı ne tür düzenlemeler yapabiliriz? Pilotun uykulu olduğunu bulduğumuz anda düşünmeyi kesersek bir ilerleme kaydedemeyiz. Dünyanın dikkat edilmesi gereken sorunlarının çoğunu anlamak için suçlu bir bireyin ötesine, sisteme bakmalıyız.

Aynı içgüdü işler yolunda gittiğinde de tetiklenir. "İddia" da en az "suçlama" kadar kolay gelir. İşler yolunda gittiğinde, gerçek aslında daha karmaşıkken, başarının hakkını bir bireye ya da basit bir nedene vermekte acele ederiz.

Dünyayı gerçekten değiştirmek istiyorsanız, önce anlamalısınız. Suçlama içgüdünüzün peşinden gitmenin bir faydası olmaz.

Suçlama Oyununu Oynamak

Suçlama oyunu, genelde tercihlerimizi ortaya çıkarır. Mevcut inançlarımızı doğrulayan kötü adamlar aramaya meyilliyizdir. Suçlamaya en çok bayıldığımız insanlara bir göz atalım: kötü iş insanları, yalancı gazeteciler ve yabancılar.

İş Dünyası

Ben hep analitik olmaya çalışırım ama buna rağmen sık sık içgüdülerimin etkisinde kalırım. Anlatacağım bu örnekte, belki de son zamanlarda çok fazla Donald Duck'ın zengin ve açgözlü amcası Donald Amca'nın çizgi romanını okumuştum. Belki de o yıllarda, kârlı ilaç şirketleri hakkında düşünce şeklimde, yıllar sonra öğrencilerimin olacağı kadar tembel davranıyordum. Yine de UNICEF benden Angola'ya sıtma tabletleri tedarik edilmesiyle ilgili bir kontratı soruşturmamı isteyince şüphelendim. Rakamlar tuhaf görünüyordu ve tek düşünebildiğim dönen bir dolabı açığa çıkaracağımdı. Kötü niyetli bir şirket, UNICEF'i yolmaya çalışıyordu ve ben bunu ortaya çıkaracaktım.

UNICEF, ilaç şirketlerinden on yıl süreyle tedarik edilecek ilaçlar için ihale açar. İhalelerin süresi ve boyutu işi cazip kılar; bu nedenle ihaleye katılan firmalar çok iyi fiyat verme eğilimindedir. Öte yandan bu örnekte İsviçre Alpleri'nde Lugano'da bulunan Rivopharm adında küçük bir aile şirketi, ihaleye inanılmaz derecede düşük bir teklifle girmişti. Hatta hap başına talep ettikleri miktar, hammadde maliyetinden düşüktü.

Görevim oraya gidip neler olduğunu anlamaktı. Zürih'e uçtum, ardından mütevazı bir uçakla Lugano'daki küçük havaalanına geçtim. Şirketin eski püskü ve ucuz elbiseler giyen bir temsilcisi tarafından karşılanmayı beklerken, bir limuzinle alınıp o güne dek kaldığım en lüks otele yerleştirildim. Agneta'yı arayıp, "İpek çarşaflar," diye fısıldadım.

Ertesi sabah teftiş için fabrikaya götürüldüm. Yöneticinin elini sıkar sıkmaz doğrudan sorularıma geçtim. "Hammaddeyi Budapeşte'den alıyor, hapa dönüştürüyor, hapları konteynerlere koyup konteynerleri Cenova'ya gönderiyorsunuz. Bunu hammadde maliyetinden bile düşük bir fiyata nasıl başarabiliyorsunuz? Macarlardan özel fiyat mı aldınız?"

"Macarlara herkesle aynı fiyatı ödüyoruz," dedi.

"Ve beni bir limuzinle aldırdınız? Parayı nereden kazanıyorsunuz?"

Gülümsedi. "İş şöyle yürüyor. Birkaç yıl önce robotik araçların bu sektörü değiştireceğini gördük. Kendi icadımız olan dünyanın en hızlı hap üretme makinesiyle birlikte bu küçük fabrikayı kurduk. Bütün süreçlerimiz son derece makineleşmiştir. Büyük şirketlerin fabrikaları bizimkinin yanında zanaat atölyeleri gibi kalır. Malzemelerimizi Budapeşte'den sipariş ediyoruz. Aktif bileşim maddesi, klorokin pazartesi günü saat 06.00'da trenle burada oluyor. Çarşamba öğleden sonra, Angola'nın bir yıllık sıtma hapı tedariki kutulanmış bir halde sevkiyata hazır bekliyor. Perşembe sabahı Cenova'ya ulaşıyorlar. UNICEF'in satın almacısı hapları teftiş ediyor, teslim aldığını onaylıyor ve para aynı gün Zürih bankasındaki hesabımıza geçiyor."

"Haydi ama. Satın aldığınız fiyattan daha ucuza satıyorsunuz."

"Bu doğru. Macarlar bize otuz günlük kredi veriyor ve UNICEF bize bu sürecin başından itibaren hemen dört gün sonra ödemeyi yapmış oluyor. Bu bize hesabımızda duran paradan faiz elde etmek için yirmi altı günlük bir süre kazandırıyor."

Vay canına. Nutkum tutulmuştu. Bu seçenek aklıma bile gelmemişti.

Aklım UNICEF'in iyi adamlar, ilaç şirketinin ise fena bir planı olan kötü adamlar olduğu fikrine takılı kalmıştı. Küçük şirketlerin yenilikçi gücü konusunda son derecede cahildim. İlaç şirketindekiler harikulade ucuz bir çözüm bulma becerisi olan iyi adamlar çıkmıştı.

Gazeteciler

Entelektüeller ve politikacılar için medyayı işaret etmek ve gerçeği aktarmadıkları için onları suçlamak çok moda. Daha önceki bölümlerde ben de bunu yapıyor gibi görünmüş olabilirim.

Gazetecileri suçlamak yerine şunu sormalıyız: Medya neden insanlara dünyanın bu kadar çarpıtılmış bir resmini sunuyor? Gazeteciler bize gerçekten çarpıtılmış bir resim vermek niyetinde mi? Yoksa bunun başka bir açıklaması olabilir mi?

(Kasten üretilmiş sahte haberlerle ilgili tartışmaya girmeyeceğim. Bu bambaşka bir şey ve gazetecilikle uzaktan yakından alakası yok. Bu arada, sahte haberlerin çarpıtılmış dünya görüşümüzün başlıca suçlusu olduğuna inanmıyorum, dünyayı yanlış anlamaya yeni başlamadık, bence onu hep yanlış anlıyorduk.)

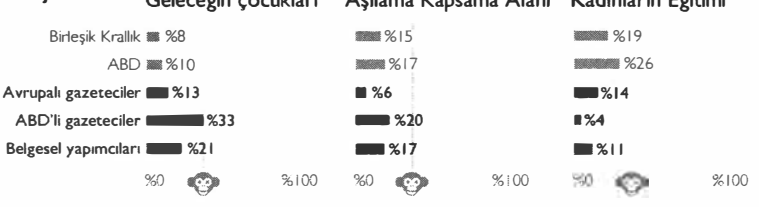
2013 yılında, Gapminder'ın Cehalet Projesi'nin sonuçlarını internette paylaştık. Bulgular BBC ve CNN'de manşet oldu. Bu iki kanal, izleyicilerinin kendilerini deneyebilmeleri için sorularımızı internet sayfalarında yayımladı ve insanların nasıl olup da rastgeleden de kötü cevaplar verebildiğini analiz etmeye çalışan binlerce yorum aldılar.

Yorumlardan biri dikkatimizi çekti: "Bahse girerim, medyadan hiç kimse bu testi geçememiştir."

Bu fikir bizi heyecanlandırdı ve denemeye karar verdik ama kamuoyu araştırma şirketleri, gazeteci gruplarına erişimin imkânsız olduğunu söylediler. İşverenleri, test edilmelerine karşı çıkıyordu. Elbette anlıyordum. Otoritesinin sorgulanmasını kimse istemez ve ciddi bir haber organının şempanzeler kadar bile bilgi sahibi olmayan gazetecileri çalıştırdığının gösterilmesi utanç verici olurdu.

İnsanlar bana bir şeyin imkânsız olduğunu söylediğinde şansımı denemek için yanıp tutuşurum. O yıl takvimde iki medya konferansı vardı, anket için gerekli malzemelerimi yanıma aldım. Yirmi dakikalık bir konuşma bütün sorularım için çok kısaydı ama yine de birkaç tanesini sorabilirdim. Sonuçlar aşağıdadır. Tabloya BBC, PBS, National Geographic, Discovery Channel gibi önde gelen belgesel film üreticilerinin katıldığı bir konferansın sonuçlarını da dâhil ettim.

GAZETECİLER VE BELGESEL FİLM YAPIMCILARI ŞEMPANZELERİ GEÇEMEDİ

Kaynaklar: MORI[11], Novus[11] & Gapminder[27]

Görünüşe göre bu gazeteciler ve film yapımcıları halkın genelinden, mesela şempanzelerden, daha fazla bilgi sahibi değiller.

Gazeteciler ve belgesel film yapımcıları için durum genel olarak buysa –ve diğer muhabir grupları arasında bilgi seviyesinin daha yüksek olacağına ya da bu kişilerin başka sorulara daha iyi yanıtlar verebileceklerine inanmak için bir nedenim yok– o zaman suç onlarda olamaz. Gazeteciler ve belgesel film yapımcıları arka planda hüzünlü piyano müzikleriyle, ciddi ses tonları takınarak bölünmüş dünyaya ilişkin çarpıcı raporları ya da "doğa karşı saldırıya geçiyor" haberleri veya nüfus krizi duyuruları yaparken yalan söylemiyorlar; başka bir deyişle bizi kasten yanıltmıyorlar. Kötü niyetli değiller, bu nedenle onları suçlamak anlamsız. Çünkü bizi dünya hakkında bilgilendiren gazetecilerin ve film yapımcılarının çoğu da yanıltılmış. Gazetecileri şeytanlaştırmayın, onlar da diğer herkesle aynı mega yanılgılara sahipler.

Basınımız özgür, profesyonel ve gerçeğin peşinde olabilir ama bağımsız olmak, mutlaka temsil edici olmak anlamına gelmez, her haber tamamen doğru olsa bile gazetecilerin anlatmayı seçtiği gerçek hikâyelerin toplamı üzerinden yanıltıcı bir tablo edinebiliriz. Medya tarafsız değildir, olamaz; dolayısıyla medyanın tarafsız olmasını beklememeliyiz.

Gazetecilerin anket sonuçları feciydi. Bir uçak kazası yapan uykulu bir pilot gibiydiler. Ancak gazetecileri suçlamak da uykulu bir pilotu suçlamaktan daha çok işe yaramaz. Bunun yerine gazetecilerin neden çarpıtılmış bir dünya görüşüne sahip olduklarını (Cevap: Çünkü onlar

da dramatik içgüdüleri olan insanlardır) ve hangi sistemik faktörlerin onları böyle çarpık ve aşırı dramatik haberler yapmaya teşvik ettiğini (Kısmi cevap: Tüketicilerinin dikkatini çekmek için rekabet etmek zorundadırlar yoksa işlerini kaybederler) anlamaya çalışmalıyız.

Bunu anladığımız zaman, medyadan bize gerçekliği daha iyi yansıtabilmesi için şu ya da bu şekilde değişmesini istemenin gerçekçilikten tamamen uzak ve haksızlık olacağını idrak ederiz. Gerçeği yansıtmak, medyadan beklenebilecek bir şey değildir. Medyadan size olguya dayalı bir dünya görüşü sağlamasını istemek, şehrin içinde yolunuzu bulmaya çalışırken GPS sistemi olarak Berlin'de çekilmiş birkaç tatil fotoğrafını kullanmaktan daha akılcı olmaz.

Mülteciler

2015 yılında şişme botlar içinde Avrupa'ya ulaşmaya çalışan dört bin mülteci Akdeniz'de hayatını kaybetti. Tatil beldelerinin kıyılarına vurmuş çocuk cesetlerinin görüntüleri, dehşet ve merhamet uyandırdı. Ne trajedi. Avrupa ve diğer yerlerde konforlu 4. Seviye hayatlarımızı yaşarken düşünmeye başladık. Böyle bir şey nasıl olabilmişti. Suçlu kimdi?

Çok geçmeden cevabı bulduk. Kötü adamlar, çaresiz aileleri kandırıp şişme ölüm tuzaklarındaki yerleri için kişi başı bin avrolarını alan acımasız ve açgözlü kaçakçılardı. Düşünmeyi bıraktık ve kendimizi insanları vahşi sulardan kurtaran Avrupalı kurtarma teknelerinin görüntüleriyle teselli ettik.

Fakat mülteciler kara yoluyla Libya'ya veya Türkiye'ye ulaşıp oradan canlarını bu uyduruk şişme botlara emanet etmek yerine, Avrupa'ya neden konforlu uçaklarla ya da feribotlarla gitmiyordu? Sonuçta bütün Avrupa Birliği üyesi ülkeler Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamıştı ve savaşın darmadağın ettiği Suriyeli mültecilerin o sözleşme şartlarına göre iltica hakkı talep edebilecekleri açıktı. Bu soruyu gazetecilere, arkadaşlarıma ve mültecilerin kabul edilmesine müdahil olan insanlara sormaya başladım ama en bilge ve nazik olanlar bile çok tuhaf cevaplar verdiler.

Belki de uçacak paraları yoktu? Oysa mültecilerin o lastik botlarda tek kişilik yere biner avro ödediklerini biliyorduk. İnternete girdim ve Türkiye'den İsveç'e ya da Libya'dan Londra'ya elli avronun altında bile uçak bileti bulunabiliyordu.

Belki de havaalanına ulaşamıyorlardı? Bu da doğru değildi. Birçoğu Türkiye'ye ve Lübnan'a çoktan girmişlerdi ve havaalanına kolayca ulaşabilirlerdi. Bilete paraları yeterdi ve uçaklar da dolu değildi. Ancak check-in masasında uçağa binmeleri, hava yolu personeli tarafından engelleniyordu. Neden? Üye ülkelere yasa dışı göçle nasıl mücadele edileceğini anlatan 2001 yılına ait bir Avrupa Konseyi talimatı yüzünden. Bu talimat, gerekli belgelere sahip olmayan bir yolcuyu Avrupa'ya taşıyan her hava yolu ya da feribot şirketinin o yolcunun geldiği ülkeye geri dönüşüyle ilgili bütün masrafları karşılamak zorunda olduğunu söylüyordu. Elbette talimat ayrıca bunun Cenevre Sözleşmesi şartları altında iltica hakkını kullanarak Avrupa'ya gelmek isteyen sığınmacılar için değil, sadece yasa dışı göçmenler için geçerli olduğunu da söylüyordu. Ancak bu anlamsız bir iddiaydı. Çünkü bir havaalanında check-in masasında çalışan bir görevli, bir insanın Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteci kabul edilip edilmediğini kırk beş saniye içinde nasıl anlayabilir ki? Bir elçiliğin bile sekiz ayını alan bir iş. İmkânsız. Bu yüzden kulağa makul gelen bu talimatın uygulamadaki sonucu, ticari hava yollarının vizesi olmayan kimseyi uçağa bindirmemesi oluyor. Dahası vize almak neredeyse imkânsız çünkü Türkiye ve Libya'daki Avrupa büyükelçiliklerinin, başvuruları işleme alacak kaynakları yok. Cenevre Sözleşmesi'ne göre teoride Avrupa'ya girme hakkında sahip olan Suriyeli mülteciler, uygulamada hava yoluyla seyahat edemeyecekleri için denizden geçmek zorundalar.

O zaman neden bu kadar korkunç teknelerle gelmek zorundalar? Aslına bakarsanız bunun arkasında da AB politikası var çünkü AB politikası, kıyılarına geldiklerinde bu teknelere el koymayı gerektiriyor. Yani bu tekneler sadece bir yolculukta kullanılabiliyor. İnsan kaçakçıları isteseler bile mültecileri 1943 yılında yedi bin iki yüz yirmi

Yahudi sığınmacıyı birkaç günde Danimarka'dan İsveç'e taşıyan balıkçı tekneleri gibi güvenli teknelerle gönderme lüksüne sahip değiller.

Avrupalı hükümetlerimiz savaşın paramparça ettiği bir ülkenin mültecilerine iltica başvurusu yapma ve kabul edilme hakkı tanıyan Cenevre Sözleşmesi'ne uyduklarını iddia ediyorlar. Ancak göçmenlik politikaları, uygulamada bu iddiayla âdeta alay ediyor ve doğrudan kaçakçıların işlettiği bir ulaşım piyasası yaratıyor. Bunun gizli bir yanı yok, görmemek için biraz bulanık ve kalıplaşmış bir düşünce şekli yeterli.

Suçlayacak birini bulmaya hazırız ama nadiren aynaya bakıyoruz. Bence zeki ve nazik insanlar, sığınmacıların boğulmasından kendi göçmenlik politikalarımızın sorumlu olduğu sonucuna varmakta aciz kalıyorlar çünkü bu korkunç ve insana kendini suçlu hissettiren bir çıkarım.

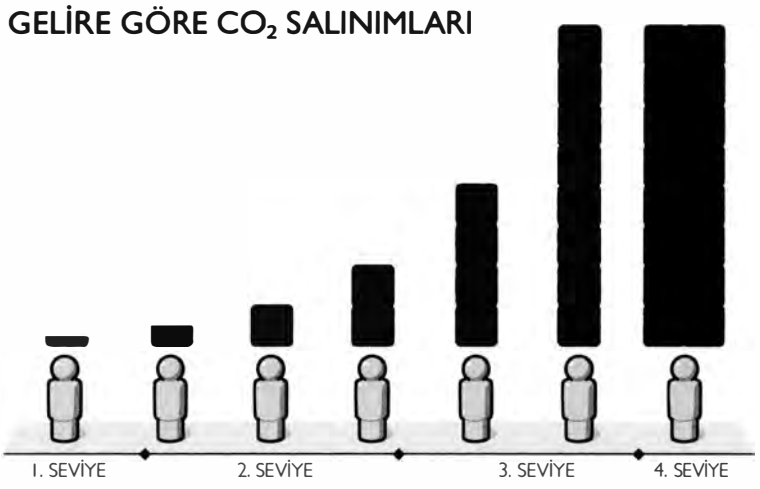
Yabancılar

Beşinci Bölüm'de iklim değişikliğinin sorumluluğunu Hindistan ve Çin'in üstlenmesi gerektiği iddiasını ikna edici bir dille reddeden Hintli devlet adamını hatırlıyor musunuz? O zaman bu hikâyeyi kişi başına hesaplama yapmanın önemini anlatmak için kullanmıştım ama elbette aynı zamanda suçlayacak birini bulmanın dikkatimizi sistemin bütününe bakmaktan nasıl uzaklaştırabileceğini de anlatıyor.

İklim değişikliğinden Hindistan, Çin ve daha üst seviyelere çıkan diğer ülkelerin sorumlu tutulması ve bu sorunun üstesinden gelinebilmesi için bu toplumların daha yoksul hayatlar yaşamaya zorlanması gerektiği görüşü Batı'da şaşırtıcı derecede yer edinmiş bir görüştür. Vancouver'daki Teknik Üniversite'de küresel eğilimlerle ilgili bir konuşmam sırasında açık sözlü bir öğrencinin çaresiz bir tavırla, "Bizim gibi yaşayamazlar. Bu şekilde gelişmeye devam etmelerine izin veremeyiz. Salınımları gezegeni öldürecek," dediğini hatırlıyorum. Batılıların ellerinde uzaktan kumanda varmış da tek bir düğmeye basarak başka yerlerdeki milyarlarca can hakkında karar verebilirmiş gibi konuşmalarına şaşırtıcı bir sıklıkla şahit oluyorum.

Etrafa bakınca diğer öğrencilerin hiçbir şekilde tepki vermediğini gördüm. Konuşan öğrenciye katılıyorlardı.

Atmosferde biriken insan tarafından salınmış karbondioksitin büyük kısmı, son elli yıl içinde şu anda 4. Seviye'de olan ülkeler tarafından salındı. Kanada'nın kişi başına düşen karbondioksit salınımı, bugün hâlâ Çin'in iki, Hindistan'ın ise sekiz katıdır. Hatta her yıl yakılan fosil yakıtının ne kadarının en zengin bir milyar insan tarafından yakıldığını biliyor musunuz? Yarısından fazlası. İkinci en zengin bir milyar insan geri kalanın yarısını yakıyor ve bu böyle azalarak sadece %1'den sorumlu olan en fakir bir milyara kadar iniyor.

Kaynak: CDIAC verilerine dayanan Gapminder[51]

En fakir bir milyar insanın 1. Seviye'den 2. Seviye'ye çıkmayı başarması ve küresel karbondioksit salınımlarına katkılarının kabaca %2 oranında artması, en az yirmi yıl sürecektir. 3. ve 4. seviyelere çıkmaları ise birkaç on yılı daha bulacaktır.

Bu şartlar altında Batı'da sorumluluğu kolayca başkalarına kaydırır gibi görünmemiz, suçlama içgüdüsünün bir kanıtıdır. "Onların" bizim gibi yaşayamayacağını söyleriz. Oysa söylenmesi gereken, "Böyle yaşayamayız," olmalıdır.

Yabancı Hastalığı

Vücudun en büyük organı deridir. Modern tıptan önce aklın alabildiği en korkunç deri hastalıklarından biri, kaşınan çıbanlarla başlayan ve kemiklere kadar yürüyüp iskeleti açığa çıkaran frengiydi. Bu tiksindirici manzaraya ve dayanılmaz acıya neden olan mikrop, farklı yerlerde farklı adlarla bilinirdi. Rusya'da Polonyalı hastalığı denirdi. Polonya'da Alman hastalığı, Almanya'da Fransız, Fransa'da İtalyan hastalığı. İtalyanlar suçu geri atarak Fransız hastalığı demişlerdi.

Bir günah keçisi bulma içgüdüsü insan doğasının öyle ayrılmaz bir parçasıdır ki İsveçlilerin açık yaraya İsveç hastalığı, Rusların da Rus hastalığı dediğini hayal etmek güç. İnsan sistemi böyle işlemiyor. Suçlayacak birine ihtiyaç duyuyoruz ve o hastalıkla gelen tek bir yabancı bile olsa suçu seve seve bütün ülkeye yükleyebiliyoruz. Daha fazla soruşturmaya gerek kalmadan.

Suçlama ve İddia

Suçlama içgüdüsü bizi, isteyerek ya da istemeyerek insanlara hak ettiklerinden daha fazla güç ve etki atfetmeye yönlendiriyor. Özellikle siyasi liderler ve CEO'lar genellikle olduklarından daha güçlü olduklarını iddia ederler.

Güçlü Liderler

Örneğin Mao, hiç şüphesiz eylemleri bir milyar insan üstünde direkt etki yaratan olağanüstü güçlü bir kişilikti. Asya'daki düşük doğum rakamlarını gösterdiğimde çoğu zaman biri, "Mao'nun tek çocuk politikası yüzünden olmalı," der.

Öte yandan ünlü tek çocuk politikası, doğum oranlarında birçok kişinin sandığından daha az etki yaratmıştı. Ancak altı bebekten beş bebeğe büyük ve hızlı düşüş, tek çocuk politikasından önceki on yıla rastlar. Dahası bu politikanın uygulamada olduğu otuz altı yıl boyunca bu sayı hiçbir zaman bir buçuğun altına inmemiştir. Oysa herhangi bir dayatmanın olmadığı Ukrayna, Tayland ve Gü-

ney Kore'de bu sayının altına inmiştir. Yine tek çocuk politikasının uygulanmadığı Hong Kong'da bu sayı, kadın başına bir bebeğin altına kadar düşmüştür. Bütün bunlar, güçlü bir adamın kararlı buyruğundan başka faktörlerin de –kadınların neden bebek sahibi olmaya karar verdiği konusunda daha önce ana hatlarıyla ele aldığım nedenler gibi– etkili olduğunu düşündürür. Üstelik bu Mao'nun politikası da değildi. Onun ölümünden sonra uygulanmıştı.

Papanın da dünyadaki bir milyar Katoliğin cinsel davranışları üzerinde çok büyük etkisi olduğuna inanılır. Oysa peş peşe gelen birkaç papa doğum kontrolünü alenen kınamasına rağmen, istatistikler doğum kontrol yöntemlerinin dünyanın geri kalanında %58 olan kullanımının Katoliklerin çoğunlukta olduğu ülkelerde %60 olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle oran aynıdır. Papa dünyanın en önde gelen ahlaki liderlerinden biridir ancak öyle görünüyor ki büyük politik gücü ya da ahlaki otoritesi olan liderlerin ellerinde bile, insanların yatak odalarına kadar uzanan uzaktan kumandalar yok.

Rahibe Linda'nın Kapısının İç Tarafı

Afrika'nın en yoksul kırsal kesimlerinde temel sağlık hizmetlerini hâlâ rahibeler vermektedir. Bu akıllı, çalışkan ve pragmatik kadınların bazıları en yakın çalışma arkadaşlarım oldular.

Tanzanya'da birlikte çalıştığım Rahibe Linda, simsiyah giyinen ve günde üç kez dua eden, kendini adamış bir Katolik'ti. Çalışma odasının kapısı her zaman açık olurdu –sadece sağlık hizmeti konsültasyonları sırasında kapanırdı– ve içeri girerken kapının dış tarafında gördüğünüz ilk şey papanın gösterişli bir posteriydi. Bir gün ikimiz çalışma odasında hassas bir konuyu tartışmaya başladık. Rahibe Linda yerinden kalkıp kapıyı kapadı ve kapının iç tarafında ne olduğunu ilk kez gördüm: Büyük bir poster de orada vardı ve yürlerce prezervatif paketi postere tutuşturulmuştu. Rahibe Linda arkasına dönüp benim şaşkın suratımı görünce, onun gibi kadınlarla ilgili sayısız klişe düşüncemi her keşfedişinde yaptığı gibi, gülümsedi. "Ailelerin bunlara hem AIDS'i hem de çocuk doğurmayı durdurmak için ihtiyacı var," demekle yetindi ve tartışmamıza kaldığı yerden devam etti.

Kürtajda ise durum farklıdır. Tek çocuk politikasının etkisi olmuştu. Bilinmeyen sayıda zoraki kürtaja ve mecburi kısırlaştırmalara neden oldu. Bugün dünyanın çeşitli yerlerinde kadınlar ve kızlar hâlâ kürtajın dinî açıdan kınanmasının kurbanı oluyor. Kürtajın yasa dışı olması kürtajları durdurmuyor ancak daha tehlikeli olmalarına ve sonuç olarak kadınların ölüm riskinin artmasına yol açıyor.

Daha Olası Şüpheler

Yukarıda, işler yolunda gitmediğinde suçlayacak birini aramak yerine sistemlere bakmamız gerektiğini savundum. Ayrıca işler yolunda gittiğinde iki sistemin hakkını daha fazla vermeliyiz. Pek çok insani başarının arkasındaki görünmez aktörler, büyük ve kudretli liderlere kıyasla sıkıcı ve yavandır. Yine de ben onları övgüyle anmak isterim, bu yüzden şimdi küresel gelişmenin takdir edilmeyen kahramanları –kurumlar ve teknoloji– için bir geçit töreni yapalım.

Kurumlar

Toplumsal ve iktisadi gelişme, sadece olağanüstü derecede yıkıcı liderleri ve çatışmaları olan birkaç ülkede duraksamıştır. Bunun dışında akla gelebilecek en beceriksiz başkanların olduğu yerlerde bile bir ilerleme kaydedildi. Bu durum, insanın aklına liderlerin o kadar önemli olup olmadığı sorusunu getirmeli. Cevap, büyük olasılıkla hayır olacaktır. Bir toplumu inşa eden, insanlarıdır.

Bazen sabah yüzümü yıkamak için musluğu açıp ılık su sihir misali akmaya başladığında, içimden bunu mümkün kılan insanları, tesisatçıları anarım. Bu ruh haline girdiğimde genellikle kamu görevlilerine, hemşirelere, öğretmenlere, hukukçulara, polis memurlarına, itfaiyecilere, elektrikçilere, muhasebecilere ve resepsiyon görevlilerine minnet duymamı gerektiren imkânların çokluğu karşısında sarsılırım. Toplumları inşa edenler bu insanlardır. Bir toplumun kurumlarını

oluşturan bağlantılı hizmetler ağında çalışan, görünmeyen insanlar. İşler yolunda gittiğinde takdir etmemiz gerekenler, bu insanlardır.

2014 yılında durdurulmazsa dünyanın geri kalanına kolayca yayılmasından ve bir milyar insanı öldürmesinden, dünya tarihinde bilinen bütün salgınlardan daha büyük hasar vermesinden korktuğum için ebolayla mücadeleye yardım etmek üzere Liberya'ya gittim. Ölümcül ebola virüsüyle mücadele, tek bir kahraman lider ya da Sınır Tanımayan Doktorlar (MCF) veya UNICEF gibi kahraman bir örgüt tarafından kazanılmadı. Kadim cenaze uygulamalarını birkaç gün içinde değiştirecek halk sağlığı kampanyaları yaratan, ölmek üzere olan hastaları iyileştirmek için kendi hayatlarını tehlikeye atan ve hastalarla temas kurmuş kim varsa bulmak ve tecrit etmek gibi külfetli, tehlikeli ve hassas bir işi üstlenen hükümet personeli ve yerel sağlık çalışanları tarafından kazanıldı. İşleyen bir toplumun, adları nadiren anılan ama dünyanın gerçek kurtarıcıları olan cesur ve sabırlı hizmetkârları tarafından.

Teknoloji

Sanayi Devrimi daha iyi liderler ürettiği için değil, çamaşır makinelerinde kullanılabilecek kimyasal deterjan gibi şeyler ürettiği için milyarlarca hayat kurtardı.

Annemi ilk kez bir çamaşır makinesini doldururken gördüğümde dört yaşındaydım. Annem için çok büyük bir gündü. O makineyi alabilmek için babamla birlikte yıllarca para biriktirmişlerdi. Çamaşır makinesinin açılış törenine davet edilen büyükannem daha da heyecanlıydı. Bütün hayatı boyunca odun ateşinde su ısıtıp elde çamaşır yıkamıştı. Şimdi bu işi elektriğin yapmasını seyredecekti. O kadar heyecanlıydı ki bütün yıkama döngüsü boyunca bir sandalye tepesinde, makinenin karşısında oturdu.

Annem ve benim için de bu bir mucizeydi. Sihirli bir makineydi. Çünkü aynı gün annem bana, "Şimdi Hans, kirli çamaşırları doldurduk. İşi makine yapacak. Bu yüzden seninle kütüphaneye

gidebiliriz," demişti. Yani makineye kirli çamaşırlar girmiş, kitaplar çıkmıştı. Bize kitap okuyacak zamanı kazandırdığınız için teşekkürler sanayileşme, teşekkürler çelik fabrikası, teşekkürler elektrik santrali, teşekkürler kimyasal işleme endüstrisi.

Bugün iki milyar insanın çamaşır makinesi kullanabilecek parası ve annelerin kitap okuyacak zamanı var çünkü neredeyse her zaman çamaşırları anneler yıkar.

OLGU SORUSU 12

Dünyadaki insanların yüzde kaçının elektriğe belirli miktarda erişimi vardır?

- ☐ %20
- ☐ %50
- ☐ %80

Elektrik temel bir ihtiyaçtır, yani büyük çoğunluğun –2., 3. ve 4. seviyelerdeki neredeyse herkesin– elektriğe erişimi vardır. Buna rağmen sadece dört kişiden biri bu soruya doğru cevap verir (Tam ülke dökümünü ekte bulabilirsiniz). Doğru cevap her zamanki gibi en olumlusu: İnsanların %80'inin elektriğe erişimi vardır. İstikrarsız olsa da sık sık elektrik kesintileri yaşansa da dünya yavaş yavaş o noktaya ulaşıyor. Açılışlar birbirini izliyor. Evler sırayla elektriğe kavuşuyor.

Bu yüzden dünyada giysilerini hâlâ elde yıkayan beş milyar insanın neyi umut ettiği ve neyi elde etmek için her şeyi yapacağı konusunda gerçekçi olalım. Ekonomik büyümelerini gönüllü olarak yavaşlatmalarını beklemek kesinlikle gerçekçi olmaz. En az sizin ve benim kadar onlar da çamaşır makinesi, elektrikli lambalar, düzgün kanalizasyon sistemleri, yiyecekleri saklayacak bir buzdolabı, gözlerinde sorun varsa gözlük, diyabetleri varsa insülin ve aileleriyle birlikte tatile çıkmak için ulaşım araçları istiyorlar.

Bütün bunlardan feragat etmek ve kot pantolonlarınızla yatak çarşaflarınızı elde yıkamaya başlamak istemiyorsanız bunu onlardan beklemek neden? Dünyayı büyük iklim değişikliği risklerinden ko-

rumak için suçlayacak birini bulmak ve sorumluluğu üstlenmelerini beklemek yerine, gerçekçi bir plana ihtiyacımız var. Çabalarımızı on bir milyar insana, hepsinin elde etmek için çabaladığını bilmemiz gereken hayatı sağlayacak yeni teknolojiler yaratmaya harcamalıyız. Bizim şu anda 4. Seviye'de yaşadığımız hayatı, daha akıllıca çözümlerle sağlamanın bir yolunu bulmalıyız.

Kimi Suçlamalısınız?

En yoksulların hastalıkları konusunda araştırma yapılmadığı için suçlanacak kişi ne patron ne yönetim kurulu ne de hissedarlardır. Onları işaret ederek elimize ne geçebilir?

Benzer şekilde size yalan söyledikleri (çoğunlukla söylemiyorlar) ya da size çarpık bir dünya görüşü sundukları (çoğunlukla sunuyorlar ama çoğu zaman kasten değil) için medyayı suçlama dürtüsüne karşı koyun. Uzmanları kendi ilgi ve uzmanlık alanlarına çok fazla odaklandıkları ve bir şeyleri yanlış anladıkları için (bazen öyle oluyor ama genellikle iyi niyetle) suçlamaya karşı koyun. Aslında herhangi bir şey için tek bir bireyi ya da grubu suçlamaya karşı koyun. Çünkü asıl sorun, kötü adamı teşhis ettiğimizde düşünmeye son vermemizdir. Üstelik gerçek neredeyse her zaman bundan çok daha karmaşık oluyor. Sorun neredeyse her zaman birbiriyle etkileşim halindeki çoklu nedenlerden, başka bir deyişle sistemden kaynaklanıyor. Dünyayı değiştirmeyi gerçekten istiyorsanız, aslında onun nasıl işlediğini anlamalı ve birilerinin suratına yumruğu yapıştırmayı unutmalısınız.

Factfulness

Factfulness... bir günah keçisinin ortaya sürüldüğünü fark etmek ve bir bireyi suçlamanın genellikle odağı diğer olası açıklamalardan uzaklaştırdığını ve gelecekte benzer sorunları önleme becerimizi engellediğini hatırlamaktır.

Suçlama içgüdüsünü kontrol etmek için **bir günah keçisi bulmaya karşı koyun.**

- **Kötü adam değil, neden arayın.** Bir şeyler yolunda gitmediğinde suçlayacak bir kişi ya da grup aramayın. Kötü şeylerin, kimse istemeden de yaşanabileceğini kabul edin. Bunun yerine enerjinizi bu durumu yaratan, birbiriyle etkileşim halindeki çoklu nedenleri ya da sistemi anlamaya harcayın.
- **Kahraman değil, sistem arayın.** Biri iyi bir şeye neden olduğunu iddia ettiğinde, sonucun o kişi hiçbir şey yapmasa da gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini sorgulayın. Sisteme hakkını verin.

ONUNCU BÖLÜM

TELAŞ İÇGÜDÜSÜ

"Ya şimdi ya hiç" yollarımızı ve zihinlerimizi nasıl engelleyebilir?

Barikatlar ve Zihin Engelleri

"Madem bulaşıcı değil, neden çocuklarınızı ve eşinizi tahliye ettiniz?" dedi Nacala'nın belediye başkanı beni masasının arkasından, güvenli bir mesafeden süzerek. Pencereden, Nacala bölgesi ve tek bir doktorun hizmet verdiği yüz binlerce kişilik aşırı fakir halkı üstünde batan nefes kesici güzellikte bir güneş görünüyordu.

Kuzeyde Memba denilen yoksul kıyı kesiminden şehre o günün daha erken saatlerinde dönmüştüm. İki günümü birkaç dakika içinde bacaklarını tamamen felç eden ve ciddi vakalarda gözlerini kör eden korkunç ve açıklanamaz bir hastalığa yakalanmış yüzlerce köylüye sadece ellerimi kullanarak teşhis koymakla geçirmiştim. Belediye başkanı haklıydı, hastalığın bulaşıcı olmadığından tam manasıyla

emin değildim. Önceki gece uyumamama rağmen ayakta kalıp tıp kitaplarımı karıştırmış ve nihayet gördüğüm semptomların daha önce tarif edilmediğine karar vermiştim. Bunun bulaşıcı bir şeyden çok, bir tür zehir olduğunu tahmin ediyordum ama emin olamadığım için eşimden küçük çocuklarımızı alıp bölgeden ayrılmasını rica etmiştim.

Ben verecek bir cevap bulamadan belediye başkanı, "Bulaşıcı olabileceğini düşünüyorsanız bir şeyler yapmalıyım," dedi. "Bir felaketten kaçınmak için bu hastalığın şehre ulaşmasını önlemeliyim."

Belediye başkanının kafasında oluşan en kötü durum senaryosu bir anda benimkine de yayıldı.

Belediye başkanı eylem adamıydı. Ayağa kalktı ve "Askerlere yola barikat kurmalarını ve kuzeyden gelen otobüsleri durdurmalarını söylemeli miyim?" diye sordu.

"Evet," dedim. "Bence bu iyi bir fikir. Bir şeyler yapmalısınız."

Belediye başkanı görüşmeler yapmak için ortadan kayboldu.

Ertesi sabah güneş Memba'nın üstünde doğarken, yirmi kadar kadın yanlarında en küçük çocuklarıyla, çoktan kalkmış, onları mallarını satmak için Nacala'ya götürecek sabah otobüsünü bekliyorlardı. Otobüsün iptal edildiğini duyunca kumsala yürüdüler ve balıkçılardan onları deniz yoluyla götürmelerini rica ettiler. Balıkçılar muhtemelen hayatlarının en kolay parasını kazanacaklarına sevinerek küçük teknelerinde herkese yer açtılar ve kıyı boyunca güneye doğru yol almaya başladılar.

Kimse yüzme bilmiyordu ve tekneler dalgaların arasında alabora olunca bütün anneler, çocuklar ve balıkçılar boğuldu.

O öğleden sonra ben yeniden kuzeye doğru yola çıktım, barikatı aştım ve bu tuhaf hastalığı soruşturmaya devam ettim. Memba'dan geçerken, denizden çıkardıkları cesetleri yol kenarına sıralayan bir grup insana rastladım. Hemen kumsala koştum ama çok geçti. Küçük bir oğlanın ölüsünü taşıyan bir adama, "Bu çocukların ve annelerinin o korunaksız teknelerde ne işi vardı?" diye sordum.

"Bu sabah otobüs kalkmadı," dedi. Ne yaptığımı birkaç dakika sonra güçlükle idrak edebildim. Bugün bile kendimi affedebilmiş değilim. Belediye başkanına illa, "Bir şeyler yapmalısınız," demek zorunda mıydım?

Bu trajik ölümlerin suçunu balıkçılara yükleyemezdim. Pazara ulaşmak zorunda olan çaresiz insanlar, resmî makamlar bir nedenden yolu kapatınca mecburen tekneye binerdi.

O gün ve sonraki günlerde yapmam gereken işlerin altından nasıl kalkabildiğimi anlatmam mümkün değil. Otuz beş yıl boyunca bundan kimseye bahsetmedim.

Ancak işime devam ettim ve bir süre sonra felç edici hastalığın nedenini keşfettim. İnsanlar zehirlenmişlerdi. Sürpriz olan yeni bir şey yememiş olmalarıydı. Yerel beslenmenin temelini oluşturan manyokun yenilebilir duruma gelmesi için üç günlük bir işlemden geçirilmesi gerekiyordu. Herkes bunu bildiği için hiç kimse daha önce zehirlenen birini duymamış ya da bu semptomları görmemişti. Ancak bu yıl bütün ülkede hasat çok kötü gittiği için, hükümet işlenmiş manyoku o güne kadarki en yüksek fiyata alıyordu. Yoksul çiftçiler bir anda yoksulluktan kurtulabilmek için ihtiyaç duydukları ekstra parayı kazanabilir duruma gelmişlerdi ve ellerinde ne var ne yok satıyorlardı. Başarılı bir satış gününün sonunda ise eve aç dönüyorlardı. O kadar aç oluyorlardı ki dayanamayıp tarladan yeni gelmiş işlenmemiş manyok köklerini yiyorlardı. 21 Ağustos 1981 günü, saat 20.00'de bu keşfim beni bir bölge doktorundan araştırmacıya dönüştürdü ve hayatımın sonraki on yılını ekonomiler, toplumlar, zehirler ve gıdalar arasındaki etkileşimi soruşturarak geçirdim.

On dört yıl sonra, 1995 yılında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin başkenti Kinşasa'daki bakanlar, Kikwit şehrinde ebola salgınının patlak verdiğini duydular. Korkuya kapıldılar. Bir şeylerin yapılması gerektiğini düşündüler. Yola barikat kurdular.

Bir kez daha istenmeyen sonuçlar yaşandı. İşlenmiş manyoklarının büyük kısmını tedarik eden kırsal alan hastalığın baş gösterdiği alanın diğer tarafında kaldığı için, başkentteki insanları doyurmak

önemli bir sorun oldu. Şehir açtı ve alabildiği kadar ürünü ülkenin ikinci en büyük gıda üretim alanından almaya başladı. Fiyatlar fırladı ve tahmin edin ne oldu? Bunu felçli bacaklar ve körlük gibi gizemli bir salgın izledi.

Bundan on dokuz yıl sonra 2014'te, Liberya'daki kırsal kuzey kesiminde ebola salgını patladı. Zengin ülkelerden tecrübeli insanlar korkuya kapıldılar ve yine anı fikri akıl ettiler: Bir yol barikatı!

Sağlık bakanlığında üst düzey kalitede politikacılarla muhatap oldum. Daha tecrübeliydiler ve tecrübeleri temkinli davranmalarını sağlıyordu. Yol barikatlarının, arkalarında terk edilen insanların güvenini yok etmesinden son derece endişeleniyorlardı. Bu kelimenin tam anlamıyla felaket olurdu: Ebola salgınları, insanların temas kurdukları herkesi dürüstçe bildirmesine bel bağlayan temas iz sürücüleri sayesinde yenilir. Bu kahramanlar yoksul gecekondularda oturup bir aile üyesini yeni kaybetmiş insanları biricik kayıplarının ölmeden önce hastalık bulaştırmış olabileceği bütün bireyler hakkında dikkatle sorgular. Elbette çoğu zaman görüşülen kişi de listede olur çünkü hastalığı potansiyel olarak taşımaktadır. Sürekli korku ve dalga dalga söylentilere rağmen abartılı, panik içeren eylemlere yer yoktur. Enfeksiyonun izi kaba kuvvetle değil, sabırla, sükûnetle ve özenli çalışmayla sürülebilir. Ölen erkek kardeşinin birden fazla sevgilisiyle ilgili bilgiyi kendine saklayan tek bir birey binlerce hayata mal olabilir.

Korktuğumuz ve zaman baskısı altında olduğumuz, en kötü senaryoyu düşündüğümüz anlarda gerçekten aptalca kararlar alabiliriz. Analitik düşünme becerimiz hızlı kararlar alma ve derhal eyleme geçme dürtüsüne yenik düşebilir.

1981 yılında, Nacala'da günlerce büyük bir dikkatle hastalığı soruşturdum ama yolu kapatmanın sonuçlarını bir dakika bile düşünmedim. Telaş, korku ve salgın risklerine tek yönlü bir odaklanma her şeyi etraflıca düşünme becerimi devre dışı bıraktı. Sonuç olarak, bir şeyler yapma telaşıyla korkunç bir şey yaptım.

Telaş İçgüdüsü

Ya şimdi ya hiç! Factfulness öğrenme zamanı! Yarın çok geç olabilir.

Son içgüdüye geldiniz. Artık karar verme zamanı. Bu an geri gelmeyecek. Bütün bu içgüdüler bir daha hiç zihninizi meşgul etmeyecek. Bugün, şu anda elinize bu kitabın içgörüsünü yakalamak ve düşünme şeklinizi ebediyen değiştirmek için benzersiz bir fırsat geçti. Ya da kitabı bitirip kapatabilir ve kendinize, "Çok tuhaftı," diyerek yolunuza eskisi gibi devam edebilirsiniz.

Ama şimdi karar vermelisiniz. Hemen şimdi harekete geçmelisiniz. Düşünce şeklinizi bugün değiştirecek misiniz? Yoksa sonsuza dek cehalet içinde mi yaşayacaksınız? Karar sizin.

Muhtemelen daha önce de bir tezgâhtardan ya da bir aktivistten buna benzer bir şey duymuşsunuzdur. Her ikisi de aynı tekniği fazlasıyla kullanır. "Ya şimdi harekete geçersin ya da şansını sonsuza dek kaybedersin." Telaş içgüdünüzü kasten tetiklemektedirler. Harekete geçme çağrısı daha az eleştirel düşünmenize, daha hızlı karar vermenize ve hemen şimdi harekete geçmenize neden olur.

Gevşeyin. Bu neredeyse hiçbir zaman doğru değildir. Neredeyse hiçbir zaman o kadar acil bir durum yoktur ve neredeyse hiçbir zaman bir ya şu ya bu durumu geçerli olmaz. İsterseniz kitabı bırakıp başka bir şeyle uğraşabilirsiniz. Bir hafta, bir ay ya da bir yıl içinde kitabı tekrar elinize alabilir ve kendinize başlıca noktalarını hatırlatabilirsiniz, çok geç olmaz. Hatta bu, her şeyi bir anda beynine sığıştırmaya çalışmaktan daha iyi bir öğrenme yoludur.

Telaş içgüdüsü bizde, algılanan yakın bir tehdit karşısında hızla eyleme geçme isteği uyandırır. Uzak geçmişte biz insanların çok işine yaramış olmalı. Otların arasında bir aslan olabileceğini düşündüğünüzde analiz yapmak çok mantıklı olmazdı. Durup olasılıkları dikkatle analiz edenlerin atalarımız olmadığı kesin. Bizler yetersiz bilgiyle hızlı karar alıp eyleme geçenlerin torunlarıyız. Telaş içgüdüsüne bugün hâlâ ihtiyacımız var; örneğin bir anda karşımıza bir araba çıkıverdiğinde kaçınmak için harekete geçmemiz gerekir. Ama

yakın ve hızlı tehlikelerin büyük kısmını bertaraf ettiğimiz ve daha katmanlı ve genellikle daha soyut problemlerle baş başa kaldığımız günümüzde, telaş içgüdüsü etrafımızdaki dünyayı anlamak söz konusu olduğunda aklımızı çelebilir. Bizi strese sokar, diğer içgüdülerimizi kuvvetlendirerek ve kontrol edilmelerini güçleştirerek analitik düşünmemize engel olur, bizi daha hızlı karar almaya kışkırtır ve enine boyuna düşünmediğimiz sert ve kesin eylemlere geçmeye teşvik eder.

Gelecekte, henüz çok uzakta olan riskler karşısında bizi harekete geçiren benzer bir içgüdüye sahip değiliz gibi. Hatta gelecekteki riskler karşısında hayli üşengeç davranabiliyoruz. Çok az insanın emekliliği için yeterince para biriktirmesinin nedeni budur.

Gelecekteki risklere karşı takındığımız bu tavır, uzun zaman cetvelleriyle çalışan aktivistler için büyük sorun oluşturmaktadır. Bizi nasıl uyandırabilirler? Bizi nasıl harekete geçirebilirler? Genellikle bunu, bizi gelecekteki belirsiz bir riskin aslında yakın bir risk olduğuna, önemli bir sorunu çözmek için elimize tarihî bir fırsat geçtiğine ve sorunun ya şimdi ortadan kaldırabileceğine ya da bunun bir daha asla mümkün olmayacağına ikna ederek, başka bir deyişle telaş içgüdüsünü tetikleyerek yapmaya çalışırlar.

Bu yöntem bizi elbette harekete geçirebilir ama gereksiz bir strese ve kötü kararlara da neden olabilir. Ayrıca amaçlarının inandırıcılığını ve güvenilirliğini de tüketebilir. Sürekli telaş halinde olmak bizi gerçek acil durumlara karşı uyuşturur. Bizi eyleme geçmeye çağırmak isterken bir şeyleri olduğundan daha acil olarak sunan aktivistler, yalancı çobana dönüşebilirler. Üstelik o hikâyenin nasıl bittiğini hepimiz biliyoruz: bir çayırlık dolusu ölü koyunla.

Telaş İçgüdüsünü Kontrol Etmeyi Öğrenin. Çok Özel Fırsat! Sadece Bugüne Özel!

İnsanlar hemen harekete geçmemiz gerektiğini söyleyince tereddüde kapılırım. Çoğu vakada tek yaptıkları net bir şekilde düşünmeme engel olmaya çalışmaktır.

Elverişli Bir Acil Durum

OLGU SORUSU 13

Küresel iklim uzmanlarına göre önümüzdeki 100 yıl içinde ortalama sıcaklık...

- ☐ artacak.
- ☐ aynı kalacak.
- ☐ azalacak.

"Korku yaratmalıyız!" İklim değişikliğinin nasıl öğretilmesi gerektiği konusunda ilk sohbetimizin başında, Al Gore'un bana ilk söylediği bu oldu. 2009 yılıydı ve Los Angeles'ta bir TED konferansının sahne arkasındaydık. Al Gore benden yardım etmemi ve kabarcık grafiklerimi kullanarak karbondioksit salınımlarındaki sürekli artışın, gelecekteki etkisini en kötü senaryoyla göstermemi rica etmişti.

O dönemde Al Gore'un iklim değişikliğini anlatma ve harekete geçme başarısına büyük saygı duyuyordum, hâlâ da duyuyorum. Bu bölümün başındaki olgu sorusunu doğru cevapladığınızdan eminim; dinleyicilerimizin şempanzeleri her zaman geride bıraktığı, büyük çoğunluğun (Finlandiya, Macaristan ve Norveç'te %94, Kanada ve ABD'de %81 ve Japonya'da %76) iklim uzmanlarının öngördüğü çarpıcı değişikliği çok iyi bildiği tek soru bu. Bu yüksek farkındalık düzeyinde Al Gore'un payı çok büyük. Tıpkı iklim değişikliğini azaltmayı hedef alan 2015 Paris Anlaşması'nda olduğu gibi. Al Gore benim için bir kahramandı, hâlâ da öyle. İklim değişikliğiyle ilgili hızlı önlemler alınması gerektiği konusunda ona tamamen katılıyordum ve iş birliği yapma düşüncesi beni heyecanlandırıyordu.

Ama benden istediği şeyi kabul edemezdim.

Korkuyu sevmem. Savaş korkusu ve telaşın yarattığı panik, yerde bir Rus pilot ve kan görmeme neden olmuştu. Salgın korkusu ve telaşın yarattığı panik, yolu kapattırmama ve onca anne, çocuk ve balıkçının boğularak ölmesine neden olmuştu. Korku telaşla bir araya gelince öngörülemez yan etkileri olan aptalca ve sert kararlar

aldırabiliyordu. İklim değişikliği bu hataya düşülmeyecek kadar önemli bir konudur. Sistematik analiz, enine boyuna düşünülmüş kararlar, kademe kademe artırılacak eylemler ve dikkatli bir değerlendirme gerektirir.

Ayrıca abartıdan hoşlanmam. Abartı sağlam temelli verilerin, bu örnekte büyük ölçüde fosil yakıtları yakmak gibi insana ait faaliyetlerden doğan sera gazlarının neden olduğu iklim değişikliğinin gerçek olduğunu ve şimdi hızlı ve geniş kapsamlı önlemler almanın maliyetli ve kabul edilemez iklim değişikliğini beklemekten daha ucuz olacağını gösteren verilerin inandırıcılığını baltalar. Abartı, ortaya çıkarıldığında insanları büsbütün duymazlıktan gelmeye sevk eder.

Olası ve en iyi durum senaryolarını göstermediğim sürece, en kötü durum senaryosunu da göstermemek konusunda ısrar ettim. Sadece en kötü durum senaryosunu seçmek ve daha kötüsü çizgiyi bilime dayalı tahminlerin ötesine kadar uzatmak, Gapminder'ın insanların temel olgularını anlamasına yardım etme misyonunun çok dışında kalıyordu. İnandırıcılığımızı eyleme çağrı yapmak için kullanmak olurdu. Al Gore birkaç görüşmemizde daha uzman tahminlerinin ötesinde korku veren hareketli kabarcıklar kullanmak konusunda ısrarcı oldu, ta ki ben sonunda tartışmaya son noktayı koyana kadar: "Hayır, Sayın Başkan Yardımcısı. Rakam yok, kabarcık yok."

Geleceğin bazı yönlerini tahmin etmek, diğerlerinden daha kolaydır. Hava durumu tahminleri bir haftadan daha uzun süreleri kapsadığında nadiren doğru çıkar. Bir ülkenin iktisadi büyüme ve işsizlik oranlarını tahmin etmek de şaşırtıcı derecede zordur. Bunun nedeni işin içine giren sistemlerin çok katmanlı olmalısıdır. Ne kadar çok şeyi tahmin etmeniz gerekecek ve hangi hızla değişiyorlar? Önümüzdeki hafta itibarıyla ısıda, rüzgârın hızında ve nem oranında milyarlarca değişiklik yaşanmış olacak. Önümüzdeki ay itibarıyla milyarlarca dolar milyarlarca kez el değiştirmiş olacak.

Oysa tam aksine, işin içindeki sistemler –temel olarak doğumlar ve ölümler – hayli basit olduğu için, on yılları kapsayan demografik öngörüler inanılmaz doğru çıkar. Çocuklar doğar, büyür, kendileri

de çocuk sahibi olur ve ölürler. Her bireysel döngü kabaca yetmiş yıl sürer.

Ancak gelecek daima bir noktaya kadar belirsizdir. Bu nedenle gelecekten bahsederken işin içindeki belirsizlik düzeyi konusunda açık ve net olmalıyız. En dramatik tahminleri seçip eminmişiz gibi en kötü durum senaryosu olarak göstermemeliyiz. İnsanlar gerçeği illa öğrenir! İdeal olan bir orta öngörü sunmak ve en iyiden en kötüye olası alternatifleri geniş bir yelpaze içinde göstermektir. Sayıları yuvarlamamız gerektiğinde, bunu kendi aleyhimize yapmalıyız. Bu hem itibarımızı korur hem de insanlara bizi dinlemeyi bırakmaları için bir neden vermemiş oluruz.

Veriler Üstünde Israrcı Olun

Al Gore'un sözleri ilk konuşmamızdan sonra uzun süre kulaklarımda yankılandı.

Açık olmak gerekirse iklim değişikliği konusunda ciddi anlamda endişeliyim çünkü –2014 yılındaki ebola vakası kadar– gerçek olduğuna fazlasıyla ikna oldum. En kötü tahminleri seçerek ve rakamlardaki büyük belirsizlikleri inkâr ederek destek oluşturmanın cazibesini anlıyorum. Ancak iklim değişikliğini önemseyenler düşük olasılıklı senaryolarla insanları korkutmaya son vermeliler. Çoğu insan sorunun zaten farkında ve bunu önemsiyor. Üstünde ısrar etmek, açık olan bir kapıyı tekmelemekten farksız. Durmadan konuşmaktan öteye geçmenin zamanı geldi. Bu enerjiyi, eyleme ama korku ve telaşla değil, veriler ve serinkanlı analizlerle yönlendirilen eyleme geçerek sorunu çözmek için kullanalım.

O halde, çözüm nedir? Pekâlâ, çok kolay. Çok fazla sera gazı salan herkes bir an önce buna son vermeli. Kimden bahsettiğimizi biliyoruz: 4 Seviye'de açık ara en yüksek karbondioksit salınım miktarlarına sahip olan insanlar. O zaman bir an önce işe koyulalım. Ve nasıl ilerlediğimizin izini sürebilmek için, bu ciddi problem için ciddi veri grupları oluşturduğumuzdan emin olalım.

Al Gore'la konuşmamın ardından veri arayışına çıkınca, bunun ne kadar zor olduğunu görüp şaşırdım. Büyük uydu görüntüleri sayesinde Kuzey Kutbu'ndaki buz tabakasını günlük olarak izleyebiliyoruz. Bu, yıldan yıla endişe verici bir hızla küçüldüğü konusunda her tür şüpheyi ortadan kaldırıyor. Yani elimizde küresel ısınma semptomlarıyla ilgili önemli göstergeler var. Ancak sorunun nedeninin –ağırlıklı olarak karbondioksit salınımlarının– izini sürmek için veri ararken şaşırtıcı derecede az bilgiye ulaşabildim.

4. Seviye'deki ülkelerin kişi başına düşen GSYİH büyümesi, üç ayda bir yayımlanan yeni resmî rakamlarla dikkatle izleniyordu. Ancak karbondioksit salınımlarıyla ilgili veriler sadece iki yılda bir yayımlanıyordu. Bu nedenle İsveç hükümetini daha iyi iş çıkarmaları için kışkırtmaya başladım. 2009 yılında sera gazı verilerinin üç ayda bir yayımlanması için lobi faaliyetlerine başladım: Madem önemsiyorduk, neden ölçmüyorduk? İlerlememizi bile izlemezken sorunu ciddiye aldığımızı nasıl iddia edebilirdik?

İsveç'in 2014 yılından beri sera gazı salınımlarını üç aylık dönemlerle takip ettiğini (bunu yapan ilk ve hâlâ tek ülke olduğunu) söylemekten büyük gurur duyuyorum. Bu Factfulness'ın eyleme geçmesidir. Güney Koreli istatistikçiler yakın zamanda aynı şeyi nasıl yapabileceklerini öğrenmek için Stockholm'ü ziyaret ettiler.

İklim değişikliği görmezden gelinemeyecek ya da inkâr edilemeyecek kadar önemli bir küresel risktir ve 4. Seviye'de yaşayan insanların büyük çoğunluğu bunu bilmektedir. Ancak aynı zamanda baştan savma en kötü durum senaryolarına ve kıyamet günü kâhinlerinin eline bırakılamayacak kadar da önemlidir.

Eyleme geçmeye çağrıldığınızda, bazen geçebileceğiniz en faydalı eylem, verileri iyileştirmektir.

Elverişli Bir Korku

Yine de iklim değişikliği konusunda sesler yükselmeye devam ediyor. İklim değişikliğinin önem taşıyan tek küresel mesele olduğuna ikna

olmuş pek çok aktivist, her şeyin suçunu iklime yüklemeyi ve onu diğer bütün küresel sorunların tek nedeni ilan etmeyi alışkanlık edindi.

Günün şok edici ivedi kaygılarını –Suriye'deki savaş, IŞİD, ebola, HIV, köpekbalığı saldırıları, aklınıza ne gelirse– uzun vadeli sorunla ilgili telaş duygusunu artırmak için kullanıyorlar. Bazen iddialar güçlü bilimsel kanıtlara dayanıyor ama çoğu örnekte bu, ispatlanmamış, zorlama hipotezlerle sınırlı kalıyor. Gelecekteki risklerin bugün somut olarak hissedilmesini sağlamak için mücadele edenlerin sıkıntısını anlıyorum. Ama yöntemlerini onayladığımı söyleyemem.

En endişe verici girişim, "iklim mültecileri" terimini icat ederek insanları amaca katılmaya davet etme çabasıdır. İncelemelerim sonucunda gördüğüm kadarıyla iklim değişikliği ve göç arasında çok ama çok cılız bir bağlantı var. İklim mültecileri kavramı, mülteci korkusunu iklim değişikliği korkusuna dönüştürmek ve böylece karbondioksit salınımını düşürmek için daha geniş bir halk desteği inşa etmek amacıyla tasarlanmış bir abartıdan başka bir şey değil.

Bunu iklim aktivistlerine söylediğim zaman, genellikle bana abartılı ya da desteksiz iddialarla korku ve telaş uyandırmanın meşru olduğunu çünkü insanların gelecekteki riskler için harekete geçmesinin ancak bu şekilde sağlanabildiğini söylüyorlar. Kendilerini amacın aracı meşru kıldığına ikna etmişler. Kısa vadede işe yarayabileceği konusunda hemfikirim. *Ancak.*

Yalancı çoban, çoğu zaman ciddi iklim bilimcilerin ve bütün hareketin inandırıcılığını ve itibarını riske atar. İklim değişikliği gibi büyük bir sorunda buna izin veremeyiz. Savaşlarda ve çatışmalarda, yoksullukta ya da göçte iklim değişikliğinin rolünü abartmak, bu küresel sorunların diğer başlıca nedenlerini yok saymak, onlara karşı eyleme geçme becerimizi baltalamak anlamına gelir. Kimsenin kulak vermediği bir duruma düşemeyiz. Güven olmazsa kaybolurz.

Dahası fevri iddialar genellikle onları kullanan aktivistleri tuzağa düşürür. Aktivistler bu iddiaların insanların dikkatini çekmek için akıllıca bir strateji olduğunu savunurlar ve sonra abarttıklarını unutup strese kapılarak gerçekçi çözümlere odaklanma becerilerini yitirirler. İklim değişikliği konusunda ciddi olan insanlar, iki düşünceyi aynı anda hesaba katmalı; sorunu önemsemeye devam etmeli ama kendi bunalmış, telaşlı mesajlarının kurbanı olmamalılar. En kötü durum senaryolarına bakmalı ama verilerdeki belirsizliği unutmamalılar. Başka insanları meseleye ısındırırken, iyi kararlar alabilmek, akılcı eylemlere soyunmak ve inandırıcılıklarını riske atmamak için kendi beyinlerinin hararet yapmasını önlemeliler.

Ebola

2014 yılında Batı Afrika'da yaşanan ebola salgınının tehlikesini anlamakta nasıl ağır kaldığımı Üçüncü Bölüm'de anlatmıştım. Durumun vahametini, eğilim çizgisinin ikiye katlandığını görünce anlayabilmiştim. Ancak en acil ve korku verici böyle durumlarda bile, geçmiş hatalarımdan ders alarak içgüdü ve korku yerine verilerle hareket etme kararlılığımı korudum.

Dünya Sağlık Örgütü ve ABD Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi'nin resmî "şüpheli vakalar" eğrilerinin arkasındaki rakamlar kesin olmaya çok uzaktı. Şüpheli vakalar onaylanmamış vakalar anlamına gelir. Türlü sorun vardı: Örneğin, bir noktada ebola virüsü taşıdığından şüphelenilen ama daha sonra başka bir nedenden öldüğü anlaşılan insanlar hâlâ şüpheli vaka olarak sayılıyordu. Ebola korkusu arttıkça şüphe de artıyor ve her geçen gün biraz daha fazla insandan "şüpheleniliyordu". Normal sağlık hizmetleri ebolayla baş etmenin ağırlığı altında sendelerken ve kaynaklar diğer ölümcül hastalıkların tedavisinden uzaklaştırılmak zorunda kalırken, ebola dışındaki nedenlerden ölen insanların sayısı artıyordu. Bu ölümlerin birçoğu da "şüpheli" muamelesi görüyordu. Bu yüzden şüpheli va-

kalar eğrisi gittikçe abartılı bir hal alıyor ve bize gerçek, onaylanmış vakaların eğilimi hakkında daha az bilgi veriyordu.

İlerlemenin izini süremezseniz eylemlerinizin işe yarayıp yaramadığını bilemezsiniz. Bu yüzden Liberya'da sağlık bakanlığına ulaşır ulaşmaz onaylanmış vakaların fotoğrafını nasıl çekebileceğimizi sordum. Bir gün içinde kan örneklerinin dört farklı laboratuvara gönderildiğini ve uzun ve karışık Excel tablolarındaki kayıtlarının birleştirilmediğini öğrendim. Dünyanın farklı yerlerinden yüzlerce sağlık çalışanı Liberya'ya uçuyordu ve yazılım uzmanları sürekli yeni ama işe yaramaz ebola uygulamaları üretiyorlardı (uygulamaları onların çekiciydi ve ebolanın bir çivi olması için umutsuzca çabalıyorlardı). Gel gör ki hiç kimse bu aksiyonun işe yarayıp yaramadığını takip etmiyordu.

İzin alarak dört Excel tablosunu eve, Stockholm, Ola'ya gönderdim. Ola, yirmi dört saat içinde tabloları bizzat temizleyip birleştirdi ve sonra gördüğü tuhaflığın bir hata olmadığından emin olmak için aynı prosedürü bir kez daha tekrarladı. Hata yoktu. Bir sorun acil göründüğünde yapılacak ilk şey çoban gibi, "Kurt var!" diye haykırmak değil, verileri düzenlemek olmalıdır. Şaşkınlık içinde gördük ki elden geçirilip bize dönen verilere göre onaylanmış vakalar, iki hafta önce zirve yapmış ve düşüşe geçmişti. Şüpheli vakalar ise artmaya devam ediyordu. Bu sırada, aslında, Liberyalılar gereksiz her tür vücut temasını önleyerek davranışlarını başarıyla değiştirmişlerdi. El sıkışmak ya da kucaklaşmak yoktu. Bu ve dükkânlarda, kamu binalarında, ambulanslarda, kliniklerde, mezarlıklarda ve başka yerlerde dayatılan katı hijyen önlemlerine titizlikle itaat edilmesi, istenen etkiyi yaratmaya başlamıştı. Strateji işe yarıyordu ama Ola bana eğriyi gönderene kadar kimsenin bundan haberi yoktu. Bunu kutladık, sonra herkes, yaptığı şeyin işe yaradığını bilmenin verdiği motivasyonla işine devam etti.

Düşüşteki eğriyi Dünya Sağlık Örgütü'ne gönderdim, bir sonraki raporlarında bu eğriyi de yayımladılar. Ancak Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi yükselişte olan "şüpheli vakalar" eğrisine bağlı kal-

makta ısrarcıydı. Kaynak göndermekten sorumlu olan makamlarda aciliyet hissinin korunması gerektiğini düşünüyorlardı. Niyetlerinin iyi olduğunu anlıyordum ama bu, para ve diğer kaynakların yanlış şeylere yönlendirilmesi demekti. Daha önemlisi, uzun vadede epidemiyolojik verilerin inandırıcılığını tehdit ediyordu. Onları suçlamamalıydık. Bir uzun atlamacının kendi atlayışlarını ölçmesine izin verilmez. Problem çözücü bir organizasyonun da hangi verilerin yayımlanacağına karar vermesine izin verilmemeli. Sahada bir sorunu çözmeye çalışan, her zaman daha fazla fon isteyecek olan insanlar aynı zamanda ilerlemeyi ölçen insanlar olmamalılar. Bu gerçekten yanıltıcı rakamlara yol açabilir.

Bunlar, ebola krizinin ne kadar büyük olduğunu fark etmemi sağlayan şüpheli vakaların üç haftada bir ikiye katlandığını gösteren verilerdi. Krizle savaşmak için yapılanların işe yaradığını gösteren de yine bu veriler oldu. Veriler kesinlikle kilit önem taşıyordu. Ve gelecekte, bir yerlerde yeni bir salgın patlak verdiğinde de kilit önem taşıyacağı için, hem verilerin hem onları üretenlerin inandırıcılığını korumak çok mühimdir. Niyet ne kadar soylu olursa olsun, veriler eyleme çağırmak için değil, gerçeği söylemek için kullanılmalıdır.

Acil! Bunu Hemen Okuyun!

Telaş dünya görüşümüzü çarpıtan en beter unsurdur. Bunu muhtemelen diğer bütün içgüdüler için de söylediğimi biliyorum ama bence bu içgüdü gerçekten özeldir. Ya da belki de diğer bütün içgüdüler bu içgüdüde bir araya toplanıyor. İnsanların kafasındaki aşırı dramatik dünya görüşü sürekli bir kriz ve stres hissi yaratır. Yarattığı acil "ya şimdi ya hiç" duygusu strese ya da hissizliğe yol açar. "Etkili bir şeyler yapmalıyız. Analiz etmeyelim. Bir şeyler yapalım." Ya da, "Durum umutsuz. Yapılacak bir şey yok. Pes etme zamanı." Her iki durumda da düşünmeyi bırakır, içgüdülerimize teslim olur ve kötü kararlar veririz.

Endişelenmemizi *Gerektiren* Beş Küresel Risk

İlgilenmemiz gereken acil küresel riskler olduğunu inkâr etmiyorum. Dünyayı pembeye boyayan bir iyimser değilim. Sorunlara arkamı dönerek sakinleşmem. Beni en çok endişelendiren beş sorun, küresel salgın riski, finansal çöküş, dünya savaşı, iklim değişikliği ve aşırı yoksulluktur. Neden beni en çok bu sorunlar endişelendiriyor? Çünkü gerçekleşmeleri çok olası; ilk üçü daha önce de yaşandı, diğer ikisi şimdi yaşanıyor ve her birinin insani ilerlemeyi yıllarca ya da on yıllarca duraksatarak dolaylı ya da dolaysız yoldan toplu cefalara neden olma potansiyeli büyük. Burada çuvallarsak başka hiçbir şey işe yaramaz. Bunlar mümkünse iş birliğiyle ve adım adım hareket ederek kaçınmamız gereken mega katillerdir.

(Bu listeye altıncı bir aday daha var. O da bilinmeyen risk. Henüz aklımıza bile gelmeyen bir şeyin korkunç bir ızdırap ve yıkıma neden olma olasılığı. Bu can sıkıcı bir düşünce. Elimizden hiçbir şeyin gelmeyeceği, bilinmeyen bir şey için endişelenmek gerçek anlamda anlamsız olmakla birlikte, karşılık verebilmek için yeni risklere karşı meraklı ve uyanık olmalıyız.)

Küresel Salgın

Birinci Dünya Savaşı'nı takiben dünyaya yayılan İspanyol gribi, savaştan daha fazla can alarak elli milyon insanın ölümüne neden oldu. Gerçi nedeni kısmen toplumların dört yıl süren savaş yüzünden zaten güçsüz düşmüş olmasıydı. Sonuç olarak, 65. sayfada bulunan eğrideki ani düşüşten de anlayacağınız gibi, ortalama yaşam süresi otuz üç yıldan yirmi üç yıla düştü. Bulaşıcı hastalıklar konusunda ciddi çalışmalar yapan uzmanlar, yeni ve pis bir grip türünün küresel sağlık açısından hâlâ en büyük tehlikeyi oluşturduğu konusunda hemfikir. Nedeni, gribin iletilme güzergâhı. Bu grip, minicik damlacıklar içinde havada uçuşabiliyor. Bir insan bir metro vagonuna girip insanlar birbirine hiç dokunmadan ya da sadece aynı noktaya dokunarak, mikrobu içerideki

herkese bulaştırabilir. Grip gibi hava yoluyla bulaşan ve hızlı yayılma becerisi olan hastalıklar, insanlık için ebola ya da HIV/AIDS'ten daha büyük tehdit oluşturur. Geçiş hızı yüksek ve her tür savunmayı yok sayan bir virüsten kendimizi mümkün olan her şekilde korumak, en hafif ifadesiyle, bu çabaya değer.

Dünya griple mücadeleye geçmişte olduğundan daha fazla hazırdır ama 1. Seviye'deki insanlar hâlâ saldırgan bir şekilde yayılan bir hastalığa hızlı müdahalenin zor olabileceği toplumlarda yaşıyorlar. Salgınların daha kolay ortaya çıkarılabilmesi için temel sağlık hizmetlerinin her yere ve herkese ulaştığından emin olmalıyız. Dahası küresel bir tepkiyi koordine etmek için Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlığını ve gücünü korumasına ihtiyacımız var.

Finansal Çöküş

Küreselleşmiş bir dünyada finansal baloncukların sonuçları yıkıcı olur. Muazzam büyüklükteki ülkelerin ekonomisini çökertebilir, çok sayıda insanı işsiz bırakarak, radikal çözümler arayan hoşnutsuzlar yaratabilir. Gerçekten büyük bir bankanın çökmesi, 2008 yılında ABD konut kredisi kriziyle başlayan küresel patlamadan çok daha kötü olabilir. Büyün küresel ekonomiyi çökertebilir.

Dünyanın en iyi ekonomileri bile bu son çöküşü öngörmekte yetersiz kaldığına ve toparlanma yolunu öngörmekte yıllarca başarısız olduğuna göre –çünkü sistem hatasız öngörülerde bulunmak için fazla karmaşık– kimsenin bir çöküş öngörmemesini çöküşün olmayacağı şeklinde yorumlamak için hiçbir neden yoktur. Daha basit bir sistemimiz olsaydı, onu anlama ve gelecekteki çöküşlerden kaçınmanın yolunu bulma şansımız daha parlak olabilirdi.

Üçüncü Dünya Savaşı

Bütün hayatım boyunca başka ülke ve kültürlerdeki insanlarla ilişki kurmak için elimden geleni yaptım. Bu sadece eğlenceli değil, aynı

zamanda insanın korkunç şiddetle misilleme yapma içgüdüsüne ve kötülüklerin en beteri savaşa karşı küresel güvenlik ağını güçlendirmek için gerekli.

Olimpiyat Oyunları'na, uluslararası ticarete, eğitsel değiştokuş programlarına, özgür internete, etnik grupların ve ülke sınırlarının üstünden bir araya gelmemize olanak sağlayan her şeye ihtiyacımız var. Dünya barışı için güvenlik ağlarımıza iyi bakmalı ve onları güçlendirmeliyiz. Dünya barışı olmadan, sürdürülebilirlik hedeflerimizin hiçbiri gerçekleştirilemez. Şimdi dünya piyasası üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmeye başladıkları için, sabıka kayıtları şiddetle dolu gururlu ve nostaljik ulusların diğerlerine saldırmasını önlemek çok büyük bir diplomatik beceri gerektiriyor. Eski Batı'nın yeni dünyaya barışçıl yollarla entegre olmasını sağlamanın yeni bir yolunu bulmalıyız.

İklim Değişikliği

İklim değişikliğinin büyük bir tehdit oluşturduğunu görmek için sadece en kötü durum senaryosuna bakmaya hiç gerek yok. Gezegenin atmosfer gibi ortak kaynakları, sadece küresel standartlara dayanan barışçıl bir dünyada, küresel anlamda saygı gören bir otorite tarafından yönetilebilir.

Bu yapılabilir; daha önce ozon delicilerle, benzindeki kurşunla yaptık ve dünya toplumu son yirmi yılda her ikisini de neredeyse sıfırlamayı başardı. Bunun için güçlü ve iyi işleyen bir uluslararası toplum (açık olmak gerekirse BM'den bahsediyorum) şart. Ayrıca farklı gelir düzeylerindeki farklı insanların ihtiyaçlarına yönelik küresel bir dayanışma hissi de gerektiriyor. Küresel toplum, 1. Seviye'de yaşayan bir milyar insana toplam salınımlara neredeyse hiçbir etkisi olmayacak elektrik erişimini çok görmekten bahsederken bu tür bir dayanışma iddiasında bulunamaz. Karbondioksidin büyük kısmını en zengin ülkeler salıyor ve başkalarına baskı uygulamaya zaman harcamak yerine işe önce kendilerini iyileştirerek başlamalılar.

Aşırı Yoksulluk

Bahsettiğim diğer riskler, gelecekte bilinmeyen düzeylerde sıkıntı getirecek hayli muhtemel senaryolardır. Aşırı yoksulluk aslında bir risk değil. Neden olduğu eziyetler bilinmiyor ya da geleceğe kalmış da değil. Gerçeğin ta kendisi. Halen her gün yaşanmakta olan bir sefalet. Ebola salgınlarının çıkış noktası da orası çünkü hastalığa erken aşamada karşılık verecek sağlık sistemleri yok, iç savaşların başladığı yer de orası çünkü yiyecek ve iş konusunda çaresiz kalan ve kaybedecek hiçbir şeyi olmayan genç adamlar zalim gerilla hareketlerine katılmaya daha istekli oluyor. Bu bir kısır döngü, yoksulluk iç savaşa, iç savaş yoksulluğa neden oluyor. Afganistan ve Orta Afrika'daki iç çatışmalar o bölgelerdeki bütün sürdürülebilirlik projelerinin beklemeye alınması demek. Teröristler aşırı yoksulluğun yaşandığı az sayıdaki bölgelere saklanıyor. Gergedanlar bir iç savaşın ortasında mahsur kalınca, onları kurtarmak zorlaşıyor.

Bugün küresel refahın artmasını mümkün kılan şey, göreli bir dünya barışı döneminin sürmesidir. Eskisine göre çok daha az insan aşırı yoksulluğa mahkûm yaşıyor. Ancak burada hâlâ sekiz yüz milyon insan söz konusu. İklim değişikliğinin aksine, öngörülere ve senaryolara ihtiyacımız yok. Sekiz yüz milyon insanın şu anda eziyet çektiğini biliyoruz. Çözümleri de biliyoruz: barış, okul, evrensel temel sağlık hizmetleri, elektrik, temiz su, tuvaletler, doğum kontrol yöntemleri ve piyasa güçlerini harekete geçirmek için düşük miktarlı krediler. Yoksulluğu sonlandırmak için icada ihtiyaç yok. Gereken tek şey yolun son kısmını başka yerde işe yarayan unsurlarla yürümek. Ve elimizi ne kadar çabuk tutarsak sorunun o kadar küçük olacağını biliyoruz çünkü insanlar aşırı yoksulluk içinde yaşadığı sürece büyük ailelere sahip olmaya devam ediyor ve sayıca çoğalıyorlar. Bu son bir milyar insana düzgün bir yaşamın gerekliliklerini tez vakitte sağlamak olguya dayalı bir gerekliliktir.

İşin en zor kısmı, yönetimi zayıf devletlerde vahşi ve kaotik çetelerin arkasında mahsur kalanlara yardım etmektir. Bu ülkelerin

yoksulluktan kurtulabilmek için istikrarı sağlayacak bir tür askerî güce ihtiyaçları olacak. Masum vatandaşları şiddete karşı savunmak ve öğretmenlerin bir sonraki nesli huzur içinde eğitebilmesine olanak tanımak için silahlı polis memurlarına ve hükümet otoritesine ihtiyaçları olacak.

Yine de ben olasıcıyım. Gelecek nesil çok uzun bir bayrak yarışının son koşucusu sanki. Aşırı yoksulluğu sonlandırma yarışı, startı 1800'de verilen bir maraton oldu. Bu neslin elinde işi tamamlamak, bayrağı alıp bitiş çizgisini geçmek ve zaferle ellerini havaya kaldırmak için benzersiz bir fırsat var. Proje tamamlanmalı ve iş bitince büyük bir parti vermeliyiz.

Bazı şeylerin müthiş önemli olduğunu bilmek beni çok rahatlatıyor. Enerjimizi bu beş büyük riske yönlendirmeliyiz. Bu risklere sakin dimağlarla, sağlam ve bağımsız verilerle yaklaşılmalı. Bu riskler küresel iş birliğini ve kaynak teminini gerektiriyor. Bu riskler sert ve keskin eylemlerle değil, küçük adımlar ve sürekli bir değerlendirmeyle ele alınmalı. Bu riskler, ne olursa olsun amaca gönül vermiş her aktivistten saygı görmeli. Bu riskler yalancı çobanlık yapılmayacak kadar büyük.

Sizlere endişelenmeyin demiyorum, doğru şeyler için endişelenmenizi söylüyorum. Haberlere kafanızı çevirin ya da aktivistlerin eylem çağrılarını yok sayın da demiyorum. Size gürültüyü duymazlıktan gelmenizi ama gözünüzü büyük küresel risklerden hiç ayırmamanızı söylüyorum. Size korkmamanızı söylemiyorum. Serinkanlılığınızı korumanızı ve bu riskleri azaltmak için ihtiyaç duyduğumuz küresel iş birliklerini desteklemenizi söylüyorum. Telaş içgüdünüzü kontrol altına alın. Dramatik içgüdülerinizin hepsini kontrol altına alın. Aşırı dramatik bir dünyanın hayalî sorunlarını daha az stres yapın, gerçek sorunlara ve çözüm yollarına karşı uyanık olun.

Factfulness

Factfulness... bir kararın aciliyet gerektirdiğini fark etmek ve nadiren gerçekten öyle olduğunu hatırlamaktır.

Telaş içgüdüsünü kontrol etmek için **küçük adımlarla ilerleyin.**

- **Nefes alın.** Telaş içgüdünüz tetiklendiği zaman diğer içgüdüleriniz de devreye girer ve analiz beceriniz devre dışı kalır. Biraz daha zaman ve bilgi isteyin. Ya şimdi ya hiç veya ya o ya bu durumları çok nadirdir.
- **Veri üzerinde ısrar edin.** Bir şey acil ve önemliyse ölçülmelidir. Verinin alakalı ama hatalı ya da doğru ama alakasız olmamasına dikkat edin. Sadece alakalı ve doğru veriler işe yarar.
- **Falcılara temkinle yaklaşın.** Geleceğe dair her tür tahmin, muğlaktır. Bunu kabullenmeyi reddeden tahminlere temkinle yaklaşın. Sadece en iyi ya da en kötü durum değil, bütün senaryoları görmekte ısrar edin. Benzer tahminlerin daha önce hangi sıklıkla doğu çıktığını sorun.
- **Sert veya keskin eylemlere temkinle yaklaşın.** Yan etkilerin ne olacağını sorun. Fikrin nasıl test edildiğini sorun. Adım adım uygulamalı ilerlemeler ve etkilerinin değerlendirilmesi, daha az dramatik ama genellikle daha etkilidir.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

PRATİKTE FACTFULNESS

Factfulness Hayatımı Nasıl Kurtardı?

"Sanırım kaçmalıyız," diye fısıldadı yanımda duran genç öğretmen.

Aklımdan iki düşünce geçti. İlki, eğer öğretmen kaçıp giderse karşımdaki gergin kalabalıkla iletişim kurma imkânımın kalmayacağıydı. Öğretmenin koluna yapışıp sımsıkı tuttum.

Diğer düşünce, bilge bir Tanzanya valisinin bana söylediği bir şeydi: "Biri seni bir palayla tehdit ettiği zaman, ona asla sırtını dönme. Olduğun yerde kal. Gözlerinin içine bak ve sorunun ne olduğunu sor."

1989 senesiydi ve o zamanın Zaire'si, bugünün Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin Bandundu bölgesinde Makanga adında ücra ve aşırı yoksul bir köydeydim. Yıllar önce ilk kez Mozambik'te keşfettiğim konzo adında tedavisi olmayan felç edici hastalığın salgınını soruşturan ekibin parçasıydım.

Araştırma projesi iki yıllık olarak planlanmış ve her şey –bütün onaylar, sürücüler, çevirmenler ve laboratuvar ekipmanları– titizlikle hazırlanmıştı. Ama çok ciddi bir hata yapmıştım. Köylülere ne yapmak istediğimi ve bunun nedenini düzgün bir şekilde izah etmemiştim. Bütün köylülerle mülakat yapmak, yiyeceklerinden,

kanlarından ve idrarlarından örnekler almak istiyordum ve bunu onlara izah ederken köyün şefinin yanında olmalıydım.

O sabah kulübede sessiz ve sistemli bir şekilde kurulum yaparken, köylülerin dışarıda toplanmaya başladığını duydum. Nedense huzursuz gibiydiler ama ben kan numunesi makinesini çalıştırmaya uğraşıyordum. Bir süre sonra dizel jeneratörü çalıştırmayı ve santrifüjle bir deneme uygulaması yapmayı başardım. Makineler gürültülüydü ve seslerin yükseldiğini ancak makineleri kapatınca fark ettim. Her şey birkaç saniye içinde değişmişti. Başımı eğerek alçak kapıdan çıktım. Kulübenin içerisi karanlık olduğu için, doğrulunca önce hiçbir şey göremedim. Sonra gördüm. Hepsi kızgın ve gergin belki elli kişilik bir kalabalık toplanmıştı. Bazıları parmaklarıyla beni işaret ediyordu. İki adam kaslı kollarını kaldırıp kocaman palalarını salladılar.

Öğretmenin, yani çevirmenimin, kaçmamızı önerdiği zamandı bu. Sağıma soluma baktım, gidecek bir yer yoktu. Köylüler bana gerçekten zarar vermek istiyorlarsa zaten beni tutup palalı adamın doğramasına olanak yaratacak kadar kalabalıktılar.

Öğretmene, "Sorun ne?" diye sordum.

"Kan sattığınızı söylüyorlar. Bizi kandırıyormuşsunuz. Sadece şefe para veriyormuşsunuz ve sonra da kanımızla bize zarar verecek bir şey yapacakmışsınız. Kanlarını çalmamanız gerektiğini söylüyorlar."

İşte bu çok kötüydü. Ondan söylediklerimi çevirmesini rica ettim ve kalabalığa döndüm. Köylülere, "İzah edebilir miyim?" dedim. "Arzu ederseniz hemen şimdi köyünüzden ayrılabilir ya da neden geldiğimizi izah edebilirim."

"Önce anlat," dediler (Bu ücra köylerde hayat sıkıcıdır, bu yüzden muhtemelen, "Bırakalım önce konuşsun, sonra öldürürüz, diye düşündüler). Kalabalık, palalı adamları durdurdu. "Bırakın konuşsun."

Bu konuşmayı daha önce yapmalıydık. Araştırma yapmak için bir köye girmek istiyorsanız küçük adımlar atmalı, acele etmemeli ve saygılı olmalısınız. İnsanların bütün sorularını sormasına izin vermeli ve onları cevaplamalısınız.

Konzo denen bir hastalık üstünde çalıştığımızı anlatmaya başladım. Yanımda daha önce konzoyu incelediğim Mozambik ve Tanzanya'da çekilmiş fotoğraflar vardı, köylülere onları gösterdim. Fotoğraflar çok ilgilerini çekmişti. "Manyoku hazırlama şeklinizle alakalı olduğunu düşünüyoruz," dedim.

"Hayır, hayır, hayır," dediler.

"Pekâlâ, bu araştırmayı yapmak, haklı olup olmadığımızı görmek istiyoruz. Öğrenebilirsek belki bir daha hastalanmazsınız."

Köydeki çocukların büyük kısmı konzo olmuştu. Köye ilk geldiğimizde diğer çocuklar büyük bir merakla cipin yanında koşarken arkada kalmalarından anlamıştık. Kalabalığın arasında klasik spastik yürüyüş tarzıyla yürüyen birkaç çocuk gözüme takılmıştı.

İnsanlar mırıldanmaya başladılar. Palalı adamlardan biri, kan çanağı gözleri ve alt kolundaki büyük yara iziyle daha tehlikeli görünen yine bağırmaya başladı.

Sonra belki elli yaşlarında çıplak ayaklı bir kadın kalabalığın arasından çıktı. Bana doğru yürüdü, sonra arkasını döndü ve kollarını iki yana açıp yüksek sesle, "Söylediklerinin mantıklı olduğunu anlayamıyor musunuz? Çenenizi kapayın! Çok mantıklı. Bu kan testi gerekli. Kızamıktan ölenleri hatırlamıyor musunuz? Ne çok çocuğumuz öldü. Sonra geldiler, çocuklara aşı yaptılar ve hatırlayın, artık kimse o hastalıktan ölmüyor. Tamam mı?"

Kalabalıktan sesler yükselmeye devam etti, yumuşamamışlardı. "Evet, kızamık aşısı iyiydi. Ama şimdi kanımızı almak istiyorlar vs. vs. vs."

Kadın durdu, sonra kalabalığa doğru bir adım attı. "Sizce kızamık aşısını nasıl buldular? Ülkelerinde ağaçta mı büyüyor sanıyorsunuz? Yoksa yerden topladıklarını mı? Hayır, bu doktorun dediği şeyi yapıyorlar." Bana baktı ve "A-RAŞ-TIR-MA," dedi. Çevirmenin araştırma için kullandığı kelimeyi tekrarlarken arkasını dönüp beni işaret etti. "Hastalıkların tedavisini böyle buluyorlar. Anlamıyor musunuz?"

Bandundu'nun en ücra köşesindeydik ve bu kadın, Bilim Akademisi sekreteri gibi öne çıkmış, bilimsel araştırmayı savunuyordu.

"Bu *konzo* yüzünden ömür boyu sakat kalacak bir torunum var. Doktor iyileştiremeyeceğini söylüyor. Ama incelemesine izin verirsek belki kızamığı durdurdukları gibi bunu da durdurmanın bir yolunu bulur ve bundan sonra çocuklarımızın ve torunlarımızın sakat kaldığını görmeyiz. Bana mantıklı geliyor. Biz Makangalıların bu 'araştırmaya' ihtiyacımız var." Kadının dramatik yeteneği müthişti. Ama yeteneğini olguları çarpıtmak için kullanmamıştı. Onları izah etmek için kullanmıştı. Daha önce köylerde kendinden emin Afrikalı kadınlarda defalarca gördüğüm kararlı bir tavırla sol kolunu sıyırdı. Kalabalığa arkasını döndü ve diğer eliyle kolunun girintisini işaret ederek gözlerimin içine baktı. "İşte. Doktor. Benim kanımı alabilirsiniz."

Palalı adamlar kollarını indirip uzaklaştılar. Beş altı kişi daha kendi kendine söylenerek gruptan ayrıldı. Diğer herkes kan vermek için kadının arkasında sıraya girdi. Bağırışların yerini yumuşak sesler almış, yüzlerindeki öfke, meraklı gülümsemelere dönmüştü.

Bu cesur kadının içgörüsüne hep minnettar kaldım. Ve şimdi cehaletle yılları alan bir savaşın sonunda Factfulness'ı tanımlamışken, bu terimin o kadının davranışını ne kadar iyi tarif ettiğine şaşırıyorum. Kadın o çetede tetiklenen bütün dramatik içgüdüleri anlamış gibiydi, içgüdülerini kontrol altına almalarına yardım etti ve köylülerini akıllı argümanlarla ikna etti. Sivri iğneler, kan ve hastalık korku içgüdülerini harekete geçirmişti. Genelleme içgüdüsü beni yağmacı bir Avrupalı durumuna düşürmüştü. Suçlama içgüdüsü köylülerin kanlarını çalmaya gelen kötü kalpli doktorun karşısına dikilmesine neden olmuştu. Telaş içgüdüsü insanları çok hızlı karar vermeye itmişti.

Buna rağmen, baskı altında olsa da bu kadın öne çıkıp sesini yükseltmişti. Bunun resmî eğitimle hiçbir alakası yoktu. Kadın muhtemelen Bandundu'dan hiç ayrılmamıştı ve okuması yazması olmadığına emindim. Hiç şüphesiz istatistik öğrenmemiş ve za-

manını dünyayla ilgili olguları ezberleyerek geçirmemişti. Ama cesurdu. Eleştirel düşünebiliyor ve müthiş bir gerilim anında kendini zehir gibi bir mantık ve kusursuz bir retorikle ifade edebiliyordu. O kadının Factfulness'ı hayatımı kurtarmıştı. Ve eğer o kadın, o şartlar altında olgulara dayanarak karar verebildiyse, sizler, bu kitabı okuyan iyi eğitimli, okuryazar okuyucular, bunu siz de başarabilirsiniz.

Pratikte Factfulness

Gündelik hayatınızda, eğitimde, iş hayatında, gazetecilikte, kendi örgüt ya da topluluğunuzda ve bir vatandaş, bir birey olarak Factfulness'ı nasıl kullanabilirsiniz?

Eğitim

İsveç'te volkanlarımız yok ama volkanları incelemek için kamu fonlarından ödenek alan jeologlarımız var. Okul çağındaki sıradan çocuklar bile volkanları öğreniyor. Burada, Kuzey Yarımküre'de astronomlar sadece Güney Yarımküre'den görülebilen yıldızları da öğreniyorlar. Ve okulda, çocuklar da bu aynı yıldızları öğreniyor. Neden? Çünkü onlar da dünyanın bir parçası.

O zaman neden doktorlarımız ve hemşirelerimiz her gelir seviyesinin yaşayabileceği hastalıkları öğrenmiyorlar? Neden okullarımızda ve kurumsal eğitimde değişen dünyamıza dair temel güncel anlayışı öğretmiyoruz?

Çocuklarımıza temel güncel ve olguya dayalı ana iskeleti –dört seviye ve dört bölgedeki hayatı– öğretmeli ve onları temel Factfulness kurallarını –her bölümün sonundaki özet maddeleri– kullanacak şekilde eğitmeliyiz. Bu, dünyanın dört bir yanından gelen haberleri bir bağlama oturtmalarına, medya, aktivistler ya da tezgâhtarlar aşırı dramatik hikâyelerle dramatik içgüdülerini kışkırttığında bunu

hemen fark etmelerine olanak sağlayacaktır. Bu beceriler pek çok okulda zaten öğretilmekte olan eleştirel düşüncenin bir parçasıdır. Gelecek nesli bilgi eksikliğinden ciddi anlamda koruyacaktır.

- Çocuklarımıza farklı sağlık ve gelir düzeyinde ülkeler olduğunu ve bu ülkelerin çoğunun ortada bir yerde olduklarını öğretmeliyiz.
- Onlara kendi ülkelerinin dünyanın geri kalanına göre sosyoekonomik konumunu ve bu konumun nasıl değişmekte olduğunu öğretmeliyiz.
- Onlara kendi ülkelerinin şu anda olduğu yere ulaşmak için gelir seviyeleri arasında nasıl ilerlediğini ve bu bilgiyi bugün diğer ülkelerde hayatın nasıl olduğunu anlamak için nasıl kullanabileceklerini öğretmeliyiz.
- Onlara insanların gelir seviyesi bakımından yukarı doğru çıktığını ve onlar için çoğu şeyin iyileştiğini öğretmeliyiz.
- Onlara geçmişte hayatın gerçekten nasıl olduğunu öğretmeliyiz ki hiçbir ilerleme kaydedilmediği yanılgısına düşmesinler.
- Onlara iki fikri aynı anda barındırmayı öğretmeliyiz: Dünyada kötü şeylerin de olduğunu ama pek çok şeyin iyiye gittiğini bilmeliler.
- Onlara kültürel ve dinî klişelerin dünyayı anlamakta hiçbir işe yaramadığını öğretmeliyiz.
- Onlara haberleri nasıl tüketeceklerini ve içerdikleri aşırı dramayı strese ve umutsuzluğa kapılmadan fark etmeyi öğretmeliyiz.
- Onlara insanların onları sayılarla kandırmak için sıklıkla başvuracakları yöntemleri anlatmalıyız.
- Onlara dünyanın değişmeye devam edeceğini ve hayatları boyunca bilgilerini ve dünya görüşlerini güncellemek zorunda kalacaklarını öğretmeliyiz.

En önemlisi onlara alçakgönüllülüğü ve merakı öğretmeliyiz.

Alçakgönüllülük burada içgüdülerinizin olguları doğru anlamanızı nasıl güçleştireceğinin farkında olmak anlamına gelmektedir. Bilginizin kapsamı konusunda gerçekçi olmak demektir. "Bilmiyorum," demekten mutlu olmaktır. Ayrıca bir görüşünüz olduğunda bile yeni olgular keşfedince o görüşü değiştirmeye hazır olmaktır. Alçakgönüllü olmak insana çok iyi gelir çünkü her konuda bir görüş sahibi olma baskısına son verebilir ve görüşlerinizi sürekli savunmaya hazır olma mecburiyetinden kurtulabilirsiniz.

Meraklı olmak yeni bilgiye açık olmak ve aktif bir şekilde o bilginin peşine düşmek demektir. Dünya görüşünüze uymayan olguları kucaklamak ve onların çıkarımlarını anlamaya çalışmaktır. Hatalarınızın utanç yerine merakınızı tetiklemesine izin vermektir. "Bu olgu hakkında nasıl bu kadar yanılabildim? Bu hatadan ne öğrenebilirim? O insanlar aptal değiller, o zaman neden bu çözümü kullanıyorlar?" Meraklı olmak hayli heyecan vericidir çünkü her zaman ilginç bir şey keşfedeceğiniz anlamına gelir.

Ancak dünya değişmeye devam edecek ve cahil yetişkinler sorunu gelecek nesle bunları öğreterek çözülmeyecek. Dünya hakkında okulda öğrendikleriniz mezuniyetinizden on ya da yirmi yıl sonra çağ dışı kalacak. Bu yüzden yetişkinlerin bilgisini güncellemenin de yollarını bulmalıyız. Araba sanayisinde, bir hata keşfedilince arabalar geri çağrılır. Üreticiden, "Aracınızı frenlerini değiştirmek geri almak istiyoruz," diyen bir mektup alırsınız. Dünya hakkında okullarda ve üniversitelerde öğrendiğiniz olgular çağ dışı kalınca sizin de geri çağrılmanız gerekir. "Üzgünüz, size öğrettiklerimiz artık doğru değil. Lütfen ücretsiz bir güncelleme için beyninizi geri getirin." Ya da belki de bu sorunla işvereniniz uğraşmalı. "Dünya Ekonomik Forumu ya da ona benzer bir yerde kendinizi küçük düşürmemek için lütfen bu materyali gözden geçirin ve şu testi yapın."

Meksika Şapkalarının Yerine Dolar Sokağı'nı Koyun

Çocuklar başka ülkeleri ve dinleri anaokulunda öğrenmeye başlar. Dünyanın dört bir yanından yerel kıyafetler içindeki insanların süslediği küçük şirin dünya haritaları, çocukların diğer kültürlerin farkına varmasını ve onlara saygı duymasını amaçlar. Niyet iyidir ama bu tür çizimler çok farklı bir illüzyona neden olabilir. Başka ülkelerdeki insanlar tarihî ve egzotik yaşam tarzlarına takılı kalmış gibi görünebilirler. Elbette kimi Meksikalılar hâlâ arada bir geniş kenarlı şapkalar takıyor ama muhtemelen bugünlerde bu tür şapkaları turistlerin kafasında görmek daha olası.

Bunun yerine çocuklara Dolar Sokağı'nı, sıradan insanların nasıl yaşadığını gösterelim. Öğretmenseniz sınıfınızı dollarstreet.org'da "seyahate" gönderin ve onlardan ülkeler arasındaki farkları ve benzerlikleri bulmalarını isteyin.

İş Hayatı

Özgeçmişinizde ufak bir yazım hatası yaparsanız muhtemelen işi alamazsınız. Öte yandan bir milyar insanı yanlış kıtaya koymanıza rağmen yine de işe alınabiliyorsunuz. Hatta terfi bile alabiliyorsunuz.

Büyük çokuluslu ve finansal kurumlarda çalışan çoğu Batılı çalışan hâlâ kökleşmiş, modası geçmiş ve çarpık bir dünya görüşüyle hareket etmeye çalışıyor. Ancak küresel anlayış gittikçe daha önemli ve daha mümkün bir hal alıyor. Artık çoğumuz dünyanın farklı yerlerinden tüketicilerle, üreticilerle, servis sağlayıcılarla, iş arkadaşlarıyla ya da müşterilerle çalışıyoruz. Bundan birkaç on yıl önce, dünyayı bilmemizin daha az önem taşıdığı zamanlarda, neredeyse hiç güvenilir ve erişilebilir küresel istatistikler yoktu. Bununla birlikte dünya değiştikçe, değişen dünya hakkındaki bilgi ihtiyacı da değişti. Bugün neredeyse her konuda güvenilir verilere erişmek mümkün. Bu hayli yeni bir şey: Mega yanılgılarla

mücadelemde ilk iş ortağım bir fotokopi makinesiydi ama bugün bütün o verilere internetten erişilebiliyor. İşe alımda, üretimde, pazarlamada ve yatırımda iş liderlerinin ya da işverenlerin olguya dayalı bir dünya görüşüyle hareket etmesi hiç bu kadar kolay ya da önemli olmamıştı.

Küreselleşmiş piyasaları anlamak için verileri kullanmak şimdiden kültürün bir parçası oldu. Ancak insanların dünya görüşü tepetaklak olduğunda veri parçaları da yanlış veri ya da verisizlik kadar yanıltıcı olabilir. Biri küresel bilgilerini gerçekten sınayana kadar herkes her şeyi doğru anladığını varsayar.

Satış ve pazarlama alanlarında Avrupa'da veya ABD'de büyük bir şirket yönetiyorsanız, sizin de çalışanlarınızın da geleceğin dünya piyasasının sizin olduğunuz yerde değil, ağırlıklı olarak Asya ve Afrika'da büyüyeceğini bilmenizde fayda var.

İşe alım yaparken Avrupalı ya da Amerikalı bir şirket olmanın artık size uluslararası çalışanları cezbedecek böbürlenme hakkı vermediğini anlamalısınız. Örneğin Google ve Microsoft küresel şirketlere dönüştüler ve "Amerikalılıklarını" neredeyse görünmez kıldılar. Asya ve Afrika'daki çalışanları gerçek anlamda küresel şirketlerinin parçası olmak istiyorlar ve öyleler de zaten. Her iki şirketin CEO'su da –Google'da Sundar Pichai ve Microsoft'ta Satya Nadella– Hindistan'da doğmuş ve orada eğitim almışlardır.

Avrupalı kurumlara sunum yaparken onlara her zaman Avrupalı vurgusunu biraz hafifletmelerini ("logonuzdaki Alpler'i kaldırın") ve genel merkezlerini –Avrupalı personelleri olmadan– başka yere taşımalarını öneriyorum.

Üretimde küreselliğin bitmediğini anlamalısınız. Onlarca yıl önce Batılı şirketler endüstriyel üretimin dışarıdan, 2. Seviye'deki, ürünlerin aynı kaliteye ve yarısından az fiyata üretilebileceği sözüm ona yeni yeni gelişen piyasalardan tedarik edilmesi gerektiğini fark ettiler. Ancak küreselleşme bir seferlik değil, devamlı bir süreçtir. Birkaç on yıl önce 2. Seviye'ye geçerken Avrupa'dan Bangladeş'e ve Kamboçya'ya taşınan tekstil sektörünün yakında yeniden, başka

bir yere taşınması çok mümkün çünkü Bangladeş de Kamboçya da zenginleşerek 3. Seviye'ye yaklaşmaktalar. Tekstil işleri Afrika ülkelerine kayarken bu ülkeler ya çeşitlenmek ya da sonuçlarına katlanmak zorunda kalacaklar.

Yatırım kararları alırken, Afrika'ya dair sömürge geçmişiyle şekillenmiş (ve bugünün medyası tarafından korunan) her tür naif görüşünüzden silkinmeli ve bugün en iyi yatırım fırsatlarının Gana, Nijerya ve Kenya'da bulunabileceğini anlamalısınız.

Bence çok yakında şirketler olgu hatalarını yazım hatalarından daha fazla önemsemeye başlayacak ve çalışanlarının ve müşterilerinin dünya görüşlerinin düzenli olarak güncellendiğinden emin olmak isteyecekler.

Gazeteciler, Aktivistler ve Politikacılar

Gazeteciler, aktivistler ve politikacılar da insan. Bize yalan söylemiyorlar. Kendileri de dramatik dünya görüşünden muzdaripler. Diğer herkes gibi onlar da dünya görüşlerini düzenli olarak kontrol etmeli ve güncellemeli ve olguya dayalı düşünce yolları geliştirmeliler.

Gazetecilerin biz diğerlerine daha az çarpık bir dünya görüşü sunmak için atabilecekleri başka adımlar var. Olayları tarihsel bağlamlarına oturtmak, abartmamalarına yardımcı olabilir. Olumsuz haberlerin çarpıtıcı etkilerinden haberdar olan bazı gazeteciler kötü haber alışkanlığını kırmak ve gazeteciliği daha anlamlı kılmak amacıyla, daha yapıcı haberler için yeni standartlar oluşturmaktalar. Bu noktada ne kadar etki yaratacaklarını anlamak güç.

Sonuçta dünyayı aslında olduğu gibi sunmak gazetecinin rolü ya da aktivistlerin ve politikacıların amacı değil. Dikkatimizi heyecan verici hikâyelere ve dramatik anlatılara çekmek için daima rekabet etmeleri gerekecek. Her zaman olağan olan yerine sıra dışı olana, yavaş yavaş değişen modeller yerine yeni ya da geçici olana odaklanacaklar.

En üst kalitede haber kaynaklarının bile istatistik ajansları gibi dünyanın tarafsız ve etkili olmaktan uzak bir resmini aktardığını göremiyorum. Böylesi doğru ama çok sıkıcı olurdu. Medyadan bu yönde çok hızlı bir ilerleme beklememeliyiz. Haberleri daha olguya dayalı bir tavırla tüketmeyi öğrenmek ve haberlerin dünyayı anlamak açısından çok faydalı olmadığını idrak etmek bizlere düşüyor.

Örgütünüz

Her ülkeden sağlık bakanları yılda bir kez Dünya Sağlık Meclisi'nde bir araya gelir. Sağlık sistemlerini planlar, farklı ülkelerin sağlık verilerini karşılaştırır ve sonra kahve içerler. Bir keresinde Meksika'nın sağlık bakanı kahve molası sırasında kulağıma, "Meksika'nın ortalama sayısını yılda bir gün çok önemsiyorum," diye fısıldadı. "O da bugün. Diğer üç yüz altmış dört gün, sadece Meksika'nın içindeki farklılıkları önemsiyorum."

Bu kitapta olgularla ilgili cehaleti küresel düzeyde ele aldım. Öte yandan, ülke düzeyinde ve her toplum ve her örgütte de sistematik olarak görmezden gelinen olgular olduğuna inanıyorum.

Şu ana dek sadece birkaç yerel olgu sorusunu denedik ancak görünüşe bakılırsa onlar da daha geniş şekilde test ettiğimiz küresel olgulara çok benzer bir kalıp izliyorlar. Örneğin İsveç'te şunu sorduk:

> Bugün İsveçlilerin %20'si 65 yaşın üstünde. Bu sayı bundan 10 yıl sonra kaç olur?
>
> ☐ %20
> ☐ %30
> ☐ %40

Doğru cevap %20 –değişiklik yok– ama İsveçlilerin sadece %10'u bu cevabı seçti. Bu, İsveç'te önümüzdeki on yılı planlamakla ilgili tartışmalar için elzem olan temel bir olgu açısından yıkıcı bir

cehalet demek. Bence nedeni, rakam aslında artmazken son yirmi yıl içinde nüfusun yaşlanmasıyla ilgili çok şey duyan insanların düz bir çizgide artış olacağını tahmin etmeleri.

Denemek istediğimiz daha birçok yerel ve belli konu alanlarıyla ilgili olgu soruları var. Şehrinizdeki insanlar yaşadıkları yerin geleceğini biçimlendiren temel oran ve eğilimler hakkında bilgi sahibi mi? Bilmiyoruz çünkü bunu test etmedik. Ama cevap muhtemelen hayır.

Peki ya kendi uzmanlık alanınız? Örneğin İskandinavya çevresinde su altı yaşamı üzerinde çalışıyorsanız meslektaşlarınız Baltık Denizi hakkında temel olgulardan haberdar mı? Ormancılık alanında çalışıyorsanız meslektaşlarınız orman yangınlarının yaygınlaşıp yaygınlaşmadığını biliyor mu? Son yangınların geçmiştekilerden daha az ya da daha çok hasar sağladığı konusunda bilgileri var mı?

Olgu sorularının sorulması sonucu keşfedilecek benzer bilgisizliklerin sonsuz sayıda olduğunu düşünüyoruz. Bunu ilk adım olarak önermemiz işte bu yüzden. Kendi örgütünüz içindeki bilgisizliğin izini bizim kullandığımız yöntemlerle sürebilirsiniz. İşe en basitinden örgütünüzdeki en önemli olguların ne olduğunu sorarak başlayın, bakalım kaç kişi biliyor?

Bu testler bazen insanları gerer. Bilgilerini sınamaya başladıklarında iş arkadaşlarının ya da arkadaşlarının güceneceğini ve hatalı çıkmaktan hiç hoşlanmayacaklarını düşünürler. Benim tecrübem ise tam tersini söylüyor. İnsanlar bundan çok hoşlanıyor. Pek çok insan dünyanın nasıl bir yer olduğunu anlamayı ilham verici buluyor. Pek çok insan öğrenmeye başlamaya can atıyor. Mütevazı bir şekilde yapılırsa, bilgilerinin test edilmesi büyük bir merak ve yeni içgörü çığına neden olabilir.

Son Sözler

Cehaletle savaşmanın ve olguya dayalı bir dünya görüşünü yaymanın, hayatımı geçirmenin zaman zaman bunaltıcı ama nihayetinde ilham verici ve neşeli bir yolu olduğunu gördüm. Dünyanın gerçekleri hakkında bilgi sahibi olmayı işe yarar ve anlamlı buldum. Bu bilgiyi başka insanlara yaymaya çabalamanın kesinlikle değerli bir şey olduğunu gördüm. Bu bilgiyi yaymak ve insanların dünya görüşlerini değiştirmenin neden bu kadar zor olduğunu nihayet anlamaya başlamak bana büyük heyecan verdi.

Herkes günün birinde olguya dayalı bir dünya görüşüne sahip olabilir mi? Büyük değişimleri hayal etmek her zaman güçtür. Ancak kesinlikle mümkündür ve ben bunun gerçek olacağına iki basit nedenden ötürü inanıyorum. Öncelikle, olguya dayalı bir dünya görüşü, şehirde yolunuzu bulmanıza yardım eden doğru bir GPS gibi, hayatta yolunuzu bulmak açısından daha faydalıdır. İkincisi ve muhtemelen daha önemlisi, olguya dayalı bir dünya görüşü daha konforludur. Sırf dramatik dünya görüşü daha olumsuz ve korkutucu olduğu için bile, dramatik dünya görüşünden daha az stres ve umutsuzluk yaratır.

Olguya dayalı bir dünya görüşüne sahip olduğumuzda, dünyanın göründüğü kadar kötü olmadığını ve onu daha da iyiye götürmek için ne yapmamız gerektiğini de görebiliriz.

FACTFULNESS'IN TEMEL KURALLARI

1. UÇURUM

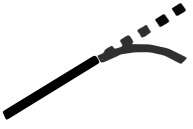
Çoğunluğu arayın

2. OLUMSUZLUK

Kötü haber beklentisinde olun

3. DÜZ ÇİZGİ

Çizgiler bükülebilir

4. KORKU

Riskleri hesaplayın

5. BOYUT

Olayları ve durumları abartıdan uzak, doğru orantılayın

6. GENELLEME

Kategorilerinizi sorgulayın

7. KADER

Değişim yavaş bile olsa değişimdir

8. TEKİL

Bir alet kutusu edinin

9. SUÇLAMA

Parmağınızla birini işaret etmeye direnin

10. TELAŞ

Küçük adımlar atın

KAPANIŞ

2015 yılının Eylül ayında Hans ile birlikte bir kitap yazmaya karar verdik. 5 Şubat 2016'da Hans'a tedavisi mümkün olmayan pankreas kanseri teşhisi kondu. Hastalığın gidişatıyla ilgili öngörüler kötüydü. Hans'a iki ya da üç ay, hastalığı hafifletici tedavilerin başarılı olması halinde en fazla bir yıl ömür biçildi.

İlk dehşet verici şokun ardından Hans, her şeyi enine boyuna düşündü. Hayatı bir süre daha devam edecekti. Eşi Agneta, ailesi ve dostlarıyla zaman geçirebilecekti. Ama sağlık durumunu günden güne öngörmek güçtü. Bu nedenle bir hafta içinde bir sonraki yıl için planlanmış altmış yedi konuşmasının, televizyon ve radyo programlarının ve film prodüksiyonlarının tamamını iptal etti. Bunu yapmak Hans'ı çok üzse de başka seçeneği olmadığını biliyordu. Meslek hayatındaki bu dramatik değişimi katlanılabilir kılan tek bir şey vardı: kitap. Teşhisi takip eden günlerde kitabın diğer görevlerin üstüne eklenmiş bir yük olmaktan çıkıp Hans için entelektüel bir esin kaynağı ve sevince dönüşmesi, üzüntünün arasında bir neşe kaynağı oldu.

Söylemek istediği o kadar çok şey vardı ki. Sonraki birkaç ay boyunca, üçümüz o heyecanla Hans'ın hayatı, birlikte yaptığımız işler ve en yeni fikirlerimiz hakkında çok kalın bir kitabı dolduracak kadar malzeme topladık. Hans dünyaya dair merak ve tutkusunu sonuna kadar korudu.

Kitabın ana hatları konusunda anlaştık ve yazmaya koyulduk. Yıllarca zorlu projelerde birlikte çalışmıştık ve belli bir olguyu ya da konsepti en iyi nasıl açıklayabileceğimiz konusunda sürekli kavga etmeye alışıktık. Hepimizin iyi olduğu yıllar boyunca iş birliğinin ne kadar kolay olduğunu ve şimdi Hans hastayken her zamanki keskin ve savaşçı çalışma tarzımızı sürdürmenin ne kadar zor olduğunu keşfetmek çok geçmeden boynumuzu büktü. Az kalsın başaramayacaktık.

2 Şubat 2017 Perşembe akşamı Hans'ın sağlığı bir anda kötüleşti. Ambulans çağrıldı ve Hans hastaneye giderken son taslağın birkaç bölümünün üstüne birtakım notlar karaladığı çıktılarını yanına aldı. Dört gün sonra, 7 Şubat Salı gününün erken saatlerinde Hans bizlere veda etti. O son birkaç gün boyunca taslaklarda teselli bulmuş, hastane yatağında o bölümleri Ola'yla tartışırken ona yayımcılara sonunda "tam olarak hedeflediğimiz türde bir kitap" yazmayı başardığımızı söyleyen bir e-posta dikte ettirmişti. "Ortak çalışmamız," diye yazmıştı, "nihayet küresel bir okuyucu kitlesinin dünyayı anlamasına yardımcı olacak keyifli bir metne dönüşüyor."

Hans'ın ölümünü duyurduğumuz zaman, dünyanın dört bir yanındaki dostlarından, meslektaşlarından ve hayranlarından başsağlığı dilekleri yağmaya başladı. İnternet Hans'ı yâd eden övgülerle dolmuştu. Ailemiz ve dostlarımız bir araya gelerek Karolinska Enstitüsü'nde bir seremoni ve Uppsala Şatosu'nda bir cenaze töreni organize ettik. Bu iki tören tanıdığımız cesur, yenilikçi, ciddi duruşlu ama gözleri her an karşısına çıkabilecek bir sirki arayan, harika bir dost ve meslektaş, çok sevilen bir aile üyesi olan Hans'ı güzellikle yansıttılar. Sirk de oradaydı. Elbette sahnede bir kılıç yutma ustası vardı (Hans'ın röntgen filmini bu kitabın başında gördüğünüz dostu) ve oğlumuz

Ted bir "bandy" sopası ve bir miğferle ev yapımı numarasını sergiledi (Bandy biraz buz hokeyine benzer ama çok daha sevecen bir spordur). Töreni Frank Sinatra'nın "My Way" şarkısıyla sonlandırdık. Tek nedeni Hans'ın her şeyi kendi usulüyle yapması değildi, birkaç yıl önce yaşanan talihli bir kazanın da bunda payı vardı. Hans müziğe pek meraklı değildi ve her zaman kulağının çok kötü olduğunu söylerdi ama en küçük oğlu Magnus onu bir kez şarkı söylerken duymuştu. Hans, Magnus'u kazayla cep telefonundan aramış ve farkında bile olmadan ona dört dakikalık bir sesli mesaj bırakmıştı. O mesajda Hans'ın trafikte araba kullanırken bağırarak ve kendini kaptırarak Frank Sinatra'nın cüretkâr marşını seslendirmesi kayıtlıydı. Tam Hans'lık bir durumdu. Küresel riskler listesini siz de gördünüz ama bu, onu işe giderken şarkı söylemekten alıkoymuyordu. İki düşünce yan yana: endişeli ama neşe dolu.

Hans'la on sekiz yıl birlikte çalıştık. Konuşma metinlerini yazdık, TED konuşmalarını yönettik ve onunla her detayı saatlerce (kimi zaman aylarca) tartıştık. Bütün hikâyelerini defalarca dinlemiş ve çeşitli şekillerde kayıt altına almıştık.

Hans'ın hayatının son aylarında bu kitap üstünde çalışmak acı verici olmuştu ama bu, ölümünü izleyen aylarda tuhaf bir şekilde teselliye dönüştü. Bu kıymetli görevi tamamlarken Hans'ın sesi hep kulaklarımızdaydı ve sık sık, gitmiş olmasına rağmen, hâlâ yanımızda olduğunu hissediyorduk. Bu kitabı tamamlamak bize onu yanımızda tutmanın ve anısını yüceltmenin en iyi yolu gibi göründü.

Hans bu kitabın tanıtımını yapmaktan büyük zevk alır ve bunu fevkalade bir şekilde yapardı ama teşhis konduğu anda bunun mümkün olmayacağını anlamıştı. Bu yüzden, birlikte yapacağımız bu görevi sürdürmek artık yalnızca bize düşüyor. Hans'ın olgulara dayalı bir dünya görüşü hayali bizimle yaşamaya devam ediyor ve umut ediyoruz ki bundan sonra sizlerde de yaşayacak.

Anna Rosling Rönnlund ve Ola Rosling
Stockholm, 2018

TEŞEKKÜRLER

Dünyayla ilgili anladıklarımın büyük kısmını verileri çalışmaktan ya da bilgisayar başında araştırma makaleleri okumaktan değil –gerçi bunu da bol bol yaptım– başka insanlarla zaman geçirmekten ve onlarla dünyayı tartışmaktan öğrendim. Seyahat etme, inceleme, dünyanın dört bir yanından her kıtadan, bütün büyük dinlerden ve daha önemlisi bütün gelir seviyelerinden insanlarla çalışma ayrıcalığına sahip oldum. Uluslararası şirketlerin CEO'larından ve Stockholm'deki doktora öğrencilerimden çok şey öğrendim. Afrika'da aşırı yoksulluk içinde yaşayan insanlardan, en ücra köylerde yaşayan Katolik rahibelerden, Bangalore'daki tıp öğrencilerinden, Nijeryalı, Tanzanyalı, Vietnamlı, İranlı ve Pakistanlı akademisyenlerden ve Eduardo Mondlane'den Melinda Gates'e kadar her gelir düzeyinden ülkelerin düşünce liderlerinden çok şey öğrendim. Hepinize bilgilerinizi benimle paylaştığınız, hayatımı zenginleştirdiğiniz, onu bu kadar muhteşem kıldığınız ve bana okulda öğrendiğimden çok farklı bir dünya gösterdiğiniz için çok teşekkür etmek isterim.

Dünyayı anlamak bir şeydir, bu anlayışı bir kitaba dönüştürmek ise bambaşka bir şey. Bunu mümkün kılan, her zamanki gibi sahne

gerisindeki ekip oldu. Gapminder'ın bütün konuşmalarımda kullandığım kaynakları inşa eden kendini adamış ve yaratıcı üyelerinin her birine müteşekkiriz.

Büyük desteği ve tavsiyeleri için yayıncı temsilcimiz Max Brockman'a, bu kitaba inandıkları, süreç boyunca bize nezaket ve sükunetle rehberlik ettikleri ve kitabı iyileştirmek konusunda akılcı tavsiyelerde bulundukları için Birleşik Krallık'ta Hodder'daki editörümüz Drummond Moir'a ve ABD Macmillan'daki editörümüz Will Schwalbe'ye çok teşekkür ederiz. Uluslararası bir ajans edinmemizi tavsiye eden Harald Hultqvist'e ve sürecin en başından sonuna kadar kusursuz bir akıl hocası olan İsveç'teki editörümüz Richard Herold'a çok teşekkürler. Redaktör Bill Warhop ve Bryn Clark'a katkıları için teşekkür ederiz. Bu kitabı okunabilir bulduysanız Deborah Crewe sayesindedir. Ellerinde haddinden fazla materyal olan üç yazarla uğraşacak kadar cesurdu. İstediğimiz zamanlarda bizi can kulağıyla dinledi, sonra sabır, müthiş bir yetenek, sürat ve mizah anlayışıyla eksantrik İsveçlizcemizi okuduğunuz hale soktu. Daha da önemlisi binlerce olgu kırpıntımızı, anekdotumuzu ve temel kuralımızı sindirip tek bir tutarlı epik hikâyede şekillendirmeyi başarabildi. Bu yeni sevgili dostumuza minnettarız.

Birçok hafta sonunu anne ve babaları Anna ve Ola'yla geçirmeme izin verdikleri için Max, Ted ve Ebba'ya özel teşekkürlerimi gönderiyorum. Umarım bu kitabı okuduğunuz ve çıkardığımız işi gördüğünüz zaman beni biraz affedersiniz. Şahsi katkılarınız için de ayrıca teşekkürler. Benimle ofisimde saatlerce araştırma konusunda tartışan ve yüzlerce kayıtlı ses bandımı düzenleyen Max'e (12), Dolar Sokağı için fotoğraf çeken, olgu sorularımızı sınıf arkadaşlarının üstünde deneyen ve benim yerime BM Nüfus Planlaması Ödülü'nü almak için New Yok'a giden Ted'e (10) ve materyali iyileştirmek ve kitap boyunca gördüğünüz sanat çalışmalarını tasarlamak için akıllıca fikirler üreten Ebba'ya (8) tek tek teşekkür ederim.

İsveççede "stå ut" diye bir ifade vardır. Katlanmak, dayanmak, tahammül etmek, dişini sıkmak anlamına gelir. Umarım ailem, dostlarım ve meslektaşlarım bunca yıldır bana "stå ut" ettikleri için ne kadar minnettar olduğumun farkındadırlar. Çalışma şeklimin –tarzımın– sık sık yok olmam, yok değilsem bile sürekli koşturma halinde olmam anlamına geldiğini biliyorum. "Oradayken" bile genellikle dalgın ve sinir bozucu olduğumun farkındayım. Çalışırken, yani uyanık geçen zamanımın neredeyse tamamında, genellikle bunaltıcı bir insan olurum. Bu yüzden dostum ve meslektaşım deme onuruna sahip olduğum herkese çok teşekkür ederim. Aradan bir dostu ve meslektaşı öne çıkarmak çok zor ama en başından itibaren Gapminder'ı cesurca destekleyen, son güne kadar yanımda olan ve hayatımı uzatmak için yorulmak bilmeden çabalayan Hans Wigzell'a özellikle teşekkür borçluyum.

Her şeyin üstünde, sonsuz sabır ve sevgileri için, ergenlik yıllarımın aşkı, eşim ve ömür boyu can yoldaşım olan Agneta'ya, sevgili evlatlarım Anna, Ola ve Magnus'a ve eşlerine ve bana her gün gelecek için umut veren torunlarım Doris, Stig, Lars, Max, Ted, Ebba, Tiki ve Mino'ya çok teşekkür ederim.

Ayrıca:

Jörgen Abrahamsson, Christian Ahlstedt, Johan Aldor, Chris Anderson, Ola Awad, Julia Bachler, Carl-Johan Backman, Shaida Badiee, Moses Badio, Tim Baker, Ulrika Baker, Jean-Pierre Banea-Mayambu, Archie Baron, Aluisio Barros, Luke Bawo, Linus Bengtsson, Omar Benjelloun, Lasse Berg, Anna Bergström, Staffan Bergström, Anita Bergsveen, BGC3, Bill ve Melinda Gates Vakfı, Sali Bitar, Pelle Bjerke, Stefan Blom, Anders Bolling, Staffan Bremmer, Robin Brittain-Long, Peter Byass, Arthur Câmara, Peter Carlsson, Paul Cheung, Sung-Kyu Choi, Mario Cosby, Andrea Curtis, Jörn Delvert, Kicki Delvert, Alisa Derevo, Nkosazana Dlamini-Zuma,

Mohammed Dunbar, Nelson Dunbar, Daniel Ek, Anna Mia Ekström, Ziad El-Khatib, Mats Elzén, Klara Elzvik, Martin Eriksson, Erling Persson Vakfı, Peter Ewers, Mosoka Fallah, Ben Fausone, Per Fernström, Guenther Fink, Steven Fisher, Luc Forsyth, Anders Frankenberg, Haishan Fu, Minou Fuglesang, Bill Gates, Melinda Gates, George Gavrilis, Anna Gedda, Ricky Gevert, Marcus Gianesco, Nils Petter Gleditsch, Google, Google Public Data team, Georg Götmark, Olof Gränström, Erik Green, Ann-Charlotte Gyllenram, Catharina Hagströmer, Sven Hagströmer, Nina Halden, Rasmus Hallberg, Esther Hamblion, Mona Hammami ve Looking Ahead'in arkasındaki Abu Dabi ekibi, Katie Hampson, Hans Hansson, Jasper Heeffer, Per Heggenes, David Herdies, Dan Hillman, Mattias Högberg, Ulf Högberg, Magnus Höglund, Adam Holm, Anu Horsman, Matthias Horx, Abbe Ibrahim, IHCAR, IKEA vakfı, Dikena G. Jackson, Oskar Jalkevik ve Transkribering.nu'daki ekibi, Kent Janer, Jochnick Vakfı, Claes Johansson, Jan-Olov Johansson, Klara Johansson, Jan Jörnmark, Åsa Karlsson, Linley Chiwona Karltun, Alan Kay, Haris Shah Khattak, Tariq Khokhar, Niclas Kjellström-Matseke, Tom Kronhöffer, Asli Kulane, Hugo Lagercrantz, Margaret Orunya Lamunu, Staffan Landin, Daniel Lapidus, Anna Rosling Larsson, Jesper Larsson, Pali Lehohla, Martin Lidholt, Victor Lidholt, Henrik Lindahl, Mattias Lindblad, Mattias Lindgren, Lars Lindkvist, Ann Lindstrand, Per Liss, Terence Lo, Håkan Lobell, Per Löfberg, Anna Mariann Lundberg, Karin Brunn Lundgren, Max Lundkvist, Rafael Luzano, Marcus Maeurer, Ewa Magnusson, Lars Magnusson, Jacob Malmros, Niherewa Maselina, Marissa Mayer, Branko Milanović, Zoriah Miller, Katayoon Moazzami, Sibone Mocumbi, Anders Mohlin, Janet Rae Johnson Mondlane, Louis Monier, Abela Mpobela, Paul Muret, Chris Murray, Hisham Najam, Sahar Nejat, Martha Nicholson, Anders Nordström, Lennart Nordström, Marie Nordström, Tolbert Nyenswah, Johan Nystrand, Martin Öhman, Max Orward, Gudrun Østby, Will Page, Francois Pelletier, Karl-Johan Persson, Stefan

Persson, Måns Peterson, Stefan SwartlingPeterson, Thiago Porto, Postcode Foundation, Arash Pournouri, Amir Rahnama, Joachim Retzlaff, Hannah Ritchie, Ingegerd Rooth, Anders Rönnlund, David Rönnlund, Quiyan Rönnlund, Thomas Rönnlund, Max Roser ve The World in Data ekibi, Magnus Rosling, Pia Rosling, Siri Aas Rustad, Gabrielá Sá, Love Sahlin, Xavier Sala-i-Martín, Fia-Stina Sandlund, Ian Saunders, Dmitriy Shekhovtsov ve Valor Software'i, Harpal Shergill, Sida, Jeroen Smits, Cosimo Spada, Katie Stanton, Bo Stenson, Karin Strand, Eric Swanson, Amirhossein Takian, Lorine Zineb Nora "Loreen" Talhaoui, Manuel Tamez, Andreas Forø Tollefsen, Edward Tufte, Thorkild Tylleskär, UNDP, Henrik Urdal, Bas van Leeuwen, Johan Vesterlund'un ailesi, Cesar Victoria, Johan von Schreeb, Alem Walji, Jacob Wallenberg, Eva Wallstam, Rolf Widgren, John Willmoth, Agnes Wold, Fredrik Wollsén ve ekibi, Dünya Sağlık Örgütü, World We Want Vakfı, Danzhen You, Guohua Zheng ve Zhang Zhongxing.

Gapminder'ın ekonomi ve demografi alanındaki tarihsel zaman dizilerinin çoğunu derleyen Mattias Lindgren. Çok fazla şey öğrendiğim lisans ve doktora öğrencilerim, bize materyallerimizi test etmemiz için okullarının kapılarını açan bütün öğretmen ve öğrenciler, dünyanın dört bir yanından bize yardımcı olan müthiş danışmanlar, Jimmy Wales ve Wikipedia'nın gönüllü editörleri ve bütün Dolar Sokağı aileleri ve fotoğrafçıları.

Bilgelikleri ve istikrarlı destekleri için Gapminder Vakfı'nın eski ve şimdiki yönetim kurulu üyeleri Hans Wigzell, Christer Gunnarsson, Bo Sundgren, Gun-Britt Andersson ve ayrıca olgu kontrollerinde yardımcı olan Helena Nordenstedt. Ve biz bu kitabı tamamlarken Gapminder'ın ücretsiz öğretim materyallerini geliştirmek için yorulmak bilmeden çalışmaya devam eden ve metne paha biçilmez katkı sağlayan Fernanda Drumond yönetimindeki müthiş Gapminder ekibimiz.

Ve son olarak bize gösterdiğiniz sabır ve bu süreçteki yardımlarınız için harika dostlarımız ve ailelerimiz. Siz kendinizi biliyorsunuz. Siz olmasanız, bu kitap da olmazdı. Teşekkürler.

Ola, Anna ve ben hepinize teşekkürlerimizi sunuyoruz.

EK

Sizin Ülkeniz Nasıl Bir İş Çıkardı?

2017'de Gapminder Test başladı. Test A, B, C şıkları olan on üç sorudan oluşuyor. 2017 senesinde Gapminder on dört ülkeden on iki bin insanı test etmek için Ipsos MORI ve Novus'la iş birliği yaptı. Anketler, yetişkin nüfusları temsil edecek şekilde ayarlanmış çevrim içi panellerle yürütüldü. Testler Avustralya, Belçika, Kanada, Finlandiya, Fransa, Almanya, Macaristan, Japonya, Norveç, Güney Kore, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık ve ABD'de gerçekleştirildi. On üç olgu sorusuna www.gapminder.org/test/2017 adresinde birçok dilde ücretsiz olarak ulaşılabilir. Sonuçlar hakkında daha fazla bilgiyi şu adreste bulabilirsiniz: www.gapminder.org/test/2017/results.

Bu anketlerin metodolojisi ve doğru cevapların arkasındaki destekleyici veriler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için, 285-289 sayfaları arasında yer alan "Notlar"a başvurabilirsiniz.

Düşük gelirli ülkelerde kızların eğitimi

OLGU SORUSU 1 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.

Bugün dünyanın dört bir yanındaki düşük gelirli ülkelerde, kızların yüzde kaçı ilkokulu bitiriyor?
(Doğru cevap: %60)

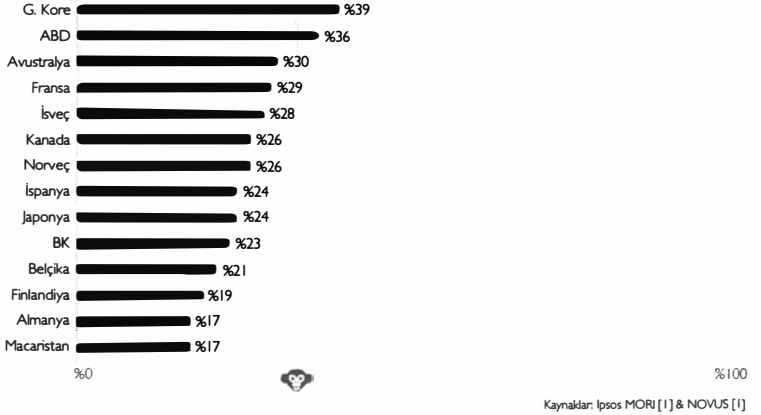

Kaynaklar: Ipsos MORI [1] & NOVUS [1]

Çoğunluğun gelir seviyesi

OLGU SORUSU 2 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.

Dünya nüfusunun çoğunluğu nerede yaşıyor?
(Doğru cevap: Orta gelirli ülkelerde)

Kaynaklar: Ipsos MORI [1] & NOVUS [1]

Aşırı yoksulluk

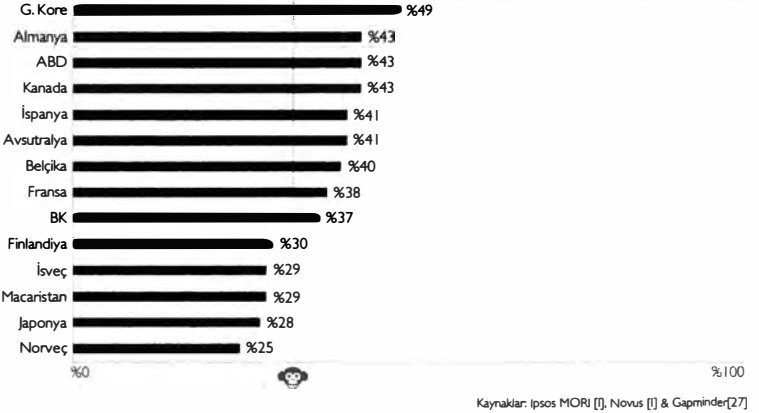
OLGU SORUSU 3 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.
Son 20 yılda dünyada aşırı yoksulluk içinde yaşayan nüfusun oranı...
(Doğru cevap: neredeyse yarı yarıya azaldı.)

Kaynaklar: Ipsos MORI [1] & NOVUS [1]

Ortalama yaşam süresi

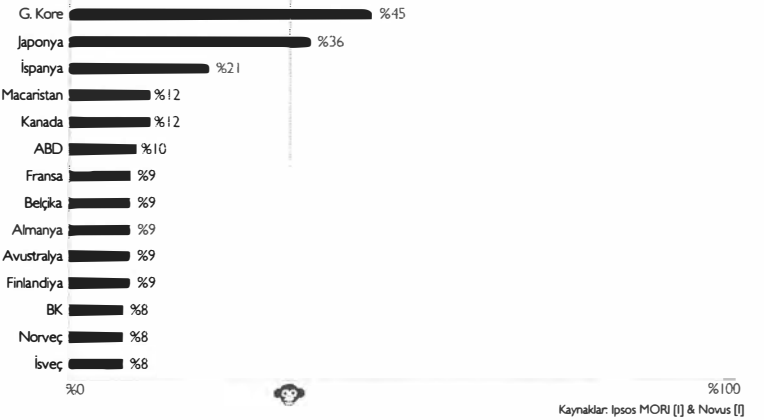
OLGU SORUSU 4 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.
Bugün dünyada ortalama yaşam süresi kaç yıldır?
(Doğru cevap: 70 yıl)

Kaynaklar: Ipsos MORI [1], Novus [1] & Gapminder[27]

Gelecekteki çocuk sayısı*

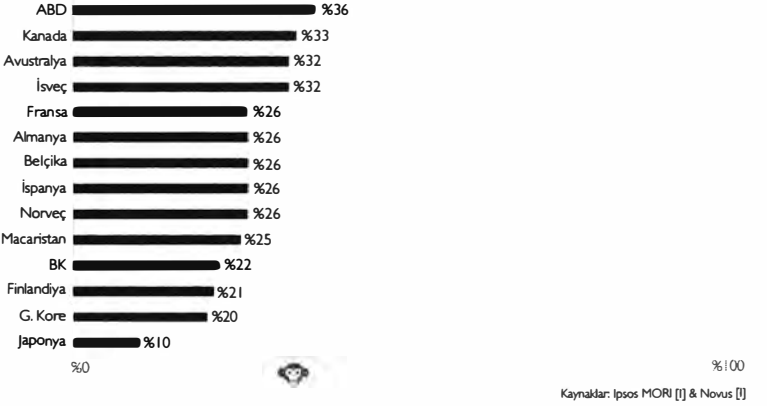
OLGU SORUSU 5 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.
Bugün dünyada yaşları 0 ile 15 arasında değişen 2 milyar çocuk var.
Birleşmiş Milletler'e göre 2100 yılında kaç çocuk olacak? (Doğru cevap: iki milyar çocuk)

Kaynaklar: Ipsos MORI [1] & Novus [1]

Daha fazla insan

OLGU SORUSU 6 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.
BM 2100 yılında dünya nüfusunun 4 milyar insan artacağını öngörüyor. Bunun başlıca nedeni nedir?
(Doğru cevap: daha fazla yetişkin olacak.)

Kaynaklar: Ipsos MORI [1] & Novus [1]

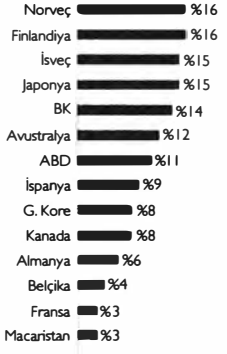
---

* **Bu soruda Güney Kore ve Japonya, gerçekten şempanzeleri geride bıraktı. Nedenini hâlâ bilmiyoruz. Nedeni bu ülkelerde asimetrik bir dağılım gösteren yaş yapısı olabilir. Doğum oranındaki azalmanın diğer yerlerden daha fazla tartışılıyor olması da olabilir. Bunu anlamak için biraz daha çalışmalıyız.**

Doğal afetler

OLGU SORUSU 7 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.

Bir yılda doğal afetler sonucu ölenlerin sayısı son yüzyılda nasıl bir değişim gösterdi? (Doğru cevap: Yarısından daha aza düştü.)

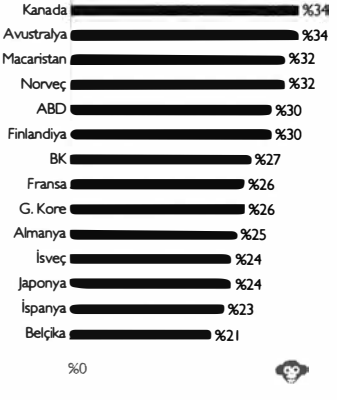

Kaynaklar:Ipsos MORI[1] & Novus[1]

İnsanların yaşadıkları yerler

OLGU SORUSU 8 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.

Bugün dünyada kabaca 7 milyar insan yaşamaktadır. Bu insanların yaşadıkları yerleri en iyi hangi harita göstermektedir? (Doğru cevap: bakınız harita.)

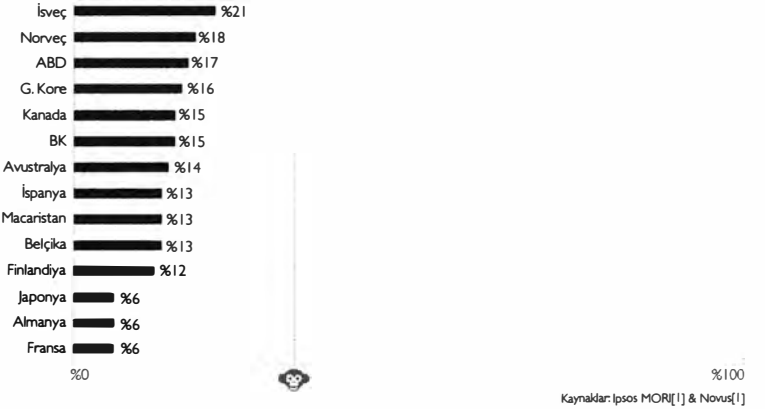

Kaynaklar:Ipsos MORI[1] & Novus[1]

Çocukların aşılanması

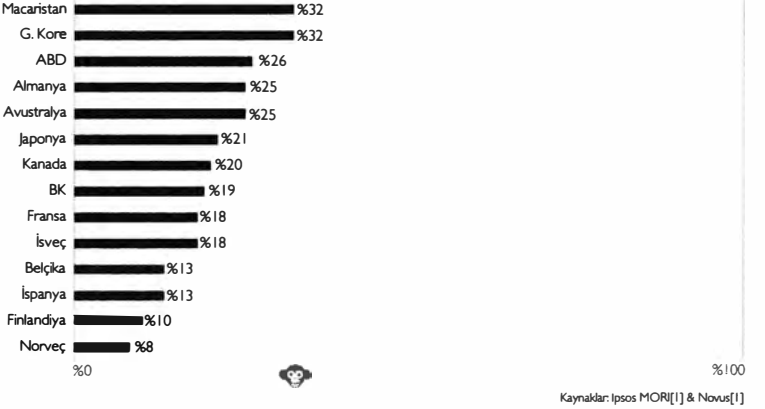
OLGU SORUSU 9 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.
Bugün dünyada 1 yaşındaki çocukların yüzde kaçı bazı hastalıklara karşı aşılıdır?
(Doğru cevap: %80)

Kaynaklar: Ipsos MORI[1] & Novus[1]

Kadınların eğitimi

OLGU SORUSU 10 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.
Dünya genelinde 30 yaşındaki erkekler hayatlarının ortalama 10 yılını okulda geçirmektedir.
Aynı yaştaki kadınlar kaç yılı okulda geçirmişlerdir? (Doğru cevap: 9 yıl)

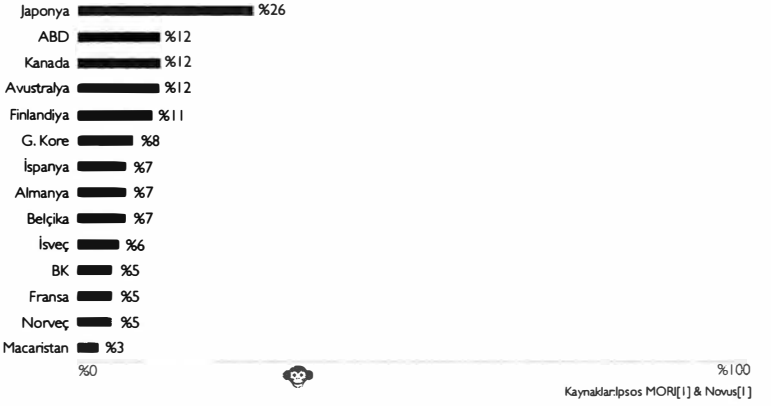

Kaynaklar: Ipsos MORI[1] & Novus[1]

Tehlike altındaki hayvanlar

OLGU SORUSU 11 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.

1996'da kaplanlar, dev pandalar ve siyah gergedanlar tehlike altındaki türler olarak ilan edildi. Bugün bu üç türden kaçına yönelik tehlike daha kritik düzeydedir? (Doğru cevap: Hiçbirinin tehdit düzeyi artmadı.)

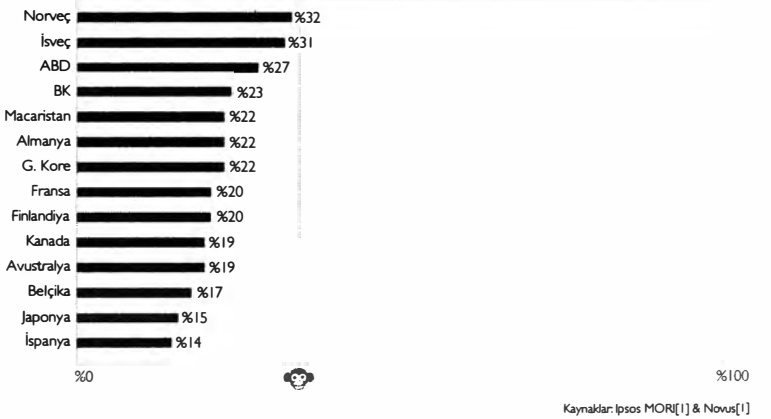

Kaynaklar: Ipsos MORI[1] & Novus[1]

Elektrik

OLGU SORUSU 12 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.

Dünyadaki insanların yüzde kaçının elektriğe belirli miktarda erişimi vardır? (Doğru cevap: %80)

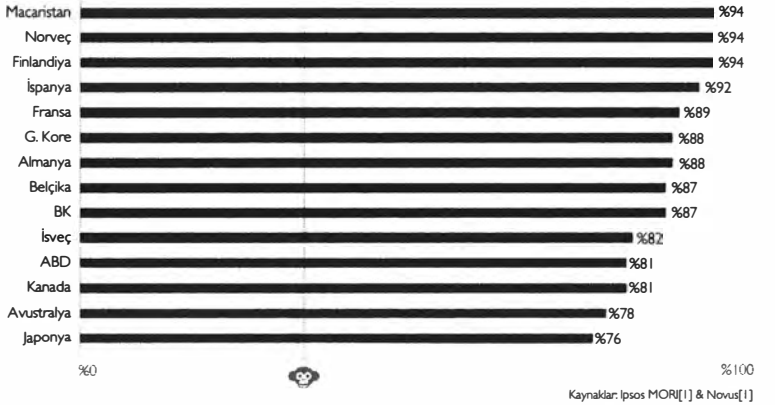

Kaynaklar: Ipsos MORI[1] & Novus[1]

İklim

OLGU SORUSU 13 SONUÇLAR: doğru cevaplayanların yüzdeleri.

Küresel ıklim uzmanlarına göre önümüzdeki 100 yıl içinde ortalama sıcaklık...
(Doğru cevap: ... artacak)

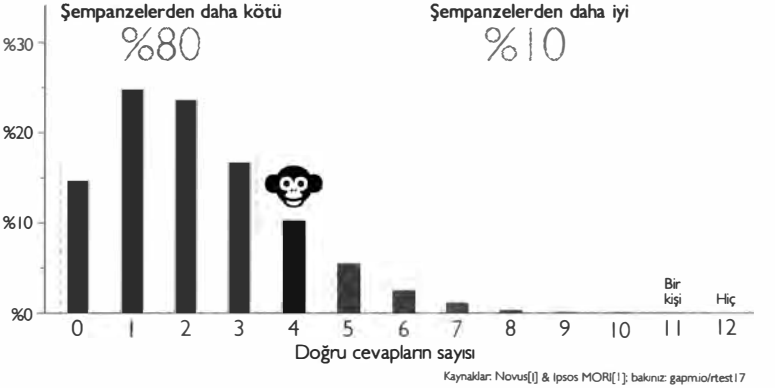

Kaynaklar: Ipsos MORI[1] & Novus[1]

İlk on iki soruda doğru cevap sayısı

SADECE %10 ŞEMPANZELERDEN DAHA İYİ YANITLAR VERDİ

On iki soruda doğru cevap verenlerin oranı
(14 ülkede 12.000 insan)

Kaynaklar: Novus[1] & Ipsos MORI[1]; bakınız: gapm.io/rtest17

NOTLAR

Kaynaklarımızı ve onları kullanış şeklimizi kontrol etmeye ve tekrar kontrol etmeye büyük özen gösterdik: Factfulness üzerine yazılmış bir kitapta, tek bir olgu hatası yapmak istemeyiz. Ama sonuçta insanız, ne kadar çabalarsak çabalayalım yine de hata yapabiliyoruz.

Gözünüze bir hata takılırsa lütfen bilginizi bizimle paylaşın ve bu kitabı iyileştirmemize yardım edin. Bizimle factfulness-book@gapminder.org adresinden temas kurabilirsiniz. Ayrıca hâlihazırda tespit edilmiş bütün hataları gapminder.org/factfulness/book/mistakes adresinde bulabilirsiniz.

Aşağıda bir dizi seçilmiş not ve kaynak yer almaktadır. Tam listeyi gapm.io/ffbn'de bulabilirsiniz.

Genel Notlar

2017 için veriler. Kitabın tamamında, ekonomik göstergelerin 2017'yi kapsamadığı durumlarda Gapminder ağırlıklı olarak IMF[1]'nin, Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'ndaki tahminlerini kullanarak serileri uzattı. Demografik verileri genişletmek içinse, 2017 Dünya Nüfus Tahmini Raporu'nu kullandık; bakınız UN-Pop[1]. Bakınız: gapm.io/eext.

Ülke sınırları. Kitap boyunca geçmişteki ülkelerden bugünkü sınırlarına sahiplermiş gibi bahsettik. Örneğin 1942 yılında Bangladeş'in aile büyüklüğü ve ortalama ömründen o zaman da bağımsız bir ülkeymiş gibi bahsettik, oysa aslında Britanya Hindistan'ının bir parçası olarak İngiliz hükümdarlığı altındaydı; bakınız, gapm.io/geob.

İç Kapak

Dünya Sağlık Tablosu 2017. Kitabı açtığınızda renkli bir tablo görüyorsunuz: Dünya Sağlık Tablosu 2017. Her kabarcık bir ülke. Kabarcığın boyutu ülkenin nüfusunu, rengi coğrafi bölgesini temsil ediyor. X ekseninde kişi başı GSYİH (2011 uluslararası sabit dolar cinsinden SAGP/Satın Alma Gücü Paritesi), Y ekseninde ortalama yaşam süresi gösteriliyor. Nüfus verisi UN-Pop[1]'den, GSYİH Dünya Bankası'ndan (World Bank[1]) ve ortalama yaşam süresi verisi ise IHME[1]'den alındı ve hepsi Gapminder tarafından yukarıda anlatıldığı şekilde 2017'ye genişletildi. Bu tabloya ve kaynaklarla ilgili diğer bilgilere www.gapminder.org/whc adresinde ulaşabilirsiniz.

Giriş

Röntgen. Röntgen, Staffan Bremmer tarafından Stockholm'de Sophiahemmet'te çekildi. Kılıç yutma ustası, Hans'ın Maryanne Magdalen adında bir arkadaşıdır. İnternet sayfasının adresi: gapm.io/xsword.

Olgu soruları. On üç olgu sorusuna www.gapminder.org/test/2017 adresinden, çeşitli dillerde ücretsiz erişilebilir.

Çevrim içi anketler: Gapminder on iki ülkede on iki bin insanı test etmek için Ipsos MORI ve Novus'la iş birliği yaptı. Anketler yetişkin nüfusları temsil edecek şekilde ayarlanmış çevrim içi panellerle yürütüldü; Ipsos MORI[1] ve Novus[1]. On iki soru için (iklim değişikliğiyle ilgili 13. soru dışarıda bırakılarak) ortalama doğru cevap sayısı olan 2,2, 2'ye yuvarlandı. Daha fazlası için bakınız gapm.io/rtest17.

Anket sonuçları. Çevrim içi anketlerin sonuçları, ek kısmında soru ve ülkelere göre detaylandırılmıştır. Konuşmalar sırasında yürüttüğümüz anketler için bakınız, gapm.io/rrs.

Dünya Ekonomik Forumu konuşması. Konuşmanın video kaydı için (izleyiciler sonuçlarını beş dakika on sekiz saniye içinde alıyor) bakınız WEF.

Olgu Sorusu 1: Doğru cevap C. Düşük gelirli ülkelerde kızların %60'ı ilkokulu bitiriyor. Dünya Bankası'na göre bu rakam %63,2 olsa da biz ilerlemeyi abartmaktan kaçınmak için rakamı %60'a yuvarladık. Bakınız: gapm.io/q1.

Olgu Sorusu 2: Doğru cevap B. İnsanların çoğunluğu orta gelirli ülkelerde yaşıyor. Dünya Bankası (World Bank[2]) ülkeleri, güncel ABD doları olarak kişi başı GSMH'ye göre gelir gruplarına ayırıyor. Dünya Bankası'na (World Bank[4]) göre düşük gelirli ülkeler dünya nüfusunun %9'unu, orta gelirli ülkeler %76'sını ve yüksek gelirli ülkeler %16'sını oluşturuyor. Bakınız: gapm.io/q2.

Olgu Sorusu 3: Doğru cevap C. Dünya Bankası'na (World Bank[25]) göre Günde 1,9 dolardan az bir gelirle geçinen insanların yüzdesi 1993 yılında 34'ken 10,7'ye düştü. Net eşiğin ondalık basamak kullanılarak 1,9 $/gün olarak belirtilmesiyle verilen kesinlik izlenimine rağmen, bu rakamlardaki belirsizlikler çok büyüktür. Aşırı yoksulluğu ölçmek çok zordur: En yoksul insanlar genellikle yaşam şartları öngörülemeyen, sürekli değişen ve belgelenmiş çok az parasal değiştokuşu olan, ancak kendi karınlarını doyuracak kadar mahsul alan çiftçiler ya da muhtaç durumdaki gecekondu sakinleridir. Ancak kesin seviyeler belirsiz olsa da eğilim yönü belirsiz değil çünkü hata kaynakları zaman içinde yüksek olasılıkla sabitliklerini koruyorlar. Eğilimin üçte bire değilse de yarıya düştüğüne güvenebiliriz. Bakınız: gapm.io/q3.

Olgu Sorusu 4: Doğru cevap C. IHME[1]'ye göre 2016 yılında doğanlar için tahmini küresel ortalama yaşam süresi 72,48 yıldı. UN-Pop[3] tahmini bunun biraz altında kalıyor: 71,9 yıl. Biz ilerlemeyi abartmaktan kaçınmak için 70'e yuvarladık. Bakınız: gapm.io/q4.

Olgu Sorusu 5: Doğru cevap C: Son on yıldır, UN-Pop[2] 2100 senesinde çocuk sayısının bugün olduğundan daha yüksek olacağını öngören tahminler yayımlıyor. Bakınız: gapm.io/q5.

Olgu Sorusu 6: Doğru cevap B. BM Nüfus Birimi'ndeki uzmanlar (UN-Pop) nüfus artışının %1'lik kısmının 0,037 milyar daha fazla çocuktan (0-14 yaş), %69'unun 2,5 milyar daha fazla yetişkinden (15-74 yaş) ve

%30'un 1,1 milyar daha çok yaşlı insandan (75 yaş ve üstü) geleceğini hesaplıyorlar. Veriler UN-Pop[3]'tan alındı. Bakınız: gapm.io/q6.

Olgu Sorusu 7: Doğru cevap C. Uluslararası Afet Veritabanı'na (EM-DAT) göre doğal afetlerden kaynaklanan yıllık ölüm sayısı son yüzyılda %75 oranında azaldı. Afetler yıldan yıla değişiklik gösterdiği için on yıllık ortalamaları karşılaştırdık. Son on yıldır (2007-2016), yılda ortalama 80.386 insan doğal afet sonucu hayatını kaybetti. Bu sayı yıllık ortalamanın 325.742 ölüme denk geldiği yüzyıl öncesinin (1907-1916) %25'ine tekabül ediyor. Bakınız: gapm.io/q7

Olgu Sorusu 8: Doğru cevap A. UN-Pop[1]'a göre 2017'de dünya nüfusu 7,55 milyardı. Bu sayı da genellikle sekiz milyara yuvarlanırdı ama biz nüfusu bölge bölge yuvarladığımız için yedi milyar olarak gösterdik. Dört Gapminder[1] bölgelerinin nüfusları UN-Pop[1]'tan ulusal verilere dayanarak tahmin edildi: Amerika kıtası, 1 milyar; Avrupa, 0,84 milyar; Afrika, 1,3 milyar; Asya, 4,4 milyar. Bakınız: gapm.io/q8.

Olgu Sorusu 9: Doğru cevap C. Dünya Sağlık Örgütü (WHO[1])'ne göre bugün dünyadaki bir yaşındaki çocukların %88'i bazı hastalıklara karşı aşılıdır. Biz ilerlemeyi abartmaktan kaçınmak için bu sayıyı 80'e yuvarlandık. Bakınız: gapm.io/q9

Olgu Sorusu 10: Doğru cevap A. 188 ülkeden IHME[2] tahminlerine göre dünya çapında 25-34 yaş arası kadınlar ortalama 9,09 yıl okula devam etmişken, erkeklerde bu ortalama 10,21 yıl. 146 ülkeden 2010 yılına ait Barro ve Lee (2013) tahminlerine göre ise 25-29 yaş arası kadınların okula devam ortalaması 8,79, aynı yaş aralığındaki erkeklerin okula devam ortalaması ise 9,32 yıl. Bakınız: gapm.io/q10.

Olgu Sorusu 11: Doğru cevap C. Uluslararası Doğayı Koruma Birliği'nin Kırmızı Listesi'ne göre üç türden hiçbiri bugün 1996'da olduklarından daha fazla tehlike altında değil. Kaplan (*Panthera Tigris*) 1996'da Tehlikede (EN) ilan edildi ve hâlâ öyle, bakınız UDKB-Kırmızı Liste[2]. Dev panda (*Ailuropoda melanoleuca*) 1996'da Tehlikede (EN) ilan edildi ama 2015 yılında, yeni doğal yaşam nüfuslarını artırma değerlendirmeleri dev pandaların daha az kritik bir statü olan Hassas (VU) sınıfına geçmesine neden oldu. Siyah gergedan (*Diceros bicornis*) Kritik Tehlikede (CR) olarak sınıflandırılmıştı,

hâlâ da öyle, bakınız: UDKB-Kırmızı Liste[3]. Ancak Uluslararası Gergedan Vakfı, doğal yaşamdaki pek çok nüfusun yavaş yavaş artmakta olduğunu bildiriyor. Bakınız: gapm.io/q11.

Olgu Sorusu 12: Doğru cevap C. Global Tracking Framework'e göre dünya nüfusunun %85,3 gibi bir çoğunluğunun ülkelerindeki elektrik şebekelerine erişimi vardır. İlerlemeyi abartmaktan kaçınmak için biz bu sayıyı 80'e yuvarladık. "Erişim" terimi temel oluşturan bütün kaynaklarda farklı tanımlanıyor. Bazı uç noktadaki örneklerde haneler haftada ortalama altmış elektrik kesintisi yaşamalarına rağmen "elektriğe erişimi var" listelerinde yer alabiliyor. Soru bu nedenle "belirli miktarda" erişimden bahsediyor. Bakınız: gapm.io/q12.

Olgu Sorusu 13: Doğru cevap A. "İklim uzmanları" ifadesi, 2014 yılında Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli tarafından yayımlanan IPCC[1] Beşinci Değerlendirme Raporu'nda (AR5) "Yüzey sıcaklığının değerlendirilen bütün salınım senaryolarına göre 21. yüzyıl süresince artış göstermesi öngörülmektedir," ifadesini kaleme alan iki yüz yetmiş dört yazarı kastetmektedir; bakınız IPCC[2]. Bakınız: gapm.io/q13

İllüzyonlar. Bilişsel ön yargıları Müller-Lyer illüzyonu kullanılarak açıklama fikri Daniel Kahneman'ın *Hızlı ve Yavaş Düşünme* (2011) adlı kitabından gelmektedir.

On içgüdü ve bilişsel psikoloji. On içgüdüyü düşünme şeklimiz, bir dizi başarılı bilişsel bilim insanının çalışmalarından etkilendi. Zihin ve dünyayla ilgili olguları nasıl öğretmemiz gerektiği konusunda düşünce şeklimizi tamamen değiştiren kitaplardan bazıları: Dan Ariely, *Akıldışı Ama Öngörülebilir* (2008), *Akıldışının Mantığı* (2010) ve *Dürüst Olmamanın Ardındaki (Dürüst) Gerçek* (2012); Steven Pinker, *Zihin Nasıl Çalışır* (1997), *Düşüncenin Maddesi* (2007), *Boş Sayfa* (2002) ve *The Better Angels of Our Nature* (2011); Carol Tavris ve Elliot Aronson, *Hatalar Psikolojisi: Benim Hatam Değil!* (2007); Daniel Kahneman, *Hızlı ve Yavaş Düşünme* (2011); Walter Mischel, *Marshmallow Testi* (2014); Philip E. Tetlock ve Dan Gardner, *Süpertahmin (2015)*; Jonathan Gottschall, *The Storytelling Animal* (2012); Jonathan Haidt, *Mutluluk Varsayımı* (2006) ve *The Righteous Mind* (2012); Thomas Gilovich, *How We Know What Isn't So* (1991).

Birinci Bölüm: Uçurum İçgüdüsü

Çocuk ölüm oranı. 1995 senesinde kullanılan çocuk ölüm oranı UNICEF[1]'den alındı. Bu kitapta örnekleri güncelledik ve Birleşmiş Milletler Kuruluşlar Arası Çocuk Ölümleri Tahmin Grubu'nun (UN-IGME) yeni verilerini kullandık.

Kabarcık grafikler. 1965 ve 2017 aile boyutu ve çocuk hayatta kalma oranlarıyla ilgili kabarcık grafiklerde, UN-Pop[1,3,4] ve Birleşmiş Milletler Kuruluşlar Arası Çocuk Ölümleri Tahmin Grubu'nun verileri kullanıldı. Grafiğin interaktif versiyonuna şu adresten ulaşılabilir: gapm.io/voutdwv.

Düşük gelirli ülkeler. Gapminder ABD ve İsveç'te halka, "düşük gelirli ülkeler"deki ya da "gelişmekte olan ülkeler"deki hayatı kafalarında nasıl canlandırdıklarını sordu. Katılımcılar sistematik olarak otuz veya kırk yıl önce doğru olacak sayılarla tahminde bulundular. Bakınız: gapm.io/rdev.

Kızların ilkokulu bitirme oranı sadece üç ülkede %35'in altındadır. Bu üç ülkenin her birinde belirsizlik yüksek ve rakamlar eski: Afganistan (1993) %15, Güney Sudan (2011) %18, Çad (2011) %30. Diğer üç ülkede (Somali, Suriye, Libya) hiç resmî rakam yoktur. Bu altı ülkede kızlar çok ciddi cinsiyet eşitsizliğinden muzdaripler ama UN-Pop[4]'a göre, toplamda dünyada ilkokul seviyesindeki bütün kızların sadece %2'sini oluşturuyor. Bu ülkelerde pek çok erkek çocuğun da okuldan mahrum kaldığına dikkatinizi çekeriz. Bakınız: gapm.io/twmedu.

Gelir seviyeleri. Dört gelir seviyesindeki insanların sayısı PovcalNet ve IMF[1] verilerine dayanılarak Gapminder tarafından tanımlandı. Gelirler, Uluslararası Karşılaştırma Programı ICP'nin 2011 dolar cinsinden SAGP verisine göre ayarlandı. Bakınız: gapm.io/fwlevels.

İnsanları, Meksika ve ABD'de 2016 yılındaki gelir seviyelerini karşılaştırarak gelirlerine göre ayıran grafikler, yine aynı verinin erişilebilen en son ulusal gelir anketlerindeki dağılımın şekliyle hizalanması için biraz oynanmış haline dayanıyor. Brezilya'nın rakamları, World Bank[16] ve PovcalNet'ten alındı ve CETAD'la daha iyi hizalanması için üzerinde hafifçe oynandı. Bakınız: gapm.io/ffinex

Kitap boyunca kişisel gelir düzeylerinden ve ülkelerin ortalama gelirlerinden bahsederken, ikiye katlanan ölçek kullandık. İkiye katlanan (ya da lo-

garitmik) ölçekler geniş bir yelpaze üzerindeki sayıları karşılaştırırken veya küçük sayılar arasındaki küçük farklar büyük rakamlar arasındaki büyük farklar kadar önemli olduğunda kullanılır. Ücret artışının boyutunun değil, daha önce sahip olduklarınıza göre artışın boyutunun önemli olduğu durumlarda faydalı bir ölçektir. Bakınız: gapm.io/esca.

"Gelişmekte olan ülkeler." Dünya Bankası'nın çağ dışı terminolojisine açıkça meydan okumamdan beş ay sonra "gelişmekte olan ülkeler" teriminin kullanımını kademeli olarak kaldırma planıyla ilgili duyurusu: https://blogs.worldbank.org/opendata/should-we-continue-use-term-developing-world. Bakınız: World Bank[15].

BM'nin büyük kısmı "gelişmekte olan ülkeler" terimini hâlâ kullanıyor ancak ortak bir tanım yok. BM İstatistik Birimi (2017) bu terimi "istatistiksel elverişlilik" adını verdiği bir şey için kullanıyor ve gezegenin en sağlıklı ve en zengin ülkelerinden ikisi olan Katar ve Singapur'un da aralarında yer aldığı tam yüz kırk dört ülkeyi "gelişmekte olan ülke" olarak adlandırmayı uygun buluyor.

Matematik notları. Örneğin bir kısmı Denise Cummins'ten ödünç alındı (2014).

Aşırı yoksulluk. "Aşırı yoksulluk" teriminin oturmuş bir teknik anlamı var; bu terim, gelirinizin günde 1,9 dolardan daha düşük olduğu anlamına geliyor. "Yoksulluk" terimi 4. Seviye'deki pek çok ülkede göreceli bir terim ve "yoksulluk sınırı" o ülkede sosyal refah açısından seçkinlik eşiği ya da yoksulluğun resmî istatistiksel ölçütüne karşılık gelebilir. İskandinavya'da resmî yoksulluk sınırı, satın alma gücündeki büyük farkların ayarlanmasından sonra bile, Malawi gibi en yoksul ülkelerdekilerden yirmi kat yüksektir; bakınız World Bank[17]. Son ABD nüfus sayımı nüfusun %13'ünün yoksulluk sınırının (günde 20 dolar civarı) altında yaşadığını tahmin etmektedir. Zengin bir ülkede en yoksulların arasında yer almanın sosyal ve ekonomik güçlükleri yok sayılmamalıdır (bakınız World Bank[5]) ancak aşırı yoksul olmakla aynı şey değildir. Bakınız: gapm.io/tepov.

İkinci Bölüm: Olumsuzluk İçgüdüsü

Çevre. Aşırı balık avı ve denizlerin bozulmasıyla ilgili beyanlar UNEP[1] (BM Çevre Programı) ve FAO[2] (BM Gıda ve Tarım Örgütü), Paul

Collier, *The Plundered Planet* (2010), s. 160'tan ve tehlike altındaki türlerle ilgili veriler Uluslararası Doğayı Koruma Birliği'nin Kırmızı Listesi[4]'nden alındı. Bakınız: gapm.io/tnplu.

Sütun grafiği. Daha iyi, daha kötü mü yoksa aynı mı? Aynı soru farklı ülkelerde sorulduğu için, sütun grafiği YouGov[1] ve IpsosMORI[1] sonuçlarını bir araya getirdi. Bakınız: gapm.io/rbetter.

Grafik: Aşırı yoksulluk eğilimi. Tarihçiler 1820'deki aşırı yoksulluk oranını farklı metotlar kullanarak saptamaya çalıştığı için sonuçları arasında büyük farklar var. Gapminder[9] kaba bir tahminle 1800 yılında dünya nüfusunun %85'inin 1. Seviye'de yaşadığı sonucuna vardı. 1980 sonrası veriler PovcalNet'ten gelmektedir. Gapminder[9], PovcalNET ve IMF[1] tahminlerini kullanarak eğilimi 2017'ye kadar uzattı. Metinde yer alan Çin, Hindistan, Latin Amerika ve diğer yerlerdeki aşırı yoksulluktaki düşüş rakamları Dünya Bankası'ndan (World Bank[5]) alındı. Bakınız: gapm.io/vepovt.

Ortalama yaşam süresi. Ortalama yaşam süresi verisi Sağlık Ölçüm ve Değerlendirme Enstitüsü'nden (IHME[1]) alındı. 2016 yılında sadece Orta Afrika Cumhuriyeti ve Lesotho'nun ortalama yaşam süreleri elli yıl gibi düşük bir seviyedeydi. Ancak, 1. ve 2. seviyeler başta olmak üzere belirsizlikler çok büyüktür. Ne kadar veri şüphesi taşımanız gerektiğini öğrenmek için bakınız gapm.io/blexd.

Etiyopya'da açlık kaynaklı ölümler. Bu rakam FRD ve EM-DAT kaynaklarının ortalamasıdır.

Lesotho. Lesotho vatandaşlarından genellikle Basotho olarak bahsedilir. Çoğu Basotho, Lesotho'nun dışında yaşar ancak biz burada gerçekten Lesotho'da yaşayanlardan bahsediyoruz.

Okuryazarlık. İsveç'in tarihsel okuryazarlık rakamları van Zanden [2] ve OurWorldInData [2]'dan alındı. Hindistan'ın okuryazarlık oranı Hindistan 2011 Nüfus Sayımı'ndan elde edilmiştir. Yüzyıl öncesinin Hindistan ve İsveç'inde "okuryazarlık", sadece harflerin tanınması ve metinleri yavaş yavaş çözümleme becerisine karşılık gelebilir. Rakamlar ileri düzeyde yazılı mesajları anlama becerisini ima etmemektedir. Bakınız: gapm.io/tlit.

Aşılama. Aşılama verileri Dünya Sağlık Örgütü'nden (WHO[1]) alındı. Afganistan'da bile bir yaşındaki çocukların %60'ından fazlasının birden fazla aşısı var. İsveç'in 1. ya da 2. Seviye'de olduğu dönemde bu

aşıların hiçbiri yoktu; o zamanlar İsveç'te ortalama ömrün daha kısa olması kısmen bu nedenden kaynaklanıyor. Bakınız: gapmio/tvac.

Otuz iki iyileşme. 72-75 arası sayfalardaki otuz iki çizgi grafiğin her birinin arkasındaki verilerin tamamı, çeşitli kaynakların nasıl kullanıldığını içeren detaylı dokümantasyonla birlikte gapm.io/ffimp adresinde bulunabilir.

Kişi başına düşen gitar. Bu grafik hakkında daha fazla bilgi edinmek için bakınız gapm.io/tcminsg.

Tarihte çocuk cinayetleri. Şiddetin hâkim olduğu toplumlarda çocuklar da paylarına düşeni alır. Gurven ve Kaplan (2007), Diamond (2012), Pinker (2011) ve OurWorldInData[5]'da tanımlandığı gibi avcı ve toplayıcı grupların üyeleri genellikle bol miktarda şiddet yaşamışlardır. Ancak bu bütün avcı ve toplayıcı kabilelerin aynı olduğu anlamına gelmez. Dünyanın dört bir yanındaki aşırı yoksulluk örneklerinde, pek çok kültür insanların zor zamanlarda doyurulacak kişi sayısını azaltmak için kendi çocuklarını öldürmesi uygulamasını kabullenmiştir. Yeni doğan bir bebeği öldürmek zorunda kalan ebeveynlerle görüşmeler yapan antropologların sürekli ve tutarlı olarak belgeledikleri gibi, bu dehşet verici çocuk kaybetme şekli de en az diğerleri kadar acı vericidir; bakınız: Pinker (2011), s. 417.

Kızların eğitilmesi. Kızların ve oğlanların eğitimiyle ilgili veriler UNESCO [5]'dan alındı. Schultz (2002) kızları eğitmenin dünyanın gelmiş geçmiş en iyi fikirlerinden biri olmasını açıkça ve detaylı bir şekilde anlatmaktadır.

Boğulmalar. Bugünkü boğulma vakalarıyla ilgili veriler Sağlık Ölçüm ve Değerlendirme Enstitüsü'nden (IHME[4,5]) alındı. 1900'e kadar boğulma vakalarının kurbanlarının %20'den fazlası on yaş altı çocuklardı. İsveç Cankurtaran Derneği'nin yüzme pratiğinin bütün okullarda zorunlu kılınması için lobi çalışmalarına başlaması, diğer önleyici faaliyetlerle bir araya gelerek bu sayıyı hayli düşürdü. Bakınız: Sundin ve diğerleri, (2005).

Farkı kapatmak. Neredeyse bütün ülkelerin artık İsveç'le farkı nasıl kapattığını görmek için Dünya Sağlık Grafiği'nin www.gapminder.org/whc adresinde yer alan hareketli versiyonunu kullanabilirsiniz (ya da karşılaştırmak için başka bir ülkeyi seçebilirsiniz).

Üçüncü Bölüm: Düz Çizgi İçgüdüsü

Ebola. Ebolayla ilgili veriler Dünya Sağlık Örgütü'nden (WHO[3]) alındı. Gapminder'ın durumun aciliyetini anlatmaya çalışmak için ürettiği materyale gapm.io/vebol adresinden erişilebilir.

Nüfus öngörüleri. Nüfus öngörüleri UN-Pop[1,2,5]'a dayanmaktadır. BM Nüfus Birimi'ndeki demografi uzmanları, modern bilgisayarla modelleme imkânından önce bile, onlarca yıldır tahminleri konusunda hep haklı çıktılar. Gelecekteki çocuk sayısı tahminleri yayının son dört düzenlemesinde aynı kaldı. İki milyar çocuk yuvarlanmış bir sayıdır. NET BM rakamları, 2017 için 1,95 milyar, 2100 için ise 1,97 milyardır. BM tahminlerinin kalitesi hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için bakınız: Nico Keilman (2001) ve Bongaarts ve Bulatao (2000). Ayrıca bakınız: gapm.io/epopf.

Tarihsel nüfus verileri. MÖ 8000'den bugüne dünya nüfusunu gösteren çizgi, ekonomi tarihçisi Mattias Lindgren tarafından derlenmiş yüzlerce farklı kaynaktan veri kullanmaktadır. Grafiğin altında listelenmiş kaynaklar sadece başlıca kaynaklardır. Bakınız: gapm.io/spop.

Kadın başına düşen bebek. "Kadın başın düşen bebek" terimini istatistiksel "toplam doğurganlık oranı" göstergesi yerine kullanıyoruz. 1950 sonrası veriler için UN-Pop ve 1950'den önceki yıllar için de Mattias Lindgren'in çalışmalarına dayanarak Gapminder[7] kullandık. 2017'den sonraki kesik kesik çizgi, 2099'da 1,96'ya ulaşması beklenen BM ortalama doğurganlık tahminini göstermektedir. Bakınız: gapm.io/tbab.

Doldurma. Bu kitabın metin ve görsellerinde doldurmayı anlamakta zorlandıysanız, animasyonlarla ya da kendi ellerimizle anlatmak bize daha kolay geliyor, bakınız: gapm.io/vidfu (Bu fenomene ayrıca demografik momentum da denir. Teknik tanımlar için bakınız UN-Pop[6,7]). Bakınız: gapm.io/efill.

Tarihsel kadın başına düşen bebek sayısı ve çocuk ölüm oranları. 1800 öncesi ailelerde doğurganlıkla ve ölüm oranlarıyla ilgili tahminlerimizin başlıca kaynakları Livi Bacci (1989), Paine ve Boldsen (2002) ve Gurven ve Kaplan (2007). 1800'den önceki doğurganlık oranını kimse bilmiyor ama altı, yaygın olarak kullanılan ve olası bir ortalama. Bakınız: gapm.io/eonb.

Tablo: Gelire göre ortalama aile büyüklüğü. Farklı gelir seviyelerinden aileler için tahminlerimiz Countdown to 2030 ve GDL[1,2] tarafından derlenen ve UNICEF-MICS, USAID-DHS[1], IPUMS ve diğerlerimden yüzlerce hane araştırmasını bir araya toplayan hane verilerine dayanıyor. Bakınız: Gapminder[30]

Tipik aile boyutunu değiştirmek. Toplumların büyük ailelerden küçük ailelere nasıl geçtiği konusunda daha fazlası için bakınız Rosling ve diğerleri, (1992) Oppenheim Mason (1997), Bryant (2007) ve Caldwell (2008). Kadın başına düşen bebek sayısı insanlar 4. Seviye'de gerçekten yüksek gelir seviyelerine ulaşınca artıyor gibi görünüyor; bakınız: Myrskylä vd. (2009). Bu video hayat kurtarmanın nasıl daha az insana yol gösterdiğini anlatıyor: gapm.io/esclfp.

Düz çizgiler, S eğrileri, kaydıraklar, hörgüçler. Bu grafiklerin çoğu ulusal gelir verilerinden faydalandı, bakınız: Gapminder[3]. Çok azı (boş zamanları değerlendirme harcamalarının düz çizgisi, aşılama ve buzdolaplarının S eğrisi ve doğurganlıkla ilgili kaydırak eğrisi) hane verilerini kullandı. Her örnekte, her seviyede ülkeler arasında büyük farklar var. Çok az ülke bu çizgilere tam olarak uyuyor ama çizgiler bütün ülkelerin birkaç on yıl boyunca genel örüntülerini gösteriyor. Bu çizgilerin arkasında gizli kalan kabarcıkları gapm.io/flinex adresinde görebilirsiniz.

Çizginin hangi kısmını görüyorsunuz? Aslında düz olmayan pek çok çizgi, hatta bir çember bile, yeterince yaklaştığınızda düz görünebilir. Bu fikrin ilham kaynağı Ellenberg (2004), *How Not to Be Wrong: The Power of Mathematical Thinking* adlı kitaptır. Bakınız: gapm.io/fline.

Dördüncü Bölüm: Korku İçgüdüsü

Doğal afetler. Nepal afetiyle ilgili rakamlar PDNA'dan ve 2003 yılı Avrupa sıcaklık dalgasının rakamları ise UNISDR (Birleşmiş Milletler Afetlerin Azaltılması Uluslararası Stratejisi)'den alındı. Diğer bütün afet verileri EM-DAT'tan alındı. Bugünlerde Bangladeş'in çok havalı bir sel izleme internet sayfası var: http://www.ffwc.gov.bd. Bakınız: gapm.io/tdis.

İshalden çocuk ölümleri. Kirli içme suyundan kaynaklanan ishal sonucu çocuk ölümleri hesaplarımız IHME[11] ve WHO[4] rakamlarına dayanmaktadır. Bakınız: gapm.io/tsan.

Uçak kazaları. Son yıllarda can kaybı verileri IATA ve yolcu mili verileri kaza sayısını azaltmayı başaran BM ajansı ICAO'dan alındı; ICAO[1,2,3]. Bakınız: gapm.io/ttranspa.

Savaş ölümler. İkinci Dünya Savaşı'nın altmış beş milyonluk can kaybı rakamları bütün ölümleri içermektedir ve White[1,2]'tan alınmıştır. Cephe ölümleri veri kaynakları (Correlates of War Project, Gleditsch, PRIO ve UCDP[1]) savaş sırasında bildirilen sivil ve asker ölümlerini içermekte ancak açlık gibi dolaylı ölümleri içermemektedir. Suriye'deki can kayıplarıyla ilgili tahminler UCDP[2]'den alındı. Bilinen bütün savaşları bir perspektife oturtan veriye dayalı şu belgeseli izlemenizi şiddetle tavsiye ediyoruz: www.fallen.io. 1990'dan bu yana yaşanan savaşlardaki can kayıplarını interakif şekilde karşılaştırmak için, http://ucdp.uu.se adresini ziyaret edebilirsiniz. Bakınız: gapm.io/twar.

Nükleer korkusu. Fukuşima'yla ilgili veriler Japonya'nın Ulusal Polis Ajansı ve Ichiseki'den (2013) alındı. Polis kayıtlarına göre Tōhoku depremi ve tsunami 15.894 onaylanmış ölüme neden oldu ve (Aralık 2017 itibarıyla) 2.546 insan hâlâ kayıp. Tanigawa ve diğerleri (2012), altmış birçok yaşlı insanın telaşla başlayan tahliye sırasında kritik sağlık koşulları nedeniyle öldüğü sonucuna vardılar. Ichiseki tahliyenin dolaylı olarak özellikle ileri yaştaki bireylerin ağırlıkta olduğu yaklaşık 1.600 ölüme daha neden olduğunu raporladı. Pew[1]'a göre, 2012 yılında Japonya'daki insanların %76'sı Fukuşima'dan gelen yiyeceklerin tehlikeli olduğuna inanıyordu. Çernobil sonrası sağlık soruşturmalarının tartışması WHO[5]'e dayanıyor. Nükleer savaş başlıklarıyla ilgili veriler Nucklear Notebook internet sayfasından alındı. Bakınız: gapm.io/tnuc.

Chemophobia (Kimyasal fobisi). Gordon Gribble (2013) kimyasal fobisinin kökeninin Rachel Carson'ın *Sessiz Bahar* (1962) adlı kitabına ve sonraki on yıllarda gerçekleşen kimyasal kazalara dayandığını ifade ediyor. Bugünkü abartılı ve akıl dışı kimyasal korkusunun ortak kaynakların yanlış kullanımına neden olduğunu savunuyor. Bakınız gapm.io/ffea.

Aşılamanın reddedilmesi. Gallup[4]'a göre ABD'de ebeveynlerin %4'ü aşıların önemli olmadığını düşünüyor. 2016 yılında Larson ve diğerleri, altmış yedi ülkede, nüfusun ortalama %13'ünün genel olarak aşılama konusuna şüpheyle yaklaştığını tespit etti. Ülkeler arasında büyük farklar vardı: Fransa ve Bosna Hersek'te %35 olan bu oran, Suudi Arabistan ve Bangladeş'te %0'dı. 1990'da kızamık hastalığı bütün çocuk ölümlerinin %7'sini oluşturuyordu. Bugün aşılama sayesinde bu oran sadece %1'dir. Kızamık hastalığından ölüm sadece çocukların yakın zamanda aşılanmaya başladığı 1 ve 2. seviyelerde yaşanıyor. Bakınız: IHME[7] ve WHO[1]; ayrıca gapm.io/tvac.

DDT. Paul Hermann Müller 1948 yılında "DDT'nin sayısız eklembacaklıya karşı temas zehri olarak yüksek randımanını keşfiyle" Fizyoloji ve Tıp alanında Nobel Ödülü'ne layık görüldü. Macaristan 1968 yılında DDT'yi yasaklayan ilk ülke oldu, bunu 1969 yılında İsveç takip etti, madde üç yıl sonra da ABD'de yasaklandı; bakınız CDC[2]. Daha sonraki dönemde DDT dâhil çeşitli pestisitlere karşı uluslararası bir antlaşma yürürlüğe girdi, bakınız: http://www.pops.int. 1970'lerden bu yana CDC[4] ve EPA, DDT'nin insanlara yönelik tehlikelerinden nasıl kaçınılacağı konusunda çeşitli direktifler yayımladı. Bugün Dünya Sağlık Örgütü yoksul ortamlarda hayat kurtarmak amacıyla sıtma taşıyıcısı sivrisinekleri öldürmek için katı güvenlik önlemleri altında DDT kullanımını destekliyor; bakınız: WHO[6,7]

Terörizm. Terörizm kaynaklı can kayıplarıyla ilgili veriler Küresel Terörizm Veritabanı GTD'den alındı. Gelir düzeyi başına düşen terör kaynaklı ölüm verileri Gapminder[3]'dan alındı. Terörizm korkusuyla ilgili anket için bakınız Gallup[4]. Ayrıca: gapm.io/tter.

Alkol ölümleri. Alkolle bağlantılı ölümlerle ilgili hesaplarımız IHME[9], NHTSA (2017), FBI ve BJS verilerinden geliyor. Bakınız gapm.io/alcterex.

Ölüm riski. Alıntı yaptığımız oranlar, 4. Seviye'de son on yılda yaşanan can kayıplarının sayısının aynı dönemde 4. Seviye'de yaşanan bütün ölümlere bölünmesiyle hesaplandı ve şu veri kaynaklarına dayandırıldı: doğal afetler için EM-DAT, uçak kazaları için IATA, cinayetler için IHME[10], savaşlar için UCDP[1] ve terörizm için GTD. Daha doğru ve yerinde bir risk hesabı sadece bütün ölümlerin sayısına bölmekle

yetinmemeli ve bu tür ölümlerin gerçekleşebileceği durumlara maruz olmayı da hesaba katmalıdır. Bakınız gapm.io/ffear.

Afetleri karşılaştırmak. Farklı afet türlerindeki ölümleri karşılaştırmak için bakınız OurWorldInData[8] internet sayfasında "Not All Deaths Are Equal: How Many Deaths Make a Natural Disaster Newsworthy?". Gapminder şu anda farklı ölüm türleri ve çevresel sorunların medyada çarpıtılarak ele alınması konusunda veri derliyor. Hazır olduğu zaman gapm.io/fndr adresinden erişebilirsiniz.

Beşinci Bölüm: Boyut İçgüdüsü

Nacala çocuk ölümleri hesaplaması. Bu hesaplar için kullanılan ölüm ve nüfus verileri Mozambik'te 1970 yılında yapılan nüfus sayımına, Nacala hastanesinin kayıtlarına ve UN-IGME'ye (2017) dayandırıldı.

Yanlış oranlar. İnsanların büyütmeye eğilimli olduğu orantılama örnekleri, otuz üç ülkedeki yanlış kanıları ortaya çıkaran Ipsos MORI[2,3]'den alındı. Paulos, *Innumeracy* (1988) bu oransızlık konusunda örneğin dünyadaki bütün kan eklenirse Kızıl Deniz'in seviyesinin ne kadar yükseleceği sorusu gibi büyüleyici örneklerle dolu. Bakınız: gapm.io/fsize.

Eğitimli anneler ve çocukların sağ kalma oranı. Eğitimli annelerin çocukların sağ kalma oranını artırdığı tartışması 1970-2009 yılları arasında Lozano, Murray ve diğerleri (2010) tarfından yüz yetmiş beş ülkede yapılan bir veri çalışmasına dayandırıldı. Bakınız: gapm.io/tcare.

Hayat kurtarmak. En çok hayat kurtaran düşük maliyetli, yüksek etkili müdahalelerin, aynı zamanda halk sağlığı bütçeleri daha ileri düzeyde bakımlara harcanmaya başlamadan önce bütün vatandaşların erişebilir duruma gelmesi gereken temel sağlık hizmetlerini de ortaya koyan listesi UNICEF[2]'den alındı.

Dört milyon iki yüz bin. Son yıllarda bebek ölümleriyle ilgili veri UN-IGME'den alındı. 1950'deki doğum ve bebek ölümleriyle ilgili veriler UN-Pop[3]'tan alındı.

Ayılar ve baltalar. Bu çarpıcı karşılaştırma kamuoyunun dikkatine Hans Hansson adında bir adam tarafından sunuldu. Hansson yerel gazetesine kadınlara karşı ev içi şiddetin absürt bir şekilde görmezden

gelindiğini yazdı ve şiddet içerikli davranışlarını kırmalarına yardım etmek amacıyla erkekler için bir ağ kurmaya girişti. Hansson'la yapılan bir röportajı İngilizce olarak şu adreste okuyabilirsiniz: http://www.casueofdeathwoman.com/the-mens-network.

İspanyol gribi. Crosby (1989) *America's Forgotten Pandemic* adlı kitabında İspanyol gribinin elli milyon ölüme neden olduğunu tahmin ediyor. Bu rakam Johnson ve Mueller (2002) ve CDC[1] tarafından doğrulandı. 1918'de dünya nüfusu 1,84 milyardı, yani salgın bütün nüfusun %2,7'sini ortadan kaldırmıştı.

Tüberküloz ve domuz gribi. Domuz gribiyle ilgili veriler WHO[17]'dan, tüberkülozla ilgili veriler ise WHO[18]'dan alındı. Bakınız: gapm.io/bswin.

Enerji kaynakları. Enerji kaynaklarını karşılaştıran veriler Smil, *Energy Transitions: Global and National Perspectives*'ten (2016) alındı. Smil fosil yakıtlarından yavaş yavaş uzaklaşıldığını anlatıyor ve gıda üretimi, yenilik, nüfus ve mega risklerle ilgili mitleri çürütüyor. Bakınız: gapm.io/tene.

Gelecekteki tüketiciler. Sayfa 148'deki grafiklerin interaktif görüntülemesi için bakınız: gapm.io/incm. Bu konuda iki harika kitap: Fareed Zakaria, *The Post-American World* (2008) ve Thomas L. Friedman, *The World Is Flat* (2005).

Kişi başına düşen CO_2. Çin, ABD, Almanya ve Hindistan'da kişi başına düşen karbondioksit miktarı ile ilgili veriler CDIAC'tan alındı. Bakınız: gapm.io/tco2

Altıncı Bölüm: Genelleme İçgüdüsü

Grafik: Afrika içindeki farklar. Sayfa 169'daki grafiğin interaktif versiyonu için bakınız: gapm.io/edafr.

Doğrum kontrolü. Veriler UNFPA[1] ve UN-Pop[9]'dan alındı. Bakınız: gapm.io/twmc.

Her şey kimyasallardan yapılmıştır. Kimyasal fobisi olan insanlar dünyayı "doğal" (güvenli) ve "kimyasal" (endüstriyel ve zararlı) olarak ikiye ayırır. Dünyanın en büyük tanımlanmış kimyasal bileşimleri veritabanı duruma farklı bir gözle bakıyor. CAS, dört yüz on üç milyon organik ve sentetik kimyasal ve özelliklerini içeriyor. Toksikliğin

bileşiminin kimin ürettiğiyle alakalı olmadığını gösteriyor. Örneğin, doğa tarafından üretilen kobratoksin (CAS tescil no: 12584-83-7) sinir sisteminizi nefesinizi kesecek kadar felç ediyor. Bakınız: gapm.io/tind.

Salhi ailesi. Salhi ailesi hakkında daha fazlasını gapm.io/dssah adresinde görebilirsiniz. gapm.io/dtsun adresinde Tunus ya da başka bir yerden çok az evimizin olduğunu düşünüyorsanız, lütfen katkıda bulunmaktan çekinmeyin. Bunu nasıl yapabileceğinizi öğrenmek için http://www.gapminder.org/dollar-street/about adresinden faydalanabilirsiniz.

Kurtarma pozisyonu. Kurtarma pozisyonunun geçmişi konusunda daha fazla bilgi için bakınız Högberg ve Bergström (1997) ve Wikipedia[10].

Ani bebek ölümü sendromu. Halk sağlığı politikası doğrultusunda bebekleri yüzükoyun yatırma uygulamasının İsveç'te ABÖS'te artışa neden olduğu yargısı Högberg ve Bergström (1997) ve Gilbert ve diğerleri (2005)'nin çalışmalarında anlatılmaktadır. Hong Kong'da hazırlanan rapor Davies'e (1985) ait.

Yedinci Bölüm: Kader İçgüdüsü

Üstünlük duygusu. Diğer gruplar üstünde üstünlük duygusu hakkında daha fazla bilgi için bakınız *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion* (2012). Bakınız: gapm.io/fdes

Toplumlar ve kültürler hareket eder. Dünya Sağlık Grafiği'nin iki yüzyıllık bir süreyi kapsayan hareketli halini görmek için, www.gapminder.org/whc adresini ziyaret edin ve Oynat'a basın.

Afrika açığı kapatabilir. Ülkeler ve bölgeler için ortalama yaşam süresi verileri Gapminder[4]'dan alındı. Paul Collier *The Bottom Billion*'da (2007) dünyanın en yoksul insanları için gelecek öngörülerini anlatır. Aşırı yoksulluk içinde çatışmalara yakın yaşayan insanlarla ilgili kaba tahminimiz ODI (2015), Andreas Forø Tollefsen ve Gudrun Østby'un dünya çapında çatışmalara yakın yaşayan insan sayısıyla ilgili ön sonuçları ve WorldPop, IHME[6], FAO[4] ve UCDP[2]'den haritalara dayandırıldı. Geçmiş birkaç on yıl içindeki ilerlemenin hızını gapm.io/edafr2 adresinde görebilirsiniz.

Çin, Bangladeş ve Vietnam'da ilerlemeler. Paul ve Anne Ehrlich'in *The Population Bomb* (1968) adlı kitabı, Asya ve Afrika'nın büyüyen nüfus-

larını doyurmayı hiçbir zaman başaramayacağı fikrinin yayılmasına neden oldu. Ölümlerle ilgili veriler EM-DAT'tan alındı. PRIO (Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsü) çatışma ve yoksulluk haritaları üretiyor: gapm.io/mpoco. Küresel tekstil üretimi için bakınız gapm.io/tmante.

IMF öngörüleri. IMF'nin tahmin geçmişiyle ilgili yorumlarımız World Economic Outlook IMF[2]'ye dayanmaktadır. Bakınız gapm.io/eecof.

İran'da doğurganlık. Tahran Üniversitesi Tıbbi Bilimler'de görevli olan Profesör Hossein Malek-Afzali İran'da bana ev sahipliği yaptı. Bana kısırlık tedavi kliniğini gösterdi ve İran'ın aile planlaması ve cinsel eğitim programlarını anlattı. Aile planlamasında dünya şampiyonu olan İran'ı diğer ülkelerle karşılaştırmak için bakınız: gapm.io/vm2.

Dinler ve bebekler. Çoğu ülkede nüfusun çoğunluğu büyük dinlerden birine aittir ve bu özellik, ülkenin hangi grafikte görüneceğine rehber olur. Ancak pek çok ülkede net bir çoğunluk yoktur. Örneğin dinle ilgili verilerimize göre (Pew[2,3]), 2010 yılında Nijerya'da nüfusun %49'u Hristiyan, %48'i Müslüman'dı. Benzer durumdaki seksen bir ülkeyi ilgili grafiklerde üç ayrı kabarcığa böldük, her dinî grubun doğurganlık oranını tahmin etmek için Pew[2] ve USAID- DHS[2]'yi kullandık ve her dinî grubun kişi başına düşen geliri hakkında GDL[1,2], OECD[3] ve diğer kaynaklara dayanarak kabaca tahminde bulunduk. Bakınız: gapm.io/ereltfr.

Asya değerleri. Karen Oppenheim Mason "Explaining Fertility Transitions" (1997) makalesinde değişen aile normlarını ele alıyor. İnsanlar zenginleştikçe ve yaşam şekilleri modernleştikçe cinsiyet rolleri bütün kültürlerde hızla değişiyor. Geniş ailelere vurgu yapılan kültürlerde değerler biraz daha yavaş değişebilir. Bakınız: gapm.io/twmi

Bangladeş Asya Kadın Üniversitesi. Bakınız: http://www.auw.edu.bd.

Doğal rezervler. Korunan doğayla ilgili veriler Korunan Alanlar Üstüne Dünya Veritabanı (UNEP[5]) ve Korunan Gezegen raporu (UNEP[6]) ve IUCN[1,2]'den alındı. 1911-1990 arası eğilim *Looking Ahead: The 50 Trends That Matter*'dan, Abouchakra ve diğerleri, (2016). Detaylar için bakınız: Gapminder[5].

Modası Geçmiş Şempanze Soruları. 1990'larda Karolinska Enstitüsü'ndeki öğrenciler pek çok Avrupa ülkesinin birçok Asya ülkesinden daha kötü sağlık verilerine sahip olduğundan habersizdi. Bunlar ilk TED konuşmamda gösterdiğim sonuçlar: Rosling (2006). On üç yıl sonra

insanların bilgisinin ilerleyip ilerlemediğini kontrol etmeye kalkıştığımızda, orijinal soruları kullanamadık çünkü bu Avrupa ülkeleri şu hareketli grafikte görüleceği gibi açığı kapatmışlardı: gapm.io/vm3.

ABD ve İsveç'te Kültürel değişim. ABD'de aynı cinsle evliliğe yaklaşım verileri Gallup[5]'tan elde edilmiştir.

Sekizinci Bölüm: Tekil Bakış Açısı İçgüdüsü

Profesyonel gruplardan anket sonuçları. Burada bahsedilen profesyonel grupların anket sonuçları ve diğerleri için bakınız: gapm.io/rrs.

Uzman öngörüleri. Bir alanda olağanüstü uzmanlığa sahip insanlar olgu sorularımızda diğer herkes kadar kötü puanlar alıyor. Bu durum, *Superforecasting* (2015)'in yazarları Philip E. Tetlock ve Dan Gardner'ı şaşırtmazdı. Kitaplarında insanların geleceği tahmin etme becerilerini sınamanın sistematik bir yolunu tarif ediyorlar ve iyi yargıyı gerçekten zedeleyebilecek en önemli şeyin dar alanda uzmanlık olduğunu ifade ediyorlar. Ayrıca iyi yargıyla sıklıkla bir arada olan kişilik özelliklerini, tevazu, merak ve hatalardan ders almaya isteklilik olarak tanımlıyorlar. Tahmin beceriniz üzerinde Doğru Yargı projelerinde pratik yapabilirsiniz: www.gjopen.com

Lindau Nobel Ödülü Sahipleri Toplantısı. Bu, gelecek vadeden genç araştırmacıların bu harika organizasyon sayesinde yılda bir kez Nobel Ödülü sahiplerinden bir şeyler öğrenme fırsatı bulduğu harika bir yıllık toplantıdır. Bunu eleştirmiyoruz! Biz sadece katılımcıların aşı sorusundaki ciddi anlamda düşük puanlarını uzman bilgisinin genel bilgiyi garantilemediğini desteklemek için kullanıyoruz. Sunum hakkında daha fazla bilgiyi Lindau internet sayfasında bulabilirsiniz: gapm.io/xlindau64.

Yağmalanan doğal kaynaklar. Halka ait ortak alanlar ve sömürülmelerinden kaçınmanın yollarıyla ilgili tartışmalar için bakınız: *The Plundered Planet: Why We Must—and How We Can—Manage Nature for Global Prosperity,* Paul Collier (2010) ve Uluslararası Doğayı Koruma Birliği Kırmızı Liste (IUCN Red List[4]).

Eğitimin elektriğe ihtiyacı var. Bu konuda daha fazla bilgi için bakınız UNDESA.

ABD sağlık harcamaları. Harcama verileri Dünya Sağlık Örgütü'nden (WHO[12]) alındı. ABD ve 4. Seviye'deki diğer kapitalist ülkelerin harcamaları Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'ndan (OECD[1]), "Why Is Health Spending in the United States So High?" başlıklı bir incelemeden alındı. İnceleme ABD sağlık hizmetleri sistemindeki harcamaların genel olarak daha yüksek olmakla birlikte özellikle ayakta hasta bakım ve idaresinde çok yüksek olduğu ancak bunun daha iyi sonuçlar vermediği çünkü sistemin doktorların, bakıma en çok ihtiyacı olan hastalarla zaman ayırmasını teşvik etmediği sonucuna vardı. Bakınız: gapm.io/theasp.

Demokrasi. Paul Collier'nin kitapları olguya dayalı oldukları kadar rahatsız edicidirler. Demokrasilerin 1. Seviye'deki ülkeleri daha güvenli kılmak yerine nasıl istikrarsızlaştırabileceği konusunda daha fazla bilgi sahibi olmak için bakınız *Wars, Guns and Votes: Democracy in Dangerous Places* (2011) adlı kitabı. Demokrasiyle ilgili daha rahatsız edici sorunlar Fareed Zakaria'nın *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad* adlı kitabında ele alınmıştır. Kendimize Winston Churchill'in şu bilge sözlerini hatırlatmalıyız: "Hiç kimse demokrasi kusursuzmuş ya da her şeyi bilirmiş gibi yapmıyor. Hatta demokrasinin zaman zaman denenmiş olan diğer bütün biçimler dışında en kötü hükümet şekli olduğunu söylenegelmiştir."

Hızlı iktisadi büyüme ve demokrasi. Bu tartışma IMF[1] ve *The Economist*[2] Demokrasi Endeksi 2016'dan alınan ekonomik büyüme verilerine dayandırılmıştır. Bu indeks ülkelere 1 ile 10 arasında değişen, en düşük puan olan 1,8'in Kuzey Küre'ye, en yüksek puan olan 9,93'ün ise Norveç'e gittiği "demokrasi" puanları vermektedir. Son beş yıl içinde en hızlı ekonomik büyüme oranına sahip olan ülkeler ve demokrasi puanları (en hızlıdan başlayarak): Türkmenistan 1,83; Etiyopya 3,6; Çin 3,14; Moğolistan 6,62; İrlanda 9,15; Özbekistan 1,95; Myanmar 4,2; Laos 2,37; Panama 7,13; Gürcistan 5,93. En hızlı büyüme oranına sahip on ülkeden sadece biri demokrasi açısından yüksek puan almış.

Dokuzuncu Bölüm: Suçlama İçgüdüsü

İhmal edilmiş hastalıklar. Kurbanların neredeyse tamamı 1. Seviye'de yaşadığı için ilaç sektörü için kârlı olmayan hastalıkların listesi için bakınız WHO[15]. Yakın zamana kadar ebola da bu listedeydi.

Düşünen sistemler. Peter Senge kurumsal örgütler içinde düşünen sistemler fikrini insanların birbirini suçlamasının önüne geçmenin ve sorun yaratan mekanizmaları anlamalarına yardım etmenin bir yolu olarak geliştirdi. Ancak fikirleri bireyleri suçlamanın anlayışı engellediği her tür insani örgüte uyuyor. Bakınız Senge, *The Fifth Discipline: The Art & Practice of the Learning Organization* (1990). Ayrıca bakınız: gapm.io/fblame.

UNICEF'in düşük maliyetleri. UNICEF'in geliştirilmiş lojistik ve tedarik zincirleri müthiştir. Bir ihaleye katılmak istiyorsanız UNICEF'in şu anda aradığı ürün ve hizmetleri www.unicef.org/supply/index_25947.html adresinde görebilirsiniz. UNICEF'te tedarik süreci hakkında daha fazla bilgi edinebilirsiniz.

Mülteciler neden uçamaz. İsveç İkinci Dünya Savaşı sırasında Danimarka'dan mülteci kaçıran teknelere el koymadı, bakınız: BBC belgeseli "How the Danish Jews Escaped the Holocaust"; Goldberger'a (1987) göre, 7.220 Danimarkalı Yahudi bu tekneler tarafından kurtarıldı. Bugün AB Konseyi 2002/90/EC numaralı direktifi "kaçakçı" kelimesini yasa dışı göçü kolaylaştıran herkes olarak tanımlıyor ve bir AB Konseyi (EU Council[2]) çerçeve kararı "suçu işlerken kullanılan ulaşım aracına el konulmasına" izin veriyor. Öte yandan Cenevre Sözleşmesi bu mültecilerin çoğunun iltica hakkı olduğunu söylüyor, bakınız: UNHCR (BM Mülteciler Yüksek Komiserliği). Bakınız gapm.io/p16 ve gapm.io/tpref.

CO_2 salınımları. Araştırmacılar salınım kotalarını değişen nüfus boyutlarına göre ayarlamanın yolunu bulmaya çalışıyorlar; Shengmin ve diğerleri (2011) ve Raupach ve diğerleri (2014). Bakınız gapm.io/eco2a. Farklı gelir seviyelerinde karbondioksit salınımları hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için bakınız: gapm.io/tco2i.

Frengi. Çok iyi bir zamanda yaşamadığınızı düşünüyorsanız frengi görüntülerini arayın, kendinizi kutsanmış hissetmeniz çok sürmeyecektir.

Bu iğrenç hastalığın farklı isimlerini University of Glasgow Library aracılığıyla Quétel'den (1990) aldık.

Bir milyar insan ve Mao. Bir milyar, Başkan Mao'nun hayatını etkilediği insanların yuvarlak sayısıdır. 1949 yılında Çin nüfusu 0,55 milyardı. Mao ülkesini 1949 yılından öldüğü 1976'ya kadar yönetti ve UN-Pop[1]'a göre bu süre boyunca 0,7 milyar Çinli daha dünyaya geldi.

Düşen doğum oranları ve güçlü liderler. İnteraktif grafiklerimiz bütün ülkelerin doğum oranlarının 1800'den beri nasıl düştüğünü gösteriyor: gapm.io/vm4.

Kürtaj. Dünya Sağlık Örgütü'nün Güvenli Kürtaja Erişim'le ilgili temel prensipleri şöyle diyor: Güvenli kürtaj hizmetlerine erişimin kısıtlanması hem güvensiz kürtajlara hem de istenmeyen doğumlara neden oluyor. Neredeyse bütün ölümler ve güvensiz kürtajdan kaynaklanan hastalıklar kürtajın hukuken ve/veya uygulamada katiyetle yasaklandığı ülkelerde gerçekleşmektedir. Bakınız: WHO[2]

Kurumlar. Kurumlar en iyi onları sürdüren insanlar tarafından gerçekleştirilen işlerle anlaşılır. Banerjee ve Duflo, *Poor Economics* (2011) adlı kitaplarında yoksulluktan kaçışı kolaylaştırmak için gerekli olan temel kurumları tarif ediyorlar. Bakınız: gapm.io/tgovin.

Dünyayı eboladan kurtaran hükümet çalışanları. Dr. Mosoka Fallah, Monrovia'da birlikte çalışma onuruna eriştiğim ebola temas iz sürücülerinden biriydi. Hükümet çalışanları ve onlara en çok ihtiyaç duyulan zamanlarda toplumlarına kendilerini adamalarını ve enfeksiyonun izini sürerken toplum içinde güveni korumanın yollarını TEDx Monrovia konuşmasından kendi ağzından dinleyin: gapm.io/x1.

Teşekkürler, sanayileşme. Bu TED konuşmasında sihirli çamaşır makinesini iş başında izleyin. gapm.io/vid1.

Onuncu Bölüm: Telaş İçgüdüsü

Konzo. Konzo hastalığına yakalanan köylülerin ve çocuklarının hayatlarını anlamak için, bugünün Kongo Demoktratik Cumhuriyeti'nin Bandundu taşrasında Thorkild Tylleskär tarafından çekilen (1995) filmi seyredin. gapm.io/x2.

Ya şimdi ya hiç. Kendinizi Robert Cialdini'nin *Influence* (2001) kitabındaki yaygın satış hilelerine karşı savunmayı öğrenin.

Telaş içgüdüsü. Kafalarımızda "belki"yi, dolayısıyla makul bir aralıkta seçenekleri korumanın ne kadar zor olduğu konusunda daha fazlası için bakınız: Tetlock ve Gardner, *Superforecasting* (2015).

Eriyen buz tabakası. *Greenland Today* internet sayfası Kuzey Kutbu'ndaki erimeyi gün gün gösteriyor, bakınız https://nsidc.org/greenland-today.

GSYİH ve CO_2 için taze rakamlar. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı otuz beş zengin üye ülkesi için düzenli olarak veri yayınlamaktadır. Aralık 2017 itibarıyla, en yeni GSYİH büyüme rakamı altı hafta öncesine aitti. Karbondioksit salınımları için en yeni rakam ise üç yıl öncesine ait; bakınız OECD[2]. İsveç için en son üç aylık karbondioksit salınımları verisi İsveç'in Çevresel ve Ekonomik Hesaplar Sistemi'nde bulunabilir, bakınız: SCB.

İklim mültecileri. Pek çok araştırma mülteci sayısının iklim değişikliği yüzünden çarpıcı oranda artacağını iddia ediyor. Birleşik Krallık (Government Office for Science) çalışması *Migration and Global Environmental Change* (Foresight, 2011) bu iddiaları destekleyen ortak varsayımlardaki temel zayıflıkları ortaya koydu. Öncelikle, sık sık alıntı yapılan çalışmaların sadece iki orijinal kaynağa dayandığını saptadı. Bu kaynaklardan ilki iklim değişikliğinin on milyon mülteci yaratacağını tahmin ederken, diğer çalışma yüz elli milyon mülteciden bahsediyordu; bakınız: Box 1.2: "Mevcut "çevre mültecileri sayısı" tahminleri bir ya da iki kaynağa dayanıyor." Çalışma ikinci olarak bu orijinal kaynakların 1. ve 2. seviyelerde yaşayan insanları ve değişimle baş etme becerilerini hafife aldığını, iklim değişikliği karşısında tek seçeneklerini göç olarak tanımladığını ortaya koydu.

Bütün sorunları tek bir soruna –iklime– indirgeme alışkanlığına iklim indirgeciliği denir. Buna itiraz etmek iklim değişikliğini inkâr etmek demek değildir. Dünya tarihinde insanların yeni şartlara adapte olmasıyla ilgili pek çok örneğin var olduğunu dikkate alarak, insanların bu değişiklikle nasıl baş edeceği konusunda gerçekçi beklentilere sahip olmak demektir. Örnek için bakınız: *The Big Ratchet*, Ruth DeFries (2014).

Küresel göç ve mülteci durumunun olguya dayalı resmini görebilmek için UNHCR Nüfus İstatistiklerini http://popstats.unhcr.org/

en/overview adresinde görebilir ve Paul Collier'nin *Exodus* (2013) ve Alexander Betts ve Paul Collier'nin *Refuge* (2017) kitaplarını okuyabilirsiniz.

Ebola. Dünya Sağlık Örgütü (WHO[13]) 2014'ten beri ebola salgınının izini sürmek için üretilen bütün durum raporlarını listelemektedir. Raporlar hâlâ şüpheli vakalar göstermekte ve CDC[3] şüpheli ve onaylanmamış vakaları içeren yüksek tahminleri kullanmayı sürdürmektedir.

Beş küresel risk. Başlıca risklerin olguya dayalı daha uzun listesi için, Smil'in *Global Catastrophes and Trends: The Next Fifty Years* (2008) adlı kitabına bakabilirsiniz. Rakamları yatıştırıcı bulanlar için ise, her tür olası ölümcül süreksizliklerin orantılı risk ve belirsizliklerinin büyük resmini şu adreste bulabileceksiniz. Bakınız: gapm.io/furgr

Küresel salgın riski. İspanyol gribinin küçük bir versiyonu büyük bir versiyondan daha olası görünüyor, bakınız: Smil (2008). Et sektöründe açık saçık aşırı antibiyotik kullanımına karşı mücadele etmemiz gerekmekle birlikte –bakınız WHO[14]– DDT konusunda yaptığımız hatayı tekrarlamamaya ve aşırı korumacı bir duruşa geçmemeye dikkat etmeliyiz. Antibiyotikler daha ucuz olsalar daha fazla hayat kurtarabilirlerdi: gapm.io/tgerm.

Finansal çöküş riski. Dobbs ve diğerleri, *No Ordinary Disruption*'da (2016) son on yıldır, Dış ortam her an patlamaya hazır ve sermaye piyasaları her geçen gün biraz daha fazla uç noktadaki olaylarla şekilleniyor, diyor. Bakınız ayrıca Hausmann (2015): gapm.io/dysec.

Üçüncü Dünya Savaşı Riski. Smil bundan on yıl önce (2008) kitabında yeni dünya düzeninin gelişen altı eğiliminin dünyanın farklı kısımları arasında şiddetli çatışmalara yol açmakta olduğundan bahsetmişti: Avrupa'nın yeri, Japonya'nın gerilemesi, İslam'ın tercihi, Rusya'nın üslubu, Çin'in yükselişi ve ABD'nin geri çekilmesi. Bakınız gapm.io/dysso.

İklim değişikliği riski. Bu bölümde Paul Collier'nin *The Plundered Planet*'inden (2010), ekonomist Elinor Ostrom'un düşüncelerinden ve OurWorldInData[7]'den yararlanıldı. Bakınız: gapm.io/dysna.

Aşırı yoksulluk riski. Bu bölümde, World Bank[26], ODI, PRIO, Paul Collier'nin *The Bottom Billion* (2007) kitabı ve BBC belgeseli "Don't Panic—End Poverty"den yararlanıldı. (Bakınız: Gapminder[11]). Aşırı

yoksulluk azalmakla birlikte, PRIO'nun ön verilerine göre, çatışma altında yaşayan aşırı yoksul insanların sayısı istikrarını korudu, hatta arttı. Mevcut savaşlar sürerse aşırı yoksul çocukların büyük çoğunluğu çok yakında askerî hatların gerisinde yaşıyor olacak. Bu uluslararası yardım toplumu için kültürel bir zorluk oluşturuyor; Stockholm Deklarasyonu (2016). Bakınız gapm.io/tepov.

On Birinci Bölüm: Uygulamada Factfulness

Çeşitlendirilmiş ekonomiler. MIT ülkelerin mevcut endüstrileri ve becerilerini göz önüne alarak en iyi nasıl çeşitlenebileceklerinin yolunu bulmalarına yardımcı olmak için ücretsiz bir araç üretti: https://atlas.media.mit.edu/en). Bakınız: gapm.io/x4 veya Hausmann ve diğerleri (2013)'ni okuyun.

Öğretmenler. Bedava eğitim materyallerimizi bulmak için www.gapminder.org/teach'i ziyaret edin ve sınıflarında olguya dayalı bir dünya görüşünü destekleyen öğretmen topluluğuna katılın.

Yzaım Hataralı: Bu yazım hatası, Doğu halılarının her zaman en az bir hata bulundurması gerekmesinden ilham alarak kasten yapıldı. Her halıda en az bir düğüm mutlaka yanlış atılmalı. Bize insan olduğumuzu ve kusursuzmuşuz gibi davranmamamız gerektiğini hatırlatmak için. Bu olgunun arkasında özellikle bir kaynağımız yok.

Yapıcı haberler. Haber sorununuzu çözmek için iki farklı yaklaşım: https://constructiveinstitute.org ve https://www.wikitribune.com.

Yerel cehalet ve veriler. Alan Smith'in İngiltere'deki yerel yanlış kanılara harika örnekler verdiği TEDx konuşması, "İstatistikleri Neden Sevmelisiniz?"i sakın kaçırmayın. Gapminder, Stockholm hakkındaki bu örnek gibi yerel görselleştirmeler geliştirmeye başlıyor. Her kabarcık şehrin küçük bir bölgesini temsil ediyor. Oynat düğmesine basın ve bölgelerin %90'ının nasıl ortada bir yerde olduğunu ve Stockholm'de iki uç arasında yaşayan insanlar arasındaki farklılıklar rahatsız edici bir düzeyde olduğundan sık sık siyasi tartışmalara konu olsalar bile Stockholm'ün büyük bir kısmının nasıl zenginleştiğini ve eğitim seviyesinin yükseldiğini görün. Bakınız: gapm.io/gswe1

Son Bir Not

Ücretsiz küresel gelişim verileri. Bu kitabı mümkün kılan ve araştırmalara açık erişim oldu. 1999'da Dünya Bankası gelmiş geçmiş en kapsamlı küresel istatistiklerden birini bir CD-ROM'da sundu: "Dünya Gelişim Göstergeleri." İçeriğini insanların kullanımını biraz daha kolaylaştırmak için internet sayfamıza, hareketli kabarcık grafiklerimize yükledik. Dünya Bankası biraz sinirlendi ama bizim savımız vergi mükelleflerinin bu resmî verilerin toplanması için zaten bir sürü para ödediğiydi; biz sadece zaten sahibi oldukları bir şeye ulaşmalarını sağlıyorduk. Ve şunu sorduk: "Küresel piyasa güçlerinin gerektiği gibi işlemesi için bilgiye bedava erişime inanmıyor musunuz?" Dünya Bankası 2010'da bütün verilerini ücretsiz sunmaya karar verdi (ve ısrarımız için bize teşekkür etti). Mayıs 2010'da yeni Açık Veri platformları için yapılan törende sunum yaptık ve o zamandan beri Dünya Bankası güvenilir küresel istatistikler için ana erişim noktasına dönüştü. Bakınız: gapm.io/x6.

Bu Tim Berners-Lee ve bedava internet hayalinin ilk sahipleri sayesinde mümkün oldu. Tim Berners-Lee, World Wide Web'i kurmasından kısa bir süre sonra bizimle temasa geçti ve bağlantılı veri kaynakları ağının nasıl çiçek açacağını gösteren (güzel çiçeklerden faydalanılmış) bir slayt şovunu ödünç almak istedi. Bütün içeriklerimizi ücretsiz paylaştığımız için elbette evet dedik. Tim insanların "The Next Web"in güzelliğini görmelerine yardım etmek için 2009 TED konuşmasında bu çiçekli Powerpoint sunumunu kullandı ve çoklu kaynaklardan alınma veriler bir araya geldiğinde neler olacağının bir örneği olarak Gapminder'ı gösterdi. Bakınız: Berners-Lee (2009). Vizyonu çok cesurca, şu ana kadar sadece ilk filizlerini gördük!

Ne yazık ki bu kitap birçok vergi mükellefinin verilerine fiyat etiketi koymaya devam eden Uluslararası Enerji Ajansı (www.iea.org) ve OECD'den (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) neredeyse hiçbir bilgi kullanmadı. Bu muhtemelen yakında değişecektir –ve değişmelidir– çünkü enerji istatistikleri erişimin bu kadar zor olmasına göz yumulmayacak kadar önemli.

KAYNAKLAR

ABD Nüfus Sayım Bürosu, Mevcut Nüfus Anketi, 2017 Yıllık Sosyal ve Ekonomik Yardım, Tablo: "FINC01_01. Selected Characteristics of Families by Total Money Income in: 2016", parasal gelir, bütün ırklar, bütün aileler: gapm.io/xuscb17.

Abouchakra, Rabih, Ibrahim Al Mannaee ve Mona Hammami Hijazi, *Looking Ahead: The 50 Trends That Matter*, grafik, s. 274, Bloomington, IN: Xlibris, 2016.

Allansson, Marie, Erik Melander ve Lotta Themnér, "Organized violence, 1989–2016", *Journal of Peace Research* 54, no. 4, (2017).

Ariely, Dan, *The Honest Truth About Dishonesty: How We Lie to Every one, Especially Ourselves*, New York: Harper, 2012 (Dan Ariely, *Dürüst Olmamanın Ardındaki (Dürüst) Gerçek*, çev: Asiye Hekimoğlu Gül, Optimist Yayınları, 2013).

Ariely, Dan, *Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions*, New York: Harper 2008 (Dan Ariely, *Akıldışı Ama Öngörülebilir: Kararlarımızı Biçimlendiren Gizli Kuvvetler*, çev: Filiz Şar, Optimist Yayınları, 2010).

Ariely, Dan, *The Upside of Irrationality, The Unexpected Benefits of Defying Logic at Work and at Home*, New York: Harper, 2010 (Dan Ariely,

Akıldışının Mantığı Evdeki ve İşteki Mantığa Başkaldırmanın Beklenmedik Faydaları, çev: Asiye Hekimoğlu Gül, Optimist Yayınları, 2011).

ATAA (Amerika Hava Taşımacılığı Birliği), *The Annual Reports of the U.S. Scheduled Airline Industry*, 1940-1991. Daha eski baskılar *Little known facts about the scheduled air transport industry and AIR Transport Facts and Figures* başlığını taşıyordu. Erişim: Kasım 2017; http://airlines.org.

Banerjee, Abhijit Vinayak ve Esther Duflo, *Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*, New York: PublicAffairs, 2011.

Barro-Lee, Educational Attainment Dataset v 2.1, güncelleme 4 Şubat 2016. Bakınız Barro ve Lee (2013). Erişim: 7 Kasım 2017; http://www.barrolee.com. gapm.io/xbl17.

Barro, Robert J. ve Jong-Wha Lee, "A New Data Set of Educational Attainment in the World, 1950–2010", *Journal of Development Economics* 104, (2013): s. 184–98.

BBC, yapımcı: Farhana Haider, "How the Danish Jews escaped the Holocaust", Witness, *BBC, Magazine*, 14 Ekim 2015: gapm.io/xbbcesc17.

Berners-Lee, Tim, "The next web". Şubat 2009'da Long Beach, Kaliforniya'da filme alındı. TED video, 16.23: gapm.io/x-tim-b-l-ted. https://www.ted.com/talks/i_berners_ee_on_the_next_web.

Betts, Alexander ve Paul Collier, *Refuge: Rethinking Refugee Policy in a Changing World*, New York: Oxford University Press, 2017.

Biraben, Jean-Noel, "An Essay Concerning Mankind's Evolution", *Population*, Selected Papers, Tablo 2, Aralık 1980, ABD Nüfus Sayımı Bürosu, gapm.io/xuscbbir.

BJS (Adalet İstatistikleri Bürosu), Rand, M. R. ve diğerleri, "Alcohol and Crime: Data from 2002 to 2008", Washington, DC: Adalet İstatistikleri Bürosu, Adalet Programları Ofisi, Amerika Birleşik Devletleri Adalet Bakanlığı, 2010. Sayfa en son 28 Temmuz 2010'da güncellenmiş. Erişim: 21 Aralık 2017; https://www.bjs.gov/content/acf/ac_conclusion.cfm.

Bongaarts, John ve Rodolfo A. Bulatao, "Beyond Six Billion: Forecasting the World's Population", Ulusal Araştırma Konseyi, Nüfus Projeksiyonları Paneli, Nüfus, Davranış ve Sosyal Bilimler ve Eğitim Ko-

misyonu, Washington, DC: 2000. National Academy Press. https://www.nap.edu/read/982/chapter/4#38.

Bourguignon, François ve Christian Morrisson, "In equality Among World Citizens: 1820–1992", *American Economic Review* 92, no. 4, (Eylül 2002): s. 727–44.

Bryant, John, "Theories of Fertility Decline and the Evidence from Development Indicators", *Population and Development Review* 33, no. 1, (Mart 2007): s. 101–27.

BTS[1] (ABD Ulaştırma İstatistikleri Bürosu), ABD Hava Taşıyıcıları Güvenlik Verileri, Toplam can kaybı, Ulusal Ulaştırma İstatistikleri, Tablo 2-9. Erişim: 24 Kasım 2017; gapm.io/xbtsafat.

BTS[2], Ücretli yolcu milleri (yolcu sayısı ve uçulan mesafe [000]), T-100 Segment veri. Erişim 4: Kasım 2017; gapm.io/xbtspass.

Caldwell, J. C. ,"Three Fertility Compromises and Two Transitions", *Population Research and Policy Review 27*, no. 4, (2008): s. 427–46: gapm.io/xcaltfrt.

Carson, Rachel, *Silent Spring*. Boston: Houghton Mifflin, 1962 (Rachel Carson, *Sessiz Bahar*, çev: Çağatay Güler, Palme Yayıncılık, 2004).

CAS, Veritabanı, Amerikan Kimya Derneği, 2017. Erişim: 3 Aralık 2017; gapm.io/xcas17.

CDC[1] (Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri), Taubenberger, Jeffery K. ve David M. Morens, "1918 Influenza: The Mother of All Pandemics", *Emerging Infectious Diseases* 12, no. 1, (Ocak 2006): s. 15–22; gapm.io/xcdcsflu17.

CDC[2], "Organoklorlu Pestisitlerin Gözden Geçirilmesi", Dichlorodiphenyltrichloroethane (DDT). Ulusal Biyoizleme Programı.

CDC[3], "Ebola Outbreak in West Africa—Reported Cases Graphs.", Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri, 2014; gapm.io/xcdceb17.

CDC[4], DDT, DDE ve DDD için Toksikolojik Profil, https://www.atsdr.cdc.gov/toxprofiles/tp.asp?id= 81&tid=20.

CDIAC, "Global, Regional, and National Fossil-Fuel CO2 Emissions", Boden, T. A., G. Marland ve R. J. Andres. 2017. Karbondioksit Bilgi Analiz Merkezi, Oak Ridge Ulusal Laboratuvarı, ABD Enerji Bakanlığı, Oak Ridge, Tenn., USA DOI 1.

CETAD (Vergi ve Gümrük Araştırmaları Merkezi), "Distribuição da Renda por Centis Ano MARÇO 2017", Maliye Bakanlığı (Brazil), 2017; gapm.io/xbra17.0.3334/CDIAC/00001_V2017. gapm.io/xcdiac.

Cialdini, Robert B, *Influence: How and Why People Agree to Things*, Boston, MA: Allyn and Bacon, 2001.

College Board, SAT Toplam Grup Profil Raporu, 2016; gapm.io/xsat17.

Collier, Paul, *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It*, New York: Oxford University Press, 2007.

Collier, Paul, *Exodus: How Migration Is Changing Our World*, New York: Oxford University Press, 2013.

Collier, Paul, *The Plundered Planet: Why We Must— and How We Can— Manage Nature for Global Prosperity*, New York: Oxford University Press, 2010.

Collier, Paul, *Wars, Guns and Votes: Democracy in Dangerous Places*, New York: Random House, 2011.

Correlates of War Project, COW Dataset v4.0, veriler şuradan derlendi: Sarkees, Meredith Reid ve Frank Wayman (2010). Veri güncelleme 2011, Erişim: 3 Aralık 2017; http://www.correlatesofwar.org/data-sets/COW-war.

Countdown to 2030, *Reproductive, Maternal, Newborn, Child, and Adolescent Health and Nutrition*, Veriler Brezilya, Pelotas Federal Üniversitesi'nden Aluisio Barros ve Cesar Victora (2017) tarafından üretildi: http://countdown2030.org.

Crosby, Alfred W, *America's Forgotten Pandemic*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1989.

Cummins, Denise, "Why the Gender Difference on SAT Math Doesn't Matter". *Good Thinking* blog, *Psychology Today*. 17 Mart 2014.

Davies, D. P. (1985), "Cot death in Hong Kong: a rare problem?", Lancet: 14 Aralık 1985; 2, (8468): s. 1346-9: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2866397.

DeFries, Ruth, *The Big Ratchet: How Humanity Thrives in the Face of Natural Crisis*, New York: Basic Books, 2014.

Diamond, Jared, *The World Until Yesterday: What Can We Learn from Traditional Societies?* London: Viking, 2012 (Jared Diamond, *Düne*

Kadar Dünya, Eski Toplumlardan Ne Öğrenebiliriz?, çev: Cengiz Yücel, Akılçelen Kitaplar, 2016)

Dobbs, Richard, James Manyika ve Jonathan Woetzel, *No Ordinary Disruption: The Four Global Forces Breaking All the Trends*, New York: PublicAffairs, 2016.

Dollar Street, Creative Commons BY 4.0 altında ücretsiz fotoğraflar, Gapminder, Anna Rosling Rönnlund: 2017; www.dollar-street.org.

Ehrlich, Paul R. ve Anne Ehrlich, *The Population Bomb*, New York: Ballantine, 1968.

EIA (ABD Enerji Bilgi Yönetim İdaresi), "Annual passenger travel tends to increase with income", Uluslararası Enerji Görünümü, Ulaştırma İstatistikleri Bürosu, Ulusal Ulaştırma İstatistikleri, 2016.

Ellenberg, Jordan, *How Not to Be Wrong: The Power of Mathematical Thinking*, New York: Penguin, 2014.

Elsevier: Reller, Tom. "Elsevier Publishing— A Look at the Numbers, and More", 22 Mart 2016. Erişim: 26 Kasım 2017; https://www.elsevier.com/connect/elsevier-publishing-a-look-at-the-numbers-and-more.

EM-DAT: Afetlerin Epidemiyolojisi Araştırma Merkezi (CRED), Uluslararası Afet Veritabanı, Debarati Guha-Sapir, Université catholique de Louvain. Erişim: 5 Kasım 2017; www.emdat.be.

Encuesta Nacional de Ingresos y Gastos de los Hogares (ENIGH) 2016, Tabulados básicos, 2017: Tablo 2.3, 2016.

EU Council[1], 28 Kasım 2002 tarihli "İzinsiz giriş, transit ve ikametin kolaylaştırılmasını tanımlayan" Konsey Direktifi 2002/90/EC, Kasım, 2002: gapm.io/xeuc90.

EU Council[2], 28 Haziran 2001 Konsey Direktifi 2001/51/EC (14 Haziran 1985 tarihli Schengen Antlaşması'nı uygulamaya koyan Konvansiyonu'nun 26 no'lu maddesinin hükümlerine ek niteliğinde), Haziran 2001: gapm.io/xeuc51.

EPA (ABD Çevre Koruma Ajansı). Çevre programı, Pestisit bilgileri: gapm.io/xepa17.

FAO[1] (BM Gıda ve Tarım Örgütü), "Food Insecurity in the World 2006", 2006: gapm.io/faoh2006.

FAO[2], *The State of World Fisheries and Aquaculture 2016: Contributing to Food Security and Nutrition for All*, Rome FAO, 2016. Erişim: 29 Kasım 2017; http:/www.fao.org/3/a-i5555e.pdf. gapm.io/xfaofi.

FAO[3]. "Statistics—Food security indicators", son değiştirilme tarihi 31 Ekim 2017. Erişim: 29 Kasım 2017; gapm.io/xfaofsec.

FAO[4]. FAOSTAT Dünya Toplamı, Mahsul: Tahıllar, Toplam, 1961–2014, son değiştirilme tarihi 17 Mayıs 2017. Erişim: 29 Kasım 2017; gapm.io/xcer.

FAO[5]. "State of the World's Land and Water Resources for Food and Agriculture", SOLAW, FAO, Haritalar, 2011: gapm.io/xfaowl17.

FBI, Tekdüze Suçları Raporlama İstatistikleri, *Crime in the United States*, raporlanan bütün şiddet içerikli suçlar ve mala karşı suçlar. Erişim: 12 Ekim 2017; gapm.io/xfbiu17.

Foresight, *Migration and Global Environmental Change*. Final Project Report, Londra: Government Office for Science, 2011: gapm.io/xcli17.

FRD: Ofcansky, Thomas P., Laverle Bennette Berry ve Library of Congress Federal Research Division, *Ethiopia: A Country Study*, Washington, DC: Federal Research Division, Library of Congress, 1993: gapm.io/xfdi.

Friedman, Thomas L., *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*, New York: Farrar, Straus & Giroux, 2005.

Gallup[1]. McCarthy, Justin. "More Americans Say Crime Is Rising in U.S.", *Gallup News*, 22 Ekim 2015. Erişim: 1 Aralık 2017; http://news.gallup.com/poll/186308/americans-say-crime-rising.aspx. Gallup[2], Brewer, Geoffrey, "Snakes Top List of Americans' Fears", *Gallup News*, 19 Mart 2001. Erişim: 17 Aralık 2017; http://news.gallup.com/poll/1891/snakes-to-list-americans-fears.aspx.

Gallup[3], Newport, Frank, "In U.S., Percentage Saying Vaccines Are Vital Dips Slightly", *Gallup News*, 6 Mart 2015: gapm.io/xgalvac17.

Gallup[4], "Concern About Being Victim of Terrorism.", US polls, 1995–2017, *Gallup News*, Aralık 2017; gapm.io/xgal17.

Gallup[5], McCarthy, Justin, "U.S. Support for Gay Marriage Edges to New High", *Gallup News*, 3–7 Mayıs 2017; gapm.io/xgalga.

Gapminder[1], Regions, dividing the world into four regions with equal-areas, gapm.io/ireg.

Gapminder[2], GDP per capita—v25, Maddison verileri, Dünya Bankası GSYİH 2011, uluslararası sabit SAGP ve WEO 2017'den IMF öngörüleri ile hizalanması için Mattias Lindgren tarafından genişletilip Ola Rosling tarafından düzenlendi.

Gapminder[3], Four income levels—v1, gapm.io/elev.
Gapminder[4], Life expectancy v9, veriler IHME-GBD 2016, UN Population ve Mortality.org ile değerlendirildi. Esas çalışma Mattias Lindgren'e aittir, gapm.io/ilex.
Gapminder[5], Protected nature—v1, WDPA (Dünyada Korunan Alanlar Veritabanı), UK-IUCN, UNEP-WCMC, gapm.şo/natprot.
Gapminder[6], Child mortality rate—v10, veriler UN-IGME ile eşleştirildi. 10 Kasım 2107, gapm.io/itfr.
Gapminder[7], Total fertility rate—v12, gapm.io/dtfr.
Gapminder[8], Income mountains—v3. Erişim: 2 Kasım 2017; gapm.io/incm.
Gapminder[9], Extreme poverty rate—v1. Gapminder Income Mountains veri grubuna dayanılarak 1800-2040 dönemi için bütün ülkelerin aşırı yoksulluk oranlarını kabaca tahmini, gapm.io/depov.
Gapminder[10], Household per capita income—v1, gapm.io/ihhinc.
Gapminder[11], "Don't Panic—End Poverty", Hans Rosling'in sunduğu BBC belgeseli, yönetmen: Dan Hillman, Wingspan Productions, Eylül 2015.
Gapminder[12], Legal slavery data—v1, gapm.io/İslav.
Gapminder[13], HIV,newly infected—v2, 1990 öncesi tarihsel yaygınlık tahminleri Linus Bengtsson ve Ziad El-Khatib'e aittir, gapm.io/dhivnew.
Gapminder[14], Death penalty abolishment—v1, gapm.io/ideat.
Gapminder[15], Countries ban leaded gasoline—v1, gapm.io/ibanlead.
Gapminder[16], Air plane fatalities—v1; Indicator Population—v5— all countries—1800–2100, verileri UN WPP 2017'e ve 1950 öncesi için ağırlıklı olarak Maddison'a dayandırılmıştır, gapm.io/dpland.
Gapminder[17], Population—v5—all countries—1800–2100, veriler UN WPP 2017'e ve 1950 öncesi için ağırlıklı olarak Maddison'a dayandırılmıştır, gapm.io/dpop.
Gapminder[18], Undernourishment—v1, gapm.io/dundern.
Gapminder[19], Feature films—v1, gapm.io/dcultf.
Gapminder[20], Women suffrage—v1, veriler ağırlıklı olarak kadınlara oy kullanma hakkını konu alan Wikipedia sayfasından derlenmiştir, gapm.io/dwomsuff.
Gapminder[21], Literacy rate—v1, veriler UNESCO İstatistik Enstitüsü (UIS) ve van Zanden'a dayandırılmıştır, gapm.io/dliterae.

Gapminder[22], Internet users—v1, gapm.io/dintus.
Gapminder[23], Childrenwith some vaccination—v1, veriler Dünya Sağlık Örgütü'ne dayanılarak oluşturulmuştur, gapm.io/dsvacc.
Gapminder[24], Playable guitars per capita (very rough estimates)—v1, gapm.io/dguitars.
Gapminder[25], Maternal mortality—v2, gapm.io/dmamo.
Gapminder[26], "Factpods on Ebola", s. 1–15, gapm.io/fpebo.
Gapminder[27], Poll results from events, gapm.io/rrs.
Gapminder[28], How good are the UN population forecasts?, gapm.io/mmpopfut.
Gapminder[29], The Inevitable Fill-Up, gapm.io/mmfu.
Gapminder[30], Family size by income level, gapm.io/efinc.
Gapminder[31], Protected Nature—v1, gapm.io/protnat.
Gapminder[32], Hans Rosling, "Swine flu alert! News/Death ratio: 8176", Video, 8 Mayıs 2009, gapm.io/sftbn.
Gapminder[33], Average age at first marriage, gapm.io/fmarr.
Gapminder[34], World Health Chart, www.gapminder.org/whc.
Gapminder[35], Differences within Africa, gapm.io/eafrdif.
Gapminder[36], Monitored species, gapm.io/tnwlm.
Gapminder[37], Food production, gapm.io/tfood.
Gapminder[38], War deaths, gapm.io/twar.
Gapminder[39], Textile, gapm.io/ttextile.
Gapminder[40], Protected nature, gapm.io/protnat.
Gapminder[41], "Why Boat Refugees Don't Fly!", gapm.io/p16.
Gapminder[42], Child labour, gapm.io/dchlab.
Gapminder[43], Gapminder Factfulness Poster, v3.1. Free Teaching Material, License CC BY. 4.0., 2017, gapm.io/fposter.
Gapminder[44], Length of schooling, gapm.io/dsclex.
Gapminder[45], Recreation spending by income level, gapm.io/tcrecr.
Gapminder[46], Caries, gapm.io/dcaries.
Gapminder[47], Fertility rates by income quintile, gapm.io/dtfrq.
Gapminder[48], Road accidents, gapm.io/droada.
Gapminder[49], Child drownings by income level, gapm.io/ddrown.
Gapminder[50], Travel distance, gapm.io/ttravel.
Gapminder[51], CO2 emissions, gapm.io/tco2.
Gapminder[52], Natural disasters, gapm.io/tndis.

Gapminder[53], Fertility rate and income by religion, gapm.io/dtfrr.

GDL[1] (Global Data Lab), Alan verileri Jeroen Smits tarafından başlatıldı, https://globaldatalab.org/areadata.

GDL[2], IWI Uluslararası Varlık Endeksi, https:// globaldatalab.org/iwi.

Gilbert ve diğerleri, (2005), "Infant sleeping position and the sudden infant death syndrome: systematic review of observational studies and historical review of recommendations from 1940 to 2002", Ruth Gilbert, Georgia Salanti, Melissa Harden, Sarah. Ayrıca bakınız *International Journal of Epidemiology*, Cilt 34, Sayı 4, 1 Ağustos 2005, s. 874–887: https://doi.org/10.1093/ije/dyi088.

Gilovich, Thomas, *How We Know What Isn't So*, New York: Macmillan, 1991.

Gleditsch, Nils Petter. Norwegian: *Mot en mer fredelig verden?*, Oslo: Pax, 2016, Şekil 1.4, gapm.io/xnpgfred.

Gleditsch, Nils Petter ve Bethany Lacina, "Monitoring trends in global combat: A new dataset of battle deaths", *European Journal of Population* 21, no: 2–3, (2005): s. 145–66: gapm.io/xbat.

Goldberger, Leo, *The Rescue of the Danish Jews: Moral Courage Under Stress*, New York: New York University Press, 1987.

Good Judgment Project, www.gjopen.com.

Gottschall, Jonathan, *The Storytelling Animal: How Stories Make Us Human*, Boston and New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2012.

Gribble, Gordon W, "Food chemistry and chemophobia", *Food Security* 5, no: 1, (Şubat 2013), gapm.io/xfosec.

GSMA, *The Mobile Economy 2017*, GSM Association, 2017: gapm.io/xgsmame.

GTD, Küresel Terörizm Veritabanı 2017. Erişim: 2 Aralık 2017; gapm.io/xgtdb17.

GTF, "The Global Tracking Framework measuresthe population withaccessto electricity in both rural and urban areas from 1990-2014", Dünya Bankası & Uluslararası Enerji Ajansı, Global Tracking Framework. Erişim: 29 Kasım 20171, http://gtf.esmap.org/results.

Gurven, Michael ve Hillard Kaplan, "Longevity Among Hunter- Gatherers: A Cross-Cultural Examination", *Population and Development Review* 33, no: 2, (2007): s. 321–65: gapm.io/xhun.

Haidt, Jonathan, *The Happiness Hypothesis: Finding Modern Truth in Ancient Wisdom*, New York: Basic Books, 2006.

Haidt, Jonathan, *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*, New York: Pantheon, 2012.

Hausmann, Ricardo, "How Should We Prevent the Next Financial Crisis?", The Growth Lab, Harvard University, 2015: gapm.io/xecc.

Hausmann, Ricardo, Cesar A. Hidalgo ve diğerleri, *Atlas of Economic Complexity: Mapping Paths to Prosperity*, 2. Baskı, Cambridge, MA: MIT Press, 2013. Erişim: 10 Kasım 2017; gapm.io/xatl17.

Hellebrandt, Tomas ve Paulo Mauro, "The Future of Worldwide Income Distribution", Peterson Uluslararası Ekonomi Enstitüsü, makale 15-7 Nisan 2015. Erişim: 3 Kasım 2017; gapm.io/xpiie17.

HMD (İnsan Ölüm Veritabanı), Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley ve Max Planck Demografik Araştırma Enstitüsü, indirilme tarihi Eylül 2012: www.mortality.org veya www.humanmortality.de adreslerinden erişilebilir.

Högberg, Ulf ve Erik Bergström. "Läkarråd ökade risken för plötslig spädbarnsdöd", *Läkartidningen* 94, no: 48, (1997): gapm.io/xuhsids.

IATA (Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği), "Accident Overview", Tablo, Özet Bilgi Güvenlik, Aralık 2017: gapm.io/xiatas

ICAO[1] (Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü), Uluslararası Sivil Havacılık Konvansiyonu, Chicago: 7 Aralık 1944; gapm.io/xchicc.

ICAO[2], Uçak Kazaları Soruşturma Yönetmeliği, Uluslararası Sivil Havacılık Konvansiyonu, Ek 13; Uluslararası Standartlar ve Tavsiye Edilen Uygulamalar, 1955: gapm.io/xchi13.

ICAO[3], Küresel Kilit Rakamlar, Ücretli Yolcu-Kilometreler, Hava Ulaşımı İzleme, 2017: https:/www.icao.int/sustainability/Pages/Air-Traffic-Monitor.aspx.

Ichiseki, Hajime, "Features of disaster-related deaths after the Great East Japan Earthquake", *Lancet* 381, no: 9862, (19 Ocak, 2013): s. 204; gapm.io/xjap.

ICP, "Purchasing Power Parity $ 2011", Uluslararası Karşılaştırma Programı: gapm.io/x-icpp.

IHME[1] (Sağlık Ölçme ve Değerlendirme Enstitüsü), Data Life Expectancy, Global Burden of Disease Study 2016, Sağlık Ölçme ve De-

ğerlendirme Enstitüsü, Washington Üniversitesi, Seattle, Eylül 2017. Erişim: 7 Ekim 2017; gapm.io/xihlex.

IHME[2], "Global Educational Attainment 1970–2015", erişim: 10 Mayıs 2017; gapm.io/xihedu.

IHME[3], "Road injuries as a percentage of all disability", GBD Compare: gapm.io/x-ihaj.

IHME[4], "Drowning as a percentage of all death ages 5–14, by four development levels", GBD Compare: http://ihmeuw.org/49kq.

IHME[5], "Drowning, share of all child deaths in ages 5–14, comparing Sweden with average for all highly developed countries", GBD Compare: http://ihmeuw.org/49ks.

IHME[6], "Local Burden of Disease—Under-5 mortality", erişim: 29 Kasım 2017; gapm.io/xih5mr.

IHME[7], "Measles", GBD Compare, Sağlık Ölçme ve Değerlendirme Enstitüsü, Washington Üniversitesi, 2016: gapm.io/xihels.

IHME[8], "All causes of death", GBD Compare, Sağlık Ölçme ve Değerlendirme Enstitüsü, Washington Üniversitesi, 2016: http:// ihmeuw. org /49p3.

IHME[9], "Transport injuries", GBD Compare, Sağlık Ölçme ve Değerlendirme Enstitüsü, Washington Üniversitesi, 2016: http:/ ihmeuw. org/49pa.

IHME[10], "Interpersonal violence", GBD Compare, Institute for Health Metrics and Evaluation, University of Washington, 2016: http:// ihmeuw.org/49pc.

IHME[11]. 2016'da, risk faktörü, güvensiz su kaynağına bağlanabilen 5 yaşın altındaki ölümler için veriler, IHME GBD 2016, erişim: 12 Aralık 2017: http://ihmeuw.org/49xs.

ILO[1] (Uluslararası Çalışma Örgütü), Zorla Çalıştırma Sözleşmesi, 1930 (No: 29) (C.29), erişim: 2 Aralık 2017; gapm.io/xiloflc.

ILO[2], Zorla Çalıştırmanın Kaldırılması Sözleşmesi, 1957 (No: 105) (C.105), erişim: 2 Aralık 2017; gapm.io/xilola.

ILO[3], Country baselines: Turkmenistan: gapm.io/xiloturkm.

ILO[4], Country baselines: Uzbekistan: gapm.io/xilouzb.

ILO[5], Country baselines: North Korea: gapm.io/xilonkorea.

ILO[6], 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem sözleşmesi, 1999: gapm.io/xilo182.

ILO[7], IPEC (Yacouba Diallo, Alex Etienne ve Farhad Mehran), "Global child labour trends 2008 to 2012", Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC), Cenevre: ILO, 2013; gapm.io/xiloi.

ILO[8] IPEC, Çalışma hayatında çocuklar, çocuk işçilik ev tehlikeli işler, 5–17 yaş grubu, 2000–2012, s. 3, Tablo 1, Uluslararası Çalışma Örgütü: ILO Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC); gapm.io/xiloipe.

ILO[9], "Programme on the Elimination of Child Labour, World (1950–1995)", Uluslararası Çalışma Örgütü Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesi Üzerine Tahminler ve Projeksiyonlar Programı, (ILO- EPEAP), Kaushik Basu, 1999: OurWorldInData.org/child-labor.

ILO[10], Yaşam Standardı Ölçme Anketi, LABORSTA Çalışma İstatistikleri Veritabanı, Uluslararası Çalışma Örgütü: gapm.io/xilohhs.

ILMC (Uluslararası Kurşun İdare Merkezi), Benzinden Kurşun Çıkarılması Karnesi, 1990'lar, Uluslararası Kurşun Çinko Araştırma Örgütü (ILZRO), Uluslararası Kurşun Derneği'nin (ILA) desteğiyle. Erişim: 12 Ekim 2017; http://www.ilmc.org/rptcard.pdf.

IMF[1] (Uluslararası Para Fonu), GDP per capita, constant prices with forecasts to 2022, World Economic Outlook 2017, Ekim sayısı. Erişim: 2 Kasım 2017; gapm.io/ximfw.

IMF[2], Archive, World Economic Outlook Veritabanı, eski yıllar: gapm.io/ximfwp.

IMDb, İnternet Film Veritabanı, Uzun metrajlı filmler arama sonuçları yıllara göre filtrelendi: gapm.io/ximdbf.

Hindistan 2011 Nüfus Sayımı, "State of Literacy", Office of the Registrar General & Census Commissioner, India: 2011; gapm.io/xindc.

ISC (Internet System Consortium), "Internet host count history", gapm.io/xitho.

IPCC[1] (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli), Beşinci Değerlendirme Raporu (AR5), Yazarlar ve Editörler, 17 Mayıs 2014: gapm.io/xipcca.

IPCC[2], Fifth Assessment Report (AR5)—Climate Change 2014: Climate Change 2014 Synthesis Report, s. 10: "Surface temperature is

projected to rise over the 21st century under all assessed emission scenarios". Erişim: 10 Nisan 2017; gapm.io/xipcc.

Ipsos MORI[1], Gapminder için 12 ülkede çevrim içi anket, Ağustos 2017: gapm.io/gt17re.

Ipsos MORI[2], "Perils of Perception 2015", Ipsos MORI, 2 Aralık 2015: gapm.io/xip15.

Ipsos MORI[3], "Perils of Perception 2016", Ipsos MORI 14 Aralık2016: gapm.io/xip16.

IPUMS, Integrated Public Use Microdata Series International, Version 6.3, gapm.io/xipums.

ISRC, "International Standard Recording Code", Uluslararası ISRC Bürosu: http://isrc.ifpi.org/en/faq.

ITOPF (Uluslararası Tanker Sahipleri Kirlilik Federasyonu), "Oil tanker spill statistics 2016", s. 4, yayımlanma tarihi Şubat 2017. Erişim: 20 Eylül 2017; http://www.itop.com/fileadmin/data/Photos/Publications/Oil_Spill _ Stats _2016_low.pdf.

ITRPV, "International Technology Roadmap for Photovoltaic", Intersolar Avrupa Çalıştayı, Münih, 1 Haziran 2017, 6. slayttaki grafik: gapm.io/xitrpv.

ITU[1] (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği), "Mobile cellular subscriptions", Dünya Telekommünikasyon/BİT Gelişim Raporu ve Veritabanı: gapm.io/xitumob.

ITU[2], "ICT Facts and Figures 2017", İnternet Kullanan Bireyler. Erişim: 27 Kasım 2017; gapm.io/xituintern.

IUCN[1] (Uluslararası Doğayı Koruma Birliği), Korunan Alan (Tanım 2008): gapm.io/xprarde.

IUCN[2], Korunan alan kategorileri: gapm.io/x- protareacat.

IUCN[3], Green, Michael John Beverley, ed., *IUCN Directory of South Asian Protected Areas*, IUCN, 1990.

IUCN Kırmızı Liste[1], Goodrich, J., ve diğerleri, "Panthera tigris (Tigris)", *IUCN Red List of Threatened Species 2015*: e. T15955A50659951. Erişim: 7 Aralık 2017; gapm.io/xiucnr1.

IUCN Kırmızı Liste [2], Swaisgood, R., D. Wang, ve F. Wei, Ailuropoda melanoleuca (Dev Panda) (2016'da yayınlanan hataları düzeltilmiş versiyon), *IUCN Red Listof Threatened Species 2016*: e. T712A121745669.

Erişim: 7 Aralık 2017; http://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2016-2.RLTS.T712A45 033386.en.

IUCN Kırmızı Liste[3], Emslie, R., "Diceros bicornis (Black Rhinoceros, Hook-lippedRhinoceros)", *IUCN Red List of Threatened Species 2012*: e. T6557A16980917. Erişim: 7 Aralık 2017; http://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2012.RLTS.T6557A16980917.en.

IUCN Kırmızı Liste[4], "Table 1: Numbers of threatened species bymajor groups of organisms (1996–2017)", son değiştirilme 14 Eylül 2017: gapm.io/xiucnr4.

Jacobson, Jodi L., "Environmental Refugees: A Yardstick of Habitability", *Worldwatch Paper* 86, Worldwatch Institute, 1988.

Jinha, A. E., "Article 50 million: an estimate of the number of scholarly articles in existence", *Learned Publishing* 23, no: 10, (2010): s. 258–63. DOI: 10.1087/20100308; gapm.io/xjinha.

Johnson, N. P., ve J. Mueller., "Updating the accounts: global mortality of the 1918–1920 'Spanish' influenza pandemic", *Bulletin of the History of Medicine* 76, no: 1, (Bahar 2002): s. 105–15.

Kahneman, Daniel, *Thinking, Fast and Slow*, New York: Farrar, Straus & Giroux, 2011 (Daniel Kahneman, *Hızlı ve Yavaş Düşünme*, çev: Filiz Deniztekin, Varlık Yayınları, 2015).

Keilman, Nico, "Data quality and accuracy of United Nations population projections, 1950–95", *Population Studies* 55, no: 2 (2001): s. 149–64. Paylaşılma: 9 Aralık 2010; gapm.io/xpaccur.

Klein Goldewijk, Kees, "Total SO2 Emissions", Utrecht Üniversitesi, verileri aktaran Paddy, (http://cdiac.ornl.gov): 18 Mayıs 2013; gapm.io/x- so2em.

Klepac, Petra, ve diğerleri, "Towards the endgame and beyond: complexities and challenges for the elimination of infectious diseases", Şekil 1, *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, Haziran 24 2013. DOI: 10.1098/rstb.2012.0137.

http://rstb.royalsocietypublishing.org/content/368/1623/20120137.

Lafond, F. ve diğerleri, "How well do experience curves predict technological progress? A method for making distributional forecasts", Navigant Research, 2017: https://arxiv.org/pdf/1703.05979.pdf.

Larson, Heidi J. ve diğerleri, "The State of Vaccine Confidence 2016: Global Insights Through a 67- Country Survey", *EBioMedicine* 12,

(Ekim 2016): s. 295–301. Paylaşım: 13 Eylül 2016. DOI: 10.1016/j.ebiom.2016.08.042. gapm.io/xvacnf.

Lindgren, Mattias, "Gapminder's long historic time series", yayın tarihi 2006-2016: gapm.io/histdata.

Livi-Bacci, Massimo, *A Concise History of World Population*, 2. baskı, s. 22, Maiden, MA: Blackwell, 1989.

Lozano, Rafael, Krycia Cowling, Emmanuela Gakidou ve Christopher J. L. Murray, "Increased educational attainment and its effect on child mortality in 175 countries between 1970 and 2009: a systematic analysis", *Lancet* 376, no: 9745, (Eylül 2010): s. 959–74. DIO: 10.1016/S0140-6736 (10) 61257-3. gapm.io/xedux.

Maddison[1], Angus Maddison'un verilerini sürdüren Maddison projesi, kişi başına GSYİH tahminleri, CLIO Infra aracılığıyla, güncelleme Jutta Bolt ve Jan Luiten van Zanden ve diğerleri, Erişim: 3 Aralık 2017; https://www.clio-infra.eu/Indicators/GDPperCapita.html.

Maddison[2], CLIO Infra ile Maddison projesi, Filipa Ribeiro da Silva'nın versiyonu, Jonathan Fink-Jensen tarafından revize edildi, güncelleme 29 Nisan 2015: https://www.clio-infra.eu/Indicators/TotalPopulation.html.

Magnus & Pia, Mino'nun ebeveynleri.

McEvedy, Colin ve Richard Jones, *Atlas of World Population History*, New York: Facts on File, 1978, alıntı ABD Nüfus İdaresi: gapm.io/x-pophist.

Mischel, Walter, *The Marshmallow Test: Mastering Self-control*, New York: Little, Brown, 2014 (Walter Mischel, *Marshmallow Testi: Otokontrolde Ustalaşmak*, çev: Barış Yıldırım, Pegasus Yayınları, 2016).

Music Trades, "The Annual Census of the Music Industries", 2016: http://www.musictrades.com/census.html.

Myrskylä, M., H. P. Kohler ve F. Billari, "Advances in Development Reverse Fertility Declines", *Nature* 460, No: 6, (2009): s. 741–43. DOI: 10.1038/nature 08230.

National Biomonitoring Program. Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri Organoklorlu Pestisitlerin Gözden Geçirilmesi: gapm.io/xpes.

Japon Ulusal Polis Örgütü, *Damage Situation and Police Countermeasures Associated with 2011 Tohoku District -Off the Pacific Ocean Earthquake September 8, 2017*, 8 Eylül 2017, Acil Durum Afet Önlemleri Genel Merkezi: gapm.io/xjapan.

NCI[1] (Ulusal Kanser Enstitüsü), "Trends in relative survival rates for all childhood cancers, age <20, all races, both sexes SEER (9 areas), 1975–94", Şekil 10, s. 9, içinde L. A. G. Ries, M. A. Smith ve diğerleri. ed., "Cancer Incidence and Survival Among Children and Adolescents: United States SEER Program 1975–1995", Ulusal Kanser Enstitüsü, SEER Programı. NIH. Pub. No. 99-4649, Bethesda, MD: 1999: gapm.io/xccs17.

NCI[2], Vaka SEER18 Araştırma Veritabanı kullanılarak hesaplanmış çocukluk kanser oranları, Kasım 2016 sunumu (Katrina/Rita Population Adjustment): https://www.cancer.gov/types/childhood-cancers/child-adolescent-cancers-fact-sheet#r4.

NHTSA (ABD Ulusal Otoyol Trafik Güvenliği İdaresi), "Alcohol-Impaired Driving from the Traffic Safety Facts, 2016 Data", Tablo 1, Ekim 2017: gapm.io/xalc.

Fizyoloji ve Tıp Nobel Ödülü 1948, Paul Herman Müller: gapm. io/xnob.

Novus[1]. Finlandiya ve Norveç'te Gapminder için anketler, Nisan-Ekim 2017: gapm.io/pnovus17a.

Novus[2], İsveç, Norveç, ABD ve İngiltere'de 2013-2017 arasın dönemde Gapminder için çoklu anketler: apm.io/polls17b.

Novus[3], ABD ve İsveç'te Nisan 2017 süresince Gapminder için anketler. Kasım 2013 ve Eylül 2016'da ABD'de GfK Group tarafından KnowledgePanel kullanılarak ve İngiltere'de NatCen tarafından yapıldı: gapm.io/pollnov17bnovus-17b.

Nuclear Notebook. Kristensen, Hans M. ve Robert S. Norris, "The Bulletin of the Atomic Scientists' Nuclear Notebook", Federation of American Scientists: https://thebulletin.org/nuclear-notebook-multimedia.

ODI (Deniz Aşırı Gelişim Enstitüsü), Greenhill, Romilly, Paddy Carter, Chris Hoy ve Marcus Manuel, "Financing the future: how international public finance should fund a global social compact to eradicate poverty", ODI, 2015: gapm.io/xodi.

OEC. Simoes, Alexander J. G. ve César A. Hidalgo, "The Economic Complexity Observatory: An Analytical Tool for Understanding the Dynamics of Economic Development", Yirmi beşinci AAAI Yapay Zekâ Konferansı çalıştayları, 2011. Trade in hs92 category 920.2. String Instruments. gapm.io/xoec17. The Economic Complexity Observatory: https://atlas.media.mit.edu/en.

OECD[1] (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü), "Why Is Health Spending in the United States So High?", Tablo 4: Bakım kategorisine göre kişi başına düşen sağlık harcamaları, ABD ve seçilmiş OECD ülkeleri, 2009. Bir Bakışta Sağlık 2011: OECD Göstergeleri; gapm.io/x-ushealth.

OECD[2], Hava ve GHG Salınımları: Karbondioksit (CO_2), Ton/kişi, 2000-2014: gapm.io/xoecdco2.

OECD[3], "Indicators of Immigrant Integration 2015", 2 Temmuz 2015, OECD, EU: gapm.io/xoecdimintegr.

OHDB, Ağız Sağlığı Veritabanı, DSÖ (WHO) Ağzı Sağlığı İzleme Amaçlı Küresel Ağız Sağlığı Programı ve Japonya Niigata Üniversitesi tarafından desteklenen Malmö, İsveç Diş Hekimliği Fakültesi DSÖ Eğitim ve Araştırma İşbirliği Merkezi: https://www.mah.se/CAPP.

Oppenheim Mason, Karen, "Explaining Fertility Transitions." *Demography*, Silt 34, No: 4, 1997, s. 443-454: gapm.io/xferttra.

Ostrom, Elinor. *Governing the Commons*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1990.

OurWorldInData[1], Roser, Max ve Esteban Ortiz-Ospina, "Declining global poverty: share of people living in extreme poverty, 1820–2015, Global Extreme Poverty", OurWorldInData.org adresinde yayımlandı. Erişim: 20 Kasım 2017; ourworldindata.org/extreme-poverty.

OurWorldInData[2], Roser, Max ve Esteban Ortiz-Ospina "When did literacy start growing in Europe?", OurWorldInData.org adresinde yayımlandı. Erişim: 20 Kasım 2017; ourworldindata.org/literacy.

OurWorldInData[3], Roser, Max ve Esteban Ortiz-Ospina. "Child Labor", 2017. OurWorldInData.org adresinde yayımlandı. Erişim: 20 Kasım 2017; ourworldindata.org/child-labor.

OurWorldInData[4], Roser, Max, "Share of World Population Living in Democracies", 2017. OurWorldInData.org adresinde yayımlandı. Erişim: 26 Kasım 2017; ourworldindata.org/democracy.

OurWorldInData[5], Roser, Max, "Ethnographic and Archaeological Evidence on Violent Deaths", OurWorldInData.org adresinde yayımlandı. Erişim: 26 Kasım 2017; https://ourworldindata.org/ethnographic-and-archaeological-evidence-on-violent-deaths.

OurWorldInData[6], Roser, Max ve Mohamed Nagdy, "Nuclear weapons test", 2017. OurWorldInData.org adresinde yayımlandı. Erişim: 14 Kasım 2017; https://ourworldindata.org/nuclear-weapons.

OurWorldInData[7], Number of parties in multilateral environmental agreements based on UNCTAD United Nations Treaty Collection. OurWorldInData.org adresinde yayımlandı: https://ourworldindata.org/grapher/number-of-parties-env-agreements.

OurWorldInData[8], Tzvetkova, Sandra, "Not All Deaths Are Equal: How Many Deaths Make a Natural Disaster Newsworthy?", 19 Temmuz 2017. OurWorldInData.org adresinde yayımlandı. Eisensee, T. ve D. Strömberg'den sonuçlar kullanıldı, 2007: https://ourworldindata.org/how-many-deaths-make-a-natural-disaster-newsworthy.

OurWorldInData[9], Ritchie, Hannah ve Max Roser, "Energy Production & Changing Energy Sources", Lafond ve diğerleri (2017). OurWorldInData.org adresinde yayımlandı. Erişim: 19 Aralık 2017; https://ourworldindata.org/energy-production-and-changing-energy-sources.

OurWorldInData[10], Roser, Max, "Fertility Rate", OurWorldInData.org adresinde yayımlandı: https://ourworldindata.org/fertility-rate.

Paine, R. R. ve J. L. Boldsen, "Linking age-at-death distributions and ancient population dynamics: a case study", 2002. *Paleodemography: Age distributions from skeletal samples*, ed. R. D. Hoppa ve J. W. Vaupel, s. 169–80, Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Paulos, John Allen. *Innumeracy, Mathematical Illiteracy and its Consequences*, New York: Penguin, 1988.

PDNA, Nepal Hükümeti Millî Planlama Komisyonu, *Nepal Earthquake 2015: Post Disaster Needs Assessment*, cilt A. Kathmandu: Government of Nepal, 2015: gapm.io/xnep.

Perry, Mark J., "SAT test results confirm pattern that's persisted for50 years—highschool boys are better at math than girls", *AEIdeas* blog, American Enterprise Institute, 27 Eylül 2016: gapm.io/xsat.

Pew[1], "JapaneseWary of Nuclear Energy", Pew Araştırma Merkezi Küresel Tavırlar ve Eğilimler, 5 Haziran 2012: gapm.io/xpewnuc.

Pew[2], "Religious Composition by Country, 2010–2050", Pew Araştırma Merkezi Din & Kamusal Hayat, 2 Nisan 2015 (tablo): gapm.io/xpewrel1.

Pew[3], "The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050", Pew Araştırma Merkezi. Din & Kamusal Hayat, 2 Nisan 2015: gapm.io/xpewrel2.

Pinker, Steven, *The Better Angels of Our Nature: The Decline of Violence in History and Its Causes*. Londra: Penguin, 2011.

Pinker, Steven, *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*, New York: Penguin, 2002. (Steven Pinker, *Boş Sayfa: İnsan Doğasının Modern İnkârı*, çev: Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010).

Pinker, Steven, *How the Mind Works*, New York: W.W. Norton, 1997 (Steven Pinker, *Zihin Nasıl Çalışır*, çev: Sabri Gürses, Alfa Yayıncılık, 2017).

Pinker, Steven, *The Stuff of Thought*, New York: Viking, 2007 (Steven Pinker, *Düşüncenin Maddesi*, çev: Mehmet Doğan, Alfa Yayıncılık, 2018).

Platt, John R., "Big News: Wild Tiger Populations Are Increasing for the First Time in a Century", *Scientific American*, 10 Nisan 2016.

PovcalNet, "An Online AnalysisTool for Global Poverty Monitoring", Martin Ravallion tarafından Dünya Bankası'nda kuruldu. Erişim: 30 Kasım 2017; http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet.

PRIO. (Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsü), "The BattleDeaths Dataset version 3.1", Güncelleme 2006; s. 1946–2008. Bakınız Gleditsch ve Lacina (2005), erişim: 12 Kasım 2017; gapm.io/xpriod.

Quétel, Claude. *History of syphilis*, çev. Judith Braddock ve Brian Pike, Cambridge, UK: Polity Press, 1990: gapm.io/xsyph.

Raupach M. R. ve diğerleri, "Sharing a quota on cumulative carbon emissions", *Nature Climate Change* 4, (2014): s. 873–79. DOI: 10.1038/nclimate2384. gapm.io/xcar.

Rosling, Hans, "The best stats you've ever seen", Şubat 2006'da CA, Monterey'de filme alındı. TED video, 19.50: https://www.ted.com/talks/hans_rosling_shows_the_best_stat_you_ve_ever_seen; gapm.io/xtedros.

Rosling, Hans, "Hans Rosling at World Bank: Open Data", 22 Mayıs 2010'da, Washington, DC'de filme alındı. Dünya Bankası video, 41.54: https://www.youtube.com/watch?v=5OWhcrjxP-E; gapm.io/xwbros.

Rosling, Hans, "The magic washing machine", Aralık 2010'da Washington, DC'de filme alındı. TEDWomen video, 9.15. https://www.ted.com/talks/hans_rosling_and_the_magic_washing_machine; gapm.io/tedrosWa.

Rosling, Hans, Yngve Hofvander ve Ulla-Britt Lithell, "Children's death and population growth", *Lancet* 339, (8 Şubat 1992): s. 377–78.

Royal Society of London, *Philosophical transactions of the Royal Society of London*, 155 cilt, Londra, s. 1665–1865: gapm.io/xroys1665.

Sarkees, Meredith Reid ve Frank Wayman, *Resort to War: 1816–2007*, Washington DC: CQ Press, 2010: gapm.io/xcow17.

SCB, Çevresel ve Ekonomik Muhasebe Sistemi: gapm.io/xscb2.

Schultz, T. Paul, "Why Governments Should Invest More to Educate Girls", *World Development* 30, no: 2, (2002): s. 207–25.

SDL, "Slavery in Domestic Legislation", Jean Allain ve Dr. Marie Lynch tarafından oluşturulmuş veritabanı, Queen's University Belfast: http://www.qub.ac.uk/.

Senge, Peter M., *The Fifth Discipline: The Art & Practice of the Learning Organization*, New York: Doubleday, 1990 (Peter M. Senge, *Beşinci Disiplin: Öğrenen Organizasyon Sanatı ve Uygulaması*, çev: Ayşegül İldeniz, Yapı Kredi Yayınları, 2000).

Shengmin, Yu ve diğerleri. "Study on the Concept of Per Capita Cumulative Emissions and Allocation Options", *Advances in Climate Change Research* 2, no: 2, (25 Haziran 2011): s. 79–85; gapm.io/xcli11.

SIPRI Trends in world nuclear forces, 2017, Kile, Shannon N. ve Hans M. Kristensen, SIPRI (Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü), Temmuz 2017: gapm.io/xsipri17.

Smil, Vaclav, *Energy Transitions: Global and National Perspectives*. 2. baskı, ed. Santa Barbara, CA: Praeger, 2016: gapm.io/xsmilen.

Smil, Vaclav, *Global Catastrophes and Trends: The Next Fifty Years*, Cambridge: MIT Press, 2008. gapm.io/xsmilcat. 038

Spotify, Web API: https://developer.spotify.com/web-api.

Stockholm Bildirgesi, Uluslararası Fifth Global Meeting of the International Dialogue on Peacebuilding and Statebuilding, 2015: https://www.pbsbdialogue.org/en.

Sundberg, Ralph ve Erik Melander, "Introducing the UCDP Georeferenced Event Dataset", *Journal of Peace Research*, cilt 50, no: 4, s. 523-532.

Sundin, Jan, Christer Hogstedt, Jakob Lindberg ve Henrik Moberg, *Svenska folkets hälsa i historiskt perspektiv. Barnhälsans historia*, s. 122; Solna: Statens folkhälsoinstitut, 2005: gapm.io/xsfhi5.

Tanigawa, Koichi ve diğerleri, "Loss of life after evacuation: lessons learned from the Fukushima accident." *Lancet* 379, no: 9819, (10 Mart 2012): s. 889-91; gapm.io/xfuk.

Tavris, Carol ve Elliot Aronson, *Mistakes Were Made (But Not by Me): Why We Justify Foolish Beliefs, Bad Decisions, and Hurtful Acts*, New-York: Harcourt, 2007 (Carol Tavris ve Elliot Aronson, *Benim Hatam Değil: Aptal İnançlar, Yanlış Kararlar, Kötü Davranışlar Neden Haklı Gösterilir?*, çev: Nuray Önoğlu, Kuraldışı Yayınları, 2010).

Tetlock, P. E. ve D. Gardner, *Superforecasting: The Art and Science of Prediction*, New York: Crown, 2015 (Dan Gardner ve Philip E. Tetlock, *Süpertahmin: İsabetli Tahmin ve İyi Yargının Bilim ve Sanatı*, çev: Taner Gezer, Optimist Yayın Dağıtım, 2018).

The Economist[1], "The tragedy of the high seas", *Economist*, 22 Şubat 2014: gapm.io/xeconsea.

The Economist[2], "Democracy Index from the Economist Intelligence Unit", Erişim 2 Aralık 2017: gapm.io/xecodemi.

Tylleskär, Thorkild, "KONZO— the walk of the chameleon", Video, küresel beslenme üzerine bir grup çalışması, Dr. Jean-Pierre Banea- Mayambu (Pronanut başkanı), Dr. Desire Tshala-Katumbay (Centre Neuropsychopathologique CNPP, Kinshasa nöroloji kliniğinden) ve Uppsala Üniversitesi beslenme öğrencileri, İsveç, 1995: gapm.io/xvkonzo.

UCDP[1] (Uppsala Çatışma Veri Programı), Battle-RelatedDeaths Dataset,1989 to 2016, dyadic, version 17.1. Bakınız Allansson ve diğerleri, dyadic, version 17.1: http://ucdp.uu.se/downloads.

UCDP[2], Georeferenced Event Dataset (GED) Global version 17.1 (2016); bakınız Sundberg ve diğerleri (2013), Barış ve Çatışma Araştırmaları Departmanı, Uppsala Üniversitesi, http://uc.dp.uu.se/downloads.

2017: gapm.io/xunsdef.

Uluslararası Af Örgütü, *Death Penalty: Data counting abolitionists for all crimes*, 2007-2016, erişim: 3 Kasım 2017; gapm.io/xamndp17.

Uluslararası Gergedan Vakfı, "Between 5,042–5,455 individuals in thewild—Populationslowly increasing", Black Rhino. 5 Kasım 2017: https://rhinos.org.

UN Statistic Division (BM İstatistik Birimi), "Developing regions", erişim: 20 Aralık 2017; gapm.io/xunsdef

UN Comtrade (BM Uluslararası Ticaret İstatistikleri Veritabanı), https://comtrade.un.org.

UN-IGME (Birleşmiş Milletler Kuruluşlar Arası Çocuk Ölümleri Tahmin Grubu), "Child Mortality Estimates", son güncelleme 19 Ekim 2017: http:// www.childmortality.org.

UN-Pop[1] (BM Nüfus Birimi), Population, medium fertility variant, Dünya Nüfus Öngörüleri 2017, BM Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi, Nüfus Birimi: https://esa.un.org/unpd/wpp.

UN-Pop[2], Annual age composition of world population, medium fertility variant, Dünya Nüfus Öngörüleri 2017, BM Nüfus Birimi: https://esa.un.org/unpd/wpp.

UN-Pop[3], Indicators: Life expectancy and total fertility rate (medium fertility variant), Dünya Nüfus Öngörüleri 2017, BM Nüfus Birimi, erişim: 2 Eylül 2017; https://esa.un.org/unpd/wpp.

UN-Pop[4], Annual population by age—Female, medium fertility variant, Dünya Nüfus Öngörüleri 2017, BM Nüfus Birimi, erişim: 7 Kasım 2017; gapm.io/xpopage.

UN-Pop[5], World Population Probabilistic Projections, erişim: 29 Kasım 2017; gapm.io/xpoppproj.

UN-Pop[6], "The impact of population momentum on future population growth", *Population Facts* no: 2017/4 (Ekim 2017): s. 1–2; gapm .io/xpopfut.

UN-Pop[7], Andreev, K.,V. Kantorová ve J. Bongaarts, "Demographic components of future population growth", Teknik makale no: 2013/3, BM DESA Nüfus Birimi, 2013: gapm.io/xpopfut2.

UN-Pop[8], Deaths (both sexes combined), medium fertility variant, Dünya Nüfus Öngörüleri 2017, BM Nüfus Birimi, erişim: 2 Aralık 2017; gapm.io/xpopdeath.

UN-Pop[9], World Contraceptive Use 2017. World Population Prospects 2017, Dünya Nüfus Öngörüleri 2017, BM Nüfus Birimi, Mart 2017. Erişim: 2 Aralık 2017; gapm.io/xcontr.

UNAIDS, "AIDSinfo", erişim: 4 Ekim 2017; http:// aidsinfo.unaids.org.
UNDESA (BM Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi), "Electricity and education: The benefits, barriers, and recommendations for achieving the electrification of primary and secondary schools", Aralık 2014: gapm.io/xdessel.
UNEP[1] (BM Çevre Programı), *Towards a Pollution-Free Planet*, Nairobi: BM Çevre Programı, 2017: gapm.io/xpolfr17.
UNEP[2], 1990 ve 2012 arasında yayınlanmış Bölgesel Kurşun Matriks dökümanları: gapm.io/xuneplmats.
UNEP[3], "Leaded Petrol Phase-out: Global Status as at March 2017", Mart 2017 itibarıyla Küresel Durum Global, erişim: 29 Kasım 2017; gapm.io/xunepppo.
UNEP[4], Ozon veri erişim merkezi: ODP'de ODS tüketimi, veri güncelleme 13 Kasım 2017, erişim: 24 Kasım 2017; gapm.io/xods17.
UNEP[5], Dünya Korunan Alanlar Veritabanı (WDPA). UNEP, IUCN ve UNEP-WCMC. https://protectedplanet.net.
UNEP[6]. Korunan Gezegen Raporu 2016, UNEP-WCMC ve IUCN, Cambridge, UK ve Gland, İsviçre, 2016. Erişim: 17 Aralık 2017; gapm.io/xprotp16.
UNESCO[1], "Education: Completion rate for primary education (household survey data)", erişim: 5 Kasım 2017; gapm.io/xcomplr.
UNESCO[2], "Education: Literacy rate", son güncelleme Temmuz 2017, erişim: 5 Kasım 2017; gapm.io/xuislit
UNESCO[3], "Education: Out-of- school rate for children of primary school age, female", erişim: 26 Kasım 2017: gapm.io/xuisoutsf.
UNESCO[4], "Rate of out-of- school children", erişim: 29 Kasım 2017; gapm.io/xoos.
UNESCO[5], "Reducing global poverty through universal primary and secondary education", Haziran 2017: gapm.io/xprimsecpov.
UNFPA[1] (BM Nüfus Fonu), "Sexual & reproductivehealth", son güncelleme 16 Kasım 2017: http://www.nfpa.org/sexual-reproductive-health.
UNHCR (BM Mülteciler Yüksek Komiserliği), "Conventionand protocol relating to the status of refugees", BM Mülteci Kuruluşu, Cenevre: gapm.io/xunhcr.
UNICEF- MICS, Çoklu Gösterge Küme Anketleri, BM Çocuk Fonu tarafından desteklenmiştir, erişim: 29 Kasım 2017; http://mics.unicef.org

UNICEF[1], *The State of the World's Children1995*, Oxford, UK: Oxford University Press, 1995: gapm.io/xstchi.

UNICEF[2], "Narrowing the Gaps—ThePower of Investing in the PoorestChildren", Temmuz 2017: gapm.io/xunicef2.

UNICEF[3], "Diarrhoea remains a leading killer of young children, despitethe availability of a simpletreatment solution", erişim: 11 Eylül 2017: gapm.io/xunicef3.

UNICEF[4], "The State of the World's Children2013—Childrenwith-Disabilities", 2013: gapm.io/x-unicef4.

UNICEF[5], "Vaccine Procurement Services", https://www.unicef.org/supply/index_54052.html.

UNISDR (BM Birleşmiş Milletler Afet Risklerini Azaltma Ofisi), "Heat wave in Europe in 2003: new data shows Italy as the most affected country", UNISDR, 2003: gapm.io/x-unicefC5.

US-CPS, Mevcut Nüfus Anketi, 2016: 2016 Aile Geliri.

USAID-DHS[1], Demografik ve Sağlık Anketleri (DHS), USAID destekli: https://dhsprogram.com.

USAID-DHS[2], Bietsch, Kristin ve Charles F. Westoff, *Religion and Reproductive Behavior in Sub-Saharan Africa*, DHS Analitik Araştırmalar, No: 48, Rockville, MD: ICF Uluslararası, 2015: gapm.io/xdhsarel.

van Zanden[1]; van Zanden, Jan Luiten, Joerg Baten, Peter Foldvari ve Bas van Leeuwen, "World Income Inequality: The Changing Shape of Global In equality 1820–2000", Utrecht Üniversitesi, 2014: http://www.basvanleeuwen.net/bestanden/WorldIncomeInequality.pdf.

van Zanden[2]; van Zanden, Jan Luiten ve Eltjo Buringh, "Rise of the West: Manuscripts and Printed Books in Europe: A long- term perspective from the sixth through eigh teenth centuries", *Journal of Economic History* 69, No: 2, (Şubat 2009): s. 409–45; gapm.io/xriwe.

van Zanden[3]; van Zanden, Jan Luiten ve diğerleri, ed, *How Was Life? Global Well-Being Since 1820*, Paris: OECD Publishing, 2014: gapm.io/x-zanoecd.

WEF (Dünya Ekonomik Forumu), "Davos 2015—Sustainable Development: Demystifying the Facts", Ocak 2015'te İsviçre, Davos'ta filme alındı, WEF video, 15.42. Hans'ın dinleyicilere sonuçları gösterdiği 5 dakika 18 saniyenin linki: https://youtube.com/3pVlaEbpJ7k?t=5m18s.

White[1]; White, Matthew, *The Great Big Book of Horrible Things*, New York: W. W. Norton, 2011.

White[2]; White, Matthew, *Estimates of death tolls in World War II*. Necrometrics, http://necrometrics.com/20c5m.htm#Second.

WHO[1] (Dünya Sağlık Örgütü), "Global Health Observatory data repository: Immunization", erişim: 1 Kasım 2017: gapm.io/xwhoim.

WHO[2], Güvenli kürtaj: Sağlık sistemleri için teknik & politika rehberliği: gapm.io/xabor.

WHO[3]. WHO Ebola Tepki Ekibi, "Ebola Virus Disease in West Africa— The First 9 Months of the Epidemic and Forward Projections", *New England Journal of Medicine* 371, (6 Ekim 2014): s. 1481–95: gapm.io/xeboresp.

WHO[4], "Causesof child mortality", Global Health Observatory (GHO) verisi, erişim: 12 Eylül 2017; gapm.io/xeboresp2.

WHO[5], "1986–2016: Chernobyl at 30", 25 Nisan 2016: gapm.io/ xwhoc30.

WHO[6], "The use of DDT in malaria vector control: WHO positionstatement", Küresel Sıtma Programı, Dünya Sağlık Örgütü, 2011: gapm.io/xwhoddt1.

WHO[7], "DDT in Indoor Residual Spraying: HumanHealth Aspects— EnvironmentalHealth Criteria 241", Dünya Sağlık Örgütü, 2011: gapm.io/xwhoddt2.

WHO[8], "WHO Global Health Workforce Statistics", Dünya Sağlık Örgütü, 2016. gapm.io/xwhowf.

WHO[9], Durum güncellemeleri: Salgın, gapm.io/xwhopand.

WHO[10], Tüberküloz verileri (TB) Global Health Observatory (GHO) verileri, http://www.who.int/gho/tb.

WHO[11], "What is multidrug-resistanttuberculosis (MDR-TB) and howdo we control it?", gapm.io/xmdrtb.

WHO[12], "Global Health Expenditure Database", son güncelleme: 5 Aralık 2017; http://apps.who.int/nha/database.

WHO[13], Ebola durum raporları, gapm.io/xebolawho.

WHO[14], Antimikrobik direnç, gapm.io/xantimicres.

WHO[15], İhmal edilen tropik hastalıklar, gapm.io/xnegtrop.

WHO[16], "Evaluation of the international drinking water supply and sanitation decade,1981-1990", Dünya Sağlık Örgütü, 21 Kasım 1991. İcra kurulu, 89.oturum, s. 4: gapm.io/xwhow90.

WHO[17], Acil durumlara hazırlıklıklı olma, tepki. Durum güncellemeleri: Salgın (H1N1), 2009: http://www.who.int/csr/disease/swineflu/updates/en/index.html.

WHO[18], Tüberküloz verileri (TB) Global Health Observatory (GHO) verileri, http://www.who.int/gho/tb/en/.

WHO/UNICEF, "Ending Preventable Child Deaths from Pneumoniaand Diarrhoea by 2025", WHO/UNICEF, 2013: gapm.io/xpneuDiarr.

WHO/UNICEF JMP (Ortak İzleme Programı), "Drinking water, sanitation and hygiene levels", 2015: https://washdata.org/data.

Wikipedia[1], "Timeline of abolition of slavery and serfdom", https://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of _abolition _of_slavery_and_serfdom.

Wikipedia[2], "Capital punishment by country: Abolition chronology", https://en.wikipedia.org/wiki/Capital_punishment_by_country#Abolition _chronology.

Wikipedia[3], "Feature film: History", https://en.wikipedia.org/wiki/Feature_film#History.

Wikipedia[4], "Women's suffrage", https://en.wikipedia.org/wiki/Women%27s_suffrage.

Wikipedia[5], "Sound recording and reproduction: Phonoautograph", https://en.wikipedia.org/wiki/Sound_recording_and_reproduction#Phonautograph.

Wikipedia[6], "World War II casualties", https://en.wikipedia.org/wiki/World _War_II_casualties.

Wikipedia[7], "List of terrorist incidents: 1970–present", https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_terrorist_incidents#1970–present.

Wikipedia[8], "Cobratoxin: Multiple sclerosis", https://en.wikipedia.org/wiki/Cobratoxin#cite_note-pmid21999367-8.

Wikipedia[9], "Charles Waterton", https://en.wikipedia.org/wiki /Charles _Waterton.

Wikipedia[10], "Recovery position", https://en.wikipedia.org/wiki/Recovery_position.

World Bank[1], "Indicator GDP per capita, PPP (constant 2011 international $)", Uluslararası Karşılaştırma Programı veritabanı, indirilme: 22 Ekim 2017; gapm.io/xwb171.

World Bank[2], "World Bank Country and Lending Groups", erişim: 6 Kasım 2017; gapm.io/xwb172.

World Bank[3], "Primary completion rate, female (% of relevant age group)", erişim: 5 Kasım 2017; gapm.io/xwb173.

World Bank[4], "Population of Country Income Groups in 2015—Population, total", erişim: 7 Kasım 2017; gapm.io/xwb174.

World Bank[5], "Poverty headcount ratio at $1.90 a day (2011 PPP) (% of population)", Gelişim Araştırma Grubu, 30 Ekim 2017'de indirildi: gapm.io/xwb175.

World Bank[6], "Indicator Access to electricity (% of population)", Herkes için Sürdürülebilir Enerji (SEforALL) GTF, IEA ve ESMAP (Enerji Verimliliğini Artırma Programı), 2017: gapm.io/xwb176.

World Bank[7], "Life expectancy at birth, total (years)", BM İstatistik Birimi, Nüfus ve Yaşamsal İstatistikler Raporları (çeşitli yıllar). Erişim: 8 Kasım 2017; gapm.io/xwb177.

World Bank[8], "Improved watersource (% of population with access)", WHO/UNICEF Su Tedariki ve Sanitasyon için Ortak İzleme Programı, erişim: 8 Kasım 2017; gapm.io/xwb178.

World Bank[9], "Immunization, measles (% of population with access)", erişim: 8 Kasım 2017; gapm.io/xwb179.

World Bank[10], "Prevalence of undernourishment (% of population)", Gıda ve Tarım Örgütü, erişim: 8 Kasım 2017; gapm. io/xwb1710.

World Bank[11], "Out-of-pockethealth expenditure (% of total expenditureon health)", Kürsel Sağlık Harcamaları veritabanı, 2017: gapm. io/xwb1711.

World Bank[12], Narayan, Deepa, Raj Patel ve diğerleri, *Voices of the Poor: Can Anyone Hear Us?*, New York: Oxford University Press, 2000: gapm.io/xwb1712.

World Bank[13], "International tourism: number of departures", Turizm İstatistikleri Yıllığı, Turizm İstatistikleri Özeti ve veri dosyaları, Dünya Turizm Örgütü, 2017: gapm.io/xwb1713.

World Bank[14], "Beyond Open Data: A New Challenge from HansRosling", Canlı GMT, 8 Haziran 2015: gapm.io/xwb1714.

World Bank[15], Khokhar, Tariq. "Should we continue to use the term 'developing world'?" *The Data* blog, World Bank, 16 Kasım 2015: gapm.io/xwb1715.

World Bank[16], "Income share held by highest 10%", Gelişim Araştırma Grubu, 2017: gapm.io/xwb1716.

World Bank[17], Jolliffe, Dean ve Espen Beer Prydz, "Estimating International Poverty Lines from Comparable National Thresholds." World Bank Group, 2016: gapm.io/x wb1717.

World Bank[18], "Mobile cellular subscriptions", Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, Dünya Telekomünkasyon/BİT Gelişim Raporu ve veritabanı, 26 Kasım 2017'de indirildi: gapm.io/xwb1718.

World Bank[19], "Individuals using the Internet (% of population)", Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, Dünya Telekomünkasyon/ BİT Gelişim Raporu ve veritabanı, 26 Kasım 2017'de indirildi: gapm.io/xwb1719.

World Bank[20], Küresel Tüketim Veritabanı, http://datatopics.worldbank.org/consumption.

World Bank[21], "School enrollment, primary and secondary (gross),-gender parity index (GPI)", UNESCO İstatistik Enstitüsü, 2017: gapm.io/xwb1721.

World Bank[22], "Global Consumption Database", Dünya Bankası Grubu, 2017: gapm.io/xwb1722.

World Bank[23], "Physicians (per 1,000 people)", *Seçilmiş Ülkeler ve Ekonomiler; İsveç ve Mozambik*, Dünya Sağlık Örgütü, Küresel Sağlık İşgücü İstatistikleri, OECD, 2017. gapm.io/xwb1723.

World Bank[24], "Health expenditure per capita, PPP (constant 2011 international$)", Dünya Sağlık Örgütü Küresel Sağlık Harcamaları Veritabanı, 2017: gapm.io/xwb1724.

World Bank[25], Newhouse, David, Pablo Suarez-Becerra ve Martin C. Evans, "New Estimates of Extreme Poverty for Children— Poverty and Shared Prosperity Report 2016: Taking On Equality", *Policy Research Working Paper*, No: 7845, World Bank, Washington DC: 2016.

World Bank[26], *Group, Poverty and Equality Global Practice Group*, Ekim 2016: gapm.io/xwb1726.

World Bank[27], Dünya Bankası açık veri platformu: https://data.worldbank.org.

WorldPop, Vaka İncelemeleri: Yoksulluk; gapm.io/xworpopcs.

WWF (Dünya Doğayı Koruma Vakfı), Kaplan-Olgular, 2017, erişim: 5 Kasım 2017; gapm.io/xwwftiger.

YouGov[1], Kasım-Aralık 2015, Anket sonuçları: gapm.io/xyougov15.

YouGov[2], Korkularla ilgili anket, 2014. gapm.io/xyougov15.

Zakaria, Fareed, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*, New York: W. W. Norton, 2003.

Zakaria, Fareed, *The Post-American World*, New York: W. W. Norton, 2008.

BİYOGRAFİK NOTLAR

Hans Rosling

Hans 1948 yılında Uppsala, İsveç'te dünyaya geldi. Uppsala Üniversitesi'nde istatistik ve tıp eğitimi, St. John's College, Bangalore, Hindistan'da kamu sağlığı eğitimi alarak 1976 yılında doktor oldu. 1974 ve 1984 yılları arasında, toplam on sekiz ay boyunca üç çocuğuna bakmak için tam zamanlı olarak evdeydi. 1979-1981 yıllarında bölge hükümet doktoru olarak görev yaptığı Mozambik, Nacala'da konzo olarak bilinen, tanımlanmamış felç edici bir hastalığı keşfetti. Bu hastalıkla ilgili sonraki araştırmaları 1986 yılında ona Uppsala Üniversitesi'nde doktora diploması kazandırdı. Hans 1997'den itibaren Stockholm'de Karolinska Enstitüsü'nde Uluslararası Sağlık hocalığı yaptı. Araştırmaları ekonomik gelişme, tarım, yoksulluk ve sağlık arasındaki bağlantılara odaklandı. Ayrıca yeni dersler başlattı, araştırma ortaklıkları kurdu ve küresel sağlık üzerine bir ders kitabının yazarları arasında yer aldı.

2005 yılında oğlu Ola Rosling ve gelini Anna Rosling Rönnlund'la birlikte, yıkıcı cehaletle olguya dayalı, herkesin anlayabi-

leceği bir dünya görüşüyle mücadele etme misyonuyla Gapminder Vakfı'nı kurdu. Hans finansal kurumlara, şirketlere ve sivil toplum kuruluşlarına konuşmalar yaptı ve on TED konuşması otuz beş milyondan fazla izlendi.

Hans Dünya Sağlık Örgütü, UNICEF ve sayısız yardım ajansına danışmanlık yaptı, Médecins Sans Frontières'in İsveç'teki kurucuları arasında yer aldı. Üç BBC belgeseli geliştirip sundu: 2010 yılında *The Joy of Stats*, 2013'te *Don't Panic—The Truth About Population* ve 2015'te *Don't Panic: How to End Poverty in 15 Years*. Hans, İsveç Bilim Akademisi'nin Uluslararası Grubu'nun ve İsviçre'deki Dünya Ekonomik Forumu Küresel Gündem Ağı'nın üyesiydi. 2009 yılında *Foreign Policy* dergisi tarafından, önde gelen yüz küresel düşünürden biri, 2011'de *Fast Company* dergisi tarafından iş dünyasındaki yüz en yaratıcı insandan biri ilan edildi ve 2012 yılında *Time* dergisinin dünyanın en etkili yüz insanı listesine girdi.

Hans ve eşi Agneta Rosling'in Anna, Ola ve Magnus adlarında üç çocuğu vardır. Hans 7 Şubat 2017'de hayata veda etti.

Ola Rosling

Ola Rosling 1975 yılında, Hudiksvall, İsveç'te dünyaya geldi. Gapminder Vakfı'nın kurucularındandır. 2005-2007 yılları arasında yürüttüğü direktörlük görevini 2010 yılından itibaren yeniden devralmıştır.

Ola, Gapminder'ın cehalet testlerini, yapılandırılmış cehalet ölçme projesini ve sertifikasyon sürecini icat edip geliştirdi. Verileri etkin bir şekilde işleyerek Hans'ın çoğu TED konuşması ve diğer konuşmaları için materyal geliştirdi. 1999'dan itibaren Trendalyzer denilen ve dünyanın her yerinde milyonlarca öğrenci tarafından çok boyutlu zaman dizilerini anlamak için kullanılan ünlü hareketli kabarcık grafiği aracının geliştirilmesine öncülük etti. Trendalyzer 2007 yılında Google tarafından alınınca, Ola 2007 ve 2010 yılları arasında Google Halka Açık Veri Ekibi'ne liderlik etti. Daha sonra Gapminder'a dönerek yeni ücretsiz öğretme materyalleri geliştirmeye

devam etti. Ola sık sık konuşmalar yapmaktadır; Hans'la birlikte gerçekleştirdikleri TED konuşması milyonlarca kez izlendi.

Ola, Gapminder'daki çalışmalarıyla aralarında 2017'de Résumé Super-communicator Award ve Guldägget Titanpriset'in ve 2016'da Niras International Integrated Development Prize'ın da olduğu sayısız ödül kazandı.

Ola, Anna Rosling Rönnlund'la evli. Max, Ted ve Ebba adında üç çocukları var.

Anna Rosling Rönnlund

Anna 1975 yılında, Falun, İsveç'te dünyaya geldi. Lund Üniversitesi'nden sosyoloji, Gothenburg Üniversitesi'nden fotoğrafçılık diplomaları var. Kurucuları arasında yer aldığı Gapminder Vakfı'nın başkan yardımcılığını yürütüyor. Anna ayrıca konuşmalar yapmakta ve son kullanıcıların koruyucusu olarak Gapminder'ın yaptığı her şeyin kolay anlaşılması için çaba sarf etmektedir.

Ola'yla birlikte Hans'ın TED konuşmalarını ve diğer konuşmalarını yönetti, Gapminder grafiklerini ve slaytlarını geliştirdi ve hareketli kabarcık grafiği aracı Trendalyzer'ın kullanıcı arayüzünü tasarladı. Trendalyzer Google tarafından alınınca, kıdemli kullanılabilirlik tasarımcısı olarak Google'da çalıştı. 2010 yılında Gapminder'a dönerek yeni ücretsiz öğretme materyalleri geliştirmeye devam etti.

2016 yılında açılan Dolar Sokağı, Anna'nın fikri ve 2017 TED konuşmasının konusudur.

Anna, Gapminder'daki çalışmalarıyla Résumé Super- communicator Award, the Guldägget Titanpriset ve 2017 yılında the Fast Company World Changing Ideas Award'un da aralarında olduğu pek çok ödül kazandı.

Anna, Ola Rosling'le evli. Max, Ted ve Ebba adında üç çocukları var.

DİZİN

80/20 Kuralı 144, 145, 146
1. Seviye ülkeler 43, 44, 45, 48, 55, 62, 63, 68, 69, 79, 102, 104, 106, 108, 116, 117, 118, 119, 120, 165, 185, 186, 187, 199, 211, 225, 248, 249, 292, 303, 304
2. Seviye ülkeler 43, 45, 68, 102, 104, 106, 119, 161, 165, 166, 167, 168, 182, 225, 261, 292
3. Seviye ülkeler 54, 68, 83, 106, 160, 161, 165, 171, 208, 211, 262
4. Seviye ülkeler 47, 48, 54, 55, 63, 66, 68, 83, 106, 107, 108, 109, 116, 119, 120, 131, 144, 147, 151, 157, 159, 162, 165, 168, 171, 175, 182, 208, 209, 222, 225, 231, 242, 291, 295, 297, 303

A

ABD sağlık harcamaları 303
Açlık 30, 52, 62, 64, 65, 76, 292, 296
Afganistan 39, 40, 68, 69, 131, 180, 184, 188, 250, 290, 292
Afrika 40, 51, 85, 86, 87, 99, 147,165, 169, 176, 177, 178, 179, 180,181, 182, 183, 186, 189, 191, 192, 193, 227, 244, 250, 261, 262, 271, 288, 292, 299, 300
Aile 21, 23, 30, 32, 37, 45, 46, 48, 65, 68, 79, 82, 83, 87, 95, 99, 100, 102, 119, 121, 131, 135, 160, 164, 165, 166, 168, 171, 172, 183, 185, 186, 187, 188, 193, 218, 222, 227, 230, 250
Aile boyutu 184, 290, 295
Aile içi şiddet 143
Aktivistler 19, 22, 34, 75, 77, 81, 197, 198, 199, 200, 201, 204, 238, 243, 244, 251, 257, 262
Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 17, 36, 40, 50, 51, 54, 59, 62, 76, 77, 89, 126, 127, 130, 132, 139,

142, 147, 150, 151, 165, 174, 179, 185, 186, 189, 191, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 239, 244, 248, 261, 272, 287, 290, 291, 297, 298, 302, 303, 307
Asya 117, 147, 176, 177, 179, 181, 182, 183, 185, 188, 189, 190, 226, 261, 288, 300, 301
Ataerkil değer yargıları 187, 189
Avrupa Birliği 150, 222

B
Bangladeş 100, 102, 119, 182, 186, 188, 261, 262, 286, 295, 297, 300, 301
Batı Avrupa 48, 75, 180, 210
Bilimsel bulgular 18
Birleşmiş Milletler (BM) 14, 22, 38, 48, 61, 65, 88, 89, 91, 93, 94, 97, 120, 147, 183, 249, 280, 290, 291
Bisiklet 45, 55, 58, 113
BM uzmanları 89, 91, 94, 97
Boyut İçgüdüsü 138, 139, 153
Büyüme 87, 91, 92, 97, 99, 100, 108, 110, 147, 177, 182, 183, 189, 202

C
Cehalet 9, 10, 18, 20, 21, 23, 26, 37, 80, 157, 220, 237, 256, 263, 264, 265, 308, 341, 342
Cehalet Projesi 222
Cenevre Sözleşmesi 222, 223, 224, 304
Cezayir 145, 180
Chemophobia 126, 128

Ç
Çatışma 49, 123, 124, 181, 182, 197, 228, 243, 250, 300, 301, 307, 308
Çin 35, 37, 63, 65, 66, 75, 76, 142, 150, 151, 166, 168, 170, 177, 181, 182, 186, 224, 225, 292, 299, 300, 303, 305, 307
Çocuk işçiliği 95
Çocuk olum oranları 29, 30, 32, 100, 102, 117, 119, 125, 128, 132, 136, 149, 181, 190, 211, 290, 294

D
DDT 126, 127, 128, 297, 307
Demokrasi 211, 303
Demokratik Kongo Cumhuriyeti 235, 253
Doğal afetler 14, 23, 64, 76, 116, 118, 119, 120, 132, 151, 200, 281, 288, 295, 297
Doğal kaynaklar 59, 147, 200, 302
Doğayla denge içinde yaşamak 97, 99
Doğum 16, 64, 92, 95, 98, 136, 139, 149, 161, 170, 184, 186, 187, 203, 226, 240, 280, 298, 305
Doğum kontrol yöntemleri 95, 98, 99, 101, 184, 187, 198, 227, 250
Dolar Sokağı 10, 164, 165, 171, 260, 272, 275, 343
Dramatik dünya görüşü 22, 23, 24, 25, 26, 79, 114, 246, 262, 265
Duman partikülü 71

Dünya Doğal Hayatı Koruma Vakfı 200
Dünya Ekonomik Forumu 22, 83, 89, 150, 259, 287, 334, 342
Dünya Sağlık Haritası 66
Dünya Sağlık Örgütü 85, 126, 127, 202, 244, 245, 248, 275, 288, 292, 294, 297, 303, 305, 307, 318, 335, 338, 342
Düşük gelirli ülkeler 13, 34, 39, 40, 41, 42, 287, 290
Düz Çizgi İçgüdüsü 89, 102, 294

E

Ebola 107, 109, 130, 236, 244, 250, 294, 307, 313, 318, 335
Eğitim 257, 312, 327
Elektrik 45, 47, 102, 158, 167, 181, 203, 230, 249, 250, 289
Elektrik santrali 230
Eleştirel düşünce 27, 113, 126, 127, 237, 257, 258
Enerji kaynakları 209
Etiyopya 65, 177, 182, 185, 292, 303
Etiyopya-Eritre Savaşı 124

F

Factfulness 9, 10, 26, 56, 84, 110, 133, 153, 175, 194, 212, 232, 237, 242, 252, 253, 256, 257, 285, 308, 318
Finans yatırımcıları 159
Finansal çöküş 247, 248, 307

G

Gazeteciler 19, 22, 34, 38, 39, 49, 75, 78, 99, 117, 120, 128, 138, 144, 217, 219, 220, 221, 222, 257, 262
Gelecek nesil 82, 101, 251
Gelişmekte olan ülkeler 37, 38, 40, 48, 160, 290, 291
Genelleme İçgüdüsü 156, 299
Gıda üretim alanı 236, 261, 299
Güney Kore 38, 170, 177, 181, 187, 211, 226, 277, 280

H

Halk sağlığı 102, 202, 204, 209, 228, 298, 300
Halk Sağlığı Komitesi 172
Hasat 62, 65, 76, 235
Hastane 12, 46, 58, 112, 115, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 160, 161, 162, 203, 268, 398
Hint sanatı 12
HIV 151, 243, 248, 317

I

IMF 182, 285, 290, 292, 301, 303, 316, 322

İ

İklim 201, 224, 239, 240, 242, 243, 244, 249, 250, 284, 289, 306, 307, 322
İktisadi büyüme 211, 230, 240, 242, 303

İnternet 49, 55, 61, 89, 120, 146, 151, 178, 220, 223, 249, 261, 268
İran 99, 170, 183, 184, 185, 186, 300
İspanyol gribi 143, 247, 299
İstisna 31, 39, 50, 62, 99, 128, 168, 170, 175, 181, 187
İsveç 12, 17, 18, 20, 26, 31, 32, 40, 52, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 75, 82, 83, 89, 108, 110, 112, 113, 116, 134, 141, 143, 145, 154, 156, 160, 162, 171, 172, 173, 176, 180, 181, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 200, 223, 224, 226, 242, 257, 263, 272, 273, 277, 292, 293, 297, 300, 302, 304, 306
İsveç Hava Kuvvetleri 113

J

Japonya 32, 38, 125, 185, 187, 239, 277, 280, 296, 307, 327

K

Kabarcık grafikler 9, 34, 35, 36, 55, 66, 67, 103, 108, 169, 185, 206, 239, 240, 286, 290
Kader İçgüdüsü 177, 300
Kadın başına düşen bebek sayısı 35, 36, 94, 95, 99, 105, 159, 183, 184, 185, 294, 295
Kanada 225, 239, 277
Karbondioksit salınımı 129, 225, 239, 241, 242, 243, 249, 304, 306
Kenya 169, 182, 262
Kimyasal işleme endüstrisi 230
Kimyasal kirlilik 126, 128, 170, 229, 299
Kimyasal korkusu *bakınız chemophobia* 170, 296
Kırmızı Liste 200, 288, 289, 302, 323, 324
Konzo 255, 305
Korku İçgüdüsü 115, 295
Küba 35, 205, 206, 208, 210, 211
Kültürel değişim 194, 302
Küresel Hastalık Yükü 83
Küresel piyasalar 42, 145, 148, 309
Küresel risk 242, 247, 251, 269, 307
Küresel Terörizm Veritabanı 129, 130, 297, 319
Küresel toplum 249
Kürtaj 305

L

Latin Amerika 63, 99, 292
Lesotho 68, 292
Liberya 85, 86, 87, 167, 169, 170, 229, 236, 245

M

Malezya 29, 30, 31, 32, 33, 68, 177, 186
Medya 17, 22, 23, 25, 52, 81, 85, 99, 114, 116, 117, 130, 132, 133, 138, 139, 143, 156, 168, 178, 180, 184, 195, 219, 220, 221, 222, 231, 257, 262, 263, 298

Mezarlık 76, 97, 245
Mısır 57, 66, 68, 102, 180
Mozambik 134, 136, 182, 193, 201, 205, 253, 255, 298, 338, 341
Mülteciler 222, 304, 333

N
Nacala 134, 136, 138, 139, 193, 233, 234, 236, 298, 341
Nüfus uzmanları 89, 92, 197
Nükleer silahsızlanma 125

O
Olgu soruları 13, 16, 22, 23, 24, 94, 146, 159, 190, 198, 239, 263, 264, 272, 277, 286, 287, 288, 289, 302
Olumsuzluk İçgüdüsü 76, 80, 291
Orta Afrika Cumhuriyeti 40, 292
Ortalama gelir 50, 51, 54, 68, 290
Ortalama yaşam süresi 14, 39, 63, 64, 65, 68, 69, 103, 180, 207, 209, 279, 287
Ortalamalar 49, 50, 51, 52, 56, 64, 66, 119, 180, 288

P
Petrol 150, 210, 211, 215,
Petrol sızıntısı 126, 145
Polonya 187, 226

S
S eğrileri 104, 295
Sağlık Ölçüm ve Değerlendirme Enstitüsü 292, 293
Sahra Çölü 181
Sahte haberler 25, 220
Secici aktarım 75
Secici raporlama 76
Singapur 35, 38, 122, 177, 291
Sınır Tanımayan Doktorlar 229
Sirk sanatçısı 11
Somali 40, 101, 169, 290
Suçlama İçgüdüsü 216, 304
Suriye 58, 124, 131, 141, 222, 223, 243, 290, 296
Suudi Arabistan 29, 30, 32, 210, 297

Ş
Şempanzeler 16, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 39, 65, 83, 89, 118, 146, 190, 220, 221, 239, 301

T
Tanzanya 30, 116, 137, 227, 254, 255
Tekil Bakış Açısı İçgüdüsü 196, 302
Teknoloji 76, 194, 228, 229, 231
Tekstil üretimi 301
Telaş İçgüdüsü 237, 305
Terapi 26, 61
Terörizm 58, 128, 129, 130, 297, 319
Tıp eğitimi 141, 162
Toplumsal ilerleme 177, 211
Tunus 100, 169, 171, 180, 300

U
Uçak kazası ölümleri 122, 217, 221
Uçurum İçgüdüsü 48, 49, 290

Uluslararası Doğayı Koruma Birliği 288, 292, 302, 323
Uluslararası Gergedan Vakfı 289, 332
Umutsuzluk 265
UNICEF 29, 55, 106, 140, 200, 218, 219, 229, 290, 295, 298, 304, 333, 334, 336, 337, 342

V

Vergi 196
Vergi mükellefleri 83, 120, 309
Vietnam 141, 142, 145, 148, 165, 177, 182, 300
Vietnam Savaşı 141, 142
Wikipedia 129, 275, 300, 317, 336

Y

Yabancı hastalığı 226
Yanlış algılar 25, 26, 32, 38
Yasal kölelik 70
Yataklar 139, 165, 168, 186, 227, 230
Yatırım 59, 100, 104, 108, 176, 177, 183, 192, 202, 216, 261, 262
Yatırım bankacıları 19
Yatırım fonları 21
"Yeni bilimsel bulgular" 128

Z

Zambiya 68
Zenginler 23

DÖRT GELİR SEVİYESİNDE HAYAT

Dünya nüfusu, milyar insan

Kaynak: Gapminder[3] & Dollar Street

BÖLGE VE GELİRE GÖRE İNSAN YOĞUNLUĞU

2017

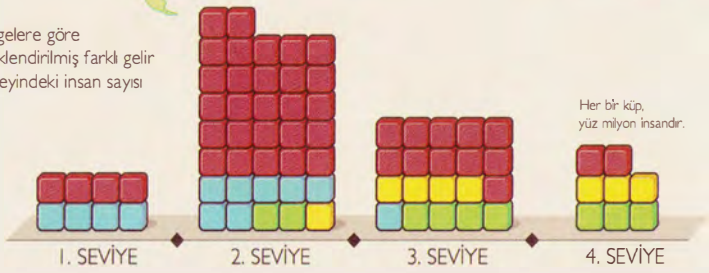
Farklı bölgelerdeki insan sayısı

Her bir insan figürü 1 milyar insanı temsil etmektedir.

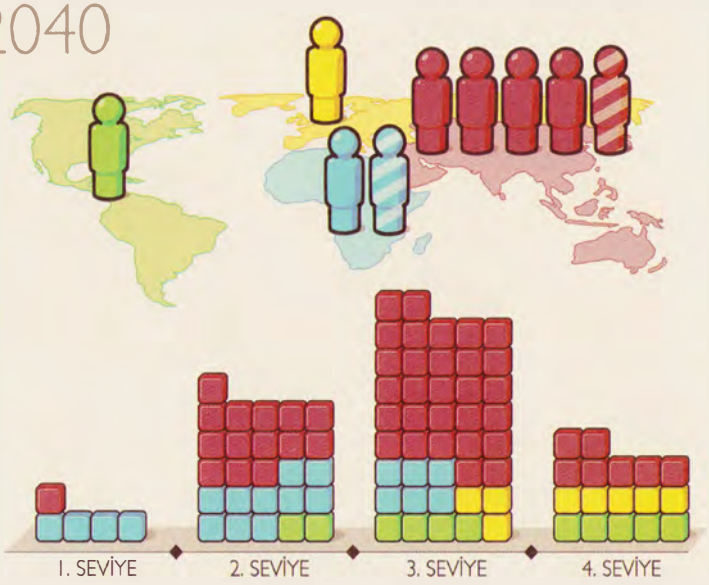
Bölgelere göre renklendirilmiş farklı gelir düzeyindeki insan sayısı

Her bir küp, yüz milyon insandır.

Bugünkü eğilimlerin süreceğini varsayarsak, dünyanın 2040 yılında aşağıdaki gibi olması beklenebilir.

2040

Kaynak: PovcalNet, UN-Pop[1], IMF[1] & van Zanden[1] verilerine dayanan Gapminder[1,3,8]

"Şimdiye kadar okuduğum en önemli kitaplardan biri... Dünyayı daha şeffaf bir şekilde düşünmek için eşsiz bir rehber."
Bill Gates

***Factfulness*, dünyanın gerçekte nasıl bir yer olduğunu tüm yönleriyle gözler önüne seren bir kitaptır.**

Bu kitap, bize anlatılan dünyanın aslında nasıl bir yer olduğunu keşfe çıkıyor. Ayrıca tanıştığım herkesin ve muhtemelen de sizin neden dünyayı gerçekte olduğu haliyle görmediğinizi ele alıyor. Bu konuda ne yapabileceğinizi ve bunun, sirk çadırından çıkıp dünyaya geri dönerken nasıl kendinizi daha olumlu, daha az stresli ve daha umutlu hissetmenizi sağlayacağını da anlatıyor.

Bu yüzden doğru olmak, kabarcığınızın içinde yaşamaya devam etmekten daha fazla ilginizi çekiyorsa, dünya görüşünüzü değiştirmeye istekliyseniz, eleştirel düşüncenin içgüdüsel tepkinin yerini almasına hazırsanız ve mütevazı, meraklı ve şaşırtılmaya hazır hissediyorsanız lütfen okumaya devam edin.

"*Factfulness*, insani ilerlemenin potansiyelini ortaya çıkaran muazzam bir eser... Seçkin bir uluslararası halk sağlığı uzmanı olan Hans Rosling, ön yargılarımızın yerine gerçeklerin üzerine gitmemiz gerektiğini yüzümüze vuruyor."
ABD Eski Başkanı Barack Obama

"Hans Rosling, 'insanlığın sessiz ve derinden ilerleyişinin mucizevi hikâyesi'ni, kendine özgü bir tarzda anlatıyor. *Factfulness* ise bundan fazlasını yapıyor. İlerlemenin neden bu kadar sessiz ve derinden olduğunu ve nasıl net bir şekilde görülebileceğini okurlarına gösteriyor."
Melinda Gates

"Hans Rosling ile geçireceğiniz üç dakika, dünya hakkındaki görüşünüzü değiştirecek."
Nature

www.pegasusyayinlari.com
ISBN: 978-605-299-745-1